DAVID M. HERSZENHORN

NICULESCU

DISIDENTUL
Alexei Navalnîi
PROFILUL UNUI DEȚINUT POLITIC

Citim. Știm.

DAVID M. HERSZENHORN

DISIDENTUL
ALEXEI NAVALNÎI

Profilul unui deținut politic

Traducere:
Elena Șerban, Sorin Șerb,
Antonia Gîrmacea, Ioana Rotaru

NICULESCU

Soției mele, Christina Pan Marshall, care îmi este atât parteneră de viață, cât și cea mai bună prietenă, și a cărei activitate la nivel internațional, ca avocată americană specializată în probleme de conformitate și de etică, demonstrează că lupta împotriva corupției este un proces universal și, așa cum susținea Alexei Navalnîi, un pilon esențial al democrației. Datorită Christinei și fiilor noștri, Miles, Isaac și Ellis – cărora, de asemenea, le dedic această carte – am reușit să-mi îndeplinesc visul de a fi corespondent străin și de a fi martorul direct al unora dintre evenimentele descrise în paginile lucrării de față.

Părinților mei, Jaime și Janet, și profesorilor pe care i-am avut la școlile publice din New York – Școala Publică Nr. 32, Școala Gimnazială Nr. 227 și Liceul Townsend Harris – unde am învățat și care au făcut din scris o bucurie ce merită a fi practicată în mod profesionist.

CUPRINS

	Introducere	9
1	Otrăvirea	29
2	Navalnîi versus Putin	44
3	Răzbunarea	67
4	Anii copilăriei	92
5	Cum se face un politician	108
6	Cruciatul anticorupţie	132
7	Blogger, luptător de stradă, politician	155
8	Procuratură, persecuţie, închisoare	187
9	Candidat la primărie, om de stat	208
10	Deţinut	221
11	Ultimul cuvânt	253
	Articole şi lucrări consultate	281
	Mulţumiri	293
	Despre autor	295

INTRODUCERE

Alexei Navalnîi nu voia să moară. Nu voia să fie departe de Rusia[1]. Şi, ceea ce era chiar mai ofensator pentru regimul de la Kremlin, nu voia să-şi ţină gura.

După ce la finalul lunii august 2020 asasinii trimişi de guvernul rus l-au otrăvit pe Navalnîi cu un agent neurotoxic letal, cel mai aprig adversar politic al preşedintelui rus Vladimir V. Putin a petrecut mai mult de două săptămâni într-un spital german fiind în comă. Când şi-a revenit, a anunţat că se va întoarce acasă, la Moscova, de îndată ce se va recupera. Nu voia să se lase intimidat şi să rămână în exil.

La numai trei săptămâni după ce şi-a recăpătat cunoştinţa, deşi încă mai suferea de episoade de tremurat, dar şi din pricina unor sechele cauzate de substanţa otrăvitoare pe care o ingerase şi a efectelor secundare ale tratamentul puternic care l-a salvat, Alexei Navalnîi a acceptat să-i acorde un lung interviu lui Iuri Dud, un cunoscut jurnalist şi YouTuber. În timpul discuţiei pe care au avut-o, Navalnîi l-a acuzat pe Vladimir Putin că a contribuit la sărăcirea şi degradarea Rusiei şi chiar a luat în derâdere guvernul rus pentru planul de asasinare a persoanei lui care s-a dovedit a fi ineficient.

Iniţial, Dud şi Navalnîi s-au amuzat când au constatat coincidenţele ciudate din interviul de acum cu cele din altul pe care îl făcuseră împreună în urmă cu trei ani. În 2017, a remarcat Iuri Dud, Alexei Navalnîi abia ieşise din închisoare după ce fusese arestat în timpul unui protest. În 2020, tocmai îşi revenise din comă. În 2017, cineva îi aruncase cu un lichid antiseptic pe faţă, colorându-l în verde-aprins, a precizat Navalnîi. În 2020, agenţi ai serviciilor speciale ruse i-au pus în lenjeria intimă Noviciok[2], o substanţă chimică letală.

---

[1] Alexei Navalnîi (1976-2024) a decedat pe 16 februarie 2024 în penitenciarul unde fusese transferat în decembrie 2023. În vârstă de 47 de ani, liderul opoziţiei ruse fusese condamnat la 30 de ani de închisoare pentru fraudă şi presupuse activităţi extremiste, printre altele. (*n. trad.*)

[2] *Noviciok* (care înseamnă „nou-venit") este un agent chimic ce a fost dezvoltat iniţial de armata sovietică în anii 1970 şi 1980. (*n. red.*)

Iuri Dud l-a întrebat pe Navalnîi cum se schimbase Federația Rusă în cei trei ani care se scurseseră de la ultimul interviu împreună. Acesta i-a răspuns asemenea unui candidat aflat în cursa pentru o funcție importantă, de fapt așa cum se exprima întotdeauna – ca și cum viitorul lui nu depindea de toanele unui tiran, ci de faptul că electoratul este cel care hotărăște dacă îi e mai bine în prezent decât înainte de ultimele alegeri.

„Rusia a devenit un stat sărac", a afirmat Alexei Navalnîi, amintind câteva proiecte eșuate ale țării sale, inclusiv eforturile de a construi atât un avion de pasageri de fabricație rusească, pe care nimeni nu dorea să-l achiziționeze, cât și un nou centru spațial de unde aveau să fie lansate rachete, dar care încă nu se materializase.

„Niciunul dintre proiectele lui Putin nu a fost încununat de succes."

„Federația Rusă se degradează din toate punctele de vedere", a spus Navalnîi. „Și, apropo, în ceea ce privește întrebarea dacă m-au otrăvit sau nu, sistemul nu poate să decadă în toate sectoarele (de activitate) și să se dezvolte, în mod excepțional, în cel al crimelor. Din câte se pare, și acest domeniu se degradează. Dar aici este vorba doar despre noroc."

După ce și-a revenit din comă, Alexei Navalnîi a trebuit să învețe cum să meargă din nou, cum să scrie și cum să facă alte acțiuni simple. Însă în noiembrie 2021, în timp ce încă se recupera, acesta a făcut o declarație, prin intermediul unei videoconferințe, în fața membrilor Parlamentului European. El a îndemnat statele membre ale Uniunii Europene să fie mai dure cu regimul lui Vladimir Putin, să sancționeze oligarhii care aveau legături cu Kremlinul, cărora, după spusele lui Navalnîi, li s-a permis să facă afaceri și să dețină averi colosale în Occident, inclusiv case de lux, mega-iahturi și chiar echipe sportive profesioniste.

La o lună după acea intervenție, colaborând cu site-urile de investigații *Bellingcat* și *The Insider*, el a reușit să identifice după nume majoritatea agenților guvernamentali ruși care au încercat să-l omoare prin otrăvire. Pretinzând că este un consilier al șefului Consiliului Național de Securitate al Rusiei, Alexei Navalnîi a izbutit chiar să-l păcălească pe unul dintre agenți, făcându-l să recunoască rolul pe care l-a avut în complotul pus la cale pentru asasinarea opozantului rus, precum și în mușamalizarea ulterioară a cazului. Într-o conversație telefonică care a durat aproape o oră, agentul a pus supraviețuirea lui Navalnîi pe seama ghinionului, inclusiv a paramedicilor care i-au administrat acestuia imediat tratamentul de urgență.

* * *

Alexei Navalnîi pur şi simplu nu voia să se dădea bătut. Astfel, nu a fost deloc surprinzător faptul că, la întoarcerea sa în Rusia, în ianuarie 2021, avionul în care se afla acesta a fost direcţionat spre un alt aeroport, împiedicând mulţimea de susţinători care îl aşteptau să-l întâmpine, iar el a fost arestat înainte să treacă de punctul de control al paşapoartelor.

Există mai multe modalităţi de a curma viaţa cuiva. Cum tentativa de otrăvire a lui Navalnîi eşuase, închisoarea era acum singura soluţie pentru a-l opri pe opozantul rus.

La două săptămâni după ce a fost arestat, Alexei Navalnîi se afla într-o sală de judecată din Moscova care era arhiplină, sfidător ca întotdeauna, pentru a răspunde ultimei acuzaţii absurde la adresa lui venite din partea guvernului rus: nu se prezentase în faţa ofiţerilor de eliberare condiţionată în timp ce se afla în comă.

Navalnîi purta un hanorac de culoare albastru-închis şi nişte pantaloni verde-kaki. Părul lui şaten-deschis era pieptănat perfect, iar faţa sa cu un contur bine definit şi cu o gropiţă în bărbie era la vedere, în timp ce aproape toţi ceilalţi din încăpere purtau măşti de protecţie împotriva noului coronavirus.

Privindu-l în sala de judecată, vesel şi cu un zâmbet ironic, stând în cuşca (sau celula) de sticlă pe care ruşii o numesc „acvariu", era greu de crezut că în urmă cu doar cinci luni fusese aproape omorât cu o armă chimică interzisă la nivel internaţional. Ofiţerul din cadrul FSB[3], ce fusese păcălit de Navalnîi, avusese dreptate. Viaţa opozantului rus fusese salvată datorită unei serii de evenimente extrem de norocoase: incompetenţa sau neîndemânarea ofiţerilor de securitate care au încercat să-l omoare, aterizarea rapidă de urgenţă efectuată de piloţii avionului în care se afla Navalnîi şi profesionalismul de care au dat dovadă personalul medical aflat în ambulanţă şi medicii din oraşul siberian Omsk, cărora nimeni nu le spusese că ar fi trebuit să-l lase să moară pe acest pacient.

Când lui Navalnîi i-a venit rândul să vorbească, vocea sa era fermă, caracterizată de tonul lui specific – un amestec de siguranţă absolută şi suspiciune disprețuitoare –, care se datora anilor în timpul cărora s-a confruntat permanent cu lipsa de logică a sistemului judiciar rus. Acest sistem are o noimă

[3] Serviciul Federal de Securitate al Rusiei, principala agenţie rusă de securitate și contrainformaţii. (*n. red.*)

doar atunci când este recunoscut ca fiind în slujba stăpânilor politici, garantând rezultate prestabilite, ce nu au legătură cu legile sau cu faptele.

Navalnîi și-a perfecționat tonul vocii și stilul de povestitor enigmatic și prietenos datorită faptului că a realizat o serie de videoclipuri pe care le-a postat pe YouTube, vizualizate de milioane de oameni și în care a dezvăluit corupția uriașă a oficialilor din guvernul rus. Într-un astfel de videoclip a arătat cine erau potențialii lui asasini, descriind într-un mod suprarealist și cu mult calm felul în care aceștia îi plănuiseră moartea.

În sala de judecată, unde Alexei Navalnîi era închis într-o cușcă de sticlă, acesta era inculpatul acuzat de încălcarea eliberării condiționate, pentru care risca să primească o pedeapsă de aproape trei ani de închisoare într-un penitenciar din Rusia, cunoscut pentru relele tratamente aplicate deținuților.

Dar, în timp ce își rostea declarația în fața instanței, într-o după-amiază extrem de friguroasă de februarie, Navalnîi s-a folosit în avantajul său de absurditatea sistemului judiciar din Federația Rusă. El s-a transformat din acuzat în acuzator, iar declarația sa de inculpat a convertit-o într-o pledoarie finală a unui procuror, în care a formulat acuzații împotriva celui pe care îl considera singurul responsabil pentru otrăvirea și încarcerarea sa: Vladimir Vladimirovici Putin, țarul modern al Rusiei.

Judecătoarea, pe nume Natalia Repnikova (care în ultimul moment a înlocuit pe altcineva), procuroarea Ecaterina Frolova și un reprezentant al Serviciului Federal al Penitenciarelor din Rusia, Alexander Iarmolin, erau ținte secundare ale disprețului batjocoritor al lui Alexei Navalnîi. Pledoaria sa a fost îndreptată direct împotriva lui Vladimir Putin, fostul șef al KGB-ului, care a ocupat funcția de conducător suprem al Federației Ruse încă de la demiterea lui Boris Elțîn, în 1999, în ajunul Anului Nou.

Respingând imediat acuzațiile aduse de instanța rusă, Navalnîi a subliniat faptul că fusese găsit vinovat de încălcarea eliberării condiționate într-o speță pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului o considerase deja nefondată și pentru care guvernul rus îi plătise despăgubiri. În plus, el a amintit că, în anul 2014, a primit o pedeapsă de trei ani și jumătate (de închisoare) cu suspendare pronunțată în acel caz. „Să facem puțină matematică", a spus Navalnîi, exprimându-se în felul său ironic specific. „Acum suntem în 2021."

„Cu toate acestea", a continuat el revenind la Vladimir Putin, „cineva își dorește, și și-a dorit foarte mult, ca eu să nu mai fac niciun pas pe teritoriul țării noastre ca cetățean liber. Din momentul în care am trecut granița, am

devenit prizonier. Şi ştim bine despre cine este vorba. Ştim de ce s-a întâmplat aşa. Motivele pentru toate acestea sunt ura şi teama unei singure persoane care trăieşte într-un buncăr, fiindcă i-am adus o jignire fatală supravieţuind pur şi simplu după ce [agenţii] au încercat să mă omoare la ordinele sale."

Procuroarea Frolova a încercat să-l întrerupă, dar Navalnîi a vorbit peste ea.

„Nu am nevoie de comentariile dumitale", s-a răstit el la aceasta. „Faptul că reprezentanta acuzării încearcă să mă întrerupă, să-mi închidă gura caracterizează perfect tot ceea ce se întâmplă... Aşadar, [îmi] voi continua [discursul]. I-am adus o jignire fatală fiindcă am supravieţuit. Asta datorită unor oameni buni, piloţi şi medici. Apoi am comis o infracţiune şi mai gravă: după ce am supravieţuit, nu m-am ascuns, nu am trăit într-un loc unde să fiu păzit, în vreun mic buncăr pe care să mi-l permit."

Alexei Navalnîi nu se mai adresa acum judecătoarei Natalia Repnikova, a cărei decizie de a-l trimite la închisoare fusese deja luată, ea fiind doar o marionetă într-un scenariu complex. Opozantul rus pleda în faţa propriei audienţe – milioanele de susţinători – din Rusia şi de peste tot din lume.

„Apoi s-a întâmplat ceva cu adevărat îngrozitor", a spus Navalnîi. „Nu doar că am supravieţuit, nu doar că nu m-am speriat şi nici nu m-am ascuns, ci am şi luat parte la ancheta propriei otrăviri. Şi am arătat şi demonstrat că Vladimir Putin a fost cel care, folosindu-se de Serviciul Federal de Securitate al Rusiei, a dispus această tentativă de asasinat. Iar eu nu am fost singurul. Acum toţi ştiu asta şi vor afla mult mai multe lucruri. Iar asta îl scoate din minţi pe acest omuleţ ticălos care se ascunde în buncărul său. Exact acest lucru – faptul că totul a ieşit la iveală. Înţelegeţi?"

„S-a dovedit că, pentru a face faţă unui adversar politic care nu are nici [acces la] televiziune, nici un partid politic, este nevoie doar de tentative de omor cu arme chimice", a continuat Navalnîi. „Şi bineînţeles că acest gând îl înnebuneşte [pe Putin]. Pentru că toată lumea şi-a dat seama că el era un funcţionar oarecare ce a fost numit accidental în funcţia de preşedinte. Nu a participat niciodată la vreo dezbatere sau la alegeri, iar acesta este singurul mod prin care ştie să lupte – încercând să omoare oameni. Şi, indiferent de cât de mult pretinde că este un bun geopolitician, un lider mondial important, principalul motiv pentru resentimentul [pe care îl are] faţă de mine constă acum în faptul că va rămâne în istorie drept un mare otrăvitor."

În cea mai memorabilă şi mai des citată replică a sa din ziua respectivă, Alexei Navalnîi s-a întors cu secole întregi în trecut pentru a invoca doi mari

conducători ruși. Unul dintre ei a fost Iaroslav I (cel Înțelept), care a domnit ca mare prinț al Rusiei Kievene din 1019 și până în 1054, introducând primul sistem de legi codificate în ceea ce avea să devină Imperiul Rus. Celălalt conducător a fost Țarul Alexandru al II-lea, care a domnit între 1855 și 1881 și care a fost cunoscut drept reformatorul sistemului judiciar, interzicând pedeapsa corporală și abolind șerbia din Rusia (țaristă).

„Știți bine, i-am avut pe Alexandru Eliberatorul și pe Iaroslav cel Înțelept", a spus Navalnîi folosind un ton plin de un dispreț tăios, care nu menaja pe nimeni. „Ei bine, îl vom avea și pe Vladimir, Otrăvitorul de Chiloți."

* * *

Alexei Anatolievici Navalnîi nu voia să fie cunoscut drept un disident.

El a fost trimis în repetate rânduri la închisoare din cauza opiniilor sale politice, a supraviețuit mai multor tentative de asasinat sprijinite de statul rus și a făcut greva foamei în semn de protest față de condițiile de detenție la care era supus. A luptat încontinuu împotriva corupției publice și a coordonat o mișcare de opoziție față de guvernul autocratic și beligerant din Federația Rusă, ceea ce a condus la încarcerarea multora dintre asociații și susținătorii lui. Această luptă i-a transformat chiar și pe unii dintre membrii familiei sale în adevărate ținte, inclusiv pe Oleg, fratele lui Alexei. Și cu toate acestea, Navalnîi s-a ferit de termenul „disident" care era folosit de multă lume atunci când venea vorba despre persoana lui.

Alexei Navalnîi a fost dușmanul numărul unu al lui Vladimir Putin, fost agent KGB care a condus țara în calitate de președinte, prim-ministru și din nou președinte timp de mai bine de 23 de ani, cu un pumn de fier tot mai încleștat. Pentru a se menține la putere, Putin a falsificat rezultatele alegerilor și a modificat Constituția țării. Liderul de la Kremlin l-a privit pe Navalnîi cu atât de mult dispreț, încât a refuzat să-i rostească numele; în schimb, se referea la el folosind eufemisme de tipul „pacientul de la clinica din Berlin" sau „personajul pe care l-ați menționat".

Venind din partea lui Putin, astfel de referințe ciudate și stângace sunt mai degrabă o insignă de onoare – dovada, ca și cum ar mai fi nevoie de vreuna, că Navalnîi a reușit să pătrundă sub pielea conducătorului atotputernic al Federației Ruse. Dar în Rusia postsovietică termenul „disident" este împovărat cu un bagaj istoric pe care Navalnîi și apropiații săr nu voiau să-l ducă.

Din punctul lor de vedere, Navalnîi – care în momentul scrierii acestei cărți ispășea mai multe sentințe, acumulând în total 30 de ani de detenție într-o închisoare de maximă securitate – căra în spate deja destul de multe alte poveri.

Mai mult decât orice altceva, Alexei Navalnîi voia să fie cunoscut drept un politician și liderul de necontestat al opoziției din Rusia.

În timpul ascensiunii sale de aproape două decenii, în timpul cărora a ajuns să obțină un renume atât la nivel național, cât și mondial, și-a revendicat cu mare bucurie o serie de alte titluri: avocat, blogger, organizator politic de bază, militant pentru drepturile acționarilor, luptător anticorupție, lider al unor proteste, candidat la funcția de primar, șef de partid politic, strateg de campanie și pentru alegeri, aspirant la funcția de președine, dușman al escrocilor și al hoților.

Există și tot felul de denumiri cu care criticii săi au încercat să-i dea o palmă peste obraz, cum ar fi „trădător", „agent străin", „terorist" și „extremist". Aceste caracterizări sunt absurde, având în vedere devotamentul obsesiv și patriotic față de Rusia de care Navalnîi a dat dovadă, și ar fi putut stârni râsul, dacă nu ar fi avut chiar consecințe penale. Apoi, mai sunt și alte etichete care i-au fost puse și pe care Navalnîi a încercat să le rafineze sau de care a fost forțat să se dezică de-a lungul anilor – [se spunea că este] pro-arme, antiimigrație, ultranaționalist, imperialist rus –, care au fost adevărate sau doar parțial așa până când opiniile sale au evoluat.

Totuși, „disident" este una dintre etichetele pe care nici el, nici susținătorii săi nu au acceptat-o, deși recunosc că are o rezonanță internațională.

„În limba rusă, termenul «disident» are o cu totul altă conotație și se referă la persoane precum cei opt cetățeni curajoși care au protestat în Piața Roșie în 1968, nu-i așa?"[4], a afirmat Leonid Volkov, fostul șef de cabinet al lui Navalnîi și coordonatorul campaniei sale din 2013 pentru funcția de primar al Moscovei. „În 1968, acele opt persoane au fost foarte curajoase. Le admirăm.

[4] Demonstrația din 25 august 1968 a avut loc în Piața Roșie din Moscova. Aceasta a fost organizată de opt persoane care manifestau împotriva invadării Cehoslovaciei (din noaptea de 20 spre 21 august 1968) de către Uniunea Sovietică și aliații săi din Pactul de la Varșovia. Protestul a avut loc la Lobnoe Mesto („Locul Proclamației") – o platformă circulară unde se desfășurau ceremoniile publice, aflată în Piața Roșie de lângă Kremlin –, pentru a se evita orice acuzație de încălcare a ordinii publice. A fost o demonstrație pașnică. Cu toate acestea, protestatarii, cu excepția unei singure persoane, au fost arestați rapid și în mod brutal de poliție și de către oameni în civil care făceau parte din KGB. (*n. trad.*)

Dar a fost foarte limpede pentru toată lumea că erau de fapt o minoritate într-o mulțime imensă și tăcută."

„Acești mari eroi ai intelectualității sovietice, acei *Shestidesyatniki*, acei disidenți, precum [Andrei] Saharov și [Elena] Bonner, [Anatoli] Marcenko și [Natalia] Gorbanevskaia, dar și restul erau separați de popor", a continuat Volkov. „Astfel, ei au avut un rol istoric crucial. Îi admirăm foarte mult. Dar este o diferență enormă între ei și mișcarea noastră, deoarece nu vrem să fim o minoritate și nu suntem una."

Leonid Volkov, care la rândul său a fost încarcerat de mai multe ori și care în continuare se confruntă cu acuzații penale grave venite din partea Moscovei, stătea la masă într-o cafenea din capitala Lituaniei, Vilnius, unde trăiește în exil autoimpus cel puțin din august 2019 și de unde, până la retragerea sa din 2023, a condus Fundația Anticorupție ce continuă munca lui Alexei Navalnîi.

În Lituania, Volkov și restul echipei fostului principal oponent al președintelui rus Vladimir Putin se aflau în afara razei legale a guvernului rus, care a luat măsuri dure împotriva tuturor disidenților politici. Dar nu scăpaseră și de asasinii de la Kremlin, care și-au asumat cu nerușinare de la început misiuni în străinătate, inclusiv în Germania și în Marea Britanie.

La fel ca Alexei Navalnîi, Leonid Volkov este cunoscut pentru stilul său oratoric lipsit de menajamente. Dar când a vorbit despre celebrii și admirabilii *Shestidesyatniki* – „Șaizeciștii" – a fost politicos. Ceea ce a vrut să spună cu adevărat a fost că acei disidenți curajoși nu au fost altceva decât niște *pierzători* (sau niște *învinși*), făcând referire la faptul că ei nu au câștigat lupta cu regimul sovietic.

Disidenții norocoși au supraviețuit gulagului rusesc. Unii au reușit chiar să scape și au trăit îndeajuns de mult încât să se întoarcă în Rusia și să se bucure de primii ani de efervescență postsovietică. Dar, în mintea multor cetățeni ruși, disidenții curajoși nu au învins regimul comunist represiv, la fel cum nici Statele Unite nu au învins Uniunea Sovietică, ci doar și-au asumat victoria atunci când URSS-ul s-a prăbușit de la sine din cauza conducerii defectuoase și a corupției de aici.

După unele criterii, se consideră că acești disidenți, de obicei membri ai unei intelectualități care s-a constituit singură, au avut, de asemenea, mai puțin de suferit decât rușii de rând ca urmare a faimei sau a notorietății lor. Unora dintre ei, cum este cazul Nataliei Gorbanevskaia, li s-a permis de către

autoritățile sovietice să emigreze, în vreme ce alții, ca Natan Șaranski, au fost eliberați în timpul schimburilor de prizonieri. Au fost mai apoi primiți ca niște persoane cu notorietate și cu autoritate morală în Statele Unite, Israel și Europa și astfel au evitat să trăiască în Rusia o perioadă plină de suferințe, mai ales la începutul anilor 1990.

În context internațional, lăsând deoparte sensibilitatea rușilor față de acest cuvânt, Alexei Navalnîi a fost, fără îndoială, cel mai cunoscut disident din lume, fiind închis exclusiv pentru opiniile sale politice, pentru insistența înverșunată și implacabilă cu care îl critica pe Putin, dar și corupția și infracționalitatea din imediata apropiere a țarului modern.

Separat de draga lui soție, Iulia Navalnaia, de fiica lui studentă, de fiul adolescent și de părinții vârstnici, Navalnîi comunica cu lumea externă în principal prin intermediul scrisorilor, întocmite adesea pe hârtie milimetrică (*millimetrovka* în limba rusă), aduse în colonia penală și luate de aici de avocații săi.

În martie 2022, Alexei Navalnîi a fost acuzat de fraudă și deturnare de fonduri, iar în august 2023, de extremism. Sentințele pentru aceste infracțiuni au însumat 28 de ani de închisoare, condamnându-l să rămână în spatele gratiilor până în 2051 și împiedicându-l să mai candideze la următoarele cinci alegeri prezidențiale din Federația Rusă. Modificările operate în 2021 în Constituția Rusiei i-au permis lui Vladimir Putin să candideze, în 2024[5], pentru încă un mandat de șase ani, și în 2030, pentru un altul, rămânând astfel la putere până în 2036, când acesta va avea vârsta de 83 de ani.

Astfel, Alexei Navalnîi se poate alătura lui Nelson Mandela, Lech Wałęsa și altor conducători, incluzând-o aici și pe Aung San Suu Kyi din Myanmar, care s-au luptat cu regimuri autoritare și care sunt considerați în mod incontestabil „disidenți". Unii dintre ei sunt priviți și ca „revoluționari", o etichetă care în Rusia este mult mai tulburătoare decât cea de „disident", ținând seama de evenimentele întâmplate acolo la începutul secolului XX.

Pentru o mare parte dintre statele lumii, mai ales pentru cele occidentale, Navalnîi fusese cea mai mare speranță în privința unei viitoare epoci post-Putin, când Rusia ar fi putut pune capăt războiului din Ucraina și s-ar fi alăturat

[5] Vladimir Putin a câștigat, în martie 2024, cel de-al cincilea mandat de președinte. El a obținut cel mai mare scor din istoria Rusiei postsovietice (peste 87% din voturile exprimate), asigurându-și încă șase ani în fruntea țării pe care o conduce de la sfârșitul anului 1999. (*n. red.*)

din nou comunității națiunilor civilizate. Însă alte scenarii erau mult mai înspăimântătoare decât cel care îl includea pe Putin: ascensiunea unui alt criminal, precum șeful grupării de mercenari Wagner, Evgheni Prigojin[6], sau fragmentarea haotică a Rusiei în diverse teritorii, unele conduse de persoane ca Ramzan Kadîrov din Cecenia. Din acest punct de vedere, ideal ar fi fost ca Alexei Navalnîi să fi ieșit din închisoare ca un succesor modern al lui Nelson Mandela, drept un disident ajuns președinte, care își conduce națiunea către reconciliere și reformă democratică.

Totuși, în ciuda autorității sale morale, a demnității istorice și a ceea ce însemna el la nivel mondial, Navalnîi, la fel ca cei mai devotați confidenți, colaboratori și apropiați ai săi, nu accepta eticheta de „disident". Acest lucru explică de ce ei au avut în mod categoric sentimente contradictorii atunci când Parlamentul European a anunțat, în octombrie 2021, că Navalnîi fusese distins cu Premiul Saharov pentru libertatea de gândire, o distincție prestigioasă acordată anual, însă numită după Andrei Saharov, probabil cel mai cunoscut dintre disidenții sovietici.

Premiul Saharov, recompensat cu 50.000 de euro, a fost decernat în decembrie 2021 la sediul Parlamentului European de la Strasbourg. Fiica lui Navalnîi, Daria Navalnaia, studentă la Universitatea Stanford, s-a deplasat în Franța pentru a accepta distincția în numele tatălui ei.

Înaltă și blondă asemenea mamei ei, Daria a rostit un discurs scurt, dar foarte emoționant, în care i-a acuzat pe conducătorii occidentali și europeni, inclusiv pe europarlamentari, de faptul că sunt prea reținuți în confruntarea cu Vladimir Putin și cu regimul său autoritar. Aceasta i-a catalogat drept „pragmatiști", ca și cum ar fi o insultă, și i-a învinuit că nu făceau destule eforturi pentru a-l elibera pe tatăl ei din închisoare și pentru a pune capăt „coșmarului" prin care trecea atunci familia ei.

Daria Navalnaia s-a îndreptat către pupitrul de unde urma să-și susțină discursul ținând în mâini o fotografie cu tatăl ei făcută în timp ce era arestat la un protest, în poză putându-se vedea cum polițiștii îl țineau strâns de brațe și de mijloc.

„Este [un moment] onest și destul de stânjenitor", i-a avertizat ea pe membrii Parlamentului European, asta după ce mai întâi i-a cucerit mărturisindu-le cât de „îngrozită" era să nu se facă de râs. Apoi, cu o voce caldă, i-a acuzat că

[6] Șeful grupului de mercenari Wagner, care a luptat pentru Rusia în Ucraina, a murit după ce avionul în care se afla s-a prăbușit, pe 23 august 2023, în regiunea Tver de lângă Moscova. (*n. red.*)

au făcut declarații lipsite de substanță, că s-au înclinat în fața dictatorilor și că au pus în mod stupid interesele economice meschine înaintea idealurilor democratice.

„Știți, am auzit acest lucru de multe ori și sunt sigură că îl voi mai auzi, poate chiar pe holuri, după ceremonie: «Știi, Dașa», o să-mi spună oamenii, «înțeleg de ce te simți așa, pentru că familia și cei apropiați sunt implicați, dar în lumea reală trebuie să fim totuși *mai pragmatici*.» Acolo, pe hol, voi da din cap afirmativ și le voi răspunde: «Da, bineînțeles!» Ce altceva aș putea spune? Sunt o studentă care are 20 de ani și nu mă simt deloc confortabil [când trebuie] să mă contrazic cu niște pragmatiști experimentați și responsabili.

Cu toate acestea, astăzi, aflându-mă aici și profitând de faptul că am un microfon în față..., vreau să mă opun pragmatismului. Acesta este Premiul Saharov, iar Andrei Saharov a fost probabil una dintre cele mai puțin pragmatice persoane din lume. Nu înțeleg din ce motiv cei care militează pentru relații pragmatice cu dictatorii nu deschid cărțile de istorie. Ar fi un lucru foarte pragmatic, iar după aceea ar înțelege cu ușurință inevitabilele legi politice: restabilirea păcii cu dictatorii și cu tiranii nu funcționează niciodată."

Într-adevăr, restabilirea păcii nu făcea parte din ansamblul de strategii ale lui Navalnîi.

Politicile sale nu erau violente. Adunările și protestele pe care le-a condus au avut întotdeauna ca scop transmiterea unui mesaj și mobilizarea oamenilor, nicidecum destructurarea. Dar el a rămas în mod instinctiv un luptător. Retoriea sa devenea adesea înflăcărată, fiind implicat în mai multe scandaluri și încăierâri decât avea nevoie. Era condus de furie și de ceea ce el numea „ură", o animozitate personală și profundă față de adversarii săi. Detesta să fie mințit, înșelat și luat de prost.

„Un lucru știu clar despre mine", i-a spus Alexei Navalnîi lui Iuri Dud în timpul interviului din Germania. „Unul dintre defectele mele este tendința de a utiliza anumite epitete pe care ar trebui să le folosesc mai rar sau chiar deloc. Vorbele mele devin cu siguranță ceva personal. Face parte din strategia mea politică, dacă se poate spune așa, deoarece am intrat în acest domeniu pentru a critica niște persoane, printre altele... Nu mă lupt cu corupția ca fenomen în

sine, ci cu fiecare funcționar corupt în parte, cu escrocii pe care îi detest. Întotdeauna le rostesc numele, cu fiecare ocazie care mi se oferă. Este principiul meu. Bineînțeles, acest lucru presupune folosirea unui limbaj puternic emoțional și personal. Poate că în general [asta] este un minus, dar face parte din cine sunt eu."

La Strasbourg, în acea zi, Daria Navalnaia a criticat Occidentul pentru încercarea de a-l împăca pe dictatorul belarus Alexander Lukașenko, pentru că a permis serviciilor speciale ale lui Putin să comită asasinate cu impunitate și pentru că i-a abandonat pe disidenții curajoși, precum tatăl ei.

„Oricât de multe persoane încearcă să se amăgească, sperând că un alt nebun care se agață de putere va reacționa în mod civilizat la concesii și lingușeli, [trebuie să știe că] acest lucru nu se va întâmpla niciodată", a spus ea.

„Esența puterii autoritare constă în creșterea constantă a mizelor, în intensificarea agresiunii și în căutarea unor noi inamici", a continuat să susțină Daria Navalnaia, adăugând:

> „Un alt lucru pe care pragmatiștii nu vor să-l facă dintr-un anumit motiv este să pună mână pe un calculator și să vadă cât de mult îi costă pe cetățeni pragmatismul lor, dar în special pe contribuabilii europeni.
>
> Anii plini de lingușeli la adresa lui Putin i-au transmis clar acestuia ideea că, pentru a-și spori popularitatea, poate să înceapă un război. Cât de mult va trebui să plătească Europa pentru războiul din Ucraina?"

Discursul a devenit și mai personal în momentul în care fiica lui Alexei Navalnîi a descris crimele și tentativele de asasinare a reprezentanților opoziției din Rusia, inclusiv câteva încercări de otrăvire a propriului tată. O astfel de tentativă, ce a avut loc în iulie 2022, a afectat atât de puternic sănătatea mamei ei, încât aceasta a ajuns să nu se mai poată ridica în picioare.

„Unul dintre liderii opoziției, Boris Nemțov, este ucis cu focuri de armă [fiind împușcat] în spate chiar lângă Kremlin", a afirmat Daria Navalnaia în Parlamentul European. „Iar apoi apare un pragmatist și spune: «Nu putem face prea multe în această privință. Să ne limităm la o declarație dură, iar apoi să continuăm tratativele.» Iar ei vor continua să-l ucidă și pe al doilea, și pe al treilea, al patrulea va fi omorât în centrul Berlinului, iar al cincilea, în Marea Britanie. De asemenea, vor arunca în aer câteva depozite din Europa și apoi vor începe să ucidă folosindu-se de arme chimice."

Daria Navalnaia şi-a continuat discursul susţinând: „În interiorul serviciilor speciale ale lui Vladimir Putin s-a format o adevărată grupare teroristă, care îi omoară pe cetăţenii ţării mele fără a fi audiaţi sau judecaţi, fără [a se apela la] justiţie. Aproape că mi-au omorât mama, tatăl. Şi nimeni nu poate garanta că mâine politicienii europeni nu se vor simţi epuizaţi, după ce au pus pur şi simplu mâna pe mânerul uşii."

Membrii Parlamentului European au aplaudat frenetic criticile care le-au fost aduse, această scenă neobişnuită amintind de piesa de teatru „Revizorul" de Gogol, o capodoperă satirică tranşantă despre corupţia publică din Rusia, ea fiind de altfel şi una dintre preferatele lui Alexei Navalnîi.

Într-unul din punctele culminante ale piesei, protagonistul, un guvernator umilit, întrerupe o tiradă absurdă la adresa subalternilor săi, se întoarce către public şi i se adresează astfel: „De ce râdeţi?", întreabă el. „Râdeţi de voi înşivă."

* * *

Spre deosebire de disidenţii sovietici intelectuali – Andrei Saharov însuşi a fost fizician nuclear, fiind cunoscut ca părintele bombei cu hidrogen ruseşti –, Alexei Navalnîi şi echipa lui se considerau nişte ruşi obişnuiţi, sau cel puţin nişte cetăţeni de rând, din clasa de mijloc a Rusiei moderne, postsovietice.

„Suntem o forţă politică care se bucură de susţinerea populaţiei din oraşe mici şi mari, de cea a persoanelor cu venituri mici şi mari, cu şi fără studii", a declarat Leonid Volkov la Vilnius. „Avem 10 milioane de abonaţi pe reţelele sociale şi în jur de 15-20 de milioane de susţinători în ţară. Putem să organizăm strategii de protest pentru 180 de oraşe simultan. Deci, suntem cunoscuţi pe toate cărle."

Faptul de a fi un tip obişnuit – şi dorinţa de a se face cunoscut – a fost întotdeauna o trăsătură esenţială a personalităţii lui Alexei Navalnîi, începând chiar din copilărie, de pe vremea când locuia la periferia Moscovei, fiind copil de cadru militar şi având pe unul din pereţii dormitorului său un poster cu Arnold Schwarzenegger, culturistul, actorul şi viitorul guvernator al Californiei, care era de origine austriacă.

Eroii precum Schwarzenegger erau o parte importantă din viaţa lui Navalnîi, pentru că se potriveau foarte bine cu convingerea sa că pe lume există mulţi băieţi buni, dar şi ticăloşi. Odată, în 2010, cu mult înainte să ajungă să aibă un renume internaţional, Alexei Navalnîi s-a bucurat enorm gândindu-se că este posibil ca Arnold Schwarzenegger, pe atunci guvernator,

să fi citit un articol în *Los Angeles Times* despre eforturile sale de a lupta împotriva corupției.

„Uraa! Am făcut-o și pe asta", a scris el entuziasmat pe blogul personal. „Acum sigur știe despre mine... cel care m-a privit mulți ani de pe peretele din dormitor. Arnold Schwarzenegger... Să citească oare guvernatorul Californiei ziarul de stat? Fără doar și poate. Așa că sigur a aflat despre mine."

În articolul de pe blogul său, opozantul rus a citat o replică diferită din piesa „Revizorul" de Gogol, în care unul dintre personaje, Piotr Bobcinski, spune că singura sa dorință este ca nobilii din Sankt-Petersburg să afle de existența lui. Navalnîi a rescris fraza, tăindu-l pe Bobcinski și adăugându-se pe sine. „[Schwarzenegger] probabil că stă și se gândește că ~~Piotr Ivanovici Bobcinski trăiește într-un asemenea oraș~~ Alexei Anatolievici Navalnîi trăiește la Moscova", a scris el.

Dorința de a fi văzuți, cunoscuți și apreciați îi motivează pe mulți dintre politicieni, în special pe cei ca Navalnîi, aceștia tânjind să fie lăudați pentru că îi ajută pe ceilalți oameni. Dar interesul pentru faimă și atenție nu a fost sursa principală de motivație a lui Alexei Navalnîi, așa cum au afirmat unele voci critice.

În plus, pe el nu l-a interesat deloc să se îmbogățească. A avut un instinct capitalist și, ca mulți alții din generația lui, a căutat diverse posibilități de investiții și de afaceri. Când a fost vorba de bani, s-a concentrat mai mult pe denigrarea funcționarilor lacomi și corupți care sunt obsedați să acumuleze averi și bunuri materiale – o obsesie pe care el nu a împărtășit-o niciodată.

Pentru a-l înțelege pe Navalnîi e nevoie să recunoaștem că a fost un animal politic în mod instinctiv. De asemenea, este esențial să reținem că a fost profund patriot, poate chiar naționalist, că le-a purtat o ură viscerală mincinoșilor și escrocilor și că a fost animat de un puternic sentiment al dreptății și al indignării, care adesea se transformă în justițiarism. Poate că cel mai important aspect este faptul că a privit viața ca pe o serie de confruntări între forțele binelui și cele ale răului.

Această viziune asupra lumii l-a determinat să-l prezinte pe Vladimir Putin ca fiind diavolul în persoană și să-l asemuiască pe conducătorul Federației Ruse cu personajul malefic Voldemort[7] din seria „Harry Potter". Unii dintre

[7] În seria „Harry Potter" de J.K. Rowling, Lordul Voldemort este considerat cel mai puternic și cel mai periculos vrăjitor al Întunericului din toate timpurile. (*n. trad.*)

colaboratorii lui Navalnîi au afirmat că acesta părea să se considere pe sine și pe membrii echipei sale drept niște supereroi care luptau împotriva corupției.

„Mi-a spus de multe ori... [că voia] să fie înconjurat de un grup de băreți buni, visa la asta", a declarat Ivan Jdanov, directorul executiv al Fundației Anticorupție înființate de Alexei Navalnîi. „Visa, să spunem, la ceva de tipul eroilor din benzile desenate, la un astfel de grup."

Ivan Jdanov a precizat că nimic nu-l supăra sau nu-l enerva mai mult pe Navalnîi decât lipsa de onestitate sau nedreptatea celor din propria echipă, deoarece credea că era o trădare a misiunii lor nobile. „Nu este vorba doar despre onestitate", a spus Jdanov. „Este vorba despre un grup de persoane care împărtășesc un fel de secret despre ceva... și [care] vor salva lumea."

Uneori, Alexei Navalnîi părea să creadă că el și echipa sa erau personajele unuia dintre serialele de desenele animate care îi plăceau atât de mult – sitcomul animat „Rick și Morty" era probabil preferatul său –, trecând de la o aventură la alta, confruntându-se cu diverși adversari malefici, unul după altul, în ciuda riscului uriaș de a ajunge să fie închiși sau chiar omorâți.

Într-o zi dezvăluiau ce avere imensă, obținută în mod ilegal, are un politician ipocrit; în altă zi atrăgeau atenția asupra construcției de proastă calitate a locuințelor finanțate din bani publici; în alta îi identificau pe asasinii guvernamentali care încercaseră să-l ucidă chiar pe Navalnîi. Zi după zi, ei erau acolo – la aceeași oră și pe același „canal" – pentru a o lua de la capăt.

În timpul unei alte zile cu proceduri juridice din februarie 2021, o încercare nereușită de a face apel la condamnarea sa pentru încălcarea eliberării condiționate și o audiere separată cu privire la acuzațiile absurde conform cărora ar fi calomniat un veteran militar, Alexei Navalnîi a dat două declarații lungi, uneori incoerente, dar emoționante, în care a abordat tema eroismului și pe cea a binelui contra răului, rostind totodată, în mod clar și răspicat, mesajul lui fundamental împotriva lui Vladimir Putin.

Declarațiile au arătat un om care se lupta cu singurătatea în primele săptămâni ale ispășirii pedepsei grele cu închisoare, pe care toată lumea se aștepta să o primească, dar care părea cumva să fi venit precum un șoc – ca și cum Navalnîi se obișnuise atât de mult cu „jocurile" sale de-a șoarecele și pisica cu Kremlinul, în stilul celor din desenele animate, încât pur și simplu nu-i venea să creadă că Putin nu mai era dornic să se joace.

„Cu siguranță că nu-mi place locul în care mă aflu acum, dar nu am niciun regret că m-am întors, că fac ceea ce fac", a afirmat el. „Pentru că am procedat cum trebuie. Dimpotrivă, simt chiar un fel de satisfacție."

Alexei Navalnîi a subliniat faptul că el și alții asemenea lui nu se vor da bătuți în fața tentativelor autorităților de a-i izola.

„La început, pentru ei este important să te intimideze și apoi să demonstreze că ești singur", a spus el. „Iar aspectul acesta, de a fi singur, e foarte important, extrem de important ca obiectiv al puterii. Că veni vorba, Luna Lovegood este una dintre marile filozoafe. V-o amintiți din seria «Harry Potter»? Când a vorbit cu Harry Potter, în timpul unei perioade dificile prin care trecea, i-a spus așa: «Este important să nu te simți singur, pentru că, dacă aș fi Voldemort, mi-aș dori foarte mult să te simți singur.» Cu siguranță că Voldemort care trăiește la Palat vrea același lucru."

Alexei Navalnîi l-a ironizat pe Putin, dar și pe tovarășii săi pentru că încercau să nege averile fabuloase pe care le aveau, în timp ce majoritatea cetățenilor ruși trăiau în sărăcie. „Deși țara noastră este acum clădită pe nedreptate, observăm cum, totuși, milioane de persoane, zeci de milioane, vor să afle adevărul", a spus Navalnîi. „Vor să ajungă la adevăr și vor reuși [acest lucru] mai devreme sau mai târziu."

Opozantul rus i-a îndemnat pe oameni să nu se teamă de cei care voiau o schimbare în țară. „Pentru că mulți sunt speriați: «Vai, Doamne, ce se va întâmpla? Se va ajunge la revoluție! Va fi haos, un coșmar!» Dar gândiți-vă cât de bună ar fi viața fără minciuni constante, fără toate ipocriziile", a spus el.

Apoi s-a întors către judecătoare, întrebând-o dacă nu și-ar fi dorit să lucreze într-un sistem cinstit. „Gândiți-vă cât de bine ar fi... să fiți un pilon respectat al societății și nimeni să nu vă dea indicații despre ce hotărâre să luați într-un caz, să le spuneți copiilor și nepoților că sunteți o judecătoare independentă."

Adresându-se procuroarei, Alexei Navalnîi și-a continuat discursul: „Ar fi grozav să fiți o procuroare care lucrează într-un sistem acuzatorial, ia parte la un proces juridic interesant, apără pe cineva sau condamnă niște răufăcători adevărați. Cred că este puțin probabil ca cineva să facă facultatea de drept și să devină procuror, pentru ca mai apoi să ia parte la instrumentarea cauzelor penale și la falsificarea semnăturilor pentru cineva."

Apoi, a revenit la criticile adresate presupușilor săi asasini. „Nicio persoană de pe Pământ nu s-a gândit vreodată, în anii frumoși din perioada adolescenței:

«Voi merge la Serviciul Federal de Securitate (FSB), iar ei mă vor pune să spăl lenjeria intimă a vreunui opoziționist pentru că cineva a pus otravă pe ea.»" a spus Navalnîi imitând o persoană imaginară. „Nu există astfel de oameni! Nimeni nu vrea să facă așa ceva! Toți își doresc să fie niște persoane normale, respectabile, să prindă teroriști, hoți, spioni și să-i confrunte."

Navalnîi i-a încurajat pe cei din public să se alăture cauzei sale, citându-l pe eroul principal din serialul animat preferat, „Rick și Morty".

„Este foarte important să nu te temi de persoanele care cer cu insistență adevărul și poate chiar [ar fi bine] să le susții cumva", a afirmat Navalnîi. „În mod direct, indirect, sau poate nu să le susții, dar cel puțin să nu contribui și tu la această minciună, să nu faci ca situația din jur să fie și mai rea. Bineînțeles că există și un mic risc, dar în primul rând el este redus, iar în al doilea rând, după cum spunea un alt remarcabil filozof contemporan pe nume Rick Sanchez[8]: «Viața este un risc. Iar dacă nu riști, atunci ești doar un amalgam de molecule aleatorii care se lasă purtat oriunde îl duce Universul.»"

Exact în acel moment, când rostea „ultimele cuvinte" ca acuzat, adică pledoaria sa finală în fața instanței, Alexei Navalnîi – militant, blogger, luptător împotriva corupției, politician de opoziție – a părut să se metamorfozeze, chiar sub ochii tuturor celor prezenți, într-un disident al secolului XXI, îndemnându-i din captivitate pe ruși să-i învingă pe asupritorii autoritari, dar și secolele întregi de suferință.

„Un ultim lucru", a mai spus el. „Zilele acestea am primit o mulțime de scrisori. Și aproape toate se încheie cu propoziția «Rusia va fi liberă.» Este un slogan minunat pe care îl repet constant, cu care răspund și eu la rândul meu și pe care îl scandez la diverse adunări. Dar tot am impresia că lipsește ceva. Este evident că vreau ca Rusia să fie liberă; este un lucru necesar, dar nu și suficient. Acesta nu poate fi un obiectiv în sine."

„Vreau ca Federația Rusă să fie bogată, ceea ce corespunde avuției sale naționale", a continuat Navalnîi. „Vreau ca bogățiile naționale să fie distribuite mai echitabil, astfel încât toată lumea să-și primească partea cuvenită. Nu vreau doar să fim liberi, ci să ne și bucurăm de un sistem de sănătate eficient. Vreau ca bărbații să ajungă la vârsta de pensionare, deoarece în prezent jumătate dintre ei nu trăiesc atât de mult; cât despre femei, nici ele nu o duc mai

[8] Personaj-cheie din sitcomul „Rick și Morty", bunicul lui Morty, care joacă rolul unui om de știință. (*n. red.*)

bine. Vreau ca sistemul de educație să fie bun, iar lumea să poată studia în condiții normale."

„Îmi doresc și ca multe alte lucruri să se întâmple în țara noastră", a afirmat Navalnîi. „Nu trebuie să ne concentrăm atât de mult pe faptul că Federația Rusă nu este liberă, ci pe realitatea că, în ansamblu, situația *este deplorabilă în toate domeniile de activitate*. Avem de toate și, cu toate acestea, suntem o țară jalnică. Deschideți capodoperele literaturii rusești și vedeți, Dumnezeule, că sunt numai descrieri ale sărăciei și suferinței. Suntem o țară extrem de nefericită și nu putem ieși din acest cerc vicios al tristeții. Dar ne dorim asta, bineînțeles. Așadar, propun să schimbăm sloganul și să strigăm că Rusia nu trebuie să fie doar liberă, ci și fericită. Federația Rusă va fi fericită."

* * *

Fericirea nu a fost niciodată un sentiment sigur în Rusia, cu atât mai puțin unul esențial. Dar susținătorii lui Alexei Navalnîi erau convinși că acesta putea genera o asemenea transformare la nivel național dacă ar fi supraviețuit închisorii, dacă i s-ar fi permis vreodată să candideze la președinție, dacă ar fi câștigat alegerile.

Evghenia Albaț, jurnalistă de investigații și redactor la săptămânalul *New Times*, cea care a fost un fel de nașă politică a lui Navalnîi și a altor membri ai opoziției politice din generația sa, a afirmat că întemnițarea disidentului rus ar fi putut fi încă un pas esențial spre destinul său de viitor conducător al Federației Ruse.

„Cel puțin acolo unde trăiesc eu, știți, este o țară cu mulți deținuți", a spus Albaț. „Nu mi-aș dori ca el să treacă prin această experiență, dar este una foarte importantă... În plus, este experiența de a fi privat de toate drepturile tale. Și, chiar și așa, el își menține rezistența și în penitenciar."

Evghenia Albaț, care era o apropiată a familiei lui Navalnîi, corespondând în mod regulat cu opozantul rus, a spus că acesta a rămas sfidător în timpul apelurilor nominale zilnice, unde se aștepta ca el să-și anunțe prezența spunând doar „deținut Navalnîi". În schimb, potrivit jurnalistei de la *New Times*, el răspundea cu „Navalnîi, cel închis ilegal".

„În cultura politică din Rusia toți revoluționarii au trecut prin închisoare, fie că este vorba despre Stalin, fie despre altcineva mai bun. Din păcate, cei cu studii superioare, care au evitat să fie închiși, nu au obținut niciodată nimic."

Pentru Evghenia Albaţ, Alexei Navalnîi s-a dovedit a fi pur şi simplu o adevărată revelaţie.

L-a cunoscut încă de la început, de pe vremea când era destul de stângaci, când nu vorbea prea elevat şi cu siguranţă nu beneficiase de o educaţie de elită, participând la saloanele politice ce aveau loc în serile de marţi, în apartamentul ei de la Moscova, la mijlocul anilor 2000. A fost martora evoluţiei lui într-un conducător carismatic al unei mişcări naţionale, capabil să capteze atenţia unor mulţimi uriaşe de oameni pe străzile din Moscova şi din alte oraşe, un politician în care cetăţenii de rând se regăseau şi care vorbea pe înţelesul tuturor.

„Este ca noi toţi, nu se plasează deasupra noastră, ceea ce este un aspect foarte important în cazul lui", a precizat Albaţ. „Nu vine din exterior, ca de exemplu din Elveţia, să ne înveţe pe noi, ruşii, cum să fim fericiţi. Face parte din acest popor, din această naţiune şi trece printr-o experienţă foarte dureroasă. După cum am spus deja, era bine să nu fi avut parte de o astfel de încercare. Cred totuşi că ea este esenţială."

Chiar şi în privinţa înfăţişării, Navalnîi pare a face parte din această naţiune.

El, soţia lui, Iulia, şi cei doi copii, Daria şi Zahar, au arătat mereu de parcă ar fi fost nişte modele într-o reclamă ce prezenta stereotipul ideal al unei familii slave, ruseşti. Astfel, deşi Navalnîi s-a confruntat frecvent cu critici dure la adresa unora dintre opiniile şi afirmaţiile sale naţionaliste şi a retoricii sale antiimigranţi, adversarii lui nu l-au putut cataloga cu uşurinţă ca fiind un străin, aşa cum a fost cazul multora dintre disidenţii evrei (care erau desemnaţi prin termenul din limba engleză *refusenik*[9]) din perioada sovietică.

Leonid Volkov, mâna dreaptă a lui Navalnîi şi strategul-şef al acestuia, care în prezent locuieşte în exil, la Vilnius, se potriveşte unui tipar vechi: este un evreu practicant care respectă regulile alimentaţiei cuşer. Succesoarea lui Volkov la funcţia de preşedinte al Fundaţiei Anticorupţie, Maria Pevcih, poate fi descrisă ca fiind „străină" dintr-un alt punct de vedere: şi-a petrecut o mare parte a vieţii în Marea Britanie.

În vreme ce Alexei Navalnîi era închis, iar Vladimir Putin introducea măsuri brutale de represiune împotriva disidenţei politice în urma invaziei

[9] Termen neoficial pentru un cetăţean sovietic, dar în special pentru un evreu, căruia i se refuza permisiunea de a părăsi fostul URSS sau orice stat din Blocul Estic pentru a putea emigra într-o altă ţară, mai ales în Israel. În engleză, *refusenik* este alcătuit din cuvântul *refusal* („refuz") şi sufixul *-nik*. (*n. red.*)

Rusiei asupra Ucrainei din februarie 2022, Leonid Volkov, Maria Pevcih și alți camarazi ai lor au trecut la modul de supraviețuire. S-au folosit de țara în care erau, Lituania, pentru a păstra vie atenția asupra situației critice în care se afla Navalnîi și pentru a menține în funcțiune rămășițele mașinăriei lor politice, pregătite pentru momentul în care acesta avea să fie eliberat.

Unul dintre obiectivele lor fusese atunci să adune din țară cât mai mulți candidați cu putință, urmând o strategie numită „vot inteligent[10]", prin care intenționau să se alieze cu oricine nu făcea parte din partidul lui Vladimir Putin, Rusia Unită, pe care Navalnîi l-a caracterizat, după cum se știe, drept partidul escrocilor și al hoților. Și tocmai pentru faptul că sperau să atragă de partea lor alegătorii de rând, își doreau să fie cunoscuți ca politicieni, nu ca disidenți, a susținut Volkov.

„Asta înseamnă că de fapt pretindem să fim majoritari și, așa cum am reușit să demonstrăm în timpul campaniei electorale pentru primăria Moscovei și mai apoi în timpul celei pentru președinție, avem capacitatea de a aduce laolaltă straturi foarte diferite ale societății rusești", a afirmat Leonid Volkov. „Iar dacă ar avea loc o campanie electorală corectă și competitivă, poate că nu am fi cea mai puternică forță politică din țară, dar cu siguranță ne-am clasa pe poziția a doua."

Evghenia Albaț, care este cu o generație mai mare decât Volkov și, la rândul ei, evreică practicantă, își amintește mai limpede perioada sovietică. Își dorea să-l numească pe Navalnîi un revoluționar, însă, conform spuselor sale, el se vedea doar un politician.

„Este politician", a precizat ea. „Așa este el. S-a născut... un animal politic și îi place foarte mult acest lucru." „Se gândește la propria persoană ca la viitorul președinte al Federației Ruse", a mai declarat Albaț. „Cu siguranță că așa este. El este viitorul președinte al Rusiei. Întrebarea este: se va întâmpla oare? N-am niciun dubiu. Tipul – dacă supraviețuiește, dacă nu reușesc să-l ucidă din nou în închisoare – va ajunge conducătorul țării."

---

[10] *Smart voting*, în engleză, în original – acest sistem de vot, creat încă din 2018 de Alexei Navalnîi și de colaboratorii săi, ar fi trebuit să-i ajute pe ruși să aleagă, în fiecare dintre districte, candidatul cu cele mai mari șanse împotriva partidului Rusiei Unite, indiferent de formațiunea politică din care făcea parte acesta. Scopul „votului inteligent" era de a eroda puterea Rusiei Unite. (*n. red.*)

— 1 —

OTRĂVIREA

„Pe măsură ce noaptea trecea, cei îmbrăcați în costume gri au ajuns să pună diagnosticul."

– Leonid Volkov, Berlin, 21 august 2020

Alexei Navalnîi transpira din abundență și era complet dezorientat, nefiind sigur dacă poate ajunge pe picioarele lui de la toaleta din avion și până la locul său. Totuși, în acel moment, i-a fost tulburător de clar că avea să moară.

„Cea mai bună comparație care mi-a venit în minte a fost cea cu Dementorii[11] din [seria] «Harry Potter»", a afirmat el aproape șase săptămâni mai târziu, după ce a fost trezit din coma indusă medical. „Conform descrierii lui [J.K.] Rowling, sărutul unui Dementor nu doare, ci absoarbe toată viața din tine. Nu m-a durut deloc, dar ceea ce m-a copleșit a fost gândul că aveam să mor."

Liderul opoziției ruse, pe atunci în vârstă de 44 de ani, se afla la bordul unui avion care efectua o cursă de dimineață cu destinația Moscova. Alexei Navalnîi se întorcea din orașul siberian Tomsk, unde făcuse campanie electorală pentru candidații la alegerile regionale. După doar câteva minute de la decolarea avionului, a început să se simtă foarte rău.

Pe măsură ce mintea i s-a încețoșat și sentimentul puternic de teamă i-a pus stăpânire pe corp, Navalnîi a rugat-o pe purtătoarea sa de cuvânt, Kira Iarmiș, aflată chiar lângă el, să-i vorbească. Când ea a început să facă lucrul acesta, Navalnîi i-a văzut buzele mișcându-se, cu toate că nu înțelegea niciun cuvânt din ce spunea.

---

[11] Dementorul era o creatură întunecată, asemănătoare unei fantome, considerată a fi una dintre cele mai urâte (creaturi) din lumea vrăjitorilor lui Harry Potter. (*n. trad.*)

Pe lângă ei a trecut atunci o stewardesă care avea câteva sticle cu apă. Inițial, Navalnîi a vrut să ceară ceva de băut, dar s-a răzgândit și s-a dus la toaletă să se spele pe față. A plecat purtând doar șosete în picioare, iar după ce s-a spălat a mai rămas câteva clipe în baie. Dintr-odată și-a dat seama că era mai bine să iasă din încăperea aceea înghesuită pe care o încuiase cât încă mai putea face asta. Stătuse acolo vreme de aproape 20 de minute, iar la ușă se formase deja o coadă de pasageri.

„Am ieșit și am văzut o grămadă de fețe nemulțumite. Cred că am stat înăuntru vreo zece minute", i-a povestit Navalnîi jurnalistului online și creatorului de conținut pe YouTube, Iuri Dud. „Atunci mi-am dat seama că ar fi bine să cer ajutorul cuiva, pentru că nu știam dacă mă mai țineau picioarele să mă întorc la locul meu [din avion]. Spre propria-mi surprindere, am privit-o pe însoțitoarea de zbor și i-am spus: «Am fost otrăvit. O să mor.», apoi m-am întins pe jos în fața ei."

Alexei Navalnîi descria aceste evenimente la aproximativ o lună după ce a fost scos din coma indusă medical, cea mai mare parte din timp fiind petrecută la Spitalul Charité din Berlin. Și în ciuda recuperării sale dificile, care era departe de a fi completă, opozantul rus își recăpătase umorul lui caracteristic.

„Însoțitoarea de zbor m-a privit afișând un rânjet mic în colțul gurii și spunându-și probabil în sinea ei: «Ce nebun de legat!» Poate că s-a gândit că am făcut intoxicație alimentară de la sucul de roșii sau de la macaroane", a afirmat Navalnîi. „Cred că voia să-mi spună că nu ar fi avut cum să mă fi otrăvit [cu ceva] în avion, dar eu nu mai auzeam nimic. Mă întinsesem pe jos, gata să mor chiar acolo unde mă aflam."

Într-un filmuleț postat pe internet de unul dintre pasagerii din acea cursă se auzea cum Navalnîi urla în chinuri din cauza durerilor pe care le avea. Însă opozantul rus nu-și mai amintea lucrul acesta sau momentul în care avionul a aterizat de urgență, reușind astfel să-i salveze viața.

Dar descrierea a ceea ce a simțit el în acele momente s-a potrivit cu relatările celorlalți pasageri din avion, inclusiv cu cea a soției, Iulia, despre care se crede că a fost otrăvită cu aceeași substanță catalogată drept armă chimică: un inhibitor organofosforat al acetilcolinesterazei din familia Noviciokului.

„Întregul corp îți spune: «Alexei, este timpul să-ți iei rămas-bun. Mi-ai făcut ceva ce este complet incompatibil cu viața.»"

* * *

Alexei Navalnîi și colegii săi, Kira Iarmiș și un manager de proiecte de la Fundația Anticorupție, Ilia Pahomov, au ajuns la Aeroportul Bogașevo din Tomsk suficient de devreme pentru a putea prinde zborul numărul 2616 al companiei S7 Airlines către Aeroportul Domodedovo din Moscova, aflat cel mai aproape de locuința lui din capitala rusă.

Alexei Navalnîi, care atunci purta un tricou gri cu flori, a stat să facă poze cu admiratorii săi la linia de securitate din aeroport.

Aflat în sala de așteptare, liderul opoziției ruse s-a hotărât să meargă să cumpere niște bomboane pentru cei doi copii ai săi. Apoi, grupul format din cei trei s-a oprit la cafeneaua vieneză din aeroport, unde mai multe ceasuri indicau ora în diverse locuri din Rusia precum Tomsk, Moscova, peninsula Crimeea (pe care Rusia a invadat-o și a anexat-o în mod ilegal, în 2014, de la Ucraina) și Surgut, oraș situat în nord-vestul Siberiei, un important centru al industriei energetice.

Navalnîi nu luase micul-dejun nici la hotel, nici la aeroport. Camerele de supraveghere din aeroport l-au surprins pe Pahomov când îi oferea lui Navalnîi o ceașcă cu ceai negru.

În autobuzul care i-a transportat pe pasageri de la terminal până la avionul cu care urmau să zboare, un Boeing 737-800, cu detaliile sale de culoare verde-deschis aflate pe vârfurile de aripă și specifice companiei S7, Alexei Navalnîi a făcut mai multe poze cu câțiva admiratori ai săr. Părea absolut în regulă. Avionul a decolat la ora 8:06.

Zburau deja de aproximativ zece minute când brusc i s-a făcut rău.

După ce Navalnîi s-a întins pe jos în zona de odihnă destinată însoțitorilor de zbor și aflată la capătul aeronavei, o stewardesă a întrebat la microfon dacă printre pasageri există vreo persoană care are pregătire medicală. O femeie, de profesie asistentă medicală, și-a oferit ajutorul. De asemenea, însoțitorii de zbor le-au cerut piloților să efectueze o aterizare de urgență. La scurt timp după aceea, s-a auzit anunțul că avionul fusese deviat către orașul Omsk, unde a aterizat la 9:01, ora locală, după aproape două ore de la decolare.

În jumătatea de oră scursă între anunțul privind efectuarea unei manevre de urgență și aterizarea la Omsk, pasagerii și-l amintesc pe bărbatul din avion care suferea – majoritatea neștiind despre cine exact era vorba – cum țipa,

se plângea și vomita. Conducerea companiei aeriene S7 a afirmat că echipajul de zbor a făcut eforturi pentru a-l menține conștient pe Navalnîi.

La aeroport îi aștepta deja o ambulanță, însă paramedicii care s-au urcat rapid în avion au ajuns la concluzia că situația era mult prea gravă pentru a putea fi rezolvată de ei și de aceea au solicitat o unitate mobilă de terapie intensivă. În filmulețele distribuite de site-urile locale de știri se vedea cum Pahomov stătea aproape de partea din spate a avionului în timp ce paramedicii îi administrau o perfuzie intravenoasă. Alte videoclipuri îl arătau pe Navalnîi inconștient, transportat în ambulanță întins pe targă, iar pe Pahomov cum vorbea cu paramedicii, având în spate un rucsac.

Echipa lui Navalnîi a suspectat imediat că acesta fusese otrăvit. Nu era prima oară când i se făcea rău din senin. De asemenea, colaboratorii lui erau conștienți de faptul că aveau să intre, cât de curând, într-un război informațional cu Kremlinul și că supraviețuirea lui Navalnîi depindea, într-o anumită măsură, de capacitatea lor de a aduce la cunoștință lumii starea în care se afla liderul opoziției ruse.

Evenimentele din acea dimineață aveau să arate că echipa sa își activase complet modul de criză, lucrând de-a lungul celor cinci fusuri orare pentru a-și menține în viață liderul.

Kira Iarmiș, purtătoarea de cuvânt a lui Navalnîi, a fost cea care a făcut prima declarație: „În această dimineață, Navalnîi se întorcea la Moscova [venind] de la Tomsk", a fost textul publicat de ea pe platforma X (fostă Twitter). „În timpul zborului i s-a făcut rău. Avionul a aterizat de urgență la Omsk. Alexei a fost otrăvit. Acum suntem în ambulanță și ne îndreptăm spre spital." Într-un mesaj postat ulterior, ea și-a exprimat suspiciunile la adresa guvernului rus. „Cu un an în urmă, când Alexei se afla într-un centru special de detenție, a fost otrăvit", a scris Kira Iarmiș. „Se pare că acum i-au făcut același lucru."

Mai târziu, vorbind în direct la postul de radio Eho Moskvî („Ecoul Moscovei"), Iarmiș a făcut o legătură directă între viitoarele alegeri parlamentare regionale și activitatea politică a lui Alexei Navalnîi în Siberia. „Acest eveniment are legătură și cu campania electorală", a afirmat ea. „Cred că autoritățile acționează pornind de la unele dintre ideile lor despre când ar fi momentul în care este nevoie să-l neutralizeze pe Alexei."

* * *

În acea dimineață de 20 august din anul 2020, Ivan Jdanov, directorul Fundației Anticorupție, doar ce ajunsese la Moscova după o noapte întreagă de condus de la Vilnius, unde își sărbătorise cea de-a 32-a aniversare, alături de prietenul și șeful său, Leonid Volkov, consilierul principal al lui Navalnîi.

Drumul dinspre capitala Lituaniei fusese o călătorie fără probleme pentru el, soția lui și fetița lor de câțiva anișori care dormise liniștită pe bancheta din spate. Mai aveau de mers aproximativ zece minute până la locuința lor situată în nordul Moscovei, când Jdanov a început să primească mesaje urgente din Siberia.

„Am primit un mesaj [în care mi se spunea] că se află în comă și că au oprit zborul spre Minsk", și-a amintit Jdanov. L-a contactat de îndată pe Volkov care se afla la Vilnius și i-a spus că primise niște mesaje că se întâmplase ceva, dar gravitatea situației îi era neclară. Inițial i-a transmis lui Volkov că „ar trebui să fim cu ochii pe situație și să păstrăm legătura." Totuși, mesajele au continuat să curgă, iar Jdanov a sunat rapid la Vilnius pentru a-i spune lui Volkov: „Am nevoie de un bilet către Omsk."

Singurul zbor din acea zi către acest oraș se efectua de pe Aeroportul Domodedovo, aflat la o distanță de aproximativ două ore de condus, adică la capătul celălalt al orașului. Jdanov s-a grăbit să ajungă cât mai repede acolo, trecând chiar pe culoarea roșie a semaforului. „Nu am mai oprit la niciun semafor", a spus el. „Nu am mai avut nicio limită."

Soția lui Navalnîi, Iulia, se grăbea și ea să prindă aceeași cursă, deși locuia mult mai aproape de aeroport, în sudul Moscovei. Kira Iarmiș o sunase și îi spusese că zborul lor din Tomsk fusese deviat. Nu îi oferise mai multe detalii, dar mențiunea că aterizaseră de urgență fusese suficientă pentru Navalnaia încât să o facă să-și dea seama că trebuia să ia imediat avionul către Omsk. Și-a aruncat la nimereală câteva haine într-o valiză și a ieșit rapid pe ușa locuinței, fără ca măcar să-i mai trezească pe copii și să-i anunțe că pleacă de acasă.

Iulia Navalnaia l-a rugat pe șoferul taxiului în care s-a urcat să se grăbească, spunându-i că mai avea doar două ore până ce avionul decola. În realitate făcuse niște calcule greșite, așa că se pare că mai avea la dispoziție o oră în plus. Alt aeroport, altă cafenea. Iarmiș i-a trimis un alt mesaj: Alexei era în comă, conectat la aparate. „Am primit acest mesaj când mă aflam în aeroport", i-a spus Navalnaia lui Iuri Dud. „Atunci mi-a fost clar că situația era gravă."

Stând în cafeneaua din Aeroportul Domodedovo, Iulia i-a trimis un mesaj unei prietene și a început să plângă. Aceasta i-a răspuns rapid: „Ți-ai luat ochelarii de soare?" „Ce? De ce? Ochelari de soare la aeroport?", își amintește Navalnaia că i-a replicat. Răspunsul primit apoi a fost: „Cumpără-ți o pereche."

Întâmplarea făcea să aibă unii în geantă. Și i-a pus la ochi, a comandat un pahar de whisky și a continuat să plângă. Era ora 8:00.

Ivan Jdanov a reușit să ajungă la timp la aeroport. „Am prins zborul cu Iulia care era foarte agitată", își amintește acesta. „A fost foarte bine că am călătorit cu ea pentru că era complet distrusă."

La îmbarcare, cei doi și-au dat seama că nu vor mai putea primi vești despre starea lui Navalnîi în timpul zborului către Siberia, ce dura aproximativ patru ore. Gândul de a pierde legătura cu ceilalți atât de mult timp, soțul ei aflându-se în pragul morții, era de nesuportat pentru Iulia.

„Am zburat cu Vania Jdanov", a povestit Navalnaia. „Nu mă consider o persoană vorbăreață. Dar am aflat după ceva timp că, atunci când el a fost întrebat de călătorie, ar fi spus: «A fost bine. Iulia a vorbit fără încetare timp de patru ore.» I-am povestit despre copii, despre unul, despre celălalt, despre familia noastră și cu ce ne ocupăm timpul. Probabil că i-am destăinuit toate secretele mele. Nu l-am întrebat încă despre ce am vorbit mai exact în cele patru ore, dar cred că a auzit foarte multe."

„Îmi era frică să fiu lăsată cu propriile gânduri chiar și pentru o secundă, așa că trebuia să discut cu cineva", a continuat ea. „În plus, mi-a fost teamă de momentul aterizării. I-am spus lui Vania: «Este în regulă dacă te rog pe tine să citești [mesajele], iar eu doar o să mă uit la reacția ta?» Era evident că și el era agitat. A luat telefonul în mână, a derulat mesajele primite și apoi l-a lăsat jos. I-am remarcat expresia temătoare de pe chip în timp ce citea ce primise. Ba chiar [îmi amintesc că] i-am spus atunci: «Vania, dacă este foarte grav, spune-mi acum.» Îmi doream să mă adun cât eram încă în avion și să pot să cobor calmă, dar el nu voia să-mi spună nimic. Bănuiesc că se temea să-mi dea veștile în timpul zborului, intenționând să vorbim când ajungeam în aeroport, pentru că așa ar fi putut să cheme un doctor, în cazul în care aș fi avut nevoie de ajutor. «Spune-mi adevărul! Spune-mi adevărul!»"

Ivan Jdanov își amintește în mod diferit momentele acestea. În primul rând, s-a tot chinuit să prindă semnal la telefon. Apoi, după ce a reușit acest lucru, Iulia Navalnaia nu l-a crezut când el i-a spus că în tot acest timp nimic nu se schimbase.

„A fost cu adevărat greu pentru noi", a precizat Jdanov. „Nu m-a crezut deloc când i-am spus că totul era în regulă. În timp ce încercam să mă conectez la internet, Iulia mi-a reproșat de câteva ori: «N-ai vrut să-mi spui adevărul!»"

* * *

În timp ce ambulanța se îndrepta spre Spitalul Clinic Municipal de Urgență Nr. 1 din Omsk, cu Navalnîi aflat deja în comă, iar Navalnaia și Jdanov se grăbeau la rândul lor să prindă zborul de la Moscova, echipa lui Alexei, aflată încă la Tomsk, s-a pus și ea în mișcare.

La Hotelul Xander, Vladlen Los, un avocat al Fundației Anticorupție, s-a așezat ca un gardian în fața camerei 239, unde fusese cazat Navalnîi. Știa că în interior se aflau încă dovezi esențiale și că autoritățile ruse nu aveau să facă vreo anchetă.

Vladlen Los luase micul-dejun la hotel împreună cu alți doi colaboratori de lungă durată ai lui Navalnîi, Gheorgi Alburov și Maria Pevcih. Aceștia rămăseseră acolo pentru a finaliza un videoclip de campanie pe care Alexei îl filmase pentru a-i susține pe candidații locali ai partidului său. La masă, Alburov și-a dat seama că avionul în care se afla liderul opoziției fusese deviat către Omsk, iar la scurt timp a aflat de la Iarmiș despre tentativa de otrăvire.

Cei doi au insistat pe lângă personalul hotelului să fie lăsați să intre în camera 239, în care deocamdată nu se făcuse curățenie. Însă recepționerul i-a refuzat inițial. De asemenea, conducerea hotelului nu a fost de acord să le dea filmarea înregistrată cu numeroasele camere de supraveghere montate în incinta clădirii, inclusiv pe holul cu camera lui Navalnîi, unde probabil că se vedea cine intrase și îi pusese otrava. Acele filmări au dispărut după ceva timp, fiind confiscate de poliție, deși camerele de supraveghere se pare că au fost dezactivate.

Celor trei (Los, Alburov și Pevcih) li s-a alăturat Anton Timofeiev, un fost detectiv din Tomsk care devenise avocat și lucra acum pentru sediul local al rețelei politice a lui Navalnîi.

În cele din urmă, conducerea hotelului a fost de acord să-i lase pe apropiații lui Alexei Navalnîi să intre în camera 239, pe care aceștia au percheziționat-o folosind mănuși de cauciuc, în timp ce filmau tot ce se întâmpla – imagini pe care le-au montat și apoi le-au încărcat pe platformele sociale și

care au apărut în documentarul[12] premiat cu Oscar despre otrăvirea opozantului rus.

Printre obiectele pe care le-au găsit și le-au înlăturat cu grijă s-au numărat niște sticle cu apă „Izvorul Sfânt" – pe cel puțin una aveau să fie găsite urme de Noviciok, un agent chimic neurotoxic militar, dezvoltat în laboratoarele din Federația Rusă. Privind retrospectiv, percheziția a fost periculoasă, deoarece mănușile îi protejau prea puțin de neurotoxina letală.

Cu toate acestea, s-a dovedit că cea mai mare parte a otrăvii se afla pe lenjeria intimă a lui Navalnîi.

* * *

Între timp, la Vilnius, consilierul principal al lui Alexei Navalnîi, Leonid Volkov, a început să caute posibile opțiuni de evacuare medicală cu ajutorul cărora să-l poată duce pe prietenul său bolnav în Europa și cât mai departe de Rusia, unde acesta încă se afla sub controlul potențialilor săi asasini.

Echipa de „băieți buni" la care visase mereu Navalnîi se angajase într-o campanie multinațională pentru a-i salva acestuia viața.

Chiar dacă medicii ruși ar fi putut să-l ajute să-și revină, lucru care deocamdată era incert, ei nu făceau niciun efort să afle ce – sau, mai important decât atât, *cine* – încercase să-l omoare pe Navalnîi.

Posibilitatea unei evacuări medicale a fost îngreunată și mai mult de restricțiile de călătorie impuse de pandemia de COVID-19. Cu toate acestea, Volkov a găsit câteva spitale care ar fi putut să-l trateze pe Navalnîi. Unul era la Strasbourg. Alte trei se aflau în Germania, inclusiv Spitalul Charité din Berlin, unde cu doi ani în urmă fusese internat Piotr Verzilov, unul dintre membrii fondatori ai formației Pussy Riot[13], un grup de artiști și de activiști anti-Putin, acesta fiind la rândul său victima unei otrăviri.

---

[12] Documentarul „Navalnîi" (despre otrăvirea celui mai proeminent lider al opoziției din Rusia și despre detenția acestuia la întoarcerea sa la Moscova, în 2021), în regia lui Daniel Roher, a câștigat în anul 2023 premiul Oscar pentru cel mai bun film documentar. (*n. red.*)

[13] Pussy Riot este o formație feministă de punk-rock din Moscova. Înființată în august 2011, trupa organizează spectacole provocatoare despre viața politică din Rusia, în locuri neobișnuite, cum ar fi acoperișul unui troleibuz sau o schelă aflată la metroul moscovit. (*n. trad.*)

Verzilov l-a contactat în numele lui Navalnîi pe Jaka Bizilj, președintele Fundației „Cinema pentru Pace", care îl ajutase la evacuarea sa medicală în anul 2018. În plus, Volkov a luat legătura cu Boris Zimin, om de afaceri, filantrop și pilot de curse născut în Rusia, care mult timp a fost finanțatorul lui Navalnîi, angajându-l pe acesta și oferindu-i un salariu pentru activitatea sa juridică. Zimin, al cărui tată, Dmitri, a fondat compania de telefonie mobilă VimpelCom, s-a numărat la rândul său printre cei care au înființat Fundația Anticorupție.

În lipsa unui zbor disponibil spre capitala Germaniei, Volkov a pornit cu mașina proprie pe ruta de aproape douăsprezece ore către Berlin, sperând că Navalnîi avea să fie transportat în curând acolo cu avionul.

În Rusia, medicii personali ai lui Alexei au cerut rapid transferul acestuia într-un spital din Europa.

„Doctorii nu fac tot ce le stă în putință", a afirmat pentru publicația *Meduza* medicul generalist și cardiologul Iaroslav Așihmin, care îl tratase pe Navalnîi. „Bineînțeles că trebuie să fie transportat în Europa... Sunt foarte puține unități medicale care primesc un pacient posibil otrăvit cu un fel de toxină."

Așihmin a subliniat faptul că tratamentul nu era singurul motiv pentru care Alexei Navalnîi trebuia trimis la un spital din străinătate.

„Există și o a doua sarcină dificilă: căutarea substanței cu care ar fi putut fi otrăvit", a spus el. „Se prea poate ca într-o astfel de situație clinicile occidentale să aibă mai multă experiență."

La Omsk, doctorii nu au fost de acord cu transferul lui Navalnîi în străinătate. De asemenea, au refuzat să o lase pe Iulia Navalnaia să-și vadă soțul, spunându-i inițial că prezentarea pașaportului său nu era o dovadă suficientă pentru a demonstra că erau căsătoriți.

În seara aceea, Navalnaia și Jdanov au ajuns la Spitalul Clinic Municipal de Urgență Nr. 1 din Omsk. Ea purta o rochie neagră, o mască de protecție având aceeași culoare și niște ochelari mari de soare. Ivan Jdanov, îmbrăcat cu o cămașă albă și un sacou gri în carouri, părea epuizat.

Cei doi au fost tratați cu ostilitate de personalul spitalului, de forțele de ordine și de ofițerii de securitate, care se adunaseră în număr surprinzător de mare, printre ei numărându-se inclusiv agenți ai poliției locale, ai poliției rutiere, reprezentanți ai Serviciului Federal de Securitate (FSB) și ai Gărzii Naționale a Rusiei.

Anastasia Vasilieva, unul dintre medicii personali ai lui Navalnîi, s-a deplasat de urgență la Omsk, însă, în ciuda legitimației pe care o avea, i-a fost refuzat categoric accesul la pacientul său.

„Este o adevărată nebunie, pur și simplu [ceva] inuman și lipsit de colegialitate", a fost *tweet*-ul acesteia. „Într-o astfel de situație, toți medicii ar trebui să uite de politică și să facă tot ce le stă în putință pentru sănătatea pacientului. Este îngrozitor că nu-mi dau voie să-l examinez pe Alexei, nici măcar să-i aud povestea."

„Nu cer prea multe: să i se facă un examen de fund de ochi, să i se verifice reflexele, să fie prezentată anamneza otrăvirilor din trecut, să mi se arate documentația medicală [a pacientului] pentru a mă putea consulta cu colegii din străinătate și a discuta cu ei", a menționat ea. „Nu, ei nu fac asta. De ce? Pentru că nu au voie. Deși dreptul la viață este mai presus de orice."

Seara târziu, Ivan Jdanov a anunțat pe rețelele sociale că Iulia Navalnaia a obținut o audiență la medicul-șef al spitalului, dar că oficialii se împotriveau cu înverșunare transferului lui Alexei în străinătate. „Poate că în calitate de soție ea va primi mai multe informații", a scris el. „Însă nu vor să ne dea niciun document. Spun că transferul nu este posibil."

După ce piloții companiei aeriene S7 au luat decizia salvatoare de a ateriza de urgență, echipajul ambulanței care îi aștepta pe aeroportul din Omsk i-a asigurat lui Navalnîi șansele de supraviețuire prin administrarea atropinei, tratamentul standard în caz de otrăvire.

La spital însă, a început aproape imediat agitația, încercându-se mușamalizarea cazului. Doctorii au afirmat că în corpul lui Alexei nu exista nicio urmă de vreo toxină și imediat au ajuns să-și pună întrebări referitoare la starea anterioară de sănătate a lui Navalnîi și la ceea ce acesta mâncase înainte de a se urca în avion.

„Până acum nu există nicio confirmare a faptului că otrăvirea a fost motivul spitalizării lui Navalnîi", le-a transmis reporterilor Anatoli Kalinicenko, medicul-șef adjunct al unității medicale din Omsk. „Este luată în calcul ca o posibilă variantă, dar mai sunt și altele."

Pentru a tulbura și mai mult apele, medicul-șef al spitalului, Alexander Murahovski, a declarat că Navalnîi nu era victima unei otrăviri; în schimb, fusese diagnosticat cu o tulburare metabolică cauzată de nivelul scăzut al glicemiei.

Agențiile de presă aflate în slujba Kremlinului au început rapid să publice materiale despre suspiciunile potrivit cărora Navalnîi ar fi băut și astfel ar fi intrat în comă alcoolică, deși toți cei apropiați opozantului rus știau că acesta obișnuia să bea foarte rar.

În doar câteva zile a fost lansată o teorie și mai sinistră, potrivit căreia Maria Pevcih, șefa Departamentului de Investigații al Fundației Anticorupție, l-ar fi otrăvit de fapt pe Alexei și că aceasta chiar dormise în camera lui de hotel. A fost o teorie mai aberantă decât acuzația de alcoolism.

Alexei Navalnîi nu era un idiot. Cu mult timp înainte, acesta își luase măsurile de precauție necesare, astfel încât să nu fie prins în capcanele pe care forțele pro-Putin le întindeau mai multor reprezentanți ai opoziției ruse. Într-o serie de incidente care au avut loc în 2010 a fost implicată aceeași femeie, Ecaterina Gherasimova, poreclită Mumu, care a încercat să le întindă o cursă victimelor sale folosind niște înregistrări video ce prezentau aventurile sexuale ale acestora și imagini cu ei consumând droguri.

Când a fost întrebat de situația lui Navalnîi, purtătorul de cuvânt al Kremlinului, Dmitri Peskov, a afirmat că președintele rus aflase că acesta se îmbolnăvise. Peskov a mai precizat că în acele momente Kremlinul era chiar dispus să-i faciliteze lui Alexei transferul în străinătate, o declarație aparent generoasă făcută la Moscova, dar care la Omsk nu a produs nicio schimbare. (La fel ca șeful său, Dmitri Peskov făcea mari eforturi să nu pronunțe numele lui Navalnîi.)

„În prezent, deși granițele țării sunt închise, mulți cetățeni ruși merg în străinătate la tratament", a menționat Peskov. „Și, bineînțeles, vom fi pregătiți să luăm în considerare cu promptitudine astfel de solicitări, dacă va fi cazul."

De asemenea, mizele internaționale ale cazului Navalnîi au devenit evidente în acea primă după-amiază. Președintele francez Emmanuel Macron și cancelarul german Angela Merkel[14] au reacționat imediat, exprimându-și îngrijorarea față de starea în care se afla opozantul rus, oferindu-se să îi asigure tratamentul medical de care acesta avea nevoie și cerând realizarea unei anchete cu privire la cazul său.

„În ceea ce-l privește pe domnul Navalnîi, suntem foarte îngrijorați și regretăm profund situația în care se află", a declarat Emmanuel Macron în

[14] A fost prima femeie-cancelar din istoria Republicii Federale Germania, deținând această funcție începând cu data de 22 noiembrie 2005 și până pe 8 decembrie 2021. (*n. red.*)

timpul unei conferințe de presă susținute alături de Angela Merkel la Fort de Brégançon, reședința de vară oficială a președinților francezi. „Le suntem pe deplin alături lui, familiei și apropiaților săi... Suntem pregătiți, bineînțeles, să le oferim lui Alexei și familiei sale orice sprijin au nevoie. Acest lucru este valabil în termeni de îngrijire medicală, azil și protecție."

„Trebuie analizate faptele care au dus la această situație", a continuat Macron. „Trebuie aflate cauzele și [de aceea] este nevoie de o anchetă. Cred că domnul Navalnîi poate fi salvat. Îi vom oferi, de asemenea, sprijinul nostru, dacă ni-l va solicita."

Angela Merkel, ca de obicei, a fost mult mai succintă, dar declarația sa a fost la fel de convingătoare. „În ceea ce-l privește pe domnul Navalnîi, și noi în Germania am fost foarte întristați de vestea că a fost internat în spital și că, așa cum am auzit, starea lui de sănătate este foarte îngrijorătoare. Sper și îmi doresc să se refacă cât mai repede cu putință... Ceea ce a declarat președintele Franței se aplică și în cazul Germaniei, și anume că îi vom acorda tot sprijinul medical în instituțiile de specialitate din țara noastră", a precizat atunci cancelarul german. „Bineînțeles, acest lucru trebuie acceptat și de cealaltă parte. În acest moment este extrem de important să fie clarificat modul în care s-a ajuns într-o astfel de situație. Facem demersuri insistente în acest sens, pentru că ceea ce am auzit până acum reprezintă niște împrejurări nefavorabile. Totul trebuie să se desfășoare cât mai transparent posibil."

* * *

Evident că în Rusia autoritățile nu au deschis nicio anchetă privind situația în care ajunsese opozantul rus. Dar Iulia Navalnaia i-a adresat o scrisoare președintelui Vladimir Putin prin care îi cerea direct conducătorului statului să-i permită să-l transporte pe soțul ei în străinătate pentru a beneficia de tratamentul potrivit.

„Nu este într-o stare bună și nu avem încredere în acest spital", le-a declarat ea a doua zi dimineața reporterilor aflați în fața unității medicale unde era internat soțul ei. „Cerem să fie externat pentru a-l putea duce la tratament într-un spital independent, cu medici în care să ne punem baza."

Ivan Jdanov le-a povestit jurnaliștilor că un polițist rutier fusese auzit cum îi spunea lui Murahovski, medicul-șef al spitalului din Omsk, că o „substanță foarte periculoasă" fusese găsită pe corpul lui Navalnîi și că toți cei implicați

în acest caz ar fi trebuit să poarte un echipament de protecție. Dar directorul Fundației Anticorupție înființate de Navalnîi a susținut că polițistul și medicul în cauză au refuzat să spună numele substanței respective, în timp ce Murahovski a precizat că informația nu era confirmată.

Între timp, medicul Anastasia Vasilieva a continuat să-i critice dur pe reprezentanții spitalului local pentru refuzul de a-l externa pe Navalnîi, chiar și după ce ambulanța aeriană fusese trimisă din Germania și îl aștepta deja pe pistă pe opozantul rus, în condițiile în care medicii (germani) îl declaraseră apt pentru a fi transportat.

„Dacă suferă doar de o «tulburare metabolică», atunci de ce nu-l lasă pe Alexei să fie dus la Berlin?", a scris ea cu sarcasm pe platforma X (fostă Twitter), înainte de a răspunde singură. „Pentru că așteaptă [să treacă] trei zile, astfel încât să dispară orice urmă de otravă din corp, iar [atunci] în Europa ar fi imposibil de stabilit despre ce substanță toxică a fost vorba."

Leonid Volkov, aflat la Berlin, a spus fără menajamente că la mijloc erau chestiuni de ordin politic.

„Să vă expun situația altfel: a fost vorba despre un factor extern care i-a afectat foarte brusc starea de sănătate", a declarat el pentru cotidianul german *Der Spiegel*. „Inițial, doctorii au afirmat, fără echivoc, că [Navalnîi] a fost otrăvit. Au făcut tot ce au putut pentru a-l stabiliza, l-au băgat în comă indusă și l-au ventilat mecanic. Totuși, dintr-odată, cei în halate albe nu au mai fost lăsați să vorbească. Pe măsură ce noaptea trecea, cei îmbrăcați în costume gri au ajuns să pună diagnosticul."

În cele din urmă, vineri, la o oră târzie, după intervenția președintelui Vladimir Putin, doctorii au cedat și l-au dat pe Navalnîi pe mâna echipei germane. „Uraaa!", a scris Vasilieva pe internet. „Echipajul a pornit la drum! Nu pot să cred că în aproximativ două ore Alexei va ajunge în Germania, iar acolo este foarte posibil să fie vindecat... Mă bucur tare mult."

Navalnîi fusese lăsat să părăsească Siberia. Boris Zimin a confirmat ulterior că plătise 72.000 de euro pentru transportarea lui în Germania cu ambulanța aeriană. Alți trei oameni de afaceri ruși care trăiau în afara țării, Evgheni Cicvarkin, Serghei Aleksașenko, fost vicepreședinte al Băncii Centrale a Rusiei, și Roman Ivanov, director la compania de internet Yandex, au confirmat agenției de știri Reuters că se oferiseră să doneze mii de dolari pentru îngrijirea medicală a opozantului rus.

Dar, cu toate că Alexei Navalnîi a primit undă verde pentru evacuarea medicală, îmbrăcămintea pe care o purtase în ziua în care fusese otrăvit nu i-a mai fost înapoiată niciodată. Iar familia, prietenii apropiați și colegii nu știau încă dacă acesta avea să-și mai revină vreodată.

* * *

La Berlin, Alexei Navalnîi a mai stat în comă cincisprezece zile.

În timp ce era inconștient și conectat la un ventilator mecanic, toxicologii de la un laborator militar german au confirmat că acesta fusese otrăvit cu un agent neurotoxic interzis. Astfel, a fost încălcată Convenția privind Interzicerea Armelor Chimice, pe care Federația Rusă o semnase.

Angela Merkel a anunțat personal aceste concluzii, în timpul unei conferințe de presă, subliniind gravitatea acuzației. Doar guvernul rus avea acces la o astfel de armă.

„Laboratorul special al Forțelor Armate Germane a furnizat un rezultat clar", a declarat Merkel. „Alexei Navalnîi a fost victima unui atac cu un agent neurotoxic din categoria Noviciok. Otrava a fost detectată fără niciun echivoc în probele recoltate."

„Astfel, este clar că Alexei Navalnîi a fost victima unei tentative de asasinat", a continuat cancelarul german. „S-a dorit ca el să fie redus la tăcere, iar eu condamn vehement acest atac... Acum ne punem niște semne de întrebare foarte serioase, la care doar guvernul Federației Ruse poate și trebuie să răspundă."

Cu toate acestea, din partea Rusiei nu a venit niciun răspuns și nici nu s-a efectuat vreo anchetă. Tot ce au făcut rușii a fost să mușamalizeze cazul, să nege faptele și să acuze Occidentul de conspirații împotriva țării lor.

Când în sfârșit Navalnîi a fost scos din coma indusă de medicii de la spitalul din Berlin, nu putea să vorbească sau să meargă. Mâinile îi tremurau incontrolabil și avea niște halucinații cumplite. Unele dintre acestea implicau trupa rusească de muzică rap numită Krovostok, a susținut el. În altele, soția lui și Leonid Volkov îi spuneau că fusese implicat într-un accident grav și că un profesor japonez urma să-i înlocuiască spatele și picioarele cu unele noi.

În anumite momente, Iulia Navalnaia și Volkov au început să-și dea seama că Alexei își revenea la forma de dinainte. În cazul lui Volkov, acest lucru s-a întâmplat când Navalnîi, care altfel părea să fie într-o stare aproape inertă, și-a

ridicat privirea la un moment dat și a întrebat: „Ce naiba se întâmplă aici?" Volkov i-a mărturisit după ceva timp: „În acel moment mi-am dat seama că vei fi bine."

În cazul Iuliei, s-a întâmplat atunci când soțul ei nu putea încă să vorbească prea bine. Acesta a râs după ce ea i-a arătat un articol despre Alexander Lukașenko, președintele Belarusului. Lukașenko susținea că serviciile sale de securitate interceptaseră o convorbire telefonică între un agent de informații german, pe nume Nick, și un agent polonez, Mike, în care afirmau că otrăvirea lui Navalnîi a fost o minciună.

La spital, opozantul rus a fost vizitat și de Angela Merkel, ceea ce a fost probabil punctul culminant al perioadei petrecute de el la Berlin, deși Alexei a încercat să rămână discret în privința acestui eveniment.

La început, cancelarul german i s-a adresat lui Navalnîi în rusă, limbă pe care o vorbește fluent. „A fost o discuție privată", i-a povestit Navalnîi lui Iuri Dud, la doar câteva zile distanță. „Fără a intra în detalii, nu s-a vorbit despre nimic important."

„M-a surprins cât de bine înțelegea evenimentele actuale din Rusia", a afirmat el. „De obicei te întâlnești cu un politician străin și îi spui: «Să-ți descriu ce se întâmplă *cu adevărat* în Federația Rusă.» Pentru că ei trăiesc într-un turn de fildeș. Dar ea cunoștea evenimentele actuale din țară mai bine decât oricine, până la cel mai mic detaliu. Știa despre ce se întâmplase la Habarovsk, despre Belarus... Până la cele mai mici amănunte, cu context cu tot, aflase cum funcționau lucrurile și îmi spunea asta chiar în limba rusă!"

Întrebat fiind dacă întâlnirea cu Angela Merkel l-ar putea dezavantaja politic, deoarece va fi prezentat de unii drept marioneta Occidentului, Alexei Navalnîi a scos la iveală puțin din egoul pe care și l-a creat și care a crescut de-a lungul anilor, odată cu reputația dobândită. Navalnîi a menționat că și președintele Vladimir Putin, și ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov, precum și alți oficiali din Federația Rusă se întâlnesc adesea cu Angela Merkel.

„Nu vreau să insinuez că aș fi al doilea politician ca importanță din țară, dar probabil că sunt una dintre personalitățile importante ale opoziției politice din Federația Rusă", a afirmat el. „Așadar, nu cred că am greșit cu nimic când m-am întâlnit cu un conducător străin pentru a discuta despre problemele societății rusești sau despre cele de la nivel internațional. Pot să vorbesc despre ele la fel de bine ca Putin. Nu văd care ar fi problema."

— 2 —

NAVALNÎI VERSUS PUTIN

„(Partidul) Rusia Unită este partidul corupției. Este partidul escrocilor și al hoților."

– Alexei Navalnîi, la (postul de radio) Finam FM, 2 februarie 2011

Este posibil ca Alexei Navalnîi să nu fi observat că atenția pe care o primea era deja o problemă – iar aici nu mă refer doar la cea venită din partea Angelei Merkel, ci și la cea din partea altor lideri ai lumii, a presei internaționale și, mai ales, a votanților de rând.

Cu toate acestea, Vladimir Putin și mulți dintre cei care aveau de câștigat de pe urma regimului său autoritar au văzut în mod clar în acest lucru o problemă, una suficient de mare încât Navalnîi să devină ținta unei tentative de otrăvire cu un agent neurotoxic letal.

Potrivit unei anchete conduse de grupul de investigații *Bellingcat*, Alexei Navalnîi a fost urmărit până în Siberia de un grup de asasini ai Serviciului Federal de Securitate din Rusia. Mulți ani la rând, FSB-ul fusese pe urmele lui, iar de data aceasta plănuise să scape de el odată pentru totdeauna.

Încercarea de asasinare a opozantului rus prin otrăvire a marcat punctul de cotitură în confruntarea dintre Alexei Navalnîi și Vladimir Putin, care se tot intensifica de aproape 20 de ani și în care fiecare dintre cei doi îl subestima pe celălalt.

Putin a eșuat în mod repetat să înțeleagă perseverența fermă de care a dat dovadă opozantul său când a venit vorba despre propriile aspirații politice pe care le avea de decenii. Statutul de disident al lui Navalnîi – ca prizonier politic închis în cea mai mare parte a timpului într-o celulă de „pedeapsă", în regim de izolare – a fost un rezultat implicit din mai multe puncte de vedere,

deoarece Putin nu i-a lăsat nicio altă opţiune convenabilă în ceea ce rămâne „o naţiune de prizonieri", după cum a descris-o Evghenia Albaţ.

Alexei Navalnîi îşi dorea să trăiască într-o Rusie liberă şi democrată. Voia să devină preşedintele unei ţări libere şi democrate. De nenumărate ori a demonstrat că era dispus să-şi rişte viaţa şi să-şi sacrifice libertatea pentru a-şi atinge obiectivele. Din punctul lui de vedere, statul lui Putin era o temniţă pentru toate persoanele care locuiau în Rusia, nu doar pentru cele care erau încarcerate acolo.

La rândul său, liderul opoziţiei ruse nu a reuşit niciodată să înţeleagă cât de departe era dispus să meargă Vladimir Putin, nu doar pentru a-şi elimina adversarii politici, ci şi pentru a-şi îndeplini fanteziile revanşarde în ceea ce priveşte Imperiul Rusesc. Navalnîi şi susţinătorii lui scandau adesea la proteste „Putin este un hoţ!" Însă preşedintele rus era pregătit să rişte să fie acuzat de crime de război.

Colaboratorii apropiaţi ai lui Navalnîi au susţinut că agenţii Kremlinului ar fi încercat să-l ucidă pe Alexei de cel puţin trei ori. În multe privinţe, faptul că aproape au reuşit să facă acest lucru la Tomsk, în inima rece şi îngheţată a Federaţiei Ruse – unde Navalnîi demonstra că putea fi o ameninţare cât se poate de reală la adresa preşedintelui rus, ajungând la alegătorii din afara cercurilor intelectuale de elită de la Moscova –, a fost justificat.

Pe 13 august 2020, Navalnîi a călătorit spre Siberia pentru a le face campanie candidaţilor la alegerile legislative locale stabilite să aibă loc exact o lună mai târziu.

Prima oprire a fost la Novosibirsk, al treilea oraş ca mărime din Rusia, cu o populaţie de puţin peste 1,5 milioane de locuitori, situat la aproximativ 2.800 de kilometri depărtare de Moscova. Considerat a fi capitala Siberiei, Novosibirsk îl fascina în mod deosebit pe opozantul politic, deoarece întruchipa una dintre principalele sale frustrări faţă de sistemul politic din ţară şi, mai ales, faţă de indiferenţa politică omniprezentă de care dădeau dovadă mulţi cetăţeni ruşi.

Într-o filmare înregistrată în timpul călătoriei spre acest loc şi care a fost făcută publică după otrăvirea lui, Navalnîi a prezentat viitoarele alegeri drept cea mai recentă confruntare din lupta de două decenii împotriva forţelor politice ale lui Putin.

„Ne-au înfrânt de fiecare dată, timp de 20 de ani la rând", a afirmat Navalnîi. „Şi, chiar dacă ar pierde, ar proclama victoria folosindu-se de

înşelătorii şi de uneltiri. Dar trebuie să ne ridicăm şi să mergem din nou la luptă pentru că, până nu câştigăm, ţara noastră este sortită unei degradări lente."

Alexei Navalnîi a înţeles că pactul faustic dintre Vladimir Putin şi elita rusească era o afacere încheiată la Moscova şi la Sankt-Petersburg, centrele cosmopolite ale Rusiei europene. Calitatea vieţii a fost întotdeauna mult mai bună în marile oraşe decât oriunde altundeva – mai ales prin comparaţie cu micile localităţi şi sate, dar chiar şi cu cele mai mari, împrăştiate peste tot prin uriaşa Federaţie, oraşe cu universităţi de prestigiu şi cu locuitori educaţi, dar unde clasa de mijloc în plină ascensiune nu a cerut niciodată mai mult sau mai bine.

„Mă aflu acum în locul unde se va desfăşura cea mai importantă luptă politică – aici, unde vara este foarte cald, iar iarna, foarte frig", spunea Navalnîi în acel videoclip. „Numărul persoanelor cu studii superioare este neobişnuit de mare aici. Ar fi putut fi unul dintre cele mai prospere oraşe din lume, în schimb a devenit un ghetou rusesc. Folosindu-ne de exemplul celui de-al treilea oraş din ţară, vom analiza cum poate fi înfrântă această broască lacomă: partidul Rusia Unită."

Navalnîi privea oraşe precum Novosibirsk şi Habarovsk din Orientul Îndepărtat rus – unde cu doar o lună în urmă începuseră o serie de proteste în urma arestării de către autorităţile de la Moscova a unui guvernator popular – drept o bună ocazie de a le trezi interesul ruşilor indiferenţi şi de a întoarce Rusia „de rând" împotriva lui Vladimir Putin.

În 2018, când a început să-şi pregătească potenţiala campanie pentru preşedinţie, alegeri la care practic i s-a interzis să participe din cauza unei condamnări penale false, primul sediu regional pe care el şi echipa sa l-au deschis în afara Moscovei a fost la Sankt-Petersburg. Al doilea s-a aflat la Novosibirsk.

La ceremonia oficială de inaugurare a sediului său de campanie, pe 18 februarie 2017, Alexei Navalnîi a descris motivul pentru care avea speranţe aşa de mari pentru acel oraş:

> „Ne dorim ca regiunile şi oraşele să se implice mai activ în campania electorală, deoarece timp de 20 de ani niciun oraş, cu excepţia Moscovei, nu a hotărât singur absolut nimic. Totul se decide la Moscova. Vom lupta împotriva acestei situaţii. Nu suntem de acord cu ce se întâmplă. Vom schimba situaţia în care doar Moscova şi elita de acolo hotărăsc

cum să se desfășoare alegerile. Deschidem un sediu la Novosibirsk pentru a le demonstra că nici cei de aici nu sunt de acord cu asta.

Poate că Novosibirskul este cel mai bun exemplu de cum sistemul de putere din țară este împărțit în mod greșit. El este dovada perfectă a felului în care un oraș minunat, foarte bogat, cu un potențial uriaș și cu o populație extrem de educată, are un nivel de trai mult mai scăzut decât ar trebui. Vom vorbi despre toate aceste lucruri în campania electorală, încheind cu problemele legate de locuințe și de serviciile comunale.

Am văzut că la Novosibirsk au avut loc manifestații pe tema locuințelor și a serviciilor comunale – pe o vreme mult mai rece decât la Moscova, din câte am auzit –, însă problema aceasta nu poate fi rezolvată într-un alt mod decât cu ajutorul alegerilor prezidențiale, schimbând partidul aflat la putere."

Până în august 2020, rețeaua lui Navalnîi avea peste 30 de candidați care participau la alegerile locale din Novosibirsk, incluzându-l aici și pe președintele biroului din oraș, Serghei Boiko.

„Planul nostru a fost să trecem prin orașele rusești și să le arătăm cetățenilor un model de politică adevărată", a declarat ulterior Kira Iarmiș, purtătoarea de cuvânt a lui Alexei Navalnîi. „Să le arătăm că politica nu implică doar Kiemlinul, pe Vladimir Putin, Duma de Stat[15] și pe miniștrii cunoscuți, ci și parlamentele regionale [din Rusia] de care viețile a milioane de ruși, ale noastre, ale tuturor, depind în fiecare zi."

„Deputații partidului Rusia Unită care ocupă locuri în aceste parlamente sunt de fapt stâlpii susținători ai întregului regim al lui Putin", a spus ea. „Nu sunt niște simpli pioni, ci fundația pe care s-a construit partidul aflat la putere și care ne-a împiedicat să ducem un trai normal timp de 20 de ani."

Descrierea politicienilor regionali a fost exagerată, dar în concordanță cu tendința lui Navalnîi de a considera că orice lucru la care lucrează – o misiune, un proiect politic, o dezvăluire – la un moment dat este cel de care depinde întregul viitor al Federației Ruse.

Alexei Navalnîi a ajuns la Novosibirsk pe 17 august, seara, și a petrecut următoarele două zile înregistrând un material video în care făcea o dezvăluire

[15] Camera inferioară a Parlamentului rus. (*n. trad.*)

despre corupția locală și rolul acesteia în ridicarea de clădiri prost construite. De acolo s-a îndreptat spre Tomsk.

În descrierea unei fotografii cu el și susținătorii săr pe care a încărcat-o pe rețeaua socială Instagram, a scris următoarele: „Persoanele cu brațe lungi nu au nevoie de bețe telescopice pentru selfie-uri. Tomsk este un oraș minunat, unul dintre cele mai frumoase din țară."

„Este nevoie de mai mulți voluntari pentru a învinge candidații Rusiei Unite", a continuat el. „Partidul aflat la putere are multe fonduri, dar noi ne bazăm pe ajutorul oamenilor buni și onești. Dacă locuiți la Tomsk, atunci accesați pagina de internet tomsk2020.ru și înregistrați-vă ca voluntari. Escrocii nu se vor da singuri afară din Duma regională!"

Pe 13 septembrie, în timp ce Alexei se recupera în Germania, Serghei Boiko, președintele sediului de campanie din Novosibirsk al organizației lui Navalnîi, și Xenia Fadeieva, coordonatoarea regională a biroului din Tomsk, au câștigat fiecare câte un loc la alegerile legislative locale. În mod surprinzător, partidul Rusia Unită al lui Putin și-a pierdut majoritatea în ambele orașe pe măsură ce candidați ai opoziției din alte partide au câștigat de asemenea locuri în consiliul municipal.

Au fost niște victorii mici și, având în vedere toate măsurile de represiune impuse în urma invaziei din Ucraina, s-au dovedit a fi dureros de scurte. Boiko a fugit din țară, iar Fadeieva a fost arestată și acuzată de extremism. Însă, la momentul respectiv, a fost exact tipul de victorie la care Navalnîi râvnise timp de două decenii.

* * *

Cu șapte ani în urmă, în 2013, Iulia Navalnaia a fost întrebată, în timpul unui interviu, dacă și-l putea imagina pe soțul ei în funcția de președinte al Federației Ruse. „Mi-l imaginez președinte, deoarece îmi doresc ca funcția să fie ocupată de cineva care a trecut prin multe", a afirmat ea atunci. „Cred că merită. Îi împărtășesc convingerile și mi-l imaginez președinte."

„Nu mă văd însă pe mine ca fiind prima-doamnă", a continuat ea. „Mă văd ca fiindu-i soție, indiferent de ce va ajunge el să fie."

A fost tipul de răspuns perfect din punct de vedere politic, care a făcut-o chiar și pe soacra ei să o aplaude. Iar Navalnaia, bineînțeles, nu era singura care și-l imagina pe soțul său drept președinte al țării.

Pe 2 februarie 2011, la ora 21:00, Navalnîi a fost invitat la postul de radio Finam FM, la o emisiune numită *Dry Residue* – un program de seară care își propunea să abordeze teme de politică, economie și finanțe din perspectiva pieței bursiere. Stația respectivă de radio își schimbase recent strategia pentru a se concentra pe un public format mai ales din bărbații cu vârsta cuprinsă între 25 și 45 de ani, cu venituri discreționare ridicate.

Cu alte cuvinte, aceasta a fost o rampă perfectă de lansare pentru cariera politică a lui Navalnîi, care astfel s-a folosit de educația lui și de interesul său pentru domeniul financiar și bursier.

Planul era ca aici să discute despre lupta lui împotriva corupției din domeniul achizițiilor publice, care a declanșat unde de șoc în toată țara. Însă gazda emisiunii, Iuri Pronko, a vrut să abordeze mai întâi o temă politică, remarcând că numeroase site-uri de media și ziare scriau: „Este timpul ca Navalnîi să candideze la alegerile prezidențiale."

În plus, Pronko l-a tachinat pe Navalnîi spunându-i că ar fi ceva de neiertat dacă nu ar veni cu câteva comentarii „senzaționale" specifice lui:

— Știi deja ce vor jurnaliștii.

Navalnîi i-a răspuns râzând:

— Da. Câteva declarații senzaționale.

Se afla în studio îmbrăcat cu un tricou alb și un pulover negru pe corp, arătând puțin asemenea unui tocilar cu căștile pe cap.

Pronko și-a început treaba menționând că 97% dintre ascultătorii postului de radio afirmaseră că ar fi votat cu Navalnîi la alegerile prezidențiale.

— Pune-ți mâna la inimă și răspunde sincer, i-a cerut Pronko. Ai asemenea legături cu politica? Ți-ai făcut planuri mărețe?

Alexei Navalnîi a început prin a le mulțumi tuturor pentru sprijin și a mărturisit că simțea că are o „mare responsabilitate", fiindcă oamenii îi puneau tot felul de întrebări la care trebuia să dea un răspuns. Dar a afirmat că și el la rândul lui avea de pus o întrebare.

— Vreau să adresez o întrebare, inclusiv acelora care m-au votat. Ce sunt mai exact aceste alegeri prezidențiale? În țara noastră există o procedură ciudată în care [președintele Comisiei Electorale Centrale, Vladimir] Ciurov[16] își mângâie barba și completează spațiile goale de unul singur sau cu ajutorul lui

[16] A deținut această funcție între 27 martie 2007 și 27 martie 2016. (*n. red.*)

Vladislav Surkov[17], ori al lui Putin, și apoi transmite rezultatele tuturor. Așa sunt alegerile. Dacă există cel puțin o persoană care chiar crede că rezultatul scrutinului prezidențial este și ceea ce au votat oamenii... Cred că sunt foarte puține astfel de persoane. Așadar, se pune întrebarea dacă mai este nevoie să candidez sau doar [trebuie] să iau parte la această procedură ciudată numită în Federația Rusă alegeri.

Indignarea sa era una justificată. În Rusia, voturile se fraudau cel puțin de pe vremea când Boris Elțîn a candidat, în 1996, pentru a fi reales în fruntea statului. Vladimir Putin a fost numit în funcția de președinte, apoi a câștigat alegerile în anul 2000, la primul scrutin la care a participat în calitate de candidat, în fața acelorași adversari sistemici, Ghennadi Ziuganov, din partea Partidului Comunist, și Vladimir Jirinovski, din partea Partidului Liberal Democrat de extremă dreapta.

În 2004, Vladimir Putin a candidat neconfruntându-se cu niciun fel de opoziție. Apoi, în 2008, după ce s-a lovit de limitele constituționale ale mandatului său, a făcut pur și simplu schimb de funcții cu prim-ministrul Dmitri Medvedev, păstrându-și controlul asupra frâielor puterii. Iar patru ani mai târziu, Putin avea să pună la cale o altă mișcare, revendicând funcția de președinte și confirmând faptul că Navalnîi și milioane de alți ruși aveau tot dreptul să fie obosiți și sarcastici.

Navalnîi le-a mai spus lui Pronko și radioascultătorilor că era mulțumit de faptul că lupta împotriva corupției:

— Fiecare trebuie să facă ce-i place, a afirmat el. Eu sunt mulțumit cu ceea ce fac acum și se pare că nu sunt singurul care este încântat [de acest lucru], care crede că e destul de eficient și de util. Așa că am ales să mă duc într-o direcție în care să pot fi de folos, în loc să mă joc de-a hamsterul care aleargă fără rost printr-un labirint, iar Ciurov privește de deasupra și se distrează copios pe seama tuturor.

— Cât de frumos ai evitat să răspunzi, a zis Pronko, tachinându-l pe Navalnîi fiindcă nu a spus direct dacă intenționa ca într-o zi să candideze pentru funcția de președinte.

— Nu am evitat [să răspund], a replicat el jucăuș.

---

[17] A fost prim-adjunct al șefului administrației prezidențiale ruse din 1999 până în 2011, perioadă în timpul căreia a fost adesea considerat drept principalul ideolog al Kremlinului, care a propus și a pus în aplicare conceptul de democrație suverană în Rusia. (*n. red.*)

— Aşadar, nu aspiri la preşedinţie, l-a presat Pronko, încercând să obţină o informaţie preţioasă de la el.

Era evident că Navalnîi nu voia să-i răspundă, dar nici să nege acest lucru.

— Nu există nicio îndoială că activitatea mea este politică, a precizat el. Nu am de gând să mă agit şi să spun că nu există nimic politic în ceea ce fac. Cazurile de corupţie pe care le analizez în general sunt, fără niciun dubiu, cea mai mare problemă politică cu care se confruntă ţara.

La fel ca mulţi alţii, Pronko a remarcat că Navalnîi îndeplinea în mare parte sarcinile preşedintelui de la acea vreme, Dmitri Medvedev, care pretinsese că va porni o campanie împotriva corupţiei, dar de fapt nu făcuse mare lucru pentru a impune vreun control asupra uriaşei cleptocraţii din ţară.

— Îndeplinesc sarcinile populaţiei multinaţionale din Federaţia Rusă, care s-a săturat de mult timp de toate aceste lucruri, a mai spus Navalnîi. Astfel, activitatea politică în care sunt implicat este importantă, mult mai importantă, afirm asta din nou, decât joaca într-un labirint construit de Comisia Electorală Centrală şi de impostorii care o conduc.

Însă Iuri Pronko nu şi-a dat seama că, fără absolut nicio intenţie, invitatul său era pe cale să facă acea declaraţie senzaţională pe care gazda emisiunii o aşteptase încă de la început, una care avea să schimbe pe vecie discursul politic din Rusia. Iar totul a pornit de la o întrebare cât se poate de simplă:

— Ai propriile simpatii politice? l-a întrebat Pronko pe Navalnîi. Eu nu ştiu ce părere ai tu despre partidul Rusia Unită.

Rusia Unită, formaţiunea politică a lui Putin şi a lui Medvedev, năruia deja de zece ani aspiraţiile democratice ale lui Alexei pentru ţara sa, precum şi propriile ambiţii politice. Iar investigaţiile conduse de el, mai întâi despre companiile deţinute de stat, în calitate de acţionar activist, iar mai apoi despre achiziţiile publice, conturaseră imaginea partidului aflat la putere, prezentându-l drept o reţea uriaşă de escrocherie răspândită de-a lungul a unsprezece fusuri orare.

Navalnîi nu a ezitat să răspundă la întrebare şi a vorbit atât de calm, de parcă prezenta starea vremii de dinainte să intre în studio.

— Am o părere foarte proastă despre acest partid, a început el. Rusia Unită este partidul corupţiei. Este partidul escrocilor şi al hoţilor. Şi este datoria fiecărui patriot şi cetăţean al acestei ţări să facă tot ce-i stă în putinţă pentru a...

Fără să înţeleagă importanţa momentului, Iuri Pronko l-a întrerupt:

— Te consideri patriot?

— Absolut. Sunt patriot, i-a răspuns el şi a revenit la ceea ce spunea despre datoria fiecăruia. [...] să facă tot ce-i stă în putinţă pentru a se asigura că acest partid este distrus, nu la propriu, pentru că nu îndemn cetăţenii la extremism, ci mă refer la metodele juridice. Propun să ne asigurăm că Rusia Unită şi orice alt bloc politic asemănător, pentru că înainte a fost Casa Noastră – Rusia şi tot aşa, să nu mai existe. Fiindcă ele reprezintă stâlpul principal al corupţiei, al tuturor nedreptăţilor care se întâmplă acum în ţară.

Iuri Pronko a glumit pe seama faptului că Navalnîi a ţinut să facă menţiunea despre extremism.

— Da, pentru că după emisiunea de astăzi în presă vor apărea articole cu titlul: „Alexei Navalnîi propune ca Rusia Unită să fie distrusă."

De fapt, după un alt deceniu de confruntări cu Putin şi partidul său, după ce a supravieţuit tentativei de otrăvire, Navalnîi avea să fie pus sub urmărire penală şi închis, fiind acuzat de conducerea unei organizaţii extremiste. Gaşca sa de eroi cu ţeluri asemănătoare, care între timp se extinsese în toată ţara, urma să fie distrusă, grupul în sine şi persoanele care îl conduceau fiind etichetate în mod asemănător, drept extremiste.

Dar în acel moment, în februarie 2011, Alexei Navalnîi tocmai ce crease sloganul „partidul escrocilor şi al hoţilor", care avea să devină mantra însufleţitoare a opoziţiei politice din Federaţia Rusă. Ceva din această sintagmă a atins o coardă sensibilă, generând o memă care urma să se răspândească de la graniţa cu Europa până la ţărmul Pacificului, pătrunzând adânc în conştiinţa publică. Era de parcă ruşii aşteptau de mulţi ani cuvintele potrivite ca să-i descrie pe vinovaţii responsabili pentru sentimentul naţional de frustrare şi de exasperare şi pentru zidul de care ţara s-a izbit în procesul de dezvoltare politică şi economică. Dintr-odată toată lumea ştia. Sau aşa cum a spus-o Pronko, gazda emisiunii: „Alexei a rostit nişte vorbe care au pătruns în sufletul multora."

Membrii indignaţi ai partidului Rusia Unită s-au declarat profund jigniţi. Unii dintre ei au intentat rapid procese în care îl acuzau pe Navalnîi de calomnie. Alţii au mers la diverse posturi de radio şi de televiziune pentru a-şi exprima în mod public indignarea, ceea ce nu a făcut decât ca mesajul opozantului rus să ajungă din ce în ce mai departe.

Navalnîi nu putea fi mai fericit de modul în care afirmaţia sa, „partidul escrocilor şi al hoţilor", se răspândise peste tot. La două zile după interviul

acordat postului Finam FM, a făcut publice, pe blogul personal, materialele audio, video şi transcrierea emisiunii la care participase, precizând cu bucurie: „Pasajul care începe de la minutul 4:10 a fost distribuit masiv pe Twitter, ajungând în tendinţele principale. Se referă la Rusia Unită."

La o săptămână şi jumătate distanţă a scris din nou pe reţeaua socială LiveJournal: „Rusia Unită mă dă în judecată."

Şota Gorgadze, care a devenit un fel de avocat celebru la Moscova, a anunţat că îl dă în judecată pe „cunoscutul blogger" Alexei Navalnîi, susţinând că „la mine au apelat cetăţeni obişnuiţi, nu persoane publice şi nici oficiali renumiţi, ci membri ai partidului Rusia Unită, cerându-mi să le protejez numele cinstit. Ei sunt persoane de rând, cu salariu mediu, care au copii de crescut şi care-şi duc traiul în statul pe care îl iubesc. Şi este neplăcut ca ei să fie numiţi peste tot prin ţară hoţi şi escroci în urma unei emisiuni radiofonice, pentru simplul fapt că s-au alăturat partidului Rusia Unită."

Navalnîi, ca de obicei, s-a arătat încântat de ideea de confruntare şi, în loc să aştepte ca procesul să înceapă, a continuat să scrie pe blogul său: „Am hotărât să fac un sondaj ca să aflu părerea internauţilor (care, apropo, sunt la rândul lor *cetăţeni de rând*)", a scris el. „Pentru o bună reprezentare, ne-am dori ca cel puţin 10.000 de persoane să participe la acest sondaj."

Întrebarea era simplă: „Consideri că Rusia Unită este partidul escrocilor şi al hoţilor?"

În cele din urmă, au răspuns 39.467 de persoane. Dintre acestea, 96,6% (adică 37.670 de oameni) au oferit un răspuns afirmativ, în timp ce 3,4% (1.313 persoane), unul negativ.

Verdictul fusese dat, dar oficialii credincioşi lui Putin au continuat să riposteze, de cele mai multe ori făcându-se de râs.

Unul dintre cei care a încercat să riposteze a fost Evgheni Fiodorov, deputat al Dumei de Stat din partea Rusiei Unite şi preşedinte al Comisiei pentru politică economică şi antreprenoriat. Navalnîi publicase declaraţia de avere a lui Fiodorov, disponibilă pe pagina de internet a Dumei de Stat, scoţând în evidenţă faptul că acesta deţinea cinci apartamente şi alte bunuri pe care ar fi fost greu să şi le permită cu salariul mediu pe care îl avea.

Evgheni Fiodorov a fost de acord să meargă la emisiunea lui Pronko şi să dezbată împreună cu Navalnîi dacă era corect şi justificat ca acesta să numească partidul aşa cum o făcuse deja.

Alexei Navalnîi a expus rapid un argument nimicitor:

— Părerea mea, că Rusia Unită este partidul escrocilor şi al hoţilor, a avut ca temei observaţiile făcute în legătură cu activităţile acestei formaţiuni politice, pe care le-am adunat de-a lungul anilor, a afirmat opozantul rus. Îi studiez activitatea.

El a menţionat şi rezultatele sondajului efectuat, în urma căruia 96% dintre respondenţi au fost de acord cu afirmaţia sa:

— Toate aceste persoane sunt de aceeaşi părere cu mine, a spus Navalnîi. În fiecare zi ei observă situaţii în care fiecare funcţionar corupt din ţară încearcă să găsească cea mai bună soluţie pentru a se proteja. În momentul de faţă, Rusia Unită este cel mai bun refugiu, dându-le tuturor funcţionarilor corupţi un „acoperiş" politic şi ocazia de a scăpa de pedepse. Vedem asta zilnic.

Navalnîi a întrebat de ce primarul Moscovei, Iuri Lujkov[18], nu fusese urmărit penal, acesta fiind un membru de rang înalt al partidului, a cărui soţie, Elena Baturina, devenise miliardară, lucrând în domeniul dezvoltării construcţiilor.

— Bărbatul acesta a fost membru al Înaltului Consiliu pentru partidul Rusia Unită şi nu a primit nicio pedeapsă. Soţia lui a câştigat miliarde, a declarat Navalnîi. De asemenea, le-a reamintit ascultătorilor că Vladimir Resin, adjunctul loial al lui Lujkov responsabil cu construcţiile, fusese fotografiat purtând la mână un ceas în valoare de un milion de dolari, pe care nu şi l-ar fi putut permite din salariul său de funcţionar – un membru al Rusiei Unite, cu un ceas de un milion de dolari, un bărbat care nu a lucrat nicio zi din viaţa lui în comerţ şi tot aşa.

Apoi, Navalnîi a scos o listă cu toţi membrii de la acea vreme ai Înaltului Consiliu pentru partidul Rusia Unită.

— Să rostim câteva nume, a spus el înainte de a începe să-i enumere pe presupuşii funcţionari corupţi, primul de pe listă fiind Boris Grîzlov, preşedintele partidului de guvernământ şi al Dumei de Stat.

Grîzlov a promovat un plan în urma căruia Rusia să cheltuiască miliarde de dolari pentru filtrarea apei, insistând că acesta era un proces necesar pentru creşterea speranţei de viaţă. În acelaşi timp, era coproprietarul unui brevet pentru un sistem de filtrare a apei.

---

[18] Iuri Lujkov (1936-2019), primar al Moscovei din 1992 până în 2010, vicepreşedinte şi cofondator al partidului Rusia Unită. (*n. red.*)

— Este vorba despre minunatul program Clean Water („Apă curată"), pe care nu eu, ci cercetătorii de la Academia Rusă de Ştiinţe îl consideră o escrocherie, a menţionat Alexei Navalnîi. Iată un exemplu pentru care Rusia Unită este partidul escrocilor şi al hoţilor, iar savanţii confirmă termenul „escroc".

Următorul pe care l-a menţionat a fost Murtaza Rahimov, conducătorul de lungă durată al republicii autonome ruse Başkortostan. În timp ce Rahimov, membru al Rusiei Unite, era în funcţie, o cotă uriaşă din compania petrolieră Bashneft i-a fost „vândută" de către administraţie, la preţuri modice, fiului lui Rahimov, care a obţinut din întreaga afacere o avere frumuşică.

— Preşedintele Curţii de Conturi a descris situaţia în care domnul Rahimov a trecut pe numele fiului său întregul complex de combustibil şi energie Bashkir, compania Bashneft, drept „cel mai mare jaf din istoria Federaţiei Ruse", a precizat Navalnîi. Pot să ştiu de ce acest bărbat, care şi-a păstrat funcţia de preşedinte al Republicii Başkortostan până în ultimul moment, nu a fost pedepsit până acum?

Apoi au urmat Alexander Tkachev, guvernator al Ţinutului Krasnodar, a cărui tânără nepoată, în vârstă de puţin peste 20 de ani, deţinea fabrici de ţevi şi o fermă avicolă, precum şi Alexander Mişarin, guvernatorul regiunii Sverdlovsk, a cărui fiică de optsprezece ani avea acţiuni la mai multe companii profitabile.

— Îmi puteţi spune de ce minunatele pasiuni antreprenoriale ale tinerilor se manifestă doar la copiii membrilor partidului Rusia Unită? a întrebat Navalnîi. Cum funcţionează acest fenomen? La ce şcoală de afaceri merg ei?

Alexei Navalnîi a menţionat faptul că acum el descria doar vârful aisbergului.

— Aceasta este doar lista cu membrii Înaltului Consiliu al Rusiei Unite, a spus el. Ei se alătură partidului şi unor astfel de consilii superioare ca să nu fie traşi la răspundere pentru acţiunile lor. Vor să fure, iar aceasta este singura motivaţie pentru care în prezent funcţionarii aderă la un astfel de partid. Vor să ne distrugă ţara fără să fie pedepsiţi.

Asemenea acuzaţii venite din partea lui Navalnîi şi a altora se izbeau, după cum era de aşteptat, de un val masiv de negări. Elena Baturina şi Iuri Lujkov au negat mult timp faptul că ea s-ar fi bucurat de tratament favorabil în calitate de soţie a primarului. Dar după ce Lujkov a fost îndepărtat din funcţie, în 2010, afacerile ei în construcţii nu au mai mers atât de bine, iar cei doi au părăsit ţara pentru a locui la Viena. Iuri Lujkov a decedat în anul 2019.

Boris Grîzlov, președintele Dumei de Stat, a susținut vehement că programul Clean Water nu avea nicio legătură cu brevetul pe care îl deținea împreună cu un investitor pe nume Viktor Petrik și i-a criticat aspru pe experții care îl acuzau că voia doar să se îmbogățească. „Nu au dreptul câțiva savanți să pretindă că sunt autorități în materie de adevăr", a declarat el pentru *Gazeta.ru*.

Participația lui Rahimov în compania Bashneft a fost o chestiune de interes public.

Evgheni Fiodorov a încercat să nege totul, spunând că Navalnîi nu făcea nimic altceva decât să insulte.

— Este clar că sintagma de la care a pornit toată discuția este doar o jignire, a spus el. Nici nu poate fi descrisă altfel. Iar acele vorbe care au fost aruncate bineînțeles că nu sunt fapte, ci doar pălăvrăgeli. Nu are rost să vorbim despre nimic din ce s-a afirmat.

În schimb, Fiodorov a expus o serie de teorii ale conspirației, descriind în mare parte Rusia ca fiind o victimă a Statelor Unite și a puterilor occidentale.

Potrivit lui, SUA au format oligarhii din Rusia, aproape că au distrus țara în anii 1990 și conduc o campanie internațională menită să afecteze statul.

— Are loc un atac deschis, vizibil și de mare amploare asupra Federației Ruse, a afirmat el. Este o campanie nemiloasă care are ca scop, bineînțeles, destabilizarea situației din țară. Totul se petrece în concordanță cu atacurile teroriste. Este vorba despre o campanie al cărei obiectiv este distrugerea țării.

Iuri Pronko a părut surprins de comparația cu teroriștii, cu toate că astfel de acuzații neobișnuite aveau să devină comune pe măsură ce, de-a lungul anilor, Putin devenea tot mai închis, mai izolat și mai paranoic.

— Evgheni, te întrerup puțin. Dacă am înțeles bine, l-ai comparat pe omologul tău, domnul Navalnîi, cu teroriștii, a spus gazda emisiunii radio.

— Desigur, a răspuns Fiodorov. Nu uita că atunci când a fost înființată Rusia Unită, în linii generale, după prăbușirea URSS-ului, Rusia aproape că a fost destrămată. Nu uita că atunci când a venit Putin la putere, lucru care s-a întâmplat acum zece ani, țara noastră era în război cu Cecenia.

Pronko l-a îndemnat pe Fiodorov să răspundă la faptele expuse de Navalnîi, dar acesta a refuzat.

— Faptele nu există, a afirmat Fiodorov. Este o absurditate!

Acesta a subliniat, în mod neconvingător, că, dacă vreun membru al Rusiei Unite a făcut ceva greșit, atunci va fi urmărit în justiție.

Alexei Navalnîi a atras atenția asupra oligarhului Roman Abramovici care trăia la Londra în timp ce era și guvernatorul districtului autonom Ciukotka situat în Orientul Îndepărtat al Rusiei. L-a menționat și pe Semion Vainștok, fostul director al companiei Transneft și un apropiat al lui Putin, care în acea perioadă locuia în Israel și pe care Navalnîi îl acuzase de o presupusă fraudă în valoare de patru miliarde de dolari, asociată cu construcția unei conducte de petrol.

— A plecat la Londra, acum locuiește în Israel și investește în imobiliare în Statele Unite, a afirmat Alexei. Precis este implicată și Rusia Unită, care îi protejează pe cei care fură tot din țară.

La mijlocul anilor 2000, Alexei Navalnîi a început la Moscova și apoi a moderat o serie foarte populară de dezbateri politice, ca parte a grupului numit Alternativa Democratică (sau DA!, care înseamnă același lucru ca în limba română). Era clar că învățase câte ceva despre duelurile retorice. L-a denigrat pe Fiodorov, folosindu-se de cuvintele lui pentru a scoate în evidență faptul că el, alți membri ai Dumei de Stat și politicieni din Rusia Unită aveau mult mai multe legături și afaceri cu Occidentul decât Navalnîi.

— Trebuie să recunosc că părerea mea despre Rusia Unită s-a schimbat puțin, a declarat el plin de sarcasm. Dacă nu demult susțineam că partidul Rusia Unită este alcătuit din escroci și hoți, acum îmi este clar că este format, din câte se pare, nu doar din escroci și hoți, ci și din agenți CIA. Fiindcă acest partid este responsabil pentru toate lucrurile de care ne spune Evgheni.

Alexei Navalnîi a continuat astfel:

— Pentru că toți șarlatanii cunoscuți de pe vremea lui Elțîn, care au ruinat țara, mă scuzați, dar absolut toți au aderat la Rusia Unită. Cine sunt guvernatorii care au declarat independența republicilor lor în timp ce erau în țară? Toată gașca lui Elțîn. Nu există nicio îndoială că în timpul conducerii lui Elțîn a existat o gașcă, iar acum ea se găsește în totalitate în Rusia Unită. Îl avem pe marele lider al vostru, domnul Putin, care ce a fost? A fost asistentul lui [Anatoli] Sobciak [primarul orașului Sankt-Petersburg]! El a fost membru în partidul fostului prim-ministru, Viktor Cernomîrdin.

Anatoli Sobciak, mentorul lui Putin, și Viktor Cernomîrdin, aliatul lui Elțîn, au fost membrii principali ai partidului care a precedat Rusia Unită, Casa Noastră – Rusia.

Alexei Navalnîi era revoltat, o stare în care de fapt se afla mai tot timpul.

— Îmi vorbiți despre un fel de geopolitică, despre atacuri teroriste, resurse financiare și tot așa. Dar totul a fost susținut prin intermediul unor persoane care au rămas la putere, a mai precizat el. De zece ani aveți o majoritate calificată[19] în Duma de Stat. Rusia Unită poate să forțeze absolut orice chestiune! Iar dintr-un anumit motiv îmi vorbiți despre niște antreprenori de jurisdicție străină. Deci, care este problema? Schimbați legile! Timp de zece ani ați făcut tot ce ați vrut în țară: voi controlați instanțele, controlați procuratura, controlați comisiile electorale centrale, absolut tot. Televiziunea, posturile de radio, tot, tot, mai puțin internetul.

La un moment dat, Alexei Navalnîi a profitat de ocazie pentru a-l critica pe Fiodorov în legătură cu bunurile sale materiale, dar nu mai avea niciun rost. Dezbaterea se încheiase deja. Iuri Pronko și-a rugat ascultătorii să sune și să voteze: 99% dintre ei au spus că Navalnîi a câștigat.

* * *

La scurt timp după acest moment, opozantul rus nu mai avea să fie nevoit să scrie în postările de pe blogul său cuvintele „Rusia Unită". Sintagma ajunsese să fie recunoscută instantaneu doar folosindu-se Zh-V, inițialele rusești pentru „escroci și hoți".

Aceasta a avut un impact răsunător. Nouă luni mai târziu, Navalnîi apărea pe coperta ediției în limba rusă a revistei *Esquire*, unde titlul principal era: „Despre escroci și hoți".

În interviul acordat revistei, Navalnîi a explicat cum sloganul i-a venit din senin în minte. „A fost o întâmplare", a menționat el. „Nu a fost vorba despre niciun pic de creativitate. Dacă mă veți pune să mă gândesc la un alt slogan, nu voi mai reuși niciodată să vin cu ceva atât de bun."

Ceea ce însă nu a fost un accident sau vreo vorbă spusă la nimereală, sub impulsul momentului, a fost consternarea sa în privința sistemului condus de Vladimir Putin.

„Când s-a lansat, a fost încă din prima clipă împotriva lui Putin, îmi aduc foarte bine aminte", a declarat Maria Gaidar, fiica fostului prim-ministru interimar, Egor Gaidar. Ea era prietenă cu Navalnîi și la rândul său frecventa, în anii 2000, cercurile politice prodemocrație din Federația Rusă.

---

[19] *Majoritate calificată* – număr de voturi egal cu două treimi din numărul total al voturilor exprimate. (*n. red.*)

La vremea respectivă, Alexei Navalnîi făcea parte din partidul liberal-progresist Iabloko. Maria Gaidar era o membră influentă a Uniunii Forțelor de Dreapta din Rusia, un mic partid liberal asociat cu reformele pieței libere și care fusese înființat de tatăl ei, alături de Boris Nemțov și de Anatoli Ciubais, un expert al privatizării în Rusia, printre alții.

„Navalnîi a început să se facă cunoscut prin anii 2010-2011", a povestit Maria Gaidar. „Dar înainte de asta a avut o lungă istorie politică. Începuse să se schimbe și să se maturizeze ca politician sau să-și găsească calea, de asemenea, ca reacție la ceea ce se întâmpla, la regimul de atunci."

„În 1999 s-a înscris în Iabloko pentru că era singurul partid politic care i se opunea lui Vladimir Putin", a afirmat Maria Gaidar. „De exemplu, în ceea ce mă privește, nu mi-a fost clar că Putin este atât de rău. Nu am făcut parte din generația persoanelor inteligente ca Evghenia Albaț și mulți alții, care au spus: «OK, face parte din KGB. Nu este de încredere. Va fi rău.»"

În interviul pentru *Esquire*, Navalnîi a stăruit asupra faptului că stagnarea politică din țară era cauzată de corupție. „Problema principală a Federației Ruse este că statul s-a transformat într-un grup mafiot, la modul cel mai serios. Toți sunt asociați între ei", a spus el. „Singura diferență este că la Moscova nu există niciun loc unde să se strângă toți."

S-a plâns că aparatul de conducere al țării a irosit posibilitățile create de creșterea prețurilor materiilor prime care au îmbunătățit calitatea vieții, în special prin extinderea clasei de mijloc la Moscova și Sankt-Petersburg.

„La momentul actual, Rusia este la cel mai bogat și mai liber nivel la care a fost vreodată", a precizat el. „Sumele enorme care ajung în țară reprezintă ocazia de a face niște schimbări grandioase, dar se pare că această oportunitate nu va fi fructificată."

Alexei Navalnîi a prezis și că schimbarea va veni. „Revoluția este inevitabilă", a spus el. „Datorită simplului fapt că majoritatea cetățenilor înțeleg că sistemul este unul greșit. Când ești într-un partid plin de demnitari, majoritatea discuțiilor se referă la cine a furat tot, de ce nu funcționează nimic și cât de groaznic este totul."

Liderul opoziției ruse a subliniat și faptul că „toată lumea este pregătită să trăiască cinstit. Priviți Georgia. Dacă 20 de persoane, cele care se află în vârful statului, încep să respecte regulile și legile, îi vor obliga pe toți ceilalți oameni să facă la fel."

Menționarea Georgiei a fost surprinzătoare, având în vedere că, în urmă cu mai puțin de trei ani, Navalnîi aclamase războiul rusesc împotriva acestei republici și chiar sugerase expulzarea tuturor georgienilor din Federația Rusă, catalogându-i drept „rozătoare". Ulterior, și-a cerut scuze pentru acest lucru. Ceea ce conștientizase era faptul că Republica Georgia, cel puțin la acel moment din 2011, părea să se fi eliberat de trecutul sovietic datorită reformelor agresive conduse de președintele Mihail Saakașvili, care venise la putere în urma Revoluției Trandafirilor din 2003.

* * *

Desigur, a spune că revoluția este inevitabilă și a amenința că pornești una sunt două lucruri total diferite. Dar Putin, în calitatea sa de fost agent KGB, nu a avut niciodată răbdare să remarce nuanțele în privința acestui subiect.

Descrierile și biografiile dedicate conducătorului suprem al Rusiei s-au concentrat adesea pe noaptea de la Dresda, în Germania de Est, din decembrie 1989, când mulțimea de oameni a luat cu asalt biroul central al Stasi[20], poliția secretă, și a amenințat că va asedia biroul local al KGB-ului aflat peste drum. Vladimir Putin, care la vremea aceea se afla acolo, a cerut ajutor militar, dar i s-a spus că nu se putea face nimic în lipsa unui ordin de la Moscova. „Iar Moscova rămâne tăcută", i s-a transmis.

Putin a lăsat de mult timp să se înțeleagă că Moscova nu va rămâne tăcută în fața unei amenințări cu revoluția, dacă el are ceva de spus în această privință.

Însă Navalnîi avea propria teorie, conform căreia teama lui Putin de opinia publică se intensificase după una dintre primele sale crize semnificative ca președinte, când pe 12 august 2000, în urma unui accident, submarinul nuclear rusesc *Kursk* fusese distrus, ducând la moartea tuturor celor 118 persoane aflate la bordul său. Atunci, Vladimir Putin și-a dat seama cât de multe lucruri nu putea controla.

„Primele schimbări de caracter au apărut în urma tragediei cu submarinul *Kursk*", i-a spus Navalnîi istoricului polonez Adam Michnik. „Atunci a văzut care este puterea opiniei publice și asta l-a înspăimântat. Totul pare să fie în regulă, totul este sub control, dar apoi se întâmplă un accident, are loc un

[20] Prescurtare în limba germană de la *Das Ministerium für Staatssicherheit* („Ministerul pentru Securitatea Statului"), serviciul secret și poliția politică a fostei Republici Democrate Germane. (*n. trad.*)

eveniment neplăcut şi dintr-odată nu mai ai control asupra situaţiei. Cetăţenii nu te mai plac şi îţi adresează întrebări la care te străduieşti să găseşti un răspuns."

Alexei Navalnîi credea că eforturile lui Putin de a controla mass-media din Rusia, mai ales televiziunea, au început atunci, culminând cu preluarea în anul 2001, de către Gazprom, a postului independent NTV. Preşedintele a fost zdruncinat din nou de Revoluţia Portocalie din Ucraina din 2003-2004, în timpul căreia mulţimi uriaşe s-au adunat în Maidan Nezalezbnosti („Piaţa Independenţei") din Kiev. Cetăţenii au ieşit în stradă tot acolo şi în timpul Revoluţiei Demnităţii din 2013-2014, făcând ca numele pieţei să fie sinonim cu revoltele populare.

„Cel mai mare coşmar al lui Putin este ca în Piaţa Roşie să se strângă oamenii ca pe Maidan", i-a spus Adam Michnik lui Navalnîi în timpul discuţiei pe care au purtat-o în 2015 şi care a fost transformată într-o carte. Michnik a remarcat, de asemenea, mânia lui Putin faţă de trimiterea în judecată a fostului preşedinte egiptean Hosni Mubarak, dar mai ales faţă de uciderea lui Muammar al-Gaddafi, conducătorul Libiei. Vladimir Putin a confirmat furia resimţită în acele momente prin intermediul declaraţiilor făcute de el.

Primele semne publice care au confirmat că Alexei Navalnîi îi atrăsese atenţia liderului de la Kiemlin ca fiind o ameninţare politică au apărut în 2007, în acelaşi an în care opozantul rus a fost exclus din partidul liberal-progresist Iabloko şi a devenit cofondatorul unei grupări politice naţionaliste, Mişcarea Naţională de Eliberare a Rusiei. Acronimul în limba rusă era NAROD, care înseamnă „oameni".

Înainte de acest moment, Kremlinul părea preocupat în mare parte de o potenţială ameninţare din partea oligarhilor ruşi, care a fost combătută eficient în momentul în care Mihail Hodorkovski, preşedintele grupului petrolier Iukos, a fost arestat în 2003. Stanislav Belkovski, analist politic şi agent secret, a fost lăudat la scară largă ca fiind cel care a făcut cunoscută perspectiva preluării guvernului de către oligarhi, cu Hodorkovski în frunte.

Scopul grupării NAROD a fost ca ea să fie un suprapartid, o reţea care să reunească politicieni din întregul spectru ideologic, persoane care împărtăşeau aceeaşi tendinţă naţionalistă rusă ce în mintea principalilor organizatori şi fondatori ai săi nu s-ar fi îndreptat spre extremism.

În anul respectiv, Navalnîi candidase pentru postul de moderator al unei emisiuni noi de dezbateri la canalul TV Centre, controlat de guvern, şi în final fusese selectat. Prezenţa sa la televiziune ar fi însemnat o publicitate

imensă pentru opozantul rus, iar realizatorilor li s-a dat rapid ordinul de a nu-l lăsa pe Navalnîi să intre în emisie. Având în vedere că rolul său era esențial în acest proiect, a fost numit în funcția de redactor-șef al programului respectiv, un post ce presupunea prezența sa în spatele camerelor de luat vederi.

Însă după două ediții, în ciuda faptului că emisiunea reprezentase un succes de audiență, ea a fost anulată.

Navalnîi și apropiații săr erau de părere că Vladislav Surkov, consilierul de presă al președintelui Vladimir Putin, ceruse personal ca emisiunea să fie oprită imediat. În orice caz, acest moment a reprezentat doar începutul unei campanii îndelungate conduse de Putin, de manipulatorii săi din presă și de specialiștii în domeniul tehnologiei politice, ce avea ca scop scoaterea lui Alexei Navalnîi de la orice emisiune difuzată de canalele federale de televiziune.

Mai târziu, în toamna anului 2007, Serghei Markov, un politolog care avea legături cu partidul Rusia Unită și care era, de asemenea, consilierul lui Putin, a refuzat în mod neașteptat să mai vină la o dezbatere publică la care participa și Maria Gaidar și care era moderată de Navalnîi. În schimb, la fața locului au fost trimiși niște huligani care să perturbe evenimentul – un semn care a scos la iveală intenția Kremlinului de a închide gura vocilor din opoziție înainte de alegerile pentru Duma de Stat din decembrie.

Maria Gaidar candida la aceste alegeri pe lista partidului Uniunea Forțelor de Dreapta. Ca parte din campanie, ea și Navalnîi au colaborat la realizarea unui videoclip anti-Putin, pe care l-au numit „Diavolul". Cei doi au folosit în filmulețul ironic o narațiune de film de groază, o muzică sinistră, niște imagini cu Putin înconjurat de flăcări și niște cifre suspecte pentru a sugera că președintele este malefic. Se menționa că acesta devenise șeful KGB în 1998, ceea ce însemna 666 x 3, și că fusese numit în funcția de prim-ministru interimar pe 9 august 1999 – moment în care pe ecran apărea de trei ori cifra 9, care inversată însemna din nou 666. În videoclip, Vladimir Putin era acuzat, printre altele, de ruinarea ultimului post independent de televiziune. La final, votanții erau îndemnați să meargă la urne pe 2 decembrie pentru alegerile parlamentare. „Să fie oare acest bărbat Antihristul? Voi hotărâți. Nu deveniți idoli. Luați decizia corectă pe 2 decembrie 2007", așa se încheia filmulețul.

Sfera politică din Federația Rusă nu se mai confruntase niciodată până atunci cu o asemenea formă de atac, iar materialul video a produs o mare vâlvă.

De-a lungul anilor, în timp ce încercau să-l ignore complet pe Navalnîi, forțele lui Putin din interiorul și din afara guvernului ar fi inițiat numeroase anchete și urmăriri penale împotriva lui, arestări, procese intentate de agenți

și, în cele din urmă, tentativa de otrăvire; de asemenea, i-ar fi percheziționat de mai multe ori apartamentul. Dacă Navalnîi a beneficiat de puțină atenție din partea celor mai urmărite canale federale de televiziune, acest lucru s-a întâmplat în timpul campaniilor de denigrare în care era acuzat de aplicarea unor scheme de corupție sau de spionaj pentru inamicii Rusiei din Occident.

Vladimir Putin s-a obișnuit să nu-i rostească numele opozantului său, referindu-se la el prin apelative precum „cetățeanul", „inculpatul", „acest domn", „această persoană", „pacientul de la clinica din Berlin".

Purtătorul de cuvânt al președintelui Putin, Dmitri Peskov, a afirmat că era ușor să găsească diverse etichete pentru Navalnîi: „pușcăriașul din centrul de detenție", „deținutul", „[bărbatul] condamnat pentru defăimarea unui veteran". Întrebat fiind de ce Putin se ferea să-i rostească numele celui mai vehement critic al său, Peskov a spus că era evident: „Se pare că acest lucru se datorează atitudinii sale față de această persoană și pe care președintele nu o ascunde", a declarat Peskov pentru site-ul (de știri) Life News.

Se știe că Vladimir Putin ar fi rostit în public numele lui Navalnîi doar o singură dată, atunci când jurnalistul american Alec Luhn l-a întrebat pe președintele rus, la o recepție care a avut loc în 2013, dacă refuza în mod intenționat să-i spună pe nume opozantului său. „Nu, de ce?", a întrebat Putin. „Alexei Navalnîi este unul dintre liderii mișcării de opoziție."

Numele lui a apărut, de asemenea, de foarte puține ori în declarațiile oficiale de la Kremlin. O excepție notabilă a reprezentat-o raportul întâlnirii dintre Vladimir Putin și Angela Merkel, din august 2021, de la Moscova, aceasta fiind ultima vizită în Rusia a cancelarului german înainte de a se retrage din viața politică. În timpul întrevederii, ea a insistat ca Navalnîi să fie eliberat din închisoare.

Atunci și în aproape toate celelalte ocazii, președintele rus a evitat să rostească numele opozantului său, chiar și când răspundea la întrebări directe referitoare la el în cadrul conferințelor de presă sau al altor evenimente.

Probabil că cea mai revelatoare dintre toate a fost conferința de presă anuală susținută pe 17 decembrie 2017, unde Vladimir Putin a răspuns unei întrebări (despre Navalnîi) puse de Xenia Sobciak, fiica mentorului său de odinioară, defunctul primar al orașului Sankt-Petersburg, Anatoli Sobciak.

Cu două luni în urmă, Xenia Sobciak, prezentatoare TV, considerată la un moment dat una dintre cele mai atrăgătoare rusoaice, își anunțase planurile de a candida la alegerile prezidențiale din 2018, inițiind o provocare despre care unii, inclusiv Navalnîi, au crezut că era un complot sprijinit de Kremlin

pentru a diviza opoziția. În orice caz, Sobciak s-a folosit de acest prilej punând o întrebare care să-l constrângă pe Putin să vorbească despre restricțiile impuse asupra opoziției politice, inclusiv asupra lui Navalnîi.

Ea a început prin a-și expune propriile planuri de a candida împotriva lui Putin, făcându-l pe acesta să sugereze că ea păcălise pe toată lumea și participa la acea conferință de presă în calitate de candidat.

— Nu am păcălit pe nimeni, a răspuns Sobciak. Am venit aici în calitate de jurnalistă din partea postului rus de televiziune Rain pentru că, din păcate, în momentul de față este singura posibilitate de a vă adresa o întrebare, de vreme ce nu participați la nicio dezbatere.

— Vă rog! a invitat-o el să-și continue discursul.

Sobciak s-a plâns că purtătorul lui de cuvânt, Dmitri Peskov, care se afla acolo pe podium, afirmase că opoziția politică din Federația Rusă mai avea mult până să se maturizeze. Jurnalista a contestat acest lucru, spunând că erau candidați care se pregăteau de mult timp.

— Spre exemplu, există un candidat pe nume Alexei Navalnîi, a spus ea, care făcea deja campanie, dar fusese împiedicat să participe [la alegeri] din cauza „unor dosare penale fictive deschise împotriva sa".

Conform afirmațiilor ei, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a considerat acuzațiile la adresa lui Navalnîi ca fiind motivate politic și nefondate.

— După cum știți, Federația Rusă recunoaște Curtea Europeană, i-a spus Xenia Sobciak lui Putin.

Ea s-a plâns și de faptul că nimeni nu și-a dorit să o sprijine în propria campanie, așa că a ajuns să îi fie greu chiar să închirieze o sală de ședințe:

— Totul are legătură cu teama, a spus ea. Cetățenii înțeleg că a fi de partea opoziției în Rusia înseamnă fie că vei fi ucis, fie că vei fi închis sau că ți se va întâmpla altceva. În acest context, întrebarea mea este următoarea: de ce se întâmplă acest lucru? Se teme oare guvernul de o concurență cinstită?

Vladimir Putin a precizat că voia să răspundă separat la întrebările despre opoziție și concurență și a început prin a sublinia faptul că adversarii politici aveau obligația de a prezenta un program pozitiv. Liderul de la Kremlin a criticat-o direct pe Sobciak pentru sloganul pe care și l-a ales.

— Ați optat pentru sloganul „Împotriva tuturor!", i s-a adresat el. Spuneți-mi, este acesta un program pozitiv?

Apoi și-a concentrat atenția asupra lui Navalnîi, al cărui nume bineînțeles că nu l-a rostit, și și-a expus clar punctul de vedere conform căruia acesta nu

avea niciun drept să se exprime la nivel politic sau să practice activismul, deoarece era un revoluționar potențial periculos.

— În ceea ce privește numele menționate, am discutat deja despre Ucraina. Vreți ca și aici să avem zeci de para-, mă scuzați, adepți ai lui Saakașvili care să ia cu asalt piețele? Lumea prezentă a râs când a auzit că aproape i-a numit paraziți.

Putin a continuat:

— Cel pe care l-ați menționat, acesta este Saakașvili, dar varianta rusească. Vreți ca un astfel de individ să destabilizeze situația din țară? Vreți să ne facem griji pentru proteste, să ne confruntăm cu tentative de lovituri de stat? Am trecut deja prin toate astea. Vreți să se întâmple din nou? Sunt sigur că majoritatea locuitorilor Rusiei nu-și doresc acest lucru și nu vom permite să se ajungă acolo.

Mințind fără rușine, Vladimir Putin a insistat spunând:

— Desigur că ar trebui să existe concurență și va fi, fără niciun dubiu. Însă problema este radicalismul, a declarat el.

Conducătorul rus a revenit apoi la activitatea sa preferată, aceea de a răspunde unei acuzații cu alta, comparând anihilarea lui Navalnîi cu desființarea mișcării Occupy Wall Street[21] din Statele Unite.

— Unde sunt acum? Au dispărut, a afirmat el. Este aceasta o democrație sau nu? Să ne gândim puțin. Vă asigur că autoritățile nu se tem și nu se vor teme de nimic, a mai spus Putin. Dar autoritățile nu ar trebui să semene cu un bărbat care își adună alene resturile de mâncare din barbă și privește cum statul se transformă într-o băltoacă tulbure din care oligarhii prind peștișori de aur pentru ei ca în anii 1990. Și nu ne dorim să devenim versiunea a doua a Ucrainei de astăzi, a susținut președintele rus. Nu vom permite acest lucru.

* * *

Trei ani mai târziu, la o conferință de presă asemănătoare, lui Putin i-a fost adresată o întrebare diferită despre Navalnîi: de ce guvernul rus nu a deschis o anchetă în privința cazului său de otrăvire?

Vladimir Putin a evitat să răspundă la această întrebare și a expus o teorie a conspirației dând vina pe SUA. El a respins investigația efectuată de *Bellingcat*

[21] *Occupy Wall Street* (OWS) – mișcare populistă de stânga împotriva inegalității economice, a lăcomiei corporatiste, a marilor companii bancare și a influenței banilor în politică. A început la New York și a durat 59 de zile (17 septembrie –15 noiembrie 2011). (*n. trad.*)

și de diverse agenții de presă care identificaseră echipa FSB ce fusese implicată în tentativa de otrăvire a lui Navalnîi. Jurnalista Clarissa Ward de la CNN mersese acasă la unul dintre presupușii lideri ai echipei, pe nume Oleg Taiakin, care însă i-a trântit ușa în nas.

Numindu-l pe Alexei Navalnîi „pacientul de la clinica din Berlin", președintele rus a susținut că raportul celor de la *Bellingcat* se baza pe „materiale de la serviciile speciale americane". El a insistat asupra faptului că agenții Federației Ruse erau conștienți că nu trebuie să se lase urmăriți prin intermediul telefoanelor mobile.

„Înseamnă că acest pacient de la clinica din Berlin este susținut de serviciile speciale ale Statelor Unite", a declarat Putin. Iar dacă acest lucru este adevărat, atunci e interesant, pentru că serviciile speciale ar trebui să-l aibă în grijă. Dar asta nu sugerează deloc faptul că ar trebui să fie otrăvit.

Vladimir Putin a menționat că el personal a dat „ordinul" care i-a permis lui Navalnîi să fie transportat în Germania pentru tratament și s-a arătat deranjat de toată agitația legată de cineva pe care îl considera un rival nedemn, membru al unui grup de opozanți care nu-și dovediseră niciodată capacitatea de a conduce ceva.

„Șmecheria este să ataci funcționarii de la vârful puterii, iar astfel să te ridici la un anumit nivel și să spui: «Sunt de același calibru.»", a declarat președintele rus. „Din punctul meu de vedere, acestea nu sunt trucuri care să trebuiască să fie folosite pentru a obține respect și recunoaștere din partea populației. Este nevoie să-ți dovedești valoarea."

În general, Vladimir Putin a încercat să transmită ideea că Navalnîi nu era demn de toată agitația din jurul său, chiar dacă de-a lungul anilor guvernul rus adoptase măsuri excepționale pentru a pune piedici aspirațiilor politice ale opozantului și pentru a-l chinui. În mod înfiorător, liderul de la Kremlin a insistat asupra faptului că, dacă serviciile speciale ruseşti l-ar fi vrut mort pe Navalnîi, atunci el ar fi fost mort.

„Cine are nevoie de el?", i-a întrebat Putin pe toți jurnaliștii prezenți, chicotind zgomotos. „Dacă [serviciile speciale] ar fi vrut cu adevărat [acest lucru], probabil că ar fi terminat cu el."

— 3 —

RĂZBUNAREA

„Cred că a hotărât în mod voit să fie arestat. A făcut exact ce a vrut. Așa că ce mai este de discutat?"

– Președintele rus Vladimir Putin, Geneva, 16 iunie 2021

„Bună, sunt Navalnîi. Știu cine a vrut să mă omoare", se aude el voios în timp ce se uită direct în cameră. „Știu unde locuiesc aceștia. Știu unde lucrează. Le știu numele adevărate și pe cele false. Am fotografiile lor."

De fapt, Alexei ținea pozele în mâna dreaptă în timp ce-și începea primul dintre acele câteva filmulețe de succes despre anchetele efectuate de *Bellingcat*, site-ul de investigații criminalistice, și de organizațiile partenere, inclusiv de publicația independentă rusească *The Insider*.

Anchetele respective au făcut publice atât identitatea asasinilor care au pus agentul neurotoxic pe lenjeria intimă a lui Navalnîi, atunci când acesta se afla în Siberia, cât și pe cea a șefilor lor. De asemenea, au demascat un grup de asasini angajați de guvernul rus și au furnizat dovezi care implicau Serviciul Federal de Securitate (FSB) în mai multe crime și tentative de crimă.

„Este o relatare despre un grup secret de criminali ai FSB, printre care se numără doctori și chimiști, despre cum au încercat să mă omoare de mai multe ori și aproape că mi-au ucis soția", a spus Alexei Navalnîi. „Cu siguranță nu vă vor spune așa ceva la televizor, având în vedere că grupul primește ordine direct de la Vladimir Putin."

Mulți ani la rând, Navalnîi fusese întrebat, în timpul interviurilor acordate, de ce nu era deja mort. După ce întărâtase atât de multe dintre cele mai mari animale politice din Rusia – „cu un băț ascuțit", așa cum îi plăcea chiar lui să spună –, cum era posibil ca nimeni să nu fi încercat să-l lichideze?

Opozantul rus s-a plâns de mai multe ori că era sătul să i se tot pună această întrebare:

— De ce ești încă în viață?

— Nu știu, a afirmat el la emisiunea americană de televiziune *60 Minutes* („60 de minute") într-un episod care a fost difuzat în decembrie 2017.

Pe atunci, Navalnîi organiza o campanie simbolică pentru funcția de președinte al Federației Ruse, chiar dacă îi fusese interzis să apară pe buletinele de vot din cauza condamnărilor în dosare penale fabricate.

— Poate că au ratat ocazia, când nu eram atât de cunoscut... De fapt încerc să nu mă gândesc prea mult la acest aspect pentru că, dacă iau în considerare riscurile la care mă supun, atunci nu voi mai face nimic, a spus el atunci.

Alexei Navalnîi a încercat de mai multe ori să sugereze că existau niște reguli nescrise, că asasinările erau rezervate foștilor spioni precum Alexander Litvinenko, care a fost omorât în 2006 cu poloniu turnat în ceai, sau Serghei Skripal, care în 2018 a fost otrăvit cu Noviciok.

De fapt, afirmația lui Navalnîi nu avea nicio bază logică. Boris Nemțov, unul dintre conducătorii de lungă durată ai opoziției politice din Rusia, a fost împușcat mortal, în 2015, pe un pod din apropierea Kremlinului. Piotr Verzilov, membru al formației Pussy Riot, a fost otrăvit. La fel și Vladimir Kara-Murza, un militant al opoziției ruse care, înțelegând pericolul la care s-a expus, și-a trimis soția și copiii să trăiască în SUA.

Au existat și alte cazuri de violență politică de a căror existență Navalnîi știa cu siguranță. În 1994, fiul lui Grigori Iavlinski, președintele Partidului Iabloko – prima formațiune politică din care a făcut parte Alexei Navalnîi – a fost atacat la Universitatea de Stat din Moscova. Băiatul, pe nume Mihail, cânta la pian. Atacatorii i-au mutilat mâinile, iar în buzunar i-au îndesat un bilețel în care îl avertizau pe tatăl lui că ar fi cazul să se lase de politică. Iavlinski a vorbit rareori despre acest incident. O purtătoare de cuvânt a partidului, confirmând ceea ce s-a întâmplat, a declarat pentru publicația *Moscow Times*: „Din fericire, au reușit să-i coasă degetele la loc." Mihail Iavlinski și fratele lui adolescent, Alexei, au fost trimiși să locuiască la Berlin.

Iar în 2004, Ivan Rîbkin, fost președinte al Dumei de Stat care candida la președinție împotriva lui Vladimir Putin, a dispărut în mod subit timp de patru zile. Ulterior, a afirmat că fusese răpit și drogat, iar atacatorii lui făcuseră un filmuleț compromițător cu el pe care amenințau să-l difuzeze dacă își continua campania.

Rîbkin era candidatul Partidului Liberal la președinția rusă, fiind susținut de oligarhul Boris Berezovski, un rival al lui Putin. În timpul campaniei electorale, Ivan Rîbkin a lansat multe dintre acuzațiile pe care le-a făcut și Navalnîi, inclusiv faptul că Vladimir Putin era implicat în diverse afaceri suspecte. Într-un anunț lung de o pagină publicat în cotidianul *Kommersant*, deținut de Berezovski, Rîbkin l-a acuzat pe liderul de la Kremlin că era „principalul oligarh din Federația Rusă".

„Puterea și banii merg mână în mână cu regimurile dictatoriale", se putea citi în acest articol. „[Vladimir] Putin nu face excepție." Înainte să moară otrăvit, Alexander Litvinenko a precizat că, pe vremea când era angajat al FSB-ului, el și alți agenți primiseră ordin să-l asasineze pe Boris Berezovski.

Faptul că Navalnîi se credea mult prea cunoscut pentru a fi vizat era o mândrie pură. Asasinii FSB au fost adesea neglijenți, după cum s-a văzut în cursul investigațiilor, dar au acționat la cerere, iar celor care dădeau ordinele nu le mai păsa de mult de ceea ce credea restul lumii.

În împrejurări obscure, publicul rus ar fi acceptat probabil moartea lui Navalnîi ca fiind soarta inevitabilă a unui om care a depășit limitele mult prea mult timp într-o țară în care toleranța pentru disidență a fost dintotdeauna la cote minime. Iar restul lumii, cel puțin partea occidentală, are deja o părere cât se poate de rea despre Rusia.

* * *

Contrar ipotezei lui Navalnîi, criminalii FSB nu rataseră până atunci ocazia. Ei așteptau de fapt ordinul, iar cândva, în prima jumătate a anului 2020, pe măsură ce alegerile regionale din toamnă se apropiau, se pare că ordinul a și venit.

Într-adevăr, în o mare parte din acel an Alexei Navalnîi a fost urmărit de un grup de agenți experți în gestionarea substanțelor periculoase, potrivit investigației conduse de portalul *Bellingcat*.

Echipa era alcătuită din doi medici, Alexei Alexandrov și Ivan Osipov, și din un al treilea bărbat, Vladimir Paniaev. Se crede că ei sunt presupușii asasini care l-au urmărit pe Navalnîi la Tomsk, s-au furișat în camera lui de hotel, în timp ce acesta era la piscină, și i-au pulverizat agentul neurotoxic pe lenjeria intimă.

Hristo Grozev, principalul investigator pentru Rusia al grupului *Bellingcat*, care îi descoperise anterior pe agenții FSB ce l-au atacat pe Skripal, s-a hotărât să afle cine a încercat să-l ucidă pe Navalnîi. În trecut îl contactase pe opozantul lui Putin pentru a-i spune că era aproape sigur că îi identificase pe asasinii lui. Pe măsură ce investigația sa se apropia de final, Grozev s-a deplasat spre satul Ibach, aflat în Pădurea Neagră, în sud-estul Germaniei, aproape de granița cu Franța și Elveția, locul unde se recupera Alexei, ca să lucreze direct cu el și cu Maria Pevcih, șefa Departamentului de Investigații al Fundației Anticorupție.

La fel ca în cazul lui Skripal, Grozev a folosit stocuri imense de metadate obținute de pe telefoanele mobile, precum și informații despre pasagerii companiilor aeriene, cumpărate de pe piața neagră din Rusia, apoi le-a verificat cu sediile mai multor birouri ale FSB, inclusiv cu unitatea de criminalistică, precum și cu toate călătoriile efectuate de Navalnîi în ultimii ani. După ce au găsit mai multe cazuri în care datele s-au potrivit în mod remarcabil, Grozev și colaboratorii săr au afirmat că au identificat grupul ucigaș.

Principalii șapte membri care proveneau din FSB erau toți născuți între anii 1976 și 1981, făcând parte din aceeași generație cu Navalnîi, care a ajuns la vârsta maturității în momentul în care Uniunea Sovietică se destrăma. Aceștia erau pe urmele opozantului rus cel puțin din 2017, supraveghindu-l în aproape toate călătoriile lui în afara Moscovei.

Una dintre cele mai înfiorătoare concluzii la care s-a ajuns în urma investigației a fost că otrăvirea de la Omsk nu a fost prima tentativă de eliminare a lui Alexei Navalnîi. Cu mai mult de o lună înainte de călătoria spre Siberia, în iulie 2020, Navalnîi și soția lui plecaseră timp de câteva zile în concediu la Kaliningrad, enclava rusească de la malul mării, la nord de Polonia.

Pe 6 iulie, în a patra dimineață a călătoriei, după o plimbare pe plajă, Navalnaia a început dintr-odată să se simtă foarte rău. Ea și soțul ei au mers la o cafenea cu gândul să mănânce de prânz. Dar ei i-a fost atât de rău încât nu a comandat nimic (de mâncare). A ajuns cu greu înapoi în camera de hotel, oprindu-se de mai multe ori să se odihnească pe o bancă, cu toate că distanța era scurtă. Nu reușea să descrie ce anume era în neregulă cu ea. După o vreme a adormit până a doua zi, când brusc, la fel de ciudat cum i se făcuse rău, și-a revenit.

Doi dintre cei trei agenți care au mers mai apoi în Siberia îi urmăriseră pe cei doi soți la Kaliningrad – Alexandrov, călătorind sub numele de cod Frolov,

și Paniaev împreună cu un al treilea agent, Mihail Șveț. „Ce mai coincidență", a spus Navalnîi, descriind în videoclipul său călătoriile suprapuse. „Ce înseamnă acest lucru? Să fie oare acești bărbați nu doar agenți sub acoperire, ci și membri secreți ai familiei mele?"

Materialul video intitulat „Cine l-a otrăvit pe Alexei Navalnîi?", pe care el însuși l-a catalogat drept un „thriller hollywoodian" cu evenimente din viața reală, a fost postat pe internet, pentru prima oară, la jumătatea lunii decembrie 2020. A strâns în scurt timp peste 20 de milioane de vizualizări.

Fără să rateze vreodată ocazia de a ataca Rusia Unită, Navalnîi și-a început prezentarea videoclipului mulțumindu-le lui Grozev și grupului *Bellingcat*. Apoi i-a adresat mulțumiri Irinei Iarovaia, vicepreședinta Dumei de Stat. În anul 2016, ea a promovat o lege care sporea considerabil capacitățile de supraveghere ale guvernului rus. Legea impunea companiilor de telefonie mobilă să salveze conținutul apelurilor vocale și al mesajelor timp de șase luni, iar metadatele telefoanelor mobile, timp de trei ani. În plus, le obliga ca la cerere să pună astfel de informații la dispoziția autorităților.

Navalnîi a subliniat că legea doamnei Iarovaia a creat o piață neagră de date imensă, de care agenții ruși corupți au profitat, vânzând astfel de informații oricui era dornic să plătească pentru ele. El a afirmat că acest lucru i-a permis să-i identifice pe atacatorii săi.

Iulia Navalnaia își aducea aminte în videoclip de felul în care nu putuse să-și dea seama ce anume îi provocase la Kaliningrad acea stare de rău, iar soțul ei a declarat că, după ce a fost la un pas de moarte, a înțeles perfect ce se întâmplase atunci.

„Încercați doar să vă închipuiți", a afirmat el. „Cineva vă spune că se simte foarte rău și că nu mai rezistă. Îl întrebați: «Unde te doare? Este un infarct? Să chem o ambulanță?» Dar persoana respectivă vă răspunde că nu simte nicio durere. Acum, că am trecut și eu prin așa ceva, înțeleg cât de rău este și că ți se pare imposibil să explici ce se petrece exact."

În ancheta inițială s-au folosit date extrase din telefoanele mobile pentru a se descoperi faptul că bărbații care îl urmăriseră pe liderul opoziției ruse făceau parte dintr-o unitate a Institutului de Criminalistică al FSB, aflată în subordinea colonelului Stanislav Makșakov, și că din 2017 până în 2020 Navalnîi întreprinsese cel puțin 36 de călătorii pe parcursul cărora membrii acelui grup îl urmăriseră. El și-a amintit, de asemenea, că a avut pentru scurt timp niște simptome asemănătoare cu cele cauzate de otrăvirea sa în timpul unui zbor

din 2019, sugerând că agenții FSB încercaseră să-l omoare așa de cel puțin trei ori.

Mai multe dezvăluiri tulburătoare au fost făcute în filmulețele realizate ulterior. Cunoscând identitatea potențialilor ucigași, Navalnîi și Grozev au lansat o operațiune de prindere în flagrant, sunându-i pe agenții FSB cu scopul de a-i determina să vorbească despre acest caz. Majoritatea au refuzat să coopereze și au încheiat repede apelul, dar unul dintre agenți, pe nume Konstantin Kudriavțev, specialist în arme chimice, a muşcat momeala.

Echipa a ascuns identitatea apelantului de pe aparatul folosit de Navalnîi pentru a face să pară că telefonul era dat folosindu-se o linie principală a FSB. Când Kudriavțev a răspuns, Alexei s-a prezentat ca fiind mâna dreaptă a lui Nikolai Patrușev, șeful Consiliului Național de Securitate al Rusiei. Kudriavțev a mărturisit că se afla acasă în carantină din cauza virusului COVID-19, dar nu spusese clar dacă era bolnav.

În timpul convorbirii telefonice care a durat 49 de minute, Kudriavțev a descris tentativa de asasinare. A spus că tratase articolele de vestimentație ale lui Navalnîi, în special lenjeria intimă, pentru a elimina urmele de substanță otrăvitoare.

Apelul a avut loc dimineața devreme, pe data de 14 decembrie 2020, în aceeași zi în care cei de la *Bellingcat* și Navalnîi plănuiau să facă publice rezultatele anchetei inițiale.

Dar afirmațiile lui Kudriavțev au fost atât de șocante, încât au decis să-și amâne planurile pentru a verifica toate detaliile aflate și legăturile cu tot ce știau deja. Mai mult decât atât, au tot discutat despre moralitatea faptului că Alexei Navalnîi mințise și se dăduse drept un funcționar de rang înalt al serviciilor de securitate, însă în cele din urmă s-au pus de acord că acțiunea era justificată.

„Navalnîi nu a lucrat în numele poliției sau al serviciilor de securitate și nici nu a efectuat o anchetă jurnalistică obișnuită, ci mai degrabă s-a aflat în poziția unică de a investiga tentativa de asasinat asupra propriei persoane, într-o perioadă în care niciun organ de aplicare a legii nu era dornic să o facă", au susținut reprezentanții *Bellingcat*, o săptămână mai târziu, odată cu publicarea materialului incriminatoriu. „Din câte știm, nu s-a mai întâmplat până acum ca o țintă a unui asasinat politic să poată să discute aproape o oră cu unul dintre bărbații care au încercat s-o omoare și care mai apoi au acoperit dovezile."

În timpul apelului, Kudriavțev a precizat că asasinarea eșuase din cauza aterizării rapide de urgență efectuate de piloții companiei S7:

— Au aterizat [repede], iar situația nu a decurs în favoarea noastră, cred eu, a spus Kudriavțev. Dacă mai dura puțin, cred că lucrurile ar fi evoluat diferit.

Navalnîi a insistat asupra subiectului pentru a se asigura că înțelegea corect.

— Ce anume să mai dureze, domnule Konstantin Borisovici?

— Zborul, i-a răspuns agentul FSB.

— Dacă ar mai fi rămas în aer?

— Posibil, da, dacă ar mai fi zburat puțin și dacă nu ar fi aterizat atât de repede, totul ar fi decurs altfel. La fel, dacă medicii și paramedicii nu ar fi acționat atât de prompt pe pistă și așa mai departe.

Navalnîi a sugerat în timpul discuției că era posibil ca agenții să nu fi reușit să nimerească doza optimă de otravă:

— Nu se poate spune că avionul a aterizat instantaneu. Poate că ați calculat greșit doza sau probabilitățile. De ce?

Kudriavțev a replicat începând să se apere.

— Nu știu de ce. De unde să știu? Din câte am înțeles, am pus chiar mai mult decât trebuia.

Înregistrarea video a apelului, care a apărut mai apoi în documentarul „Navalnîi" recompensat cu un premiu Oscar, îl arată pe Grozev cum lovește cu pumnul în aer plin de entuziasm și cum îi arată lui Alexei semnul „OK" în momentul în care agentul recunoaște că a călătorit la Omsk pentru a elimina dovezile.

— Am aplicat o soluție în așa fel încât să nu fie găsită nicio urmă.

Maria Pevcih, uimită de ce auzea, și-a dus mâinile la gură.

Alexei Navalnîi l-a rugat pe Kudriavțev să-și rezume părerea spunând:

— Din punctul dumneavoastră de vedere, ținta a supraviețuit ca urmare a faptului că avionul a aterizat prea rapid?

— Da, eu așa cred. Totul ar fi putut decurge diferit.

Al doilea factor, a spus agentul FSB, a fost intervenția rapidă a paramedicilor.

— I-au acordat primul ajutor, i-au analizat starea și i-au administrat un fel de antidot.

De asemenea, a detaliat procesul de eliminare a dovezilor, menționând culoarea albastră a lenjeriei de corp a lui Navalnîi și cum se axase pe cusăturile din zona „organelor genitale".

Evaluarea făcută de opozantul rus cu privire la propria supraviețuire era asemănătoare cu relatarea făcută de Kudriavțev.

„Frumusețea situației constă în faptul că toată lumea și-a făcut treaba în concordanță perfectă cu protocolul", i-a spus Navalnîi lui Iuri Dud. „Piloților li s-a spus că un pasager era pe cale să-și piardă viața, așa că au efectuat imediat manevrele de aterizare. Paramedicilor li s-a comunicat că persoana în cauză nu mai era conștientă, ei au confirmat asta și i-au injectat atropină. Au făcut exact ce le cerea protocolul. Dar știi și tu cum e în Rusia. Când totul se întâmplă ca la carte, atunci au loc o serie de accidente norocoase, din păcate."

La finalul înregistrării video incredibile a apelului cu agentul FSB, Navalnîi și-a descris propria experiență soră cu moartea ca o dovadă în plus a caracterului criminal al regimului rusesc.

„După cum observați, tot ce am spus despre degradarea totală a sistemului de aplicare a legii este adevărat", a spus el. „Se comportă precum bandiții, nu ca niște agenți ai guvernului. Vedeți câte persoane au fost implicate: de la medici și ofițeri de poliție, până la agenți locali ai FSB-ului."

În mod surprinzător, pentru cineva care avea adesea accese de furie din cauza dușmanilor săr, Navalnîi s-a arătat foarte puțin enervat de grupul de asasini ai FSB-ului, ca și cum nu înțelesese încă pe deplin realitatea și gravitatea situației. Sau ca și cum era doar un alt episod al desenului animat în care se confrunta cu forțele malefice ale lui Vladimir Putin.

În timpul unui interviu acordat postului de radio Eho Moskvî, după ce atacatorii săi fuseseră demascați, Alexei Navalnîi a fost întrebat cum s-a simțit când le-a văzut fețele.

„Este o întrebare foarte bună. Toată lumea m-a întrebat [acest lucru]. Nu am simțit nimic", a afirmat el. „Eu însumi am încercat să înțeleg [ce simt]. Privești chipul persoanei care a încercat să te omoare – simți sau nu ceva? Nu am simțit nimic."

Cu toate acestea, era clar că reflectase asupra întrebării și se gândise la ceea ce s-a întâmplat, chiar dacă până la urmă nu vor avea loc nicio anchetă oficială, nicio urmărire penală sau vreun proces.

„Alexandrov, tipul cu mustață, poate fi considerat un ucigaș direct împreună cu Osipov, acesta de aici", a spus Navalnîi. „Este clar că toți din grup sunt niște criminali, dar individul cu mustață și ochelari, el este de fapt cel la care trebuie să te holbezi... și eu nu simt nimic."

* * *

După ce Navalnîi a fost arestat, echipa sa şi cei din grupul *Bellingcat* au continuat să investigheze tentativa de otrăvire a opozantului rus, gruparea FSB şi operaţiunea de mușamalizare a dovezilor condusă de guvern. Şase luni mai târziu, echipa lui Navalnîi a publicat un material video prezentat de Maria Pevcih, în care aceasta descria cum fişele medicale ale lui Alexei fuseseră falsificate, încercându-se ascunderea rezultatelor analizelor de sânge ce reprezentau o dovadă aproape sigură că fusese otrăvit cu o substanţă organofosforică.

Vreme de câteva luni, avocaţii lui Navalnîi au cerut înapoierea articolelor de îmbrăcăminte pe care acesta le purtase în ziua în care i s-a făcut rău, precum şi dosarul medical complet de la spitalul din Omsk. Solicitările lor însă au fost respinse.

În cele din urmă, în noiembrie, Ivan Jdanov, directorul executiv al Fundaţiei Anticorupţie, şi un alt avocat al lui Navalnîi, Viaceslav Gimadi, au mers la spitalul din Omsk pentru a cere în persoană dosarul medical al acestuia. Şi-au făcut un selfie în faţa instituţiei medicale şi au discutat cu conducerea acesteia care încerca să tragă de timp, spunând că trebuiau să aştepte o săptămână pentru a putea scoate dosarul din arhivă.

„Efectul surprizei a fost completat de celebrul efect al stângăciei şi al neglijenţei", a explicat Pevcih în materialul video.

Cei doi avocaţi s-au dus apoi pur şi simplu în locul în care se afla arhiva spitalului şi au cerut dosarul lui Navalnîi, spunând că discutaseră cu conducerea şi primiseră acordul. „Datorită acelor cuvinte magice", a spus Pevcih, „în ziua respectivă le-a fost permis să fotocopieze tot ce era în arhivă".

O lună mai târziu, au primit răspuns la solicitarea oficială pe care o făcuseră pentru accesul la dosar, dar cele două seturi de documente prezentau diferenţe semnificative. Cel mai important aspect, conform Mariei Pevcih, era faptul că lipsea un raport esenţial, şi anume analiza biochimică a sângelui recoltat, făcută la Moscova, la Institutul de Cercetare pentru Medicină de Urgenţă „N.V. Sklifosovsky".

„Escrocii au aruncat-o, au ascuns-o de noi, ca şi cum nici nu ar fi existat vreodată", a afirmat Pevcih. „Dar ea a existat. Şi arăta o scădere alarmantă a nivelului de colinesterază. Asta, împreună cu alte simptome descrise în fişa medicală, confirmă [în general] diagnosticul de otrăvire cu inhibitori de colinesterază în 100% dintre cazuri. Iată documentul. Data recoltării este

25 august 2020. Adică după ce Alexei a fost externat și a doua zi după ce clinica Charité [din Germania] a anunțat că fusese otrăvit, experții ruși au efectuat exact același studiu și au constatat aceleași informații."

În filmuleț, Maria Pevcih a mărturisit că Grozev descoperise un alt suspect important, un agent care îl urmărise pe Navalnîi mai mult decât oricine altcineva, și anume Valeri Sukharev. În săptămânile premergătoare tentativei de otrăvire, Sukharev a vorbit în mod constant la telefon cu membri ai presupusei echipe de asasini. Hristo Grozev a aflat că Sukharev, cunoscut sub pseudonimul de Gorokhov, a mers pe urmele liderului opoziției de cincisprezece ori în cursul anului 2007. El a remarcat, de asemenea, că investigația originală condusă de *Bellingcat* nu deslușise complet modul în care erau organizate operațiunile FSB.

S-a dovedit că o parte din grup provenea de la Institutul de Criminalistică, inclusiv oamenii de știință și medicii, „persoane care au capacitatea de a otrăvi și de a ascunde urmele", a afirmat Grozev. Ceilalți, printre care și Sukharev, a explicat el, erau de la Al Doilea Serviciu al FSB-ului, ce dispunea de un Departament pentru Protecția Structurii Constituționale. Acest departament este responsabil cu combaterea teroriștilor, a extremiștilor și a radicalilor care reprezintă o amenințare la adresa Federației Ruse. Cu toate acestea, Maria Pevcih a susținut că „[departamentul] se luptă cu amenințări nu la adresa Rusiei, ci a lui Putin și a regimului său".

Hristo Grozev a declarat în materialul video: „Acestea sunt niște persoane care îi urmăresc pe cei pe care președintele nu-i agreează și nu există nicio altă logică care să facă o legătură între un astfel de lucru și ideologia sau amenințarea teroristă. Ele doar întocmesc liste cu cetățeni cărora nu le este permis să trăiască."

Al Doilea Serviciu al FSB-ului, a explicat Grozev, era alcătuit din șefii care urmăreau diverse ținte politice și hotărau când și cum să le atace. „Persoanele din Al Doilea Serviciu sunt prezente întotdeauna, la fiecare călătorie, monitorizând ținta viitoarei otrăviri, iar uneori li se alătură «contractori» de la Institutul de Criminalistică", a precizat el. Dar a continuat spunând că: „Trebuie să înțelegem faptul că acesta nu este singurul instrument din arsenalul lor... Călătoresc tot timpul și uneori nu-i implică deloc pe agenții care otrăvesc. Îi cooptează în schimb pe alții. Spre exemplu, pe asasinii care nu sunt dotați cu nimic mai mult decât un pistol. Se mai întâmplă și așa."

Grozev a declarat că reușise să asocieze aceiași asasini din FSB cu alte cazuri, inclusiv cu cel al lui Vladimir Kara-Murza, care se pare că a fost otrăvit de două ori, în 2015 și 2017, ajungând de fiecare dată să intre în comă. Kara-Murza a supraviețuit atacurilor, dar după invadarea Ucrainei de către ruși a fost arestat și condamnat la 25 de ani de închisoare, fiind acuzat de trădare. Potrivit anchetei realizate de echipa de la *Bellingcat*, aceiași agenți ai FSB, inclusiv Alexandrov, Osipov și Kudriavțev, au fost implicați în ambele atacuri asupra lui Kara-Murza.

Mai mult decât atât, Grozev a asociat acest grup de criminali și cu un alt caz, cel al lui Nikita Isaev, un politician din opoziție care a murit în 2019 din cauza unui infarct, acest lucru petrecându-se la doar câteva zile după ce a împlinit 41 de ani. „Prietenii din Al Doilea Serviciu l-au urmărit de șapte ori", a menționat el.

Ancheta a ajuns la concluzia că specialiștii în arme chimice din grupul FSB avuseseră legătură și cu poetul rus Dmitri Bîkov, căruia i s-a făcut rău în mod subit, în aprilie 2019, în timpul unui zbor către orașul rusesc Ufa.

În videoclip, Maria Pevcih a revenit la întrebarea primordială: „Cine a încercat să-l lichideze pe Navalnîi?"

Grozev a susținut că nu exista nicio urmă de îndoială. „Este vorba despre o instituție a guvernului care trebuie să ceară acordul sau să primească instrucțiuni de la un șef pentru orice astfel de încercare." Chiar și Alexander Bortnikov, directorul Serviciului Federal de Securitate, nu ar putea lua de unul singur o astfel de decizie, a spus Grozev. „În calitate de analist, sunt absolut convins că toate hotărârile au fost luate de Putin", a continuat el.

* * *

Vladimir Putin a ignorat complet situația, iar în timpul unui interviu acordat postului de televiziune NBC, înaintea unei întâlniri la nivel înalt cu președintele american Joe Biden, la Geneva, în iunie 2021, a negat categoric acuzațiile.

— Ați cerut ca Alexei Navalnîi să fie asasinat? l-a întrebat Keir Simmons, corespondentul internațional principal al NBC.

— Bineînțeles că nu, a răspuns liderul de la Kremlin. În primul rând, nu obișnuim să omorâm pe nimeni.

Vladimir Putin a încercat apoi să întoarcă discuția în favoarea sa, cerând explicații pentru reacția autorităților americane în fața atacului din 6 ianuarie asupra clădirii Capitoliului.

— Vreau să vă întreb și eu ceva: ați cerut să fie omorâtă acea femeie care a intrat în Congres și care până la urmă a fost împușcată mortal de un ofițer de poliție? i-a replicat președintele rus reporterului. Știți că 450 de persoane au fost arestate pentru că au pătruns în clădire, dar ele nu au venit să fure nimic, nici măcar un laptop. Au intrat [în Capitoliu] având niște cereri politice.

Keir Simmons este cetățean britanic, nu american, dar nu mai contează.

De-a lungul anilor, președintele Putin a demonstrat foarte clar că el este cel care dictează deciziile importante din țară, chiar dacă purtătorul său de cuvânt, Dmitri Peskov, a negat adesea acest lucru, afirmând că unele chestiuni nu-l privesc direct pe liderul de la Kremlin. Verdictele din dosarele deschise împotriva lui Navalnîi erau de competența procurorilor și a instanțelor, conform lui Peskov, deși se știe foarte bine că sistemul de justiție din Federația Rusă este unul foarte politizat. Modul în care Navalnîi a fost tratat în închisoare a ținut de competența Serviciului Federal al Penitenciarelor din Rusia.

Și totuși, când oligarhul Mihail Hodorkovski a fost eliberat din închisoare, în anul 2013, Vladimir Putin a anunțat mulțimea de jurnaliști aflată la conferința de presă anuală că îl grațiase. Tot el și-a asumat meritele pentru „ordinul" prin care i-a permis lui Navalnîi să părăsească Rusia ca să poată fi transportat la Berlin pentru tratament.

Întâlnirea dintre Putin și Biden din iunie 2021 a avut loc într-un moment tensionat. Federația Rusă mobilizase aproximativ 100.000 de trupe la granița cu Ucraina, creând în Occident un val de temeri. Relația dintre Moscova și Washington era una foarte deteriorată. În ciuda reușitei lui Putin de a-l manipula pe Donald Trump – în special la conferința de presă comună de la Helsinki, unde liderul de la Casa Albă a afirmat că are mai multă încredere în conducătorul rus decât în serviciile de informații americane –, mandatul său nu a contribuit la îmbunătățirea relațiilor cu statul rus. Dimpotrivă, acuzațiile privind implicarea Rusiei în alegerile din SUA și consecințele persistente ale scandalului de dopaj olimpic în care a fost implicată Federația Rusă nu au făcut decât să înrăutățească percepția asupra acestei țări în Statele Unite.

Între timp, cazul de otrăvire a lui Serghei Skripal la Salisbury, în Marea Britanie, în 2018, precum și asasinarea nemiloasă a lui Zelimkhan Khangoșvili, fost comandant cecen de pluton, împușcat mortal de către un agent FSB în

parcul Kleiner Tiergarten din capitala Germaniei, i-au înfuriat pe liderii politici de la Londra și Berlin.

Întâlnirea de la Geneva nu a generat practic niciun rezultat concret, dar la o conferință de presă ulterioară președintele rus a fost întrebat despre Navalnîi. A afirmat că, din punctul lui de vedere, opozantul său alesese de bunăvoie să fie închis. Și, în mod evident, nu i-a rostit numele.

„În ceea ce privește opoziția nesistemică și pe cetățeanul pe care l-ați numit", a declarat Putin, „în primul rând, el a fost conștient de faptul că încâlca legile din Rusia. Trebuia să se prezinte în fața autorităților în calitate de persoană care a fost condamnată de două ori la închisoare cu suspendare."

„Era perfect conștient de acțiunile sale, vreau să subliniez acest lucru, și, neținând seama de obligațiile sale legale, acest domn a călătorit în străinătate pentru a urma un tratament, iar autoritățile nu i-au cerut să se prezinte cât timp se recupera", a continuat președintele rus. „De îndată ce a ieșit din spital și a încârcat pe internet filmulețele pe care le-a realizat, obligațiile au revenit. Nu s-a prezentat [în fața autorităților]. A ignorat legea și a fost pus pe lista cu persoane căutate. Știa asta când s-a întors în Rusia. Cred că a hotărât în mod voit să fie arestat. A făcut exact ce a vrut. Așa că ce mai este de discutat?"

De asemenea, Putin s-a folosit de această întrebare pentru a denunța amestecul SUA în afacerile interne ale Federației Ruse, plângându-se că „Statele Unite au declarat Rusia un dușman și un adversar".

„Să vă întreb ceva", a continuat liderul de la Kremlin. „Dacă Rusia este un dușman, atunci ce fel de organizații vor sprijini SUA la noi în țară? Cred că nu pe cele care ne fac mai puternici, ci pe cele care ne trag înapoi, din moment ce acesta este scopul americanilor."

„Cum ar trebui să ne simțim în privința acestui lucru?", a adăugat el. „Cred că ar trebui să fim vigilenți."

Timp de mai bine de zece ani, Putin și subalternii săi au încercat să-l prezinte în mod negativ pe Navalnîi ca fiind un agent al Statelor Unite, dar era o acuzație forțată. Rușilor le era clar că liderul opoziției din țara lor nu era doar un patriot, ci avea și tendințe naționaliste ruse. El însuși a afirmat la o emisiune radio din 2011: „Sunt patriot până în măduva oaselor."

Ceea ce Navalnîi a refuzat în mod vehement să facă a fost să se conformeze și să accepte corupția din statul rus. A început să susțină activismul acționarilor în anul 2007, cam în aceeași perioadă în care politologul rus Stanislav Belkovski a declarat pentru publicația germană *Die Welt* și pentru multe altele

că Vladimir Putin deținea o avere colosală, fiind acționar majoritar la companii precum Surgutneftegas, Gazprom și gigantul în domeniul transportului petrolier, Gunvor. Navalnîi a luat imediat în vizor companiile respective, încercând să dezvăluie informații despre conducerea și operațiunile lor. La acea vreme, Belkovski a sugerat, într-un interviu acordat lui Luke Harding, corespondentul la Moscova al cotidianului *The Guardian*, că Putin ar deține o avere de cel puțin 40 de miliarde de dolari. Ulterior, Harding avea să fie expulzat din Federația Rusă, fiind primul caz de acest gen de la încheierea Războiul Rece încoace.

* * *

De-a lungul anilor, liderul opoziției ruse a evitat în general să efectueze investigații care îl vizau direct pe Vladimir Putin. În schimb, s-a concentrat pe corupția uluitoare practicată de cei care se îmbogățeau datorită mandatului deținut de acesta, mesajul limpede fiind că președintele rus era de fapt beneficiarul suprem. Oricât furau ei, fără nicio urmă de îndoială că Putin fura mai mult – probabil mult mai mult.

Dar la două zile după ce Navalnîi a fost arestat, echipa sa a răspuns printr-un atac direct la scară largă asupra conducătorului Federației Ruse: un documentar de aproape două ore în care se prezenta corupția răspândită a lui Putin, începând cu primele sale zile ca agent KGB în Germania de Est, care l-au transformat în cele din urmă, potrivit opozantului rus, în „posibil cel mai bogat om din lume".

Intitulat „Palatul lui Putin: Povestea celei mai mari mite din istorie", filmul punea cap la cap o serie de informații știute de multă vreme despre cum Vladimir Putin, familia, prietenii și acoliții săi s-au îmbogățit, în primul rând pe seama cetățenilor ruși, oferind detalii noi și interesante despre reședința enormă care, din câte se pare, ar fi fost construită pentru el la Marea Neagră.

„Bună, sunt [Alexei] Navalnîi", a început el să vorbească în stilul său caracteristic, voios. „Ideea pentru această investigație ne-a venit în momentul în care eu mă aflam la terapie intensivă, dar ne-am pus de acord să o facem publică după întoarcerea mea acasă, la Moscova, pentru că nu ne dorim ca personajul principal din film să aibă impresia că ne temem de el și că voi dezvălui cel mai mare secret al său atunci când sunt plecat în străinătate."

„Nu este doar o investigație", a continuat el, „ci și un portret psihologic dintr-un anumit punct de vedere. Chiar îmi doresc să înțeleg cum un ofițer sovietic obișnuit s-a transformat într-un nebun obsedat de bani și de lux, care este realmente dispus să-și distrugă țara și să ucidă de dragul unor cufere pline cu aur."

De asemenea, documentarul reprezenta o răzbunare cât se poate de mare față de Vladimir Putin. Răzbunare pentru că încercase să-l ucidă folosind o armă chimică; răzbunare pentru că în trecut aproape că îi omorâse soția într-o tentativă eșuată de otrăvire; răzbunare pentru că îi anihilase ambițiile politice; răzbunare pentru mai bine de un deceniu de hărțuire, arestări și urmăriri în instanță, inclusiv pentru condamnarea la trei ani de închisoare a fratelui său mai mic, Oleg.

Mai presus de toate, era o răzbunare în numele populației ruse – generația părinților lui Navalnîi, propria generație și cea a copiilor săi –, care fusese privată de libertate democraticâ și de prosperitate într-o țară cu numeroase resurse naturale și bogății energetice.

Kremlinul a negat faptul că Vladimir Putin este proprietarul extravagantei vile din Ghelendjik, o frumoasă stațiune aflată la malul Mării Negre, cu un cunoscut parc safari. Dar Navalnîi și-a asigurat urmăritorii că investigația sa a contrazis această dezmințire.

„Singurul proprietar adevărat [al vilei] a fost Vladimir Vladimirovici Putin, de la bun început și până în ziua de astăzi, iar dacă vă uitați la imaginile dinăuntru veți înțelege că președintele Rusiei este bolnav mintal", a declarat Navalnîi, așezat la o masă din lemn, cu degetele împreunate și cu un pahar de apă lângă el. „Este obsedat de bogăție și de lux."

Existența palatului, dar și a unei scheme de corupție prin care această construcție era finanțată au fost de fapt dezvăluite cu mai bine de un deceniu în urmă de Serghei Kolesnikov, un partener de afaceri și un apropiat al lui Putin și asociatul lui Nikolai Șamalov, unul dintre cei mai buni prieteni ai președintelui.

În decembrie 2010, într-o scrisoare deschisă adresată președintelui rus de la acea vreme, Dmitri Medvedev, Kolesnikov a scris următoarele: „Stimate domnule președinte, la Marea Neagră se ridică un palat pentru uzul personal al prim-ministrului țării. Până în momentul de față, construcția a costat peste un miliard de dolari americani, obținuți în cea mai mare parte printr-un amestec de corupție, mită și furt. Această poveste neplăcută despre plăți

ilegale, cu amenințări și corupție fără margini, prevestește vremuri grele pentru iubita noastră națiune, în timp ce noi ne luptăm pentru a îmbunătăți nivelul de trai al tuturor rușilor și pentru a fi un partener deplin al comunității internaționale a națiunilor care se supun statului de drept."

La vremea respectivă, Alexei Navalnîi scria despre „Palatul lui Putin" pe blogul său de pe rețeaua socială LiveJournal, sub titlul „Mihail Ivanovici", și amintea de un articol scris de Evghenia Albaț, mentorul său politic, pentru revista *New Times*. În material, Kolesnikov descria cum el, Șamalov și alții care administrau în secret banii personali ai lui Putin începuseră să-l numească „Mihail Ivanovici".

Părea să facă referire în mod ironic la un dialog dintr-un film sovietic, „Mâna cu briliante", în care unul dintre personaje spune: „Trebuie să vorbesc cu patronul, cu șeful... cu Mihail Ivanovici."

În articolul său de pe blog, Navalnîi a făcut doar un scurt comentariu. „Și așa este, se știe că cei care au ajuns la putere în țara noastră, din întâmplare, s-au dovedit a fi niște escroci obișnuiți, mediocri din Sankt-Petersburg", a scris el. „Dar dovezile din documentar sunt surprinzătoare de fiecare dată. Citiți și povestiți-le și altora."

În scrisoarea deschisă, Kolesnikov și-a exprimat speranța că Medvedev era implicat în mod sincer în lupta împotriva corupției, așa cum declarase în timpul campaniei pentru președinție: „Mă adresez dumneavoastră în mod deschis, și nu în particular, pentru că am fost inspirat de discursurile publice prin care ați accentuat faptul că motivul principal pentru criza din țară este corupția."

* * *

Evident că speranțele lui Kolesnikov au fost zadarnice – la fel ca cele ale liderului de la Casa Albă de atunci, Barack Obama, ale secretarei de stat Hillary Clinton și ale altor politicieni din SUA care își făcuseră niște planuri extrem de greșite, de „refacere" a relațiilor cu Rusia în timpul președinției lui Medvedev.

Doar că el nu a făcut nimic ca să oprească vastele scheme de corupție ale lui Putin, ba chiar a urmat același model. Conform lui Navalnîi, fostul președinte rus ar fi pus bazele propriei afaceri frauduloase, prin intermediul unor

organizații caritabile false, pentru a deține un portofoliu extravagant de imobiliare și alte active atât în Federația Rusă, cât și în străinătate.

Și, în loc ca președintele să ia măsuri împotriva corupției din țară, lupta a fost purtată în schimb de Navalnîi.

În martie 2017, opozantul rus și echipa sa au făcut publice informațiile descoperite în urma unei investigații care l-a vizat pe Medvedev. După ce între 2008 și 2012 au făcut schimb de posturi pentru a-l menține pe Vladimir Putin în rolul de șef suprem al statului, o înțelegere cunoscută drept „tandemul (conducător al)" Rusiei, Medvedev și-a recăpătat vechea funcție de prim-ministru al Federației Ruse.

De-a lungul anilor, Alexei Navalnîi a oscilat între a-l ridiculiza pe Medvedev pentru lipsa sa de eficiență și a-l aclama ori de câte ori a introdus o schimbare în legislație care, cel puțin în teorie, ar fi ajutat la combaterea corupției. Dar în cele din urmă a fost clar că el nu era decât o marionetă a lui Putin, însă nici măcar una folositoare.

S-a întâmplat adesea ca Medvedev să fie portretizat de presa rusească drept un tip puțin ciudat. Într-o țară în care oamenii sunt pasionați mai ales de hochei și de fotbal, a apărut un videoclip cu el jucând badminton. Exista un contrast puternic între Medvedev și Putin, acesta din urmă înfățișându-se cu bustul gol, călare pe un cal, și în alte contexte dominate de natură și masculinitate. Totuși, de la începutul invaziei în Ucraina, Medvedev a început să se facă mai bine cunoscut ca urmare a amenințărilor cu bomba nucleară făcute la adresa dușmanilor Rusiei, fiind vorba despre o transformare din câine de companie în câine de atac, dar care își păstrează în continuare caracterul supus față de Vladimir Putin.

Investigația din 2017 ce l-a avut în centru pe Medvedev și care a fost condusă de Fundația Anticorupție a reprezentat, de fapt, o continuare a unei analize anterioare referitoare la una dintre proprietățile de lux pe care el le-ar fi folosit. Era vorba despre o casă de vacanță imensă, construită pe o suprafață de aproximativ 80 de hectare, împrejmuită cu un gard înalt de șase metri, care se afla în orașul Plyos, la circa patru ore de mers cu mașina din nordul Moscovei.

Legătura lui Medvedev cu proprietatea respectivă era destul de cunoscută. În 2011, după dezvăluirea lui Kolesnikov referitoare la palatul lui Putin de la Marea Neagră, Roman Anin, un jurnalist de investigații care la vremea aceea

lucra pentru ziarul *Novaya Gazeta*, a relatat despre proprietățile de lux deținute de președintele de pe atunci.

Dar echipa lui Navalnîi a stârnit din nou indignarea în urma prezentării unui material video ingenios, care conținea imagini filmate din aer, ceea ce le-a permis urmăritorilor să vadă ce se afla în spatele gardului uriaș. Printre ceea ce au surprins imaginile era un iaz cu o construcție mică în mijloc, pe care opozantul rus a identificat-o ca fiind o „casă pentru rațe". La scurt timp, rățuștele de cauciuc au devenit o memă foarte răspândită pe internet printre susținătorii opoziției.

Navalnîi a estimat valoarea proprietății din Plyos la undeva între 300 și 400 de milioane de dolari. „Reședința modernă a liderului partidului Rusia Unită a fost plătită de magnații gazului de la compania Novatek, transferând acești bani sub pretextul că sunt «în scop caritabil»", a spus el.

Noul film intitulat „Nu-l numiți Dimon[22]" a fost o dovadă a intuiției echipei lui Navalnîi de a se concentra pe detaliile umane, ușor de urmărit – în cazul acesta fiind vorba despre pasiunea lui Medvedev pentru tenișii de firmă. Un astfel de amănunt a fost folosit ca să se confirme faptul că o serie de e-mailuri piratate, publicate de grupul Anonymous International[23], conțineau chiar mesaje de pe contul personal al lui Dmitri Medvedev.

Echipa lui Navalnîi a potrivit comenzile făcute pe internet pentru diferite perechi de adidași colorați de la Nike și pentru câteva cămăși cu o serie de fotografii în care apărea prim-ministrul. Apoi au analizat și mai atent comenzile, precum și numele și adresa de pe colete.

Informațiile au condus către o rețea de corporații și de organizații caritabile, una dintre ele fiind Sotsgosproekt, care înseamnă „Fondul pentru sprijinirea proiectelor de stat importante din punct de vedere social", iar alta, Dar Foundation, fundație condusă de un prieten și coleg de facultate al lui Medvedev pe nume Ilia Eliseev. Aceste organizații dețineau averi uriașe și alte active care, conform liderului opoziției ruse, îi aparțineau de fapt lui Dmitri

[22] Este o formă colocvială a numelui „Dmitri", folosită adesea în cercurile de mafioți sau de răufăcători. (*n. trad.*)

[23] „Anonymous International" este un grup de hackeri foarte cunoscut în Rusia pentru atacurile lor cibernetice, pentru scurgeri de informații guvernamentale rusești și pentru obținerea unor documente personale aparținând unor funcționari guvernamentali. Ei vizează membri de rang înalt ai executivului, marile corporații și instituțiile de presă și vând datele furate. (*n. trad.*)

Medvedev. „Nu ai crede niciodată că acest bărbat este vreun ticălos sau vreun miliardar clandestin", se aude spunând Navalnîi la începutul filmului care durează 50 de minute. „Este pasionat de smartphone-uri și de gadgeturi, un tâmpit caraghios care adoarme în timpul evenimentelor importante. Internauții îl cheamă Dimon."

Dintr-odată, pe ecran apare o secvență cu purtătoarea de cuvânt a lui Medvedev care îl critică pe un jurnalist rus pentru că s-a referit la el prin intermediul poreclei Dimon: „Pentru tine el nu este Dimon."

„Dmitri Medvedev, prim-ministru și fost președinte al Rusiei, este nebun după bani și bunuri imobiliare de lux", a fost comentariul lui Navalnîi.

Filmat cu drona – unul dintre dispozitivele preferate ale echipei lui Alexei Navalnîi, folosite pentru urmărirea averilor acumulate în mod fraudulos de unii funcționari ruși –, materialul video prezintă o vilă de 30.000 de metri pătrați, cu piscină, un iaz enorm și multe alte anexe, inclusiv o casă pentru oaspeți și un pavilion. Proprietatea este situată aproape de Moscova, într-o zonă preferată de membrii de rang înalt ai guvernului și de directorii bogați ai unor companii.

Alexei Navalnîi a estimat valoarea proprietății la circa 85,5 milioane de dolari, iar în filmare se aude cum liderul opoziției se întreabă de unde a avut organizația Sotsgosproekt atâția bani încât să poată cumpăra un asemenea imobil. „Iată răspunsul", spune el. „Nu l-a cumpărat, ci l-a primit cadou. Iar aici ajungem la prezentarea infracțiunii. Pentru că știți cine i l-a făcut cadou? Cel mai bogat oligarh din Rusia: Alișer Usmanov, bărbatul care deține o avere uriașă, construită pe ce a mai rămas din industria minieră sovietică, și care este rezident fiscal în Elveția. Pur și simplu a oferit în dar o proprietate în valoare de 85,5 milioane de dolari fundației care are legături strânse cu prim-ministrul rus."

„Cum se cheamă acest lucru?", întreabă Navalnîi. „Corect: mită. Mită în adevăratul sens al cuvântului. Una clasică. Iar Usmanov și Medvedev știu asta, motiv pentru care darul a fost înregistrat pe numele fundației, ea fiind administrată de unul dintre foștii colegi ai lui Medvedev și condusă de un altul". Amândoi au negat vehement acuzațiile lui Navalnîi, la fel și reprezentanții fundațiilor, și prietenii lui Medvedev care le gestionau.

În ziua de duminică, 26 martie 2017, la trei săptămâni după prezentarea materialului video, mii de persoane din toată țara au răspuns apelului făcut de opozantul rus de a participa la o zi de proteste împotriva corupției. În ciuda

amenințărilor serioase făcute de poliție, că manifestanții vor fi arestați, totuși au avut loc demonstrații de mare amploare de la Sankt-Petersburg, în vest, până la Vladivostok, în Orientul Îndepărtat rus. Sute de cetățeni din întreaga Rusie au fost arestați, inclusiv Navalnîi, care a fost reținut la Moscova. A primit o condamnare de cincisprezece zile de închisoare și o amendă în valoare de 350 de dolari.

La câtcva zile după apariția materialului video, Usmanov l-a dat în judecată pe Navalnîi pentru defăimare, iar în luna următoare oligarhul a încercat să-și ia revanșa folosind chiar metodele opozantului. Astfel, el a făcut publice două filmulețe în care l-a atacat verbal pe acesta. Primul se încheia cu replica: „Te scuip!"

„Dintre noi doi, tu ești infractorul", a mai spus Usmanov, făcând referire la condamnarea lui Navalnîi într-un caz de delapidare, în care acuzațiile au fost considerate în general ca fiind fabricate pentru răzbunare politică.

În mai 2017, Usmanov a câștigat procesul de defăimare, iar instanța i-a cerut lui Navalnîi să șteargă secvențele video în care îl acuza pe oligarh că l-ar fi mituit pe Medvedcv. În luna septembrie a aceluiași an, Sotsgosproekt a câștigat un proces de defăimare asemănător intentat Fundației Anticorupție. Navalnîi a refuzat să respecte ordinele judecătorești care îi solicitau să editeze materialele video postate și să-și retragă în mod public acuzațiile de mită.

Alișer Usmanov nu a fost singurul afacerist rus care l-a dat în judecată pe disident, acesta fiind ținta mai multor procese. Printre cei care i-au intentat o acțiune în justiție se numără Roman Abramovici, Oleg Deripaska, Viktor Vekselberg, Chiril Șamalov, Ghennadi Timcenko, Arkadi Rotenberg, Iuri Kovalciuk și Evgheni Prigojin.

La un moment dat în 2013, Alexei Navalnîi l-a luat în vizor pe Vladimir Iakunin (care era de mult timp președintele Cărlor Ferate Ruse), creând o pagină de internet pe care a numit-o „Aventurile porceluşului Iakunin". Fiind conceput asemenea unei cărți ilustrate, site-ul prezenta numeroasele proprietăți imobiliare din străinătate ale acestuia și un lanț de hoteluri conectate la gări, despre care se presupunea că l-ar fi ajutat să obțină o avere imensă. „În decursul a zece ani, Vladimir Iakunin, președintele Căilor Ferate Ruse și un vechi prieten al lui Putin, a ridicat constant prețul biletelor de tren, a acumulat sute de milioane de dolari și și-a trimis copiii să trăiască în străinătate", se menționa pe site.

În 2018, într-un material despre corupția de la nivelul Gărzii Naționale a Rusiei, Navalnîi a dezvăluit faptul că guvernul rus cheltuia mult prea mulți bani pentru mesele trupelor. Însă șeful Gărzii Naționale, Viktor Zolotov, care înainte a condus garda personală a lui Vladimir Putin, a negat acuzațiile și l-a provocat pe opozant la duel.

„M-ai transformat în ținta insultelor și a remarcilor denigratoare. Ofițerii nu prea obișnuiesc să ierte atât de ușor", a afirmat Zolotov. „De când e lumea, ticăloșii au fost bătuți și chemați la duel. Te provoc la duel – în ring, pe covorul pentru judo, oriunde – și promit să te bat măr."

În urma unei investigații realizate în 2019, Medvedcv a fost acuzat că și-a însușit un avion privat aparținând unei filiale a VTB, banca rusă controlată de guvern, care a ajuns să fie folosit pentru uzul personal al soției lui. În același material, Navalnîi l-a învinuit pe Andrei Kostin, președinte al VTB, că în mod asemănător i-a pus la dispoziție iubitei sale, jurnalista de televiziune Nailia Asker-Zade, un avion al companiei. VTB a negat acuzațiile și a susținut că aparatele de zbor fuseseră deja vândute.

Dar ancheta condusă de site-ul rusesc de știri *The Bell* a confirmat că avioanele fuseseră deținute de filiale ale VTB înainte de a fi transferate unei alte companii, Skyline Aviation SRL, înregistrată în San Marino, și că un alt aparat de zbor al Skyline a fost folosit de Patriarhul Chiril, capul Bisericii Ortodoxe Ruse. Investigația lui Navalnîi a demonstrat că șeful de personal al lui Kostin de la VTB avea legături cu acele companii care au operat zboruri cu avioanele acestea înainte și după vânzare. „Fură, ascund și mint", a spus disidentul rus în filmuleț, expunând mai multe detalii. „Ne mint în față fără încetare." Una dintre cele mai ciudate analize ale lui Navalnîi a fost făcută după ce câteva femei îmbrăcate sumar au dat buzna în sediul Fundației Anticorupție, fiind urmate de o echipă a postului de televiziune Life News, afiliat Kremlinului, care le filma. S-a constatat că femeile respective organizaseră un protest în fața ambasadei SUA la Moscova, în sprijinul producătorului de film american Harvey Weinstein.

O altă femeie care avea legătură cu grupul acesta a postat pe internet o înregistrare în care îl amenința personal pe Navalnîi, promițând că una dintre ele va întreține relații sexuale cu el și apoi va face public videoclipul. În mod neașteptat ea a mai adăugat: „Din cauza ta și a celor ca tine se poartă acum războaie."

Acea amenințare a condus la o serie de investigații suplimentare. Echipa lui Navalnîi a descoperit că femeia se chema Nastia Rîbka, dar numele său real era Anastasia Vașukevici. Era o escortă de origine belarusă, care călătorise cu oligarhul Deripaska pe un iaht și scrisese o carte cu sfaturi despre cum să-i cucerești pe miliardari.

În filmulețul cu Rîbka și Deripaska (care se aflau la bordul ambarcațiunii), postat chiar de ea pe contul său de Instagram, era prezent și un alt bărbat: viceprim-ministrul Federației Ruse, Serghei Prihodko, fost consilier de rang înalt al lui Putin, acesta fiind înconjurat cel mai probabil de niște prostituate. La un moment dat se aude cum Deripaska abordează relațiile dintre Rusia și SUA, făcând referire, probabil că în mod sarcastic, la Victoria Nuland, oficial de rang înalt din Departamentul de Stat american, ca fiind „prietenă" cu Prihodko.

Navalnîi a pus cap la cap toate descoperirile lui într-un videoclip, făcut public în februarie 2018, în care și-a exprimat uimirea față de modul în care Rîbka a expus atât de multe detalii pe care echipa sa le-a confirmat cu ușurință prin urmărirea manevrelor făcute de iahtul deținut de oligarh și numit Elden. Disidentul a susținut că plimbarea lui Prihodko cu ambarcațiunea respectivă, precum și serviciile oferite de femeile aflate la bord au constituit o mită plătită politicianului de către Deripaska.

„Nu am crezut niciodată în viața mea că voi rosti astfel de cuvinte, darămite în fața a milioane de privitori, însă nu am de ales", a spus Navalnîi. „Viceprim-ministrul, șeful cabinetului lui Dmitri Medvedev, își petrece vacanțele pe iahtul unui oligarh, în compania lui și, vă rog să mă scuzați, a prostituatelor. Da, au fost mai multe la număr."

Dar investigația nu s-a încheiat cu aceste detalii scandaloase. Liderul opoziției a continuat, menționând legăturile de afaceri foarte mediatizate dintre Deripaska și Paul Manafort, fostul director (compromis) de campanie al lui Donald Trump, pentru a sublinia faptul că Fundația Anticorupție practic descifrase cazul presupusului amestec al statului rus în alegerile prezidențiale americane din 2020.

Alexei Navalnîi, care susținea că pusese cap la cap toate piesele puzzle-ului, l-a acuzat pe Manafort că încerca să-și achite datoriile financiare pe care le avea la Deripaska prin furnizarea unor informații despre scena politică americană oligarhului care, la rândul lui, le dădea mai departe lui Prihodko, în beneficiul lui Putin și al guvernului rus. Videoclipul nu a conținut nici pe

departe o dovadă concludentă a intervenției ruse în alegerile din SUA, pe care Federația Rusă a negat-o în nenumerate rânduri, chiar dacă nu într-un mod foarte convingător.

Nastia Rîbka a ajuns să fie arestată (sub acuzația de racolare) în Thailanda, unde ea și alte câteva colege organizau „cursuri de formare sexuală". În închisoare fiind, a încercat, fără succes, să obțină azil politic, oferindu-i consulului american informații despre Donald Trump și Federația Rusă.

Deripaska a emis o declarație publică prin care a negat acuzațiile și a dat-o în judecată pe Rîbka pentru încălcarea vieții private, în cele din urmă câștigând procesul. Și Prihodko a respins afirmațiile legate de persoana sa. Într-o declarație făcută pentru ziarul rusesc RBC, el l-a numit pe Navalnîi un „ratat politic" care „a încercat din nou să instige, amestecând în mod haotic toate lucrurile posibile și imposibile".

Serghei Prihodko a recunoscut că Deripaska îi era prieten, dar că nu-l cunoștea pe Manafort. Însă, atunci când cabinetul a fost reorganizat ca urmare a alegerilor prezidențiale ce au avut loc la finalul aceluiași an, politicianul nu a mai primit nicio funcție. În 2021 a decedat.

În urma unei anchete uimitoare care a avut loc în 2015, Navalnîi a descoperit că există conexiuni între fiii procurorului general al Rusiei, Iuri Chaika, și un imperiu de afaceri enorm, incluzând un hotel de lux din Grecia, deținut de unul dintre fii, Artem Chaika, împreună cu Olga Lopatina, fosta soție a lui Ghennadi Lopatin, procurorul general adjunct al țării. În investigație se prezentau legăturile de afaceri cu una dintre cele mai notorii grupări infracționale ruse și erau descrise o serie de razii efectuate la companii din toată țara cu ajutorul unor procurori care au abuzat de puterea funcției lor. Întreprinderile vizate au ajuns să fie controlate de familia Chaika, potrivit documentelor de înregistrare.

În orice alt stat, acuzațiile ar fi fost uluitoare. Alexei Navalnîi și echipa sa au descris sistemul de justiție din Rusia ca fiind o rețea de crimă organizată, iar pe procurorul-șef, drept capul mafiei.

Chaika a respins ferm toate acuzațiile și a susținut că cineva îl plătise pe Navalnîi să facă astfel de declarații false. „Informațiile prezentate sunt eronate în mod intenționat și nu au niciun temei", a afirmat Chaika pentru agenția de presă Interfax.

Olga Lopatina, fosta soție a adjunctului lui Chaika, a negat la rândul ei acuzațiile aduse de opozantul rus și l-a amenințat pe acesta cu intentarea unui

proces, subliniind faptul că nu avea nicio legătură cu gruparea infracțională Țapkov. Cu toate acestea, *Vedomosti*, principalul cotidian economic din țară, a confirmat faptul că actele de proprietate ale afacerilor arătau că aceste legături există.

Astfel, nu este de mirare că ani la rând Navalnîi a fost întrebat cum de mai era în viață. l-a provocat pe cei mai puternici oameni din țară, pe aceia care se considerau de neatins. Chaika nu avea nevoie să se simtă deasupra legii; el *era* legea. Conform lui Alexei Navalnîi, sistemul de justiție penală din Federația Rusă nu era un instrument pentru a face dreptate, ci unul care contribuia la îmbogățirea politicianului și a familiei sale.

Aceasta era doar o parte din ceea ce credea Navalnîi. El considera că Rusia era condusă de o adunătură de mafioți lacomi și criminali. Nu se diferențiau deloc de șefii corupți și avizi din Partidul Comunist care au exploatat sistemul sovietic și l-au ruinat.

Cu ajutorul investigațiilor sale, disidentul și-a consolidat amplul dosar întocmit împotriva lui Putin și a întregului său sistem de guvernare. Era cert că acest caz nu va ajunge niciodată în sala de judecată, însă Navalnîi și-a păstrat nădejdea că ar fi putut câștiga în fața tribunalului opiniei publice, că ar fi reușit să-i convingă pe alegători că Vladimir Putin trebuia să dispară dacă își doreau ca Rusia să se dezvolte. Nu doar procuratura, ci întregul sistem era putred.

Când a început să investigheze mai îndeaproape situația companiei Gazprom în calitatea sa de militant pentru drepturile acționarilor, Navalnîi a fost avertizat că cei care sapă adânc după astfel de informații ajung să fie omorâți. Dar el bănuia că infractorii care îi privau pe acționarii Gazpromului de dividende și de valoarea activelor erau aceiași cu cei care îi jefuiau pe cetățenii ruși de banii lor pentru impozite și care țineau departe Rusia de viitorul său ca țară europeană obișnuită.

Alexei Navalnîi a privit situația ca pe un afront personal. Îl jefuiau pe el, dar și pe părinții săi. Se gândea că cineva trebuia să-i aducă în fața justiției pe acești escroci și hoți. Iar din motive pe care nici el, nici familia lui nu le-au putut explica, Navalnîi, copilul unui cadru militar care a crescut având pe peretele din camera sa un poster cu Arnold Schwarzenegger, s-a hotărât să fie el cel care va face dreptate și se va răzbuna.

Mai mult decât atât, nu s-a lăsat deloc intimidat. Ori din fire, ori prin prisma educației primite, el nu s-a retras niciodată din luptă, îndemnându-i

adesea şi pe susţinătorii şi urmăritorii lui să dea dovadă de acelaşi curaj. „Noi suntem puterea", le spunea el de pe scenă când lua parte la diverse proteste în masă, o afirmaţie pe care Putin şi forţele sale anti-revoltă au dovedit-o a fi falsă din nou şi din nou, aruncându-l în mod repetat pe Alexei Navalnîi în spatele gratiilor.

Totuşi, el a refuzat să se supună regimului, provocând fascinaţie şi stupoare în Rusia. Cine era acest bărbat care voia să provoace Kremlinul şi să schimbe soarta ţării? De unde venea el? Cine sau ce îl făcuse să acţioneze aşa?

— 4 —

ANII COPILĂRIEI

„Eroul meu principal a fost, și încă este, Arnold Schwarzenegger."

– Alexei Navalnîi, *Esquire*, decembrie 2011

Încă din copilărie, Navalnîi era revoltat, cinstit, contestatar al autorității și neclintit în principiile sale.

„Caracterul lui s-a manifestat de timpuriu", îi spunea mama sa, Ludmila Navalnaia, unui jurnalist. „Era imposibil să-l strunești; era imposibil să-i spui *nu*. Îmi amintesc că, odată, un profesor l-a certat din nu știu ce motiv, iar el a refuzat să meargă la școală a doua zi [spunând]: «Nu vreau să învăț din obligație.» Nimic nu-i putea înfrânge voința."

Dar dacă revolta justificată și încăpățânarea intransigentă se numărau printre trăsăturile de caracter definitorii ale lui Navalnîi, ceea ce i-a derutat cu precădere pe adversarii săi și l-a făcut pe Putin să se înfurie și să se simtă amenințat a fost tipica sa „rusitate" slavă.

Istoric vorbind, Rusia este foarte sensibilă la distincțiile etnice. Termenul folosit pentru un cetățean rus – *rossiianin* – este diferit de cel folosit pentru un rus de origine slavă – *russkii*. A fi evreu sau georgian, sau tătar, sau oricare dintre cele peste o sută de alte etnii din Rusia te plasează pe o poziția minoritară. Și, în ciuda aspirației comunismului de a menține o societate egalitară, s-au înregistrat deopotrivă distincții clare între cei din *nomenklatura*[24], cekiștii din serviciile de securitate, intelectualitate și clasa muncitoare.

Nimic din biografia lui Navalnîi – cu strămoșii săi ruși și ucraineni, o familie de militari falnici – nu ar fi putut fi considerat subversiv sau periculos

[24] Elita membrilor partidului comunist din Uniunea Sovietică. (*n. trad.*)

pentru Rusia și rusitate. Istoria familiei sale, anii de formare ai copilăriei, educația, viața sa amoroasă și primii ani de carieră sunt într-atât de obișnuiți, de banali și normali – la început atât de sovietici, apoi atât de ruși și, deopotrivă, atât de slavi – încât fac ridicolă, dacă nu imposibilă, încercarea de a-l prezenta ca fiind dintre „ceilalți". Este un tip care a petrecut o jumătate de an cu o bursă la Universitatea Yale și care, mai târziu, spunea că și-a dat seama că nu poate trăi în America, pentru că îi era dor de pâinea neagră de acasă.

Desigur, aceste afirmații, într-o țară cu o lungă tradiție de teorii ale conspirației, reale sau inventate, de bănuieli și trădări, nu i-au împiedicat deloc pe criticii și adversarii lui să încerce să-l prezinte ca pe un străin, ca pe o amenințare, să-l catalogheze drept „extremist" și „agent străin". Cu toate acestea, biografia lui Navalnîi este, în profunzime, una slavo-rusă.

„Se consideră un rus simplu, obișnuit, chiar banal", scria Konstantin Voronkov, prieten, coleg și susținător al lui Navalnîi, într-o biografie autorizată din 2011, *Threat to Crooks and Thieves* („O amenințare pentru escroci și hoți").

Pentru unii dintre susținătorii lui Navalnîi, aspectul cel mai important și mai hotărâtor era reprezentat de ceea ce nu era acesta – nu era evreu, nu era oligarh, nu provenea din inteligheția sau nomenclatura sovietică. De fapt, el provenea dintr-o familie de militari creștin-ortodocși, iar strămoșii lui au luptat în Armata Roșie în Al Doilea Război Mondial, numit de ruși Marele Război Patriotic.

„În sfârșit", spunea unul dintre cei mai apropiați susținători ai lui Navalnîi, aproape șoptind. „În sfârșit, avem un rus sadea."

Totuși, a spune despre el că era „rus" nu corespunde întru totul realității, cel puțin nu în modul rusesc de a gândi despre etnie. Mama lui Navalnîi este rusoaică. Tatăl său s-a născut în Ucraina, într-un sat, Zalissia, la doar douăzeci și cinci de kilometri de viitorul amplasament al centralei nucleare de la Cernobîl. Localitatea a fost abandonată după catastrofa nucleară din 1986 și toți locuitorii acesteia, inclusiv bunicii, unchii și alte rude ale lui Navalnîi, au fost, în cele din urmă, forțați să evacueze zona și să se mute.

După cum îi spunea cândva Navalnîi romancierului Boris Akunin, ripostând la acuza că ar avea prejudecăți etnice: „Eu însumi sunt jumătate rus, jumătate ucrainean. Și nu vreau să mă simt nici măcar un pic ca o persoană de mâna a doua."

De fapt, trecutul ucrainean al lui Navalnîi nu a făcut decât să-i consolideze imaginea unui reprezentant al Rusiei moderne în ochii oamenilor obişnuiţi. Istoria propriei familii este legată nu doar de catastrofa de la Cernobîl, ci şi de agresiunile mai recente ale Rusiei împotriva Ucrainei, în Crimeea şi Donbas în 2014 şi, în ultimă instanţă, de războiul pe scară largă declanşat în februarie 2022.

Naţionalismul rusesc al lui Navalnîi şi declaraţiile sale publice, iniţial ambigue, cu privire la anexarea Crimeei în 2014, l-au făcut să fie suspect, sau chiar detestat, de mulţi ucraineni, dintre care unii nu-i cunoşteau rădăcinile ucrainene şi îl considerau un imperialist rus.

Dar, în Rusia, istoria personală a lui Navalnîi era într-atât de tipică încât părea profund patriotică. Înfăţişarea sa, la fel ca aceea a soţiei şi a copiilor săi blonzi şi cu ochi albaştri, este atât de clasic rusească, încât părea adesea să submineze, dacă nu să neutralizeze, eforturile lui Putin şi ale altor critici de a-l prezenta ca pe un perfid agent occidental.

În 2018, de Ziua Victoriei, pe care ruşii o sărbătoresc pe 9 mai cu mult mai mult respect decât marchează americanii *Memorial Day* sau Ziua Veteranilor, Navalnîi a postat pe Facebook fotografii cu medaliile militare ale bunicilor săi, adăugând că, deşi nu şi-a întâlnit niciodată bunicul, a crescut întrebând-o pe bunica sa: „Câţi fascişti ai ucis?" Aşa cum făceau mulţi dintre cei care au luptat, a adăugat el, bunica lui prefera să nu vorbească despre război.

Şi, la un moment dat, pe când se duela cu un oponent pe Twitter, Navalnîi a comparat serviciul militar al familiei sale cu cel efectuat de liderii politici de rang înalt ai ţării şi cu cel al unora dintre cei mai cunoscuţi comentatori-propagandişti ai televiziunii ruse. El i-a nominalizat pe Putin, pe Serghei Şoigu, ministru al Apărării de atâta vreme, pe fostul preşedinte al Federaţiei Ruse, Dmitri Medvedev, pe redactorul-şef al canalului de propagandă RT, Maria Simonian, şi pe Vladimir Soloviov, gălăgiosul realizator de talk-show-uri.

„Sunt în viaţă datorită părinţilor mei", scria Navalnîi pe Twitter. „Şi ei sunt în viaţă datorită bunicilor mei. Bunicul a luptat pe front şi a fost rănit. Bunica a încheiat războiul la Berlin. Dar nici Putin, nici Şoigu, nici Medvedev, nici Simonian şi Soloviov, nici propagandiştii zănatici cu pampoane nu au nimic de-a face cu asta."

Adevărul este că ofiţerii de poliţie şi agenţii de securitate trimişi să percheziţioneze locuinţa şi biroul lui Navalnîi, să-l urmărească sau să-l păzească pe când se afla în arest la domiciliu, au recunoscut adesea, între patru ochi, că se simt cel puţin într-o oarecare măsură solidari cu Navalnîi şi cu apropiaţii săi,

uneori chiar avertizându-i în prealabil de raiduri, alteori spunându-le discret: „Știm că sunteți băieți buni."

* * *

S-a afirmat nu odată că Butin, o mică garnizoană militară din sud-vestul regiunii Moscova, unde Navalnîi a trăit până la vârsta de șase ani, ar fi locul de naștere al lui Navalnîi. Dar, de fapt, Alexei Anatolievici Navalnîi a venit pe lume la 4 iunie 1976, într-un spital din Solnecinogorsk, o localitate de la marginea nord-vestică a zone metropolitane.

Solnecinogorsk este situat pe drumul dintre Moscova și Sankt-Petersburg, puțin în afara faimosului Inel de Aur, format din unele dintre cele mai pitorești și pline de istorie orașe ale Rusiei, și la puțin peste o jumătate de oră de mers cu mașina spre nord-vest de Zelenograd, unde Ludmila Navalnaia, însărcinată, locuia cu mama ei.

Soțul ei, Anatoli Ivanovici Navalnîi, era ofițer în cadrul forțelor de rachete staționate într-o garnizoană din Butin. Deși se căsătoriseră cu un an înainte, în 1975, cuplul locuia separat în timpul săptămânii. Ludmila Navalnaia lucra ziua într-un laborator la Centrul Sovietic pentru Microelectronică, iar seara urma cursuri de economie la Institutul de Management din Moscova, care este astăzi cea mai importantă școală de afaceri din Rusia, Universitatea de Stat. Ca o ironie însă, în 1975 institutul purta numele lui Sergo Ordjonikidze, un revoluționar bolșevic, înalt funcționar al Politburo[25] și apropiat al lui Stalin, pe care acesta l-a cunoscut când au împărțit o celulă de închisoare în Baku, în 1907.

În dimineața în care Ludmila Navalnaia a intrat în travaliu, spitalul din Zelenograd era închis pentru renovări.

Navalnaia și mama ei au făcut autostopul și au luat un camion care se îndrepta spre nord, iar Navalnîi s-a născut la Solnecinogorsk în prima parte a după-amiezii. Potrivit mamei sale, el cântărea aproximativ 3,7 kilograme și măsura 61 de centimetri. Asta îl situa ca înălțime peste 99,9% dintre ceilalți copii, ceea ce se va dovedi o anticipare exactă a înălțimii de 1,85 metri și a carurii slabe pe care o va avea ca adult.

---

[25] Biroul politic, cel mai înalt organ politic al comitetului central din partidele comuniste. (*n. trad.*)

Anul naşterii lui Navalnîi, 1976, a fost un an fără evenimente în Uniunea Sovietică. În alte regiuni, se întâmplau lucruri interesante. În Polonia, în aceeaşi lună, un plan de majorare a preţurilor la multe produse de bază declanşa proteste violente care au dus, în cele din urmă, la demiterea prim-ministrului Piotr Jaroszewicz.

Luna următoare, la Montreal, o gimnastă din România în vârstă de 14 ani, Nadia Comăneci, obţinea prima notă de 10 la gimnastică, din istoria Jocurilor Olimpice de Vară; ea avea să câştige trei medalii de aur. Iar în Statele Unite, preşedintele Gerald Ford gafa în timpul unei dezbateri electorale susţinând că nu exista o dominaţie sovietică în Europa de Est, unul dintre numeroşii paşi împiedicaţi care au dus la înfrângerea sa de către guvernatorul democrat al Georgiei, Jimmy Carter.

Cu toate acestea, în Uniunea Sovietică, toate erau literalmente neschimbate, elita îmbătrânită a Partidului Comunist căutând să menţină stabilitatea şi propriul control al puterii.

Leonid Brejnev, care era liderul de doisprezece ani al Uniunii Sovietice, a fost reales în martie 1976 în funcţia de secretar general al Partidului Comunist, ceea ce asigura continuarea politicii sale de destindere faţă de Occident. Singura surpriză de la Congresul Partidului a fost înlăturarea ministrului agriculturii, Dmitri Polianski, ca pedeapsă pentru eşecul recoltei de cereale din 1975, o prevestire a unor crize alimentare mult mai grave şi a unor disfuncţii logistice care vor contribui la prăbuşirea Uniunii Sovietice.

Navalnîi s-a născut într-o perioadă de stagnare relativ banală, în care unele aspecte ale proiectului sovietic se osificaseră, în vreme ce altele începuseră să putrezească. Era practic la mijlocul perioadei dintre apogeul gloriei sovietice – Iuri Gagarin a fost primul om care a ajuns în spaţiu în 1961 – şi disoluţia şi dispariţia superputerii comuniste, în 1991.

Acest fapt a dus la unele contradicţii inerente. În copilărie, era cuprins de un patriotism sincer.

„Sunt un tip din Uniunea Sovietică", îi spunea el unui jurnalist american. „Eram foarte mândru că tatăl meu apără Mama Rusie de americanii răi, cu bombele şi rachetele lor."

Dar printre cele mai timpurii amintiri ale lui Navalnîi se numără şi acelea ale unei Uniuni Sovietice intrând într-o perioadă de declin, iar pe vremea adolescenţei sale, au început să aibă loc evenimente importante.

În copilăria sa sovietică, Navalnîi a căpătat, de asemenea, un dispreț timpuriu și durabil față de disfuncționalitatea, stupiditatea și corupția guvernamentală, pe scară mică sau pe scară mare, dominante în viața rușilor.

Când vorbea despre educația sa, Navalnîi spunea că una dintre amintirile sale definitorii din copilărie este aceea că stătea la coadă să ia lapte pentru fratele său, Oleg – o coadă parcă interminabilă, în fiecare zi, după școală.

„Cea mai pregnantă amintire din copilărie: eu stând la coadă să cumpăr lapte", i-a spus el prietenului său, Voronkov. „Stăteam tot timpul la coadă pentru lapte. Aveam șapte ani, când s-a născut fratele meu care, pentru că era mic, avea nevoie de mult lapte. Și, pentru el, stăteam tot timpul la coadă. Trebuia să ajung la ora 14:00, când se aducea laptele și, de fiecare dată când veneam de la școală, mă așezam la coadă."

O altă corvoadă a lui Navalnîi din copilărie era returnarea sticlelor pentru care consumatorii sovietici plăteau 20 de copeici, o garanție relativ piperată. Dar atunci când tânărul Navalnîi ajungea la punctul de colectare, el și alții erau invariabil anunțați că sticlele nu pot fi acceptate deoarece nu mai erau lăzi de depozitare disponibile – un tertip exasperant și absurd conceput pentru a-i determina pe cei frustrați să arunce sticlele sau să accepte achiziționarea lor la prețuri mai mici.

„Această prostie era o problemă cu adevărat națională", îi spunea Navalnîi lui Voronkov. „Este modul în care mi-am dat seama de lipsa de sens a ordinii economice, inutilitatea și haosul la care s-a ajuns apoi."

* * *

Absurditatea procesului de răscumpărare a sticlelor și nefericita amintire a cozilor pentru lapte și a părinților săi care stăteau la coadă înainte să se crape de ziuă pentru a cumpăra carne au fost doar doi dintre factorii care au modelat opinia lucidă, necruțătoare și tăioasă a lui Navalnîi despre Rusia Sovietică.

Și el, ca mulți alții din generația sa, îl considera pe Gagarin erou național, dar nu a acceptat niciodată miturile sovietice și a considerat că inepția oficialilor sovietici este o rușine națională.

„Unii oameni, în special tineri care nu au trăit în timpul Uniunii Sovietice, încep să-mi spună povești despre cât de minunat era pe-atunci, dar nu am nevoie ca ei să-mi povestească toate acestea", spunea Navalnîi. „Stăteam la coadă la lapte. Mama și tatăl meu încă își mai amintesc cum erau nevoiți să se

ducă la cinci dimineața să stea la coadă la carne. Și asta se întâmpla într-un oraș militar, care era bine aprovizionat. Nu cred că Uniunea Sovietică trebuie înjurată la grămadă, fără discernământ, dar acum trăim cu siguranță mai bine decât atunci și nu am nicio nostalgie după ea. Și nu era nimic de mâncare în Uniunea Sovietică. Duceam hrișcă de la Moscova în Ucraina, unde se cultiva această hrișcă."

Să duci pungi cu hrișcă, unul dintre alimentele de bază ale bucătăriei rusești, când te duci în vizită în satul bunicilor, este genul de amănunt care se întipărește în mintea unui copil. Și nu era vorba doar de hrișcă. Mătușa și unchiul lui Navalnîi își aminteau că rudele lor de la Moscova aduceau, de asemenea, zahăr, portocale și alte produse de bază în perioadele de lipsuri. În schimb, îi trimiteau acasă cu pește și ciuperci din acele locuri.

Călătoriile din copilărie ale lui Navalnîi în Ucraina, unde și-a petrecut practic fiecare vară la bunica din partea tatălui până la vârsta de opt ani, erau într-adevăr într-un paradis natural.

În acele luni, locuia pe Strada Octombrie, în casa de ciment alb a bunicilor săi, cu obloane de lemn vopsite în alb și verde – înconjurat de alți copii, înotând în râul Uj, pescuind, culegând cireșe, mâncând plăcinte cu semințe de mac și colțunașii ucraineni în formă de semilună numiți *vareniki*.

„Cea mai vie amintire a copilăriei mele este râul Uj, care se varsă în Pripeat, o prăpastie adâncă și cuiburile de rândunici, povestea cândva Navalnîi pentru ediția rusă a revistei *Esquire*. Mă străduiam să prind rândunica, cotrobăiam cu mâna în cuib, dar nu reușeam s-o prind.

Tot în Ucraina bunica l-a dus în secret pe Navalnîi, pe atunci în vârstă de trei ani, într-o biserica ortodoxă, ca să fie botezat.

„Când aveam trei ani, bunica m-a dus să fiu botezat alături de alte rude din Ucraina, păstrând secretul față de tatăl meu, pentru că era comunist. Le era teamă că va fi exclus din Partidul Comunist", îi povestea Navalnîi istoricului și intelectualului polonez Adam Michnik.

Rudele și-l amintesc pe tânărul Alexei ca pe un copil prietenos, bine crescut, sociabil, care nu se plângea și, mai ales, nu plângea și nu se văicărea, care se integra ușor și, la sfârșitul fiecărei veri, sporovăia fără probleme în dialectul ucrainean local, în care se amesteca și un pic de belarusă.

Tatăl lui Navalnîi, Anatoli, era al doilea dintre cei trei fii ai lui Ivan Tarasovici Navalnîi și ai Tatianei Danilovna Navalnaia, ambii lucrând la colhozul local, adică la colectiv. Ivan Tarasovici mai era și tâmplar. Pe un

monument dedicat soldaților căzuți la datorie sunt trecuți mai mulți soldați cu numele de familie Navalnîi, morți în Al Doilea Război Mondial.

Astăzi, Zalissia este un oraș-fantomă, cu case abandonate și alte clădiri degradându-se acoperite de vegetație, așa cum se întâmplă în toată zona de excludere de la Cernobîl. Un panou la intrarea în sat menționează că Zalissia avea *2849 de locuitori înainte de dezastrul de la Cernobîl* și consemnează data evacuării: 4 mai 1986 – la opt zile după explozia și topirea reactorului nr. 4 al centralei.

Pentru Navalnîi și familia sa, dezastrul a fost profund personal. Navalnîi spunea adesea că, dacă explozia reactorului s-ar fi produs doar câteva săptămâni mai târziu, în iunie, după începerea vacanței școlare, el ar fi fost acolo. Iar în anii care au trecut de atunci, a vizitat zona de excludere de nenumărate ori.

Cel mai important, însă, este că tragedia de la Cernobîl i-a dovedit lui Navalnîi, încă de la acea vârstă fragedă, ce consecințe de viață și de moarte au minciunile, dezinformarea și incompetența guvernului. Cuprins de furie, el vorbea despre faptul că guvernul sovietic a întârziat evacuarea familiilor, încercând să ascundă amploarea dezastrului.

„Pentru a nu se stârni panica, țăranii de la cooperativă – și rudele noastre de asemenea – au fost trimiși să planteze cartofi, săpând în praful radioactiv", a spus el. „A fost o adevărată catastrofă universală, în care eu și familia mea am fost victime."

După ce HBO a lansat extrem de populara miniserie *Cernobîl* în 2019, Navalnîi i-a denunțat cu vehemență pe YouTube pe comentatorii ruși de televiziune care au criticat serialul, pe motiv că este incorect și că realizatorii occidentali au denaturat intenționat istoria.

„Ceea ce s-a întâmplat la Cernobîl a fost cu adevărat o catastrofă monstruoasă, în care vina a aparținut tocmai minciunii constante, dezgustătoarea, hidoasa minciună spusă de acești oameni, de toți acești șefi sovietici de la Moscova și Kiev", spunea Navalnîi. „Sunt puțin emoționat când vorbesc despre acest subiect, pentru că, într-un fel, aceasta este povestea familiei mele. Toate rudele din partea tatălui meu sunt din Cernobîl. Cunosc prea bine toată această poveste de minciuni interminabile de la rudele mele, a adăugat el. Centrala a sărit în aer, cu toate acestea nu au suflat o vorbă și i-au trimis să cultive cartofi pentru cooperativa agricolă. Acolo au lucrat pământul cu

propriile mâini, în vreme ce praful radioactiv plutea în aer și cădea pe pământ, oamenii fiind astfel supuși unei doze uriașe de radiații."

Ca adult, Navalnîi s-a întors în zonă de nenumărate ori, în general în luna mai, când se eliberează permisele pentru vizitele de familie cu ocazia Zilei Victoriei și cu ocazia comemorării dezastrului de la Cernobîl, în a doua parte a lunii mai. El spunea că a văzut pe podeaua casei abandonate a bunicii sale o haină pe care o purta vara în timpul vizitelor sale acolo.

Legăturile lui Navalnîi cu Ucraina și cu dezastrul de la Cernobîl nu aparțin doar amintirilor din copilărie și vechilor legături de familie. În egală măsură acestea i-au consolidat unele dintre convingerile personale și politice definitorii. Una dintre aceste convingeri era că Uniunea Sovietică a fost un dezastru. Liderii și autoritățile sovietice au fost deopotrivă cruzi și inepți și – ceea ce îl scotea și mai tare din sărite pe Navalnîi – o adunătură de mincinoși lacomi și ipocriți.

O altă convingere de bază era una inerent rasistă, deși Navalnîi însuși susținea că este realistă, nu rasistă: convingerea că rușii, ucrainenii și belarușii formau națiuni „surori", legate între ele prin etnia lor albă și slavă și prin cultura rusă. Această perspectivă făcea parte dintr-o ecuație mai amplă în care Navalnîi insista asupra faptului că existau diferențe culturale fundamentale între acești „ruși" și populațiile din Caucazul de Nord sau de Sud (chiar și cei din Rusia), sau din Asia Centrală.

„Desigur, ar fi minunat dacă acum am trăi într-o singură țară cu Ucraina și Belarus, dar cred că mai devreme sau mai târziu asta se va întâmpla oricum", îi spunea Navalnîi lui Voronkov. „Spațiul cultural și lingvistic comun s-a conservat și se va păstra și în viitorul previzibil. Cultura rusă este singurul lucru care a unit cu adevărat această țară și continuă să unească Federația Rusă. De ce este discuția despre posibilitatea secesiunii Caucazului atât de actuală? Pentru că nu există ruși acolo."

Viziunea lui Navalnîi despre națiunile înfrățite va fi spulberată, cel puțin din punctul de vedere al milioanelor de ucraineni, de invazia pe scară largă ordonată de Putin în Ucraina, în februarie 2022. Dar, pe parcursul celor două decenii de activism public și de politică, această viziune ruso-centrică, pe care criticii o vor cataloga drept șovinism sau mai rău, va alimenta flirtul cu ideologiile și forțele politice naționaliste. Este motivul pentru care s-a certat cu unii dintre aliații săi din cercurile politice liberale și care, în cele din urmă, îi va șifona reputația în țară și în străinătate. De asemenea, va produce o

chinuitoare tensiune între aspirația lui Navalnîi de a fi un „bărat bun" și dorința sa de a fi suficient de populist pentru a avea o șansă de a câștiga alegerile.

Cu toate acestea, la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, pe măsură ce Uniunea Sovietică se îndrepta spre inevitabila sa prăbușire, iar Rusia trecea prin schimbări politice și culturale seismice, viziunea adolescentului Navalnîi era definită de experiențele sale din copilărie, de vizitele la bunicii și rudele sale din Ucraina, de conversațiile despre politică purtate la masă, în bucătărie, cu părinții săi, și de observațiile sale directe asupra altor familii de militari cu care locuia la periferia Moscovei.

Pentru Navalnîi a crește alături de copii de militari a însemnat mai mult decât câteva încăierări. Copiii din acele orașe militare strângeau, de asemenea, cartușe rămase în poligoanele de tragere și confecționau artificii din ele, uneori cu rezultate dezastruoase și desfigurante.

În 1988, anul în care Navalnîi a împlinit 12 ani, culturistul și actorul american de origine austriacă Arnold Schwarzenegger a vizitat Moscova pentru patru zile de filmare la pelicula *Red Heat* („Febra roșie"), în care Schwarzenegger joacă rolul unui polițist sovietic, Ivan Danko. Schwarzenegger, campion la culturism și star al filmului de succes *Terminator* din 1984, era deja o celebritate uriașă în Rusia. Călătoria la Moscova nu va face decât să alimenteze această adorație. Pe lângă faptul că a filmat câteva secvențe în Piața Roșie pentru film (care a fost turnat, în mare parte, în Ungaria), Schwarzenegger a insistat să se întâlnească cu propriul idol din copilărie, campionul sovietic de culturism Iuri Vlasov.

Nu este așadar surprinzător că un poster al lui Schwarzenegger a ajuns pe peretele camerei din copilărie a lui Navalnîi. Dar, în vreme ce Navalnîi nu era un tip musculos, s-a dovedit că idolul său și idolul idolului său au fost, ca și el, captivați de politică. Vlasov a fost ales în Congresul Deputaților Poporului în 1989, în ultimele zile ale Uniunii Sovietice, și în Duma de Stat a Federației Ruse, în 1993. Inițial, a susținut reformele democratice și a făcut parte din grupul interregional de deputați în care se aflau Andrei Saharov, Anatoli Sobciak, viitorul primar al Sankt-Petersburgului, și Boris Elțîn. Vlasov chiar va candida la președinție ca independent, în 1996.

Schwarzenegger va fi ales și el, mai târziu, guvernator al Californiei. Navalnîi îi va urmări cariera cu o admirație copilărească, declarând în 2011

pentru ediția rusească a revistei *Esquire*: „Eroul meu principal a fost, și încă este, Arnold Schwarzenegger."

În adolescență, pasiunile lui Navalnîi erau politica și muzica, reunite în cadrul unei emisiuni de televiziune *Vzgliad* (sau *Punct de vedere*), un talk-show despre evenimente la zi în care erau prezentate și videoclipuri muzicale străine. Alexei urmărea emisiunea alături de mama lui.

„La început totul era despre politică, apoi despre muzică", își amintea Ludmila Navalnaia într-un interviu pentru *Novoe Vremia*. „Alioșa se uita împreună cu mine, a adăugat ea, folosind diminutivul lui Alexei. Și aștepta muzica."

Navalnîi a fost, de asemenea, un mare cititor de ziare în adolescență. Într-o zi, pe când era în clasa a opta, răsfoind cotidianul de mare tiraj *Moskovski Komsomolț*, a aflat despre un liceu care pregătea tineri economiști, numit Institutul Plehanov. A trecut examenul de admitere care a durat șase ore și, timp de doi ani, a făcut naveta în centrul Moscovei pentru a studia acolo.

* * *

Navalnîi a vorbit adesea despre natura specială a generației sale – cei născuți între 1976 și 1982. Acel interval de șase ani nu este invenția lui Navalnîi, ci era de fapt o comunitate online a LiveJournal, platforma de blogging extrem de populară unde Navalnîi însuși a devenit celebru pe internet.

„Pentru Moscova, aceasta este o perioadă de explozie demografică ajunsă azi la maturitate", spunea Navalnîi într-un interviu acordat revistei *Time*, în ianuarie 2012. „Denumirea de 76-82 provine de la o comunitate extrem de populară de pe LiveJournal, unde oamenii scriu scurte amintiri pe care le împărtășesc cu persoane din această generație. Despre lucruri precum, nu știu, guma de mestecat, filme, despre taberele de tineret comunist de la sfârșitul Uniunii Sovietice, de la sfârșitul anilor 1970 și în anii 1980."

Ca și alte generații definite de un moment unic în istorie, rușii din perioada 76-82 au în comun experiențe și glume care rezonează profund doar în cadrul grupului lor. În copilărie au fost pionieri comuniști, purtând cravate roșii, forțați să mărșăluiască și să cânte imnuri patriotice cărora ei le modificau versurile pentru a introduce vulgarități grosolane. Ascultau un amestec de muzică rock sovietică și occidentală.

Voronkov a rezumat astfel opinia lui Navalnîi despre generația sa de tranziție: „Am primit o doză completă de radiații din Uniunea Sovietică, dar am început maturizarea în altă țară... noua lume era construită de unii puțin mai în vârstă ca noi, iar cei care erau ceva mai tineri se potriveau perfect acestei lumi pentru că altceva nu știau. Noi, pe de altă parte, am fost generația de sacrificiu, martori ai unor vremuri interesante, dar fără să câștigăm nimic și fără să știm cum să ne adaptăm."

Navalnîi s-a exprimat în termeni mai duri. Descriindu-se mai târziu, spunea că era dezgustat de minciunile și ipocrizia statului sovietic și că voia să se definească drept antiteza unui *sovok* – eticheta peiorativă aplicată unei persoane cu o mentalitate conformistă, sovietică.

„Era clar că tot acest sistem de rahat era construit pe minciună, iar toți acești agitatori și propagandiști, care trăiau aici și povesteau despre partidul lor, nu visau decât aprobarea pentru o excursie în Bulgaria, să cumpere un ceas aici și să-l schimbe acolo cu niște parfum și două casetofoane", îi spunea Navalnîi lui Voronkov. „Toată lumea voia să plece în străinătate. Și singurii care plecau în străinătate erau cei care ne spuneau cât de minunat era sistemul sovietic, cât de minunată era Uniunea Sovietică. Înțelegerea acestor fapte, plus programul *Vzgliad* și muzica rock au făcut din mine un democrat și un liberal feroce și diabolic. Trebuia să fii copil ca să simți cât de anormală era realitatea din jurul nostru – domnea ipocrizia sovietică, pe care adulții abia dacă o mai observau. Este greu de spus dacă am reușit să ne eliberăm de ea", a continuat el. „Dar, cu certitudine, manifestările exterioare ale sovietismului sunt încă vii."

Navalnîi recunoaște că, odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, s-a alăturat corului național de denigratori ai lui Mihail Gorbaciov, fiind un mare susținător al lui Boris Elțîn și al echipei sale de reformatori, inclusiv al principalului promotor al privatizării, Anatoli Ciubais. Navalnîi avea să spună, mai târziu, că această poziție a fost naivă și greșită.

„Trebuie să recunosc că, în ultimii ani, am reevaluat evenimentele de la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990", i-a spus Navalnîi lui Michnik, istoricul polonez, în 2015. „Pe atunci eram un mare fan al lui Elțîn, dar Gorbaciov mi se pare o figură mult mai atrăgătoare acum. Înțeleg ce scenarii ar fi putut pune în aplicare – putea să declanșeze o baie de sânge sau să devină putred de bogat. Ar fi putut face tot ce face Putin acum, dar nu a făcut-o. Atunci era detestat de întreaga țară, atât de comuniști, cât și de liberali."

Dar Navalnîi, în tinerețea sa exuberantă, era un democrat zgomotos, influențat în mare măsură de părinții săi anticomuniști și motivat, de asemenea, de revolta sa extraordinară.

În 1993, s-a înscris la Facultatea de Drept a Universității Prietenia dintre Popoare din Moscova, o școală de mâna a doua, după ce a ratat cu un singur punct admiterea la mai prestigioasa Universitate de Stat din Moscova. În același an, și-a ajutat părinții să deschidă o afacere de împletituri din răchită și coșuri în orașul Kobiakovo, la sud-vest de Moscova, unde tatăl său fusese ultima dată în armată. Navalnîi, fratele său, Oleg, și părinții lor dețineau fiecare câte 25% din întreprindere.

Navalnîi a început să lucreze încă de când era la facultate, ocupând inițial un post la Banca Aeroflot. Dar, în ianuarie 1997, Banca Centrală i-a revocat licența. La scurt timp după aceea, Navalnîi a acceptat un loc de muncă în departamentul juridic al ST Group, o companie de dezvoltare imobiliară din Moscova deținută de doi frați, Șalva și Alexander Cighirinski.

Ani mai târziu, apărând într-un talk-show cu Xenia Sobciak la canalul de televiziune Dojd (Raid), Alexander Cighirinski va recunoaște că nici prin cap nu i-a trecut că Navalnîi ar fi fost angajatul lui.

— Pur și simplu habar n-aveam că a lucrat pentru noi, a spus Cighirinski, râzând.

Sobciak, fiica fostului guvernator din Sankt-Petersburg, l-a presat pentru detalii:

— Cum era? Era un muncitor bun?

Cighirinski nu a putut spune nimic.

— Iar când presa a scris despre asta, a spus el, cel mai interesant lucru este că mi s-a părut că presa minte, că nu era adevărat.

El a spus că l-a sunat pe unul dintre managerii săi, pentru a confirma:

— Este adevărat, Navalnîi a lucrat pentru noi? a întrebat el.

— Navalnîi s-a angajat în 1998 în urma unui anunț, a spus pentru publicația *Vedomosti*, Ghennadi Melkumian, care a condus departamentul juridic al companiei. Am avut în vedere mai mulți candidați și ne-am decis să-l angajăm pe el: era inteligent, prindea repede.

În timp ce lucra la ST Group, Navalnîi a învățat cum să proceseze aprobările de tranzacții imobiliare prin intermediul Serviciului Federal Antimonopol și și-a dat seama că ar putea face bani buni pe cont propriu în acest fel. În acei ani, Navalnîi a înregistrat mai multe afaceri. Una dintre ele, creată în 1997,

se numea Allekt, și va încerca să o folosească mai târziu ca vehicul pentru activități de consultanță politică, printre alte obiective.

O altă afacere, Nesna, urma să fie o firmă de servicii de *hair styling*, potrivit documentelor corporative. Mai târziu, a înființat N.N. Securities împreună cu un coleg de școală, Ivan Nesterenko, ca mijloc de tranzacționare pe piața bursieră. O altă firmă s-a numit Eurasian Transport Systems. Această avalanșă de inițiative antreprenoriale reflecta efortul lui Navalnîi, comun multora din generația sa, de a prinde o parte din valul capitalist, după ce au ratat frenezia privatizărilor de după prăbușirea Uniunii Sovietice.

* * *

În vara lui 1998, pe când era în vacanță în Turcia, Navalnîi și-a întâlnit jumătatea. Iulia Abrosimova, înaltă și blondă, nu era doar membră a clubului 76-82, ea se născuse tot la Moscova la doar șapte săptămâni după el, pe 24 iulie 1976.

Soartă? Destin? Inevitabilitate? Navalnîi nu și-a ascuns niciodată disprețul pentru oamenii proști sau, și mai rău, dezinteresați și indiferenți.

„Când cineva îmi zice că nu este interesat de politică, îl cred pur și simplu prost", i-a spus el lui Voronkov. „Sau că este o scuză pentru a se lăsa dus de val, pentru a-și explica lenea sau meschinăria."

Iulia, izbitor de drăguță, i-ar fi atras oricum privirea lui Navalnîi. Dar el a căzut imediat în mrejele ei din alte motive. Iulia avea o diplomă în economie. Era democrată și, ca și Navalnîi, membră a Iabloko, partidul politic de centru-stânga, de orientare liberală, fondat de Grigori Iavlinski, economist susținător al pieței libere. Era la curent cu tot și îi putea numi, de pildă, pe toți miniștrii din guvernul Federației Ruse.

Pentru rușii generației și profilului lor demografic, o poveste de dragoste într-o stațiune din Turcia era aproape comic de banală. De fapt, presa rusă, care avea să devină obsedată de cel mai cunoscut blogger al țării și de „prima doamnă a opoziției ruse", observa mai târziu că ceea ce era atipic era că au reușit să aducă de pe litoral povestea lor de dragoste estivală acasă, la Moscova.

Dar privind orice fotografie în care apar cei doi – în vacanță, cu copiii lor, în nesfârșitele ședințe de judecată – nu încape nicio îndoială că ne aflăm în fața unei frumoase perechi de ruși, fără doar și poate moderni, moscoviți din clasa de mijloc. Navalnîi – înalt, adesea glumind și zâmbind, postând fără

probleme informații și fotografii cu familia sa pe rețelele sociale – se deosebea cu totul de Putin, care, suferind de paranoia fostului spion, a refuzat să vorbească vreodată despre familia (sau familiile) lui, determinându-și chiar cele două fiice recunoscute ale sale să folosească nume diferite de familie. Acesta a fost un punct central al atracției politice exercitate de Navalnîi și ne ajută să înțelegem de ce a reprezentat el mereu un tip foarte diferit de amenințare pentru Putin decât așa-numita opoziție sistemică.

În vreme ce Iavlinski, născut din părinți evrei în Liov, în vestul Ucrainei, reprezenta inteligheția informală care, din punct de vedere istoric, nu a avut vreodată tracțiune politică în Rusia, iar Ghennadi Ziuganov, secretar general al Partidului Comunist din Rusia din 1993, i-a reprezentat pe aparatcicii[26] eșuați de odinioară, Navalnîi a oferit ceva nou și diferit – tipul familist modern, telegenic.

A convinge curentele principale de opinie publică din Rusia să susțină noul și diferitul tip de politician avea să devină provocarea personală și profesională a lui Navalnîi pentru următoarele decenii. Moscova nu este Rusia, la fel cum New York nu este Statele Unite. Cea mai mare parte a Rusiei nu este reprezentată de clasa de mijloc, ci de cea extrem de săracă, iar majoritatea copleșitoare a alegătorilor ruși nu se numără printre funcționarii stilați, hipsteri sau artiști din capitală sau din Sankt-Petersburg, al doilea oraș al țării.

Alexei și Iulia s-au căsătorit în august 2000 și, în conformitate cu profilul tipic, au călcat pe urmele altor ruși căsătoriți de tineri: au început să facă copii. O fiică, Daria – Dașa – s-a născut în 2001. Un fiu, Zahar, s-a născut în 2008, adică la o distanță de șapte ani, ca aceea dintre Navalnîi și fratele său, Oleg. Navalnaia a menținut mereu o carapace protectoare în jurul ei și al copiilor, subliniind că Navalnîi este politicianul. Cu toate acestea, a fost fără îndoială o forță motrice în spatele lui și a tot ceea ce făcea. În primul ei interviu TV, în 2013, Iulia Navalnaia i-a spus lui Leonid Parfionov la televiziunea Dojd:

— Nu m-am căsătorit cu un avocat promițător și nici cu un lider al opoziției. M-am căsătorit cu un tânăr pe nume Alexei. M-am căsătorit cu un bărbat cu care a fost clar de la bun început că virajele strânse erau posibile, așa că nu mi s-a întâmplat nimic neașteptat.

Parfionov, intrigat, a insistat asupra virajelor strânse.

---

[26] Funcționari comuniști care se supuneau orbește partidului. (*n. trad.*)

— El a fost întotdeauna foarte activ, a spus Navalnaia despre soțul ei, și are foarte mult simț civic.

Evghenia Albaț, nașa politică a lui Navalnîi, spunea adesea că ea consideră că Navalnîi își va petrece viața străduindu-se să demonstreze că este demn de o parteneră atât de inteligentă și frumoasă.

Albaț a intervievat-o pe mama lui Navalnîi, Ludmila, pentru revista *Novoe Vremia*, și a întrebat-o ce părere au soții Navalnîi despre nora lor.

— Ne-a plăcut întotdeauna foarte mult de ea – o combinație rară de inteligență și frumusețe, a răspuns Ludmila Navalnaia.

— Nu ți-a fost teamă că Iulia este atât de frumoasă încât Alioșa va trebui să o cucerească toată viața, pentru a dovedi că o merită? a insistat Albaț.

— Dar ce? Fiul meu este urât? i-a ripostat Ludmila.

— 5 —

CUM SE FACE UN POLITICIAN

„Era un om totalmente politic; totalmente, după cum se spune, un animal politic."

– Maria Gaidar, august 2021

Când Navalnîi era adolescent, tatăl său obișnuia să-i înjure pe comuniști atât de înverșunat încât mama lui, Ludmila, spunea că trebuia să închidă ferestrele de teamă să nu-l audă vecinii din apropiere și să-i creeze soțului ei, care era militar de carieră, probleme la locul de muncă.

Începând cu alegerile legislative ruseşti din 1993, părinții lui Navalnîi au susținut întotdeauna alianța democratică a lui Grigori Iavlinski, Iuri Boldîrev și Vladimir Lukin, alianță care, mai târziu, avea să devină partidul politic de centru-stânga Iabloko (adică *Mărul*).

De asemenea, din punct de vedere ideologic, Navalnîi a fost un susținător al social-democraților. Dar în 1996, Boris Elțîn, atunci în vârstă de șaizeci și cinci de ani și cu sănătatea zdruncinată după o serie de atacuri de cord, s-a pomenit peste noapte într-o cursă strânsă împotriva unui comunist, Ghennadi Ziuganov.

Ca mulți din generația sa, Navalnîi fusese prins de euforia colapsului sovietic. De teamă că Rusia va aluneca înapoi în mlaștina comunistă, Navalnîi – cu exuberanta încredere de sine a unuia care împlinise douăzeci de ani cu doar două săptămâni înainte de alegeri – le-a spus părinților lui să voteze pentru Elțîn.

„În 1996, tatâl lui și cu mine i-am spus, prudenți, că Elțîn nu era prea bun pentru noi", și-a amintit Ludmila Navalnaia într-un interviu acordat revistei

Novoe Vremia. „Dar Alioșa ne-a spus să mergem să votăm pentru Elțîn. Aveam de ales – fie votam cu Elțîn, fie cu Ziuganov."

Elțîn a câștigat alegerile după un tur de scrutin despre care s-a spus că a fost afectat în mare măsură de fraude. Dar va ajunge să demisioneze cu puțin înainte de sfârșitul mandatului, alegându-și cu mâna lui succesorul: Vladimir Putin, prim-ministrul de atunci și fost șef al KGB. Alegerea lui Putin a făcut parte dintr-un acord care avea să-i protejeze pe Elțîn și pe ai lui de răzbunări judiciare.

Navalnîi a ajuns în cele din urmă la concluzia că s-a înșelat în privința lui Elțîn și că nu a reușit să recunoască amenințările la adresa democrației reprezentate de disprețul față de statul de drept și de eludarea reglementărilor constituționale care, în cele din urmă, l-au adus pe Putin la putere.

Un prim semn care confirma aceste presimțiri a apărut când au început discuțiile în cercurile guvernamentale ruse despre planurile de ridicare a așa-numitului „plafon electoral" – pragul peste care trebuie să treacă partidele pentru a intra ca facțiune în Camera inferioară a Parlamentului Federației Ruse, Duma de Stat.

Susținătorii democrației recomandă adesea un prag de 3,5%. În Rusia, la alegerile parlamentare din 1993, 1995 și 1999 s-a stabilit un prag de 5%. Dar curând a început să se vorbească despre ridicarea pragului la 7% sau chiar 12,5%. Acest lucru ar fi anihilat șansele partidelor mai mici, care încă se dezvoltau în tânăra și turbulenta democrație rusă, partide care se luptau, de fapt, să câștige ceva teren împotriva coaliției guvernamentale, având în vedere puternicul sistem prezidențial al țării.

Iabloko a format o coaliție cu Elțîn, în principal pentru a-i contracara pe comuniști, iar Iavlinski, președintele partidului, chiar a votat în Duma de Stat pentru învestirea lui Putin atunci când Elțîn l-a numit prim-ministru în 1999. Dar Iavlinski era în minoritate și chiar a cerut consiliului de conducere al partidului permisiunea de a vota pentru Putin, știind că este un subiect controversat. Majoritatea membrilor partidului din Dumă au votat împotriva lui Putin.

Navalnîi făcea parte dintr-o nouă generație atrasă de Iabloko pentru că era singurul partid hotărât anti-Kremlin. Un alt membru Iabloko din generația lui era Ilia Iașin, care și-a dat adeziunea la scurt timp după Navalnîi și a devenit un aliat de lungă durată.

„Când ne-am înscris în Iabloko, aveam cu toții aceleași motive", declara Iașin pentru revista *Afișa*. „Simțeam că structura democratică a țării era în pericol."

Navalnîi spunea că este determinat de dorința de a împiedica ridicarea pragului electoral pentru a da posibilitatea mișcărilor de opoziție în Rusia să câștige locuri la guvernare. Dar când a intrat prima dată în birourile Iabloko de pe Bulevardul Noul Arbat din Moscova, nu părea un tip care să atragă prea mult atenția.

Navalnîi, la început de carieră și cu o iubită sobră care îi împărtășea tendințele politice, era atras de partidul progresist, dornic să se implice, dar era, de asemenea, și puțin reticent, ba chiar părea, în acele zile, cumva timid.

S-a hotărât, brav, să ocupe un loc în spatele celor care își asumaseră un rol proactiv în Iabloko. Printre aceștia, Daniel Meșceriakov, un activist veteran pentru drepturile omului, fost director al Grupului Helsinki din Moscova, și Timofei Nijegorodțev, care a condus o firmă numită Agenția de Consultanță Economică și Politică „Opinia Poporului". Nijegorodțev, originar din orașul siberian Irkuț, era cu doar trei ani mai în vârstă decât Navalnîi, dar Alexei îl considera un mentor politic.

„Înainte de toate, nu era cunoscut", spune Maria Gaidar. „În al doilea rând, nu conducea nimic. În al treilea rând, activa, entuziast și eficient, din rândul doi sau trei al partidului. El îl ajuta, de exemplu, pe [Serghei] Mitrohin, care era în Iabloko. Mă ajuta pe mine. L-a ajutat pe Ilia Iașin. Cam așa: îi ajuta pe alții."

* * *

Activitatea lui Navalnîi în Iabloko, inițial ca avocat neremunerat, n-a fost prea strălucitoare. Iar ce a descoperit atunci când a aruncat o privire din interior la operațiunile partidului nu prea l-a impresionat.

„Am ajuns acolo, am făcut un tur de orizont și mi-am dat seama că nimeni nu făcea nimic", spunea el într-un interviu pentru revista *Novoe Vremia* în 2010. „A fost o mizerie infernală și era clar că Iabloko nu va primi nici măcar 5%."

De fapt, nu era clar sau nu era suficient de clar. Și ce nu a înțeles Navalnîi pe deplin atunci, în 2000, era că Iabloko și, de fapt, democrația în Federația

Rusă, ajunseseră deja la apogeu, cel puțin în ceea ce privește partidele politice și reprezentarea în Duma de Stat.

În 1993, la primele alegeri pentru Dumă după prăbușirea Uniunii Sovietice, alianța Iavlinski-Boldîrev-Lukin, care avea să devină Iabloko, a câștigat mai mult de 4,2 milioane de voturi, adică 7,86%, ocupând 20 din cele 225 de locuri alocate pe lista de partid. A câștigat încă șapte locuri la votul pentru circumscripțiile individuale, obținând 27 din cele 450 de locuri ale Camerei inferioare.

În 1995, Iabloko a câștigat aproape 4,8 milioane de voturi, sau 7,92%, obținând 31 din cele 225 de locuri acordate proporțional, și alte 14 mandate pentru districtele individuale, adică 45 de locuri, mai mult cu 18 fotolii parlamentare față de alegerile anterioare. Partidul a ajuns astfel că deține 10% din mandatele totale ale Dumei.

Dar în 1999, partidul a câștigat 3,9 milioane de voturi, sau 6,05%, și chiar dacă a atins pragul pentru a avea o fracțiune parlamentară, a pierdut mai mult de jumătate din locuri, obținând 16 pe lista de partid și 4 în circumscripțiile individuale. Iar în 2003, primele alegeri la care Navalnîi a ajutat partidul în campanie, Iabloko a câștigat doar 2,6 milioane de voturi pe listele de partid. Cu 4,37%, nu a reușit să depășească pragul de 5%, fiind partidul cu cele mai multe voturi de sub pragul electoral.

Pentru acele alegeri, forțele lui Putin au fuzionat în partidul Rusia Unită, care a ieșit primul, cu peste 38% din voturi de pe lista partidului și un total de 223 de locuri în Dumă, cu trei locuri mai puțin decât cele 226 necesare pentru a avea majoritatea. Acel an a marcat sfârșitul politicii parlamentare libere și democratice în Rusia. La Iabloko, Navalnîi se alăturase unei organizații muribunde.

În 2010, la un deceniu după ce s-a alăturat oficial partidului și la trei ani după ce a fost expulzat din rândurile acestuia, el va susține că a știut asta tot timpul. Dar, de fapt, când și-a început cariera la Iabloko, Navalnîi nu știa aproape nimic despre politică.

Din instinct, nu i-a plăcut Putin și l-a atras perspectiva de a activa și de a se implica, dar opiniile sale ideologice erau încă embrionare. Prietenii și susținătorii săi vor spune mai târziu că a fost întotdeauna un „animal politic", dar dacă așa stau lucrurile era mai degrabă un neofit politic.

Anii lui Navalnîi în Iabloko ar putea fi descriși ca o lungă călătorie de autoeducare privind organizarea politică, campania electorală și activismul comunitar.

„Când l-am întâlnit pentru prima dată în 2004, știi, era unul dintre acei tineri care făceau politică fără să știe prea multe despre politica făcută la firul ierbii", spunea Albaț. „La acea vreme, ea se întorsese recent la Moscova după ce absolvise Universitatea Harvard și găzduia în apartamentul ei, în fiecare marți seara, un grup de tineri implicați în politică."

„Ideea generală era să încerc nu să predau, ci să învăț alături de acești tineri cum se face politica la firul ierbii fără prea mulți bani", a adăugat ea. „Hai să încercăm și să învățăm să batem la ușă, să vorbim cu oamenii, să facem totul cu banii din propriul buzunar – fără oligarhi, fără mitinguri de amploare și costisitoare."

Timpul petrecut la Iabloko a fost pentru Navalnîi o lecție deprimantă și frustrantă unde a învățat să piardă. Dar, după cum spun toți, inclusiv el, s-a distrat copios.

Cea mai mare satisfacție a lui în acei ani de început a provenit din fondarea unei organizații numite Comitetul pentru Protecția Moscoviților, care era, tehnic vorbind, un proiect în afara programelor Iabloko, dar unul pe care partidul l-a ajutat să-l coordoneze.

Capitala Rusiei trecea printr-un extraordinar și plin de abuzuri boom al dezvoltării imobiliare. Locuitorii erau adesea furioși și sporadic izbucneau proteste. Elena Baturina, al cărei soț, Iuri Lujkov, a fost primarul Moscovei din 1992 până în 2010, a devenit prima miliardară din Rusia care și-a făcut banii din afaceri imobiliare.

Astfel că, în iunie 2004, în vreme ce Putin își consolida controlul asupra politicii naționale, forțele de opoziție democratică s-au concentrat pe plan local. Scopul noului Comitet pentru Protecția Moscoviților, potrivit unui comunicat de presă al Iabloko, era „să unească diverse grupări dispersate, în prezent peste 200..., într-o singură și puternică organizație care să apere interesele moscoviților în domeniul urbanismului."

Serghei Mitrohin, șeful filialei din Moscova a Partidului Iabloko și șeful de partid al lui Navalnîi, a fost numit președinte al grupului. Navalnîi a devenit secretar executiv și a întreprins cea mai mare parte a muncii. „Să nu credeți că suntem neajutorați! Avem diferite modalități de a pune presiune asupra guvernului", spunea Mitrohin.

Obiectivele declarate ale noii organizații purtau semnul distinctiv al lui Navalnîi: un acut simț al dreptății, care a atras întotdeauna o dorință aprinsă de a stabili vinovăția și de a aplica pedeapsa corespunzătoare. „Comitetul intenționează să solicite demisia funcționarilor care iau decizii ilegale în domeniul urbanismului și a celor vinovați de birocrație când analizează plângerile cetățenilor", se afirmă în comunicatul de presă.

În cadrul comitetului, organizatorii au creat o „Comisie de mediere a conflictelor" care-și propunea să rezolve orice dispute între rezidenți, dezvoltatori și oficialitățile orașului. Navalnîi a fost numit coordonatorul acelei comisii. „Toate ședințele Comisiei de mediere vor fi, pe cât se poate, publice, în prezența reprezentanților publicului și ai mass-media," scria Navalnîi în comunicatul de presă.

Într-un interviu pentru ziarul *Izvestia*, Navalnîi spunea că obiectivul său era să faciliteze dialogul dintre locuitori, oficialii orașului și dezvoltatori, înainte ca cineva să scoată prima lopată de pământ. „Vom rezerva un loc în ziare și pe paginile de internet unde vom publica proiecte și discuții despre aceste proiecte – ba chiar din stadiul studiului de pre-proiect", afirma el. „Când un buldozer ajunge pe șantier, este prea târziu să mai vorbești cu oamenii."

Comitetul pentru Protecția Moscoviților a intrat în luptă opunându-se unora dintre cele mai importante construcții și proiecte de dezvoltare în derulare la Moscova.

Printre acestea, proiectul lui Vladimir Pozner, o vedetă de televiziune, care voia să construiască o școală de studii media pe locul unei clădiri de patrimoniu de pe strada Malaia Dmitrovka, o propunere de înlocuire după demolare a hotelului istoric Moskva aflat în apropierea Kremlinului și un plan pentru o șosea și un tunel de mari proporții în districtul Krilatkoie din capitală, care să lege centura ocolitoare a orașului cu centrul Moscovei.

O altă țintă importantă a fost compania de dezvoltare Don-Story, ale cărei proiecte din cartierele rezidențiale provocaseră nenumărate proteste publice în oraș. Locuitorii s-au plâns în mod repetat că această companie construia clădiri cu mai multe etaje sau cu suprafețe totale mai mari decât fuseseră aprobate.

Inițial, comitetul s-a lăudat cu câteva succese rapide. Serviciul Federal Antimonopol a blocat temporar proiectul de autostradă, iar Don-Story a acceptat în cadrul unei reuniuni de mediere să ajute la finanțarea unui centru de informare a cetățenilor și să organizeze informări pentru rezidenți în legătură cu proiectele sale.

În 2006, Navalnîi s-a declarat indignat de un proiect care a implicat extinderea unui furnizor auto, prin preluarea unei părți a unui spațiu public și a unui loc de joacă. „M-am obișnuit să tot aud despre «glumele proaste urbaniste» făcute de autorități", scria Navalnîi pe LiveJournal, „cu toate acestea, am stat, am ascultat și m-am enervat peste măsură."

După ce dealerul de mașini a încercat de două ori să obțină permisiunea și i-a fost refuzată preluarea spațiului public, dintr-odată au apărut niște „băieți buni" dintr-o agenție controlată de guvern și au declarat că zona este contaminată radioactiv. Locul a fost împrejmuit, iar copacii au început să fie tăiați. Conform lui Navalnîi, Ministerul rus pentru Situații de Urgență a afirmat că nu au fost detectate radiații, iar gardul a fost considerat ilegal. Localnicii au vrut să-l dea jos, dar au fost împiedicați de agenții unei firme private de securitate trimiși acolo de dezvoltator.

Acestea erau luptele în care se angaja Navalnîi, înarmându-se cu detalii referitoare la reglementările de construcție, de mediu și la regulile privind ofertele și licitațiile competitive. A fost începutul a ceea ce va deveni cruciada lui aparent fără sfârșit împotriva corupției ruseşti în toate formele.

În acest moment, cruciada era ancorată în activitatea sa politică, în încercarea de a transforma furia cetățenilor în susținere la urne, dar rezultatele, dacă vor fi existat, erau greu de cuantificat.

Navalnîi, însă, i se lăuda mai târziu lui Voronkov că a înregistrat un succes important pentru că a atras atenția presei asupra grupării Iabloko, chiar dacă oficialilor partidului le era interzis accesul la canalele TV controlate de stat.

„Am simțit că suntem temuți; chiar îi creasem probleme guvernului corupt al lui Lujkov", susținea Navalnîi. „Era o adevărată acțiune politică. Dar, din nou, a fost foarte greu, atât fizic, cât și organizatoric."

Criticii, însă, i-au acuzat pe Navalnîi și Iabloko de oportunism, susținând că nu au reușit să ducă mai departe eforturile inițiale de a bloca proiectele. Scopul real, spuneau contestatarii, fusese să folosească Comitetul pentru Protecția Moscoviților ca vehicul publicitar și mașină de produs voturi pentru Iabloko, în special în încercarea de a determina realegerea lui Mitrohin în Duma de Stat, într-un district din Moscova, unde au avut loc alegeri speciale pentru a ocupa un post vacant.

Însă dacă acesta fusese scopul, nu a avut niciun efect. Rusia Unită a lui Putin s-a folosit de trucuri murdare mai eficiente decât să-i ajute pe alegători cu reclamațiile lor. Propunând un candidat cu același nume cu al membrului

Dumei care demisionase, s-au asigurat că niciun candidat nu atinge pragul necesar pentru a câștiga, astfel că alegerile speciale au fost declarate invalide, permițând numirea unui înlocuitor.

Navalnîi, în orice caz, a apărat abordarea de ansamblu spunând că, dacă activismul Iabloko a beneficiat politic, atunci aceste acțiuni au fost eficiente.

— Nu am obținut aceste voturi pe nimic, le-a spus el reporterilor de la *Izvestia*. Chiar i-am ajutat pe oameni. Da, am avut și beneficii politice, dar ce este greșit în asta? Să facă și alte partide la fel. Nu putem să pretindem exclusivitate pe acest subiect. Recent, Partidul Patriei a organizat o acțiune de protest pentru a bloca construcția unei fabrici de beton în Novoperedelkino. Și este minunat!

* * *

Comitetul pentru Protecția Moscoviților nu a fost singurul proiect colateral al lui Navalnîi.

În 2005, Navalnîi a făcut echipă cu Maria Gaidar pentru a crea Mișcarea Alternativa Democrată, prescurtată DA! (care în limba rusă înseamnă „da"). Ceilalți cofondatori ai mișcării DA! erau Natalia Morar, jurnalistă de investigații la publicația *Novoe Vremia*, și Oleg Kozîrev, blogger, activist și literat. Scopul era acela de a reuni tineri activiști politici care aveau idei similare, inclusiv din partide diferite, sub o singură umbrelă. „Mișcarea Alternativa Democrată este parte a societății civile. Nu avem inamici cu care să ne luptăm. Vrem să rezolvăm probleme specifice care ne preocupă în țara noastră," era scris pe pagina de internet a grupării. „Sarcina noastră este să le arătăm cetățenilor că au suficiente mijloace la îndemână pentru a participa la determinarea căii de dezvoltare a țării lor."

Mișcarea DA! era descrisă pe aceeași pagină de internet ca fiind „o organizație de tineret nepartizană", la care se adăuga: „Ne concentrăm asupra tinerilor care-și pun probleme, pe cei care cred în posibilitatea de a schimba ceva în Rusia."

„Credem că cetățenii activi pot schimba cu adevărat vieți în bine prin mijloace legale și nonviolente", se mai spunea pe site. „Nimeni nu o va face pentru ei. Aceasta este alternativa noastră la extremism, inacțiune, văicăreli și plângeri."

DA! a fost proiectat ca o structură orizontală care nu avea, prin urmare, lider. „Fiecare este responsabil de partea lui din proiect, parte a cărei realizare și-o asumase de bună voie. Oricine poate deveni coordonator al propriului proiect, care este în concordanță cu principiile fundamentale ale DA!"

Grupul mai spunea: „Membrii DA! sunt niște oameni eficienți, activi și consecvenți. Nu suntem fanatici și nici orășeni alienați, studiem și muncim. Nu formăm un grup revoluționar și nu vrem să răsturnăm pe nimeni. Vrem doar să trăim într-o țară liberă și democratică și să determinăm guvernul să facă ceea ce i se cere să facă."

Era un semn al climatului politic din Moscova din acele zile că grupul aflat la început de drum s-a simțit, de asemenea, obligat să nege – în mod repetat – orice tendință revoluționară. Pe pagina de prezentare de pe internet, fondatorii mișcării au inclus o întrebare care li se adresase la postul de radio Eho Moskvî: „Veți importa revoluția ucraineană? Este adevărat că sunteți ajutați de tehnologii politici[27] care au făcut Revoluția Portocalie?" La care ei au răspuns:

> Revoluția ucraineană a fost „făcută" de ucrainenii de rând, nu de tehnologi politici. Oricine a fost la Kiev în acele zile și care nu a urmărit ce se transmitea pe canalele de televiziune rusești, a înțeles perfect că fără cetățeni conștienți, ingineriile politice s-ar fi transformat într-o farsă (cum au făcut-o propagandiștii Kremlinului).
>
> Guvernul înțelege că principala amenințare la adresa sa sunt cetățenii activi care nu tac atunci când observă corupția, incompetența, arbitrarul și călușul băgat în gura jurnaliștilor independenți. Prin urmare, el este interesat de pasivitatea noastră și îi face pe ruși să adopte o atitudine cinică față de manifestările activismului civic.
>
> Nu, nu suntem revoluționari și nu vom răsturna pe nimeni. Organizăm, și vom continua s-o facem, acțiuni civice pașnice. Siguranța susținătorilor noștri este foarte importantă pentru noi, așa că vom face totul să evităm ciocnirile cu poliția. Vrem doar ca autoritățile să ne respecte drepturile. Tot ce solicităm este aplicarea Constituției, care a fost adoptată chiar de ruși.

---

[27] Termen care desemnează ingineria profesională a politicii, caracterizată prin demagogie, propagandă și fake news. (*n. trad.*)

De-a lungul timpului, DA! a materializat în practică patru proiecte de bază: o inițiativă de voluntariat axată pe ajutorarea celor nevoiași, condusă de Kozîrev; un program pentru libertatea presei condus de Gaidar; o componentă de supraveghere a poliției condusă de Navalnîi; și o campanie anticorupție în universități condusă de Morar.

Mișcarea a ajuns să aibă filiale în cel puțin opt orașe, inclusiv în Sankt-Petersburg, Novosibirsk și Perm. Dar mișcarea DA! a devenit faimoasă mai cu seamă datorită unei serii de dezbateri politice în direct, Navalnîi fiind moderatorul acestora. Prima a avut loc pe 28 februarie 2006, într-un club ticsit de oameni. Au fost prezenți Nikita Belih, liderul partidului politic Uniunea Forțelor de Dreapta, și Maxim Kononenko, un cunoscut jurnalist online, care au discutat pe tema fascismului.

În rândul unei anumite părți a tinerei și sofisticatei elite politice moscovite, dezbaterile au provocat senzație și păreau să umple un vid lăsat de absența angajării politice și a unui discurs public autentic. În Uniunea Sovietică, astfel de dezbateri deschise nu erau permise. Prin anii 2000 aveau loc dezbateri, dar toate se petreceau în realitatea virtuală a internetului.

La acea vreme, platforma de blogging LiveJournal era centrul discuțiilor politice în Moscova, iar membrii audienței care se înghesuiau în Apșu Klub în acea noapte trăiau parcă o experiență extracorporală să-i vadă pe toți în carne și oase.

„LiveJournal a intrat în lumea reală", scria Rimma Poliak pe pagina *Nopțile rusești*, secțiunea de viață nocturnă a revistei online *Jurnalul rus*. „O parte impresionantă a utilizatorilor LiveJournal din Moscova s-au adunat la Apșu Klub pentru o dezbatere pe marginea uneia dintre problemele-cheie din zilele noastre: Unde sunt fasciștii? Sala, plină de chipuri cunoscute din fotografiile utilizatorilor, părea ca o familie, urări de bun-venit se auzeau la tot pasul și pe chipuri străluceau zâmbetele de recunoaștere", scria Poliak. „Toată lumea se simțea bine, aproape ca acasă, în fața computerului preferat, cu fluxul de utilizator pe monitor."

Ea a mai adăugat: „Cei mai descurcăreți utilizatori au reușit să prindă din mers o chelneriță și să-și comande o bere sau vreun ceai de mentă mai de soi. Băuturi mai tari nu au prea avut succes."

Navalnîi era o prezență pe LiveJournal la acea vreme, dar încă nu o celebritate.

Un grup de judecători care evalua dezbaterea a votat la limită în favoarea lui Belih, cei prezenți însă optând pentru Kononenko. Privind retrospectiv, controversa era mai puțin importantă decât simplul fapt că un dialog public era în desfășurare. A doua dezbatere a propus o confruntare între liderii Mișcării de tineret pro-Putin „Naşi" („Al nostru") şi aripa de tineret a Partidului Iabloko. La a treia întâlnire, scriitorul Viktor Şenderovici şi jurnalistul Oleg Kaşin au purtat un dialog pornind de la întrebarea: „Unde sunt jurnaliştii cinstiți?"

Cu fiecare apariție, Navalnîi se simțea tot mai confortabil în rolul său de maestru de ceremonii, arbitru şi comentator sportiv. Într-un măgulitor comentariu după a treia dezbatere, Poliak scria: „Navalnîi este, cu siguranță, un showman talentat (dacă, Doamne ferește, se întâmplă ceva cu Iabloko, cu siguranță nu va rămâne fără job)."

„Respect pentru Navalnîi", posta un alt spectator pe LiveJournal după al treilea eveniment. „Moderează dezbaterile din ce în ce mai bine."

Într-o altă dezbatere s-au confruntat politicianul de opoziție Boris Nemțov, care, ani mai târziu, a fost împuşcat în fața Kremlinului, cu Dmitri Rogozin, politician pro-Putin de dreapta, membru al parlamentului, care ulterior va deveni ambasadorul Rusiei la NATO şi viceprim-ministru cunoscut pentru amenințările violente împotriva Occidentului.

Dar în acele zile, după cum îşi amintește Gaidar, nici ea, nici Navalnîi, nici alții din mişcarea DA! sau din cercurile de opoziție nu renunțaseră cu totul la confruntarea cu guvernul.

Navalnîi, a spus ea, îşi făcea propria politică şi căuta ocazii să împingă Rusia într-o direcție diferită, democratică. „Încerca să-şi găsească locul de tânăr... era activ, avea multe idei şi multă energie", îşi amintea ea. „Încerca să găsească modalități diferite... să-şi pună pasiunea politică la treabă."

Prima dezbatere a sezonului politic 2007, care a avut loc pe 30 octombrie, la Gogol, un bar din centrul Moscovei, propunea cel mai provocator subiect de până acum: *Planul lui Putin sau clanul lui Putin?* Urma s-o prezinte pe Gaidar încrucişând săbiile retorice cu Serghei Markov, politolog şi consilier al lui Putin, care era şi candidat al partidului Rusia Unită la viitoarele alegeri pentru Duma, programate pentru începutul lunii decembrie.

În acea seară, însă, lucrurile au luat-o repede razna. Cu abia o oră înainte să înceapă dezbaterea, asistentul lui Markov a sunat şi a spus că acesta trebuie să plece într-o călătorie de afaceri urgentă. Organizatorii s-au străduit din

răsputeri și l-au convins pe Eduard Baghirov, un scriitor care a publicat un roman popular, *Gastarbaiter*, să participe. Baghirov nu era membru al partidului Rusia Unită, dar susținea, în general, politicile lui Putin și a fost de acord să discute pe această temă.

Înlocuirea lui Markov a fost însă doar începutul problemelor din acea noapte. Un grup de huligani gălăgioși au venit devreme și s-au așezat în primele rânduri și, încă din start, au început să perturbe dezbaterea.

Un tip s-a apropiat de scenă cu flori, pe care le-a înmânat lui Gaidar, cu complimente zgomotoase și galante. „Vreau să-i felicit pe toți cei de față pentru apropiatul An Nou, 2008, spunea el, iar pe tine, Maria Gaidar, pentru victoria la alegerile prezidențiale sau la cele la care ți-ai propus să participi. Nu-mi amintesc."

Navalnîi a încercat să-l înlăture, dar bărbatul era insistent. „Îți stă super părul! La fel și bluza!", îi spunea scandalagiul lui Gaidar. „Rămas-bun tuturor! Votați Rusia Unită!"

Baghirov, care susținea că „Nu sunt pentru Putin, sunt pentru direcția lui Putin", a câștigat dezbaterea, potrivit juriului, deși doi din cinci judecători s-au abținut. Dar imediat după aceea a izbucnit scandalul. Cineva a aruncat o sticlă și a spart capul cuiva din audiență.

Iașin a povestit evenimentele pe LiveJournal, calificându-i pe agitatorii din acea seară ca *gopniki*, un termen insultător pentru bătăușii de la periferia societății. „Tipii ăștia îi insultau pe rând pe Navalnîi și Gaidar și au încercat să pună mâna pe microfon", scria Iașin. „De fapt, întreaga discuție a avut ca fundal țipetele de beție ale acestor *gopniki*. În cele din urmă, s-au luat la harță cu cei prezenți, iar în timpul scandalului au spart o sticlă în capul cuiva. În plus, bodyguardul însărcinat cu paza clubului a fost rănit. În cele din urmă, gardienii i-au condus pe provocatori afară în stradă."

Navalnîi își ieșise din sărite.

„Stăteam lângă scenă", își amintește Iașin. „Navalnîi a coborât cu ochi fulgerând de furie și i-a urmat pe scandalgii în stradă. Iașin a mers și el după Navalnîi, încercând să adune și alți susținători în cazul unei încărerări."

Ajunși în fața clubului, Iașin a văzut dintr-odată mânerul unui revolver ieșind din buzunarul lui Navalnîi. Huliganii au văzut și ei, s-au dat înapoi și au luat-o la fugă. Totuși, un scandalagiu rămăsese înăuntru. Bărbatul, Timur Teziev, un mecanic de douăzeci și trei de ani, a ieșit din club și l-a atacat pe Navalnîi. S-au luat la bătaie. Navalnîi, făcând un pas înapoi, a scos pistolul,

o armă cu aer comprimat, și a tras mai multe focuri. Poliția a ajuns imediat, iar Navalnîi a fost arestat.

La secția de poliție, Teziev a depus o plângere împotriva lui Navalnîi, acuzându-l de vătămare corporală. Ulterior a renunțat la acuzație, notează *Nezavisimaia Gazeta,* „pentru că a conștientizat caracterul provocator al comportamentului său".

Iașin și alții, inclusiv Nikita Belih, șeful partidului Uniunea Forțelor de Dreapta, au dat declarații ca martori și erau suficiente dovezi video. Dosarul, totuși, a fost o ocazie convenabilă pentru a-l hărțui pe Navalnîi și a trenat șase luni înainte de a fi închis în sfârșit fără nicio acuzație împotriva lui.

Mulți ani după aceea, instituțiile de propagandă ale Kremlinului vor reveni, iar și iar, la acest incident. În 2013, rețeaua de televiziune RT relata: „O luptă în afara unui club de noapte din centrul Moscovei, împușcături de aproape și chipul însângerat al unei victime atacate din cauza naționalității sale: RT publică materiale unice despre modul în care Alexei Navalnîi a reușit să evite un proces de huliganism armat în 2007."

Acesta a fost sfârșitul seriei de dezbateri organizate de DA!, pentru că devenise evident că vor trebui să facă față unei hărțuieli continue.

„Ne-am dat seama că nu puteam garanta protecția celor prezenți", mărturisea mai târziu Navalnîi. „Nu aveam bani pentru securitate și ce-am fi făcut dacă data următoare trimiteau pe cineva să înjunghie sau să rupă gâtul cuiva?"

Iașin spunea că era evident că huliganii erau parte dintr-un atac premeditat asupra opoziției politice.

„Ceea ce știm cu siguranță este că acești tipi au legături cu una dintre organizațiile de tineret pro-Kremlin și sunt susținuți de administrația prezidențială", scria el pe pagina LiveJournal. „Nu există nicio îndoială că provocarea a fost pusă la cale de specialiștii Kremlinului pentru lupta împotriva «infecției portocalii»... În plus, avem toate motivele să credem că Serghei Markov de la Rusia Unită știa dinainte despre iminenta provocare și de aceea a refuzat, în ultima clipă, să participe."

Ce-și amintește Gaidar mai pregnant din acea perioadă este pasiunea lui Navalnîi pentru politică.

„Pur și simplu iubea politica. A vrut să facă politică, nu conta cum, nu conta de pe ce poziție", spunea ea. „Deci, era un om totalmente politic; totalmente, după cum se spune, un animal politic." Mai târziu, după ce a început să fie cunoscut, Navalnîi a căpătat reputația unuia care vrea să fie în miezul

faptelor. Dar, în acele zile, Gaidar a spus că nu a simțit niciodată acest lucru. „Știu doar atât despre el că și-a dorit mereu să facă politică și să fie implicat în politică. Și îmi amintesc de momentele în care nu avea succes în politică, iar aceasta nu-i aducea nicio satisfacție."

* * *

În toamna anului 2006, Navalnîi a aflat cu indignare că autoritățile de la Moscova au pregătit un plan de demolare a șapte clădiri din centrul orașului, unde cândva funcționau școli profesionale și să atribuie loturile unui dezvoltator privat, o firmă numită Stalița-Zapad, care, desigur, câștigase aprobarea fără concurență.

Școlile urmau să fie înlocuite cu un nou campus vocațional de mari proporții la periferia sud-vestică a capitalei – mult dincolo de limitele unei navete rezonabile pentru cele mai multe familii.

Comitetul pentru Protecția Moscoviților a preluat rapid cauza și a început să organizeze proteste. „Din ordinul administrației Moscovei... șapte școli profesionale din Moscova situate în cele mai râvnite zone pentru investitorii din oraș... vor fi culcate la pământ," scria Navalnîi pe pagina LiveJournal. „Și, în locul lor (ce lipsit de originalitate!), vor fi ridicate clădiri de birouri. Drept «compensație» va fi construită o ditamai școala profesională. Dar tocmai în Iujnoie Butovo[28]... unde, ca să ajungi, după cum știți, trebuie să faci două ore de oriunde din Moscova, cu excepția periferiei sud-vestice."

Explodând de indignare, Navalnîi scria în continuare: „Este clar că mulți îi consideră pe elevii școlilor tehnice și profesionale niște vite de nimic."

Dar mai era un aspect al reacției lui Navalnîi care sugera o dimensiune foarte diferită a evoluției sale politice: instinctivul său naționalism rus și modul în care flirta cu mișcările politice de extremă dreaptă și xenofobe pentru a testa dacă există vreun temei pe baza căruia acestea ar putea contribui la cauza comună.

„Este nevoie de școli profesionale; nu toată lumea poate merge la facultate. Țara are nevoie urgentă de muncitori calificați", scria Navalnîi pe blogul lui, adăugând cu caractere în bold pentru a scoate în evidență: „Apropo, imigranții sunt aduși tocmai din acest motiv."

---

[28] Cartierul Iujnoie Butovo (Butovo de Sud), cel mai mare cartier din districtul administrativ din sud-vestul Moscovei. (*n. trad.*)

Navalnîi, după cum se pare, a avut întotdeauna o poziţie antiimigraţie. Părea să considere că xenofobia sau rasismul sunt, într-o oarecare măsură, normale şi acceptate. Şi, după cum el însuşi recunoaştea, considera că unii oameni – cei care proveneau din Caucaz, de exemplu – sunt diferiţi de ruşii slavi ca el. La fel ca mulţi xenofobi, Navalnîi a încercat nu o dată să-şi prezinte poziţia ca fiind, în principal, economică. Susţinând un regim al vizelor care limita imigraţia în Rusia, Navalnîi pretindea că este îngrijorat de bunăstarea lucrătorilor imigranţi, care se confruntă inevitabil cu discriminarea şi abuzurile atunci când emigrează fără documente fiind, prin urmare, vulnerabili la şantaje.

În orice caz, Navalnîi a recunoscut potenţialul politic al sentimentelor antiimigraţie şi, în căutarea unei formule politice care să ofere o alternativă viabilă lui Putin, a început să analizeze posibilitatea de a coopera cu forţele naţionaliste şi de dreapta, în ciuda elementelor dubioase din acele organizaţii. Avea, pentru aceasta, încurajarea Evgheniei Albaţ, mentorul său, care este evreică şi în casa căreia totul este cuşer.

Împreună cu Albaţ, Navalnîi a început să participe la Marşul Rusesc, o adunare anuală a grupărilor naţionaliste şi de dreapta care includea şi elementele cele mai extremiste ale naţionalismului rus, inclusiv pe neonazişti şi fascişti. Evghenia Albaţ ţinea mereu să sublinieze că a mers cu Navalnîi la aceste marşuri purtând o stea mare a lui David.

În 2007, Navalnîi a devenit cofondatorul unui nou proiect politic, numit Mişcarea de Eliberare Naţională a Rusiei. Acronimul său în rusă era NAROD, care înseamnă „popor".

În vreme ce organizaţia DA! era concepută ca o mişcare civică, independentă faţă de partidele politice, proiectul NAROD îşi propunea să fie o coaliţie suprapartinică, o mişcare a unor oameni care gândesc la fel, putând aduce laolaltă grupuri cu diferite orientări ideologice, dar care aveau ca obiectiv comun revigorarea naţiunii ruse.

Printre susţinătorii financiari ai NAROD s-a numărat şi comentatorul şi „tehnologul" politic Stanislav Belkovski, un asociat apropiat al oligarhului anti-Putin Boris Berezovski. Belkovski spune că a donat câteva zeci de mii de dolari pentru a ajuta la lansarea NAROD.

În manifestul mişcării semnat de Navalnîi se spunea:

> Rusia se confruntă cu o catastrofă naţională. Pe timp de pace, având o situaţie economică favorabilă, în cea mai bogată ţară în resurse naturale şi în teritoriu, populaţia se degradează şi se stinge rapid.

Lipsa unei reacții adecvate a societății față de nivelul de corupție fără precedent, față de minciunile oficiale, de mită și furt pe scară largă, față de fărădelegile birocratice și de atitudinea cinică a autorităților față de oameni îi permite unui grup care a uzurpat puterea în stat să prelungească zilele de bătaie de joc și indiferență față de societate.

Principalele atribute ale democrației – principiul separării puterilor, instituția alegerilor libere, structura federală, autoguvernarea locală, independența instanțelor și multe altele – au fost practic eliminate. Au fost înlocuite de puterea verticală – niște clici comerciale care au uzurpat funcțiile și puterile statului...

Dacă Rusia nu are în vedere un program național pentru viitor, atunci țara se va dezintegra și va dispărea de pe harta politică a lumii.

Pentru lansarea NAROD, Navalnîi a realizat și a postat pe YouTube două videoclipuri, dovezi cu tentă rasistă și chiar violentă ale virulentelor sale poziții antiimigrație.

În primul videoclip, Navalnîi, prezentându-se drept un „naționalist autentic", promova susținerea legalizării deținerii de arme. „Bună ziua, astăzi vom vorbi despre controlul dăunătorilor", spunea Navalnîi cu același ton de bună dispoziție care-l va face celebru mai târziu în expunerile sale anticorupție. El stă în spatele unei mese și în fața lui sunt un papuc, un plici de muște și un pistol. „Nimeni nu poate avea garanția că nu i se strecoară vreun gândac în casă sau că nu-i intră vreo muscă pe fereastră," spunea Navalnîi, în vreme ce imaginile animate ale unui gândac și ale unei muște mișună pe ecran lângă el.

„Toată lumea știe că un plici de muște este de mare ajutor împotriva unei muște și un papuc împotriva unui gândac. Dar ce se întâmplă atunci când gândacul este prea mare sau musca prea agresivă?" Pe ecran apare o fotografie cu trei bărbați care par a fi minorități etnice, sub titlul „Homo sapiens fără granițe." Brusc, un intrus fioros intră în cameră acoperit cu totul de o mantie neagră, părând să strige: „Allahu Akbar!"

„Însă, în acest caz", psalmodia Navalnîi, luând pistolul de pe masa din fața lui și împușcându-l pe intrus, „recomand un pistol". Videoclipul se termina cu mesajul „Armele de foc ar trebui permise" scris pe ecran.

În al doilea videoclip, Navalnîi, îmbrăcat în stomatolog, spunea că fascismul poate fi prevenit prin deportarea imigranților din Rusia. „Societatea

noastră se erodează", spunea Navalnîi, în vreme ce imagini cu neonaziști și imigranți fulgeră pe ecran.

„Tabloul clinic este limpede chiar și pentru un nespecialist", spunea în continuare Navalnîi. „Nu este nevoie să bați pe nimeni. Tot ceea ce ni se opune ar trebui îndepărtat cu grijă, dar ferm prin deportare."

„Doar cineva cu depuneri de calciu pe lobii cerebrali poate crede că naționalismul înseamnă violență", proclama Navalnîi. „Se spune că un dinte fără rădăcină este mort. Un naționalist este cineva care nu vrea ca alții să scoată rădăcina *rus-* din cuvântul *Rusia*. Avem dreptul să fim ruși în Rusia și vom proteja acest drept." Videoclipul se termină cu concluzia: „Gândiți-vă la viitor! Deveniți naționaliști!" Videoclipurile erau amatoristice și bizare. De-a lungul anilor, Navalnîi s-a luptat să se apere împotriva acuzațiilor de etnonaționalism, în parte din cauza declarațiilor sale antiimigrație și a pozițiilor politice, dar și pentru că făcuse comentarii indubitabil rasiste. Și-a cerut scuze pentru unele dintre acestea; pe altele a încercat pur și simplu să le nege.

O colegă din Iabloko, Saadat Kadîrova, care este de descendență azeră, a depus odată o plângere împotriva lui Navalnîi pentru că folosise un limbaj grosolan și rasist în fața ei, în timp ce lucra într-unul dintre birourile partidului, iar apoi a insultat-o în față când ea l-a apostrofat.

Potrivit lui Kadîrova, care a povestit această altercație de multe ori, incidentul a început când Navalnîi a întrebat de ce avea atât de multe probleme să invite un deputat cecen din Dumă, Aslambek Aslahanov, să vorbească la un eveniment. Navalnîi, spunea ea, s-a referit la Aslahanov folosind expresia „măgar tuciuriu", un termen insultător prin care sunt desemnați locuitorii din Caucaz sau din Asia Centrală. Ea i-a sugerat să sune la biroul lui Aslahanov și l-a provocat pe Navalnîi să i-o spună direct.

În acel moment, susținea ea, el i-a întors insulta, numind-o „măgăriță tuciurie venită de la munte". Când Kadîrova a ripostat spunând „Dar tu ce ești?", conform relatării sale, Navalnîi i-a răspuns: „Eu sunt reprezentantul devotat al națiunii alese de Dumnezeu."

Navalnîi a negat că incidentul ar fi avut loc, dar Kadîrova nu și-a modificat declarațiile de-a lungul anilor, susținându-le cu documente care arată că a pus o plângere pe masa conducerii Iabloko, deși aceasta nu a avut niciun rezultat.

În timpul scurtului război declanșat de Rusia împotriva Georgiei în 2008, reacția lui Navalnîi a fost aproape paroxistică. El a cerut „o blocadă completă a Georgiei" și „expulzarea tuturor cetățenilor georgieni de pe teritoriul

Federației Ruse." Mai rău chiar, i-a numit pe georgieni „rozătoare". Ulterior și-a cerut scuze pentru asocierea cu rozătoarele.

Suspiciunile cu privire la înclinațiile naționaliste ale lui Navalnîi nu s-au risipit niciodată și vor fi amplificate ulterior de furia ucrainenilor față de declarațiile lui Navalnîi despre Crimeea anexată.

În 2012, într-un dialog cu romancierul rus Boris Akunin, scriitorul a afirmat că mulți dintre cunoscuții săi aveau sentimente amestecate cu privire la Navalnîi și l-a întrebat pe acesta dacă poate începe cu o întrebare „copilărească".

„Dacă înțeleg bine, ești un susținător al ideii unui *stat național rus*," scria Akunin. „Ce înseamnă asta într-o federație în care trăiesc sute de naționalități diferite, iar în orașele mari predomină o populație *metisă*? Ar trebui toți ca ne-rușii sau semi-rușii din punct de vedere etnic să se simtă persoane de mâna a doua în Rusia?"

Navalnîi a replicat extrem de ofensat sau cel puțin așa păiea.

„Să fiu sincer, nu mă așteptam la astfel de întrebări de la tine sau de la inteligheția democrată din cercul tău", a răspuns el. „Inteligheția democratică ar trebui, în teorie, să citească ziarul și, dacă este cât de cât interesată de activitățile mele, ar trebui să aibă măcar o înțelegere elementară a viziunii mele politice. Să aibă informații despre Partidul Iabloko, despre Mișcare Alternativă Democrată, despre activitățile curente. Întrebarea ta nu este copilăiească, ci jignitoare. Lucrezi, muncești, și apoi „inteligheția democratică" se interesează dacă tu consideri pe cineva de mâna a doua, a ripostat Navalnîi. Nu sunt oameni de clasa a doua, iar dacă cineva crede așa, atunci este un zânatic periculos care trebuie reeducat, tratat sau izolat de societate. În principiu, nu poate fi vorba de vreo restrângere a drepturilor cetățenilor pe baza etniei. Apropo, eu însumi sunt jumătate rus, jumătate ucrainean și nu vreau să mă simt ca o persoană de mâna a doua."

Navalnîi a făcut eforturi susținute pentru a arăta că se opune discriminării sau agresiunilor pe teme rasiale de orice fel. Dar evidentele sale preferințe subliminale și disponibilitatea lui de a trece peste manifestările mai virulente ale naționalismului în căutarea sprijinului electoral au stârnit întrebăii care l-au urmărit tot timpul, de vreme ce era o persoană publică cu ambiții politice.

Într-o altă conversație cu Adam Michnik, istoricul polonez, Navalnîi a căutat din nou să se explice:

„Consider că trebuie să comunicăm cu naționaliștii și să ducem o muncă de lămurire cu ei. În niciun caz nu putem spune că toți naționaliștii din Rusia sunt călăuziți de o doctrină limpede", spunea el. „Ei identifică doar o nedreptate sau alta și reacționează la ea, îndreptându-și furia împotriva persoanelor de culoare diferită și/sau cu altă formă a ochilor. Cred că este esențial să li se explice că problema migrației ilegale va fi rezolvată nu prin violențe împotriva emigranților, ci prin alte mijloace în întregime democratice."

Navalnîi a recunoscut că modelul de naționalism neoimperialist al lui Putin câștigase teren, fără a lăsa loc naționalismului civic pe care îl profesa el.

„Până acum, desigur, nu am realizat nimic decât să-mi șifonez propria imagine", i-a spus Navalnîi lui Michnik. „Sunt stigmatizat ca naționalist de liberali și ca liberal de naționaliști. Și toată lumea consideră că sunt agent străin din coloana a cincea."

Dar chiar și la doi ani după conversația cu Michnik, în iulie 2017, Navalnîi era dispus să-și riște reputația pentru a se asocia cu naționaliștii. În acea vară, el a acceptat să participe la o dezbatere publică cu Igor Ghirkin, fost ofițer de securitate rus, implicat în anexarea militară din Crimeea și condamnat mai târziu pentru crimă de un tribunal olandez în legătură cu doborârea zborului 17 al avionului Malaysia Airlines[29], în estul Ucrainei.

Ghirkin l-a provocat public pe Navalnîi în timpul dezbaterii, iar Navalnîi, care nu a dat niciodată înapoi de la o confruntare, a fost de acord. Dialogul a fost transmis în direct pe pagina de internet a lui Navalnîi, care a fost criticat că i-a furnizat o platformă unui criminal de război.

Ghirkin, al cărui *nom de guerre* este „Strelkov", era considerat de asemenea responsabil pentru cel puțin trei crime extrajudiciare în zonele controlate de ruși din Donbas. Când Navalnîi a fost întrebat, în timpul dezbaterii, dacă crede că Ghirkin este criminal de război, a spus că instanța de judecată este cea care va stabili acest lucru.

Tribunalul olandez nu a făcut altceva, cinci ani mai târziu, când l-a condamnat pe Ghirkin *in absentia* la închisoare pe viață pentru morții de la bordul avionului MH-17.

---

[29] Un avion Boeing 777 aparținând companiei Malaysia Airlines s-a prăbușit pe 17 iulie 2014, în regiunea Donețk, doborât de rachetele antiaeriene Buk lansate de trupele paramilitare din așa-numita Republică Populară Donețk, controlată de Rusia. Toți cei 283 de pasageri și cei 15 membri ai echipajului au murit. (*n. trad.*)

Evgheni Feldman, fotograf care a călătorit mult împreună cu Navalnîi pentru a înregistra scene din campania prezidențială din 2017, a fost printre cei care l-au criticat că a stat de vorbă cu Strelkov.

„Pot să înțeleg o discuție cu politicieni, chiar și cu cei care susțin cele mai nebunești opinii", scria Feldman pe Twitter. „Nu pot să-i înțeleg însă pe cei care execută oameni neînarmați."

Oricum, Navalnîi nu renunțase absolut deloc la ideea că ar putea dialoga chiar și cu cel mai militant dintre naționaliștii ruși.

Vladimir Tor, un organizator al Marșului Rus, a descris întâlnirea pe care a avut-o cu Navalnîi în 2006, când autoritățile amenințau că vor interzice evenimentul anual.

„Alexei și cu mine am petrecut sute de ore discutându-ne problemele", a declarat Tor pentru revista *Afișa*. „Pot fi naționaliști liberali, naționaliști democrați, naționaliști conservatori, naționaliști tradiționaliști. Navalnîi, probabil, poate fi clasat ca fiind un național-democrat moderat."

Tor spunea că vederile lui naționaliste erau pragmatice și inteligente pentru un politician.

„Un politician care caută simpatia majorității din Rusia, de fapt, ar trebui să ia problemele naționale în serios. Pentru că rușii sunt cei care-l aleg", mai spunea Tor.

Intervievat pentru același articol, Ivan Bolșakov, un alt membru Iabloko, spunea:

— Navalnîi credea că nu există nicio contradicție între democrați și naționaliști, el spunea că mulți naționaliști, care criticau regimul lui Vladimir Putin, sunt, de asemenea, în favoarea structurii democratice a statului. Aceasta înseamnă că trebuie să li te alături. Desigur, nu este un fascist. Dar este un naționalist etnic și poziția oficială a Iabloko a fost că această atitudine reprezintă un pericol.

Oleg Kozîrev, colaboratorul lui Navalnîi la DA! și unul dintre colegii lui care participau la întâlnirile de marți seara din casa Evgheniei Albaț spunea că nu avea probleme să-i liniștească pe cei care aveau îndoieli în privința lui Navalnîi, iar când aceștia se întrebau „Dacă cumva devine dictator?" el le amintea pur și simplu că lui Navalnîi îi plăceau desenele animate.

— Mereu le spuneam: Băieți, are un simț al umorului debordant. Cum ar putea cineva căruia-i place *Futurama*[30] să devină dictator?

[30] Sitcom științifico-fantastic animat american creat de Matt Groening (1954-).

Kozîrev spunea că-l leagă de Navalnîi dorința de a se folosi de activismul civic pentru a face o lume mai bună.

— A fost o vreme când încercam cu toții să creăm un mediu sănătos, bazat nu doar pe proteste sau critică, ci pe apărarea unor idei echitabile.

Kozîrev a mai spus pentru publicația *Afișa*:

— Am vrut să dăm o mână de ajutor acolo unde guvernul nu ajută, să oferim protecție acolo unde acesta nu protejează.

În cele din urmă, în problema școlilor profesionale au reușit s-o facă.

— Am lansat o acțiune în forță de proteste, pliante, solicitâri la primărie. Și, în cele din urmă, instanța ne-a susținut, a spus Kozîrev.

Navalnîi a anunțat victoria pe pagina LiveJournal: „Mâinile răzbunătoare ale Comitetului pentru Protecția Moscoviților și mișcarea DA au ajuns în cele din urmă la guvernul Moscovei!!!"

* * *

Conflictul dintre Navalnîi și Iabloko a atins punctul culminant decisiv în decembrie 2007, când conducerea partidului a convocat o ședință în care s-a luat în discuție excluderea lui Navalnîi. Decizia, desigur, fusese deja luată și Navalnîi știa despre ea. Dar nu avea de gând să plece în liniște și s-a folosit de acea întrunire pentru a da frâu liber celor șapte ani de frustrâri și furie acumulate față de falimentul liberalilor ruși.

Discursul lui Navalnîi din acea după-amiază a fost, probabil, cea mai importantă declarație publică a lui ca aspirant politician și a fost o probă de virtuozitate oratorică, debordând de disprețul și sarcasmul care-l caracterizau. De la bun început, a remarcat că statutul său personal era pus în discuție „la prima întâlnire după eșecul foarte dramatic al alegerilor pentru Dumă".

„Acest lucru sugerează", a spus Navalnîi cu maliție, „că problema expulzării mele este considerată o problemă politică cheie și cea mai importantă etapă a ieșirii Partidului Iabloko din criză. Sunt puțin stânjenit de această atenție, dar oricum mulțumesc."

În discursul său, Navalnîi a spus că este mândru de activitatea sa începând cu 2002, mai ales pentru ajutorul dat organizârii acțiunilor de stradă și pentru mobilizarea aripii de tineret a partidului. Apoi a spus că este deosebit de mulțumit de crearea Comitetului pentru Protecția Moscoviților, considerat de el „cea mai de succes organizație pentru drepturi ale omului din Moscova".

Navalnîi a afirmat că aripa de tineret şi filiala Iabloko de la Moscova, al cărei preşedinte adjunct fusese, au ţinut partidul în viaţă din 2003 până în 2005, în cei mai duri ani ai organizaţiei.

„Noi, membrii Iabloko din Moscova, am fost primii care au organizat un sistem de colectare a donaţiilor, adoptat după aceea de Iabloko la nivel federal", se lăuda Navalnîi. Jubila pe seama succesului operaţiunii în presa locală şi i-a transmis lui Serghei Mitrohin, şeful filialei din Moscova, întreaga sa admiraţie.

„Ştiu aşadar ce valoare a avut munca mea, iar camarazii mei ştiu, la rândul lor, cât a valorat munca mea", şi-a continuat Navalnîi discursul pe care l-a postat integral pe blogul lui.

Dar apoi, Navalnîi l-a desfiinţat pe Iavlinski, cofondatorul şi patriarhul partidului, care a candidat fără succes la funcţia de preşedinte al Rusiei în 2000 şi 2004. Navalnîi s-a plâns că i s-a spus odată:

— Problema ta este că nu-l iubeşti sincer pe Grigori Alexeievici [Iavlinski].

— Da, a exclamat Navalnîi, îl respect pentru o parte din activitatea din trecut, dar nu-l plac deloc.

Navalnîi s-a plâns în repetate rânduri că Iabloko a creat un adevărat cult al personalităţii în jurul lui Iavlinski, fără ca acesta să-i fi adus vreun succes electoral serios partidului. În discursul său, Navalnîi a criticat dur conducerea Iabloko, fiindcă nu şi-a dat seama de necesitatea de a-şi extinde baza de simpatizanţi şi fiindcă i-a condamnat presupusele opinii naţionaliste, în loc să-i susţină chemarea la coaliţie multipartinică.

„Motivul sugerat pentru expulzarea mea: propaganda publică a unor idei naţionaliste", a afirmat Navalnîi. „Da, într-adevăr, afirm că doar abandonând ideologia de stânga liberală îngustă şi îndreptându-se spre crearea unei mişcări naţional-democratice ar putea fi readusă la viaţă mişcarea democrată. Experienţa multor ţări vecine demonstrează acest lucru."

El a dat ca exemplu Serbia, subliniind că belicosul lider comunist, Slobodan Milošević, a fost în cele din urmă învins de Vojislav Koštunica, un naţionalist care a condus o largă coaliţie de forţe democrate.

„Naţionalismul sălbatic, nebunesc şi totalitar al lui Milošević a fost zdrobit nu de patetica opoziţie liberală, ci de mişcarea naţional-democrată a lui Koštunica, care a câştigat un sprijin larg din partea alegătorilor", a spus Navalnîi. „Eu susţin că stereotipa egalizare dintre naţionalism şi fascism vine

pur și simplu dintr-o gândire primitivă, dintr-un rudimentar analfabetism politic."

Comparația lui Navalnîi era prea simplificatoare. Dar ilustra cum, în 2007, la mai bine de un deceniu și jumătate după prăbușirea Uniunii Sovietice, rușii angajați politic încă se luptau să găsească un cadru pentru democrație, care nu a prins nicicând rădăcini pe deplin.

Obiectivul principal al lui Navalnîi nu era, cu toate acestea, să-l atace pe Iavlinski și nici principala lui preocupare. Principala lui plângere era că Iavlinski și Iabloko pierduseră alegerile și că liderii de partid continuau să caute scuze pentru eșecurile electorale, dar refuzau să facă vreo schimbare.

Alegerile legislative din 2007 au fost dezastruoase. Iabloko a obținut doar 1,61% din voturi, adică aproximativ 1,1 milioane de voturi dintre cele aproape 69 de milioane exprimate. Partidul a pierdut cele patru locuri din Duma de Stat.

Navalnîi a spus că a fost vizat, pentru că a refuzat să-și urmeze colegii de partid în delirul scuzelor și explicațiilor.

„Motivul real al excluderii mele este că afirm fără ascunzișuri: Iabloko a eșuat complet la aceste alegeri. Și nu sunt mulțumit de pălăvrăgelile siropoase despre cum ne-au furat victoria. A răspândi acest neadevăr este umilitor pentru partid și pentru noi toți", a continuat Navalnîi. „Am trecut deja prin asta în 2003... A fost o minciună."

Navalnîi l-a acuzat pe Iavlinski că și-a pus interesele și narcisismul înaintea intereselor partidului.

„Principalul motiv al acestui eșec este că Iabloko a devenit o sectă închisă, secătuită", a adăugat el. „Noi le pretindem celorlalți să fie democrați, dar noi nu vrem să fim... Și cu cât sunt mai proaste rezultatele, cu atât mai rigidă este poziția conducerii. Cu atât mai mult trebuie să strângem rândurile în jurul ei." Critica lui Navalnîi a fost brutală, usturătoare și precisă. Iașin, care va ajunge să fie expulzat și el din Iabloko un an mai târziu, spunea că Iavlinski și partidul pur și simplu nu au vrut să încurajeze talentul și succesul.

„Sunt mulți vorbăreți în politică, dar puțini oameni capabili să pună pe picioare ceva", le declara Iașin jurnaliștilor de la publicația *Afișa*. „De asemenea, o persoană care poate lega două vorbe este, în general, o raritate. În acest sens, Navalnîi era un foarte valoros activist pentru Iabloko. Dar de îndată ce vrei să exerciți o influență reală asupra politicii partidului, poți să-ți iei adio. Fie ești dat afară, fie îți piezi funcția."

În remarcile sale de adio, Navalnîi a sfătuit Iabloko să renunțe la stindardul eșecului și autoamăgirii.

„S-ar putea să fie ultimul meu discurs ca membru Iabloko, așa că fac un apel la voi să nu vă mai autoamăgiți referitor la bunele noastre rezultate electorale și la posibilul furt de voturi. Gata cu minciuna!" Apoi i-a cerut demisia lui Iavlinski și a întregii conduceri a partidului.

„Vreau să le spun membrilor Biroului care urmează să voteze că puterea stă în adevăr, iar adevărul tot va învinge", a mai spus Navalnîi. Apoi, înfigând în ei pentru ultima oară pumnalul sarcasmului și-a aruncat brațul într-un salut nazist, strigând „Glorie Rusiei!" și a părăsit sala de ședință.

Votul pentru excluderea lui Navalnîi din Iabloko a fost aproape unanim. Numai Iașin a fost de partea lui. Valeri Borșcev, un vechi activist pentru drepturile omului, s-a abținut.

Experiența de la Iabloko a fost o lecție amară și, mulți ani mai târziu, după ce și-a revenit din comă, Navalnîi spunea că a fost una dintre cele mai mari greșeli ale sale.

— Am făcut un milion de greșeli. Fac treizeci de greșeli pe zi ca oricare altă ființă umană. Nu mi-e greu să-mi recunosc greșelile, i-a spus Navalnîi lui Iuri Dud, în primul său interviu important, imediat după ce a supraviețuit tentativei de otrăvire. Dar gândim temeinic toate deciziile pe care le luăm.

— Care au fost cele mai recente trei greșeli? l-a întrebat Dud.

— Că am stat prea mult în Iabloko, a răspuns Navalnîi.

— 6 —

CRUCIATUL ANTICORUPȚIE

„Există o singură modalitate eficientă de a învinge corupția și aceasta este de a construi o democrație."

– Alexei Navalnîi, 2015

La sfârșitul lunii aprilie, primăvara plutește, de obicei, în aer la Moscova, iar primele zile ale lunii mai sunt dedicate sărbătorilor – Ziua Muncii pe 1 mai și Ziua Victoriei pe 9 mai, care celebrează triumful asupra Germaniei în Marele Război Patriotic. Mulți ruși pleacă în vacanță.

Dar, în 2008, în loc să meargă la plajă, Navalnîi a organizat un alt tip de excursie exploratorie – în orașul Surgut din vestul Siberiei, mohorâtul și vastul cartier general al Surgutneftegas, una dintre marile companii energetice ale Rusiei, acolo unde managementul cu conexiuni la Kremlin organiza adunarea anuală a acționarilor.

„Unii merg la grătare în mai, alții în excursii în străinătate (sunt și din aceștia), iar eu am fost în orașul Surgut", scria Navalnîi pe blogul său de pe platforma LiveJournal. S-a plâns de asemenea de vremea rece – temperaturi sub zero grade și zăpadă. „Când vor repara situația meteo în țara asta?" se întreba el. „Ar cam fi timpul."

Navalnîi nu a vizitat obiective turistice. În fapt, a făcut primul mare pas public într-un nou rol – cel de acționar activist – care-l va transforma într-o celebritate și-l va propulsa de la statutul de obscur și pisălog susținător al democrației la acela de lider incontestabil al opoziției politice ruse și principal dușman al lui Putin.

Freneticele privatizări postsovietice au creat în Rusia o abundență de companii cotate la bursă, dar cu capital majoritar de stat, multe sub

conducerea – sau administrarea defectuoasă – a foștilor oficiali guvernamentali sau prieteni apropiați ai actualilor oficiali. Kremlinul a păstrat o mare parte din acțiunile la aceste corporații, în special în sectoarele energetice și bancare, fără a le supraveghea îndeaproape, în vreme ce managerii acestora făceau averi.

Corupția era în floare. În același timp, despre guvernanța corporativă aproape că nu se vorbea.

„Avem acționari, dar ei nu-și cunosc drepturile", afirma Ghennadi Gherasimov, fost purtător de cuvânt al lui Mihail Gorbaciov, ultimul lider sovietic, pentru *Washington Post* în 2003. Gherasimov, care a fost, de asemenea, jurnalist, se împrietenise cu unul dintre principalii susținători ai drepturilor acționarilor din Statele Unite, Evelyn Y. Davis, și chiar scrisese un articol despre ea. „Am crezut că este important ca rușii să știe că, chiar dacă ești proprietarul a doar două sau trei acțiuni, poți dezlănțui iadul pe pământ", spunea el.

Navalnîi nu a fost prima persoană din Rusia care s-a dedicat apărării drepturilor acționarilor. Bill Browder, fondatorul Hermitage Capital Management, la un moment dat cel mai mare investitor străin din Rusia, a făcut din activismul în sprijinul acționarilor o componentă de bază a unei strategii de investiții care l-a ajutat să câștige miliarde.

Browder, care fusese la început un puternic susținător al lui Putin, era pus pe făcut bani. Atacurile sale asupra unor companii precum Gazprom, compania gigant controlată de stat, pe tema devalizării activelor și a altor fraude, au avut ca scop creșterea prețurilor acțiunilor și a profitului. Browder a devenit avocat de frunte pentru drepturile omului doar ani mai târziu, după ce a fost expulzat din țară, iar consilierul său pe probleme fiscale, Serghei Magnițki, a murit într-o închisoare din Rusia, după ce a încercat să dezvăluie o masivă fraudă fiscală a guvernului.

Navalnîi, pe de altă parte, s-a zbenguit scurt timp pe bursă, după ce a obținut o diplomă de licență în finanțe și și-a pierdut majoritatea banilor la începutul anilor 2000, după ce a explodat bula dotcom[31]. Când a revenit la acțiuni, în 2007, nu a fost pentru a face bani, ci pentru a face dreptate și a scoate la iveală corupția.

[31] „Bula dotcom" se referă la bula speculativă care a explodat în martie 2000 și care a afectat, în special, așa-numitele companii dotcom ale noii economii, ducând la pierderi de active pentru micii investitori, în special în țările industrializate. (*n. red.*)

Pentru Navalnîi, implicarea pe piața bursieră era propria sa abordare a „investiției de impact", achiziționând acțiunile care-i dădeau dreptul legal să participe la întâlnirile anuale, să solicite informații de la președinții și directorii de corporație și, dacă era necesar, să deschidă procese sau să depună plângeri penale.

Până în 2007, el a adunat un portofoliu de acțiuni care ar fi năucit orice consilier financiar de bun-simț – o colecție curioasă de minuscule participații la unele dintre cele mai mari companii energetice și financiare din Rusia, cu șanse mici de a obține profituri rapide.

Pe lângă Surgutneftegas, avea acțiuni și la alte mari companii petroliere rusești – Transneft, Rosneft, Lukoil și Gazprom Neft – de asemenea, la două mari bănci controlate de stat, Sberbank și VTB, la giganții din domeniul producției energetice, RusHydro și Inter RAO UES, precum și la Gazprom, gigantul controlat de stat din domeniul extracției gazelor naturale.

Navalnîi a spus adesea că, pur și simplu, nu-i place să fie furat. Dar simțea, de asemenea, că lupta cu corupția corporativă va dezvălui, fără doar și poate, că în miezul sistemului politic cleptocratic al Rusiei se afla abuzul.

După cum s-a dovedit, rolul de cruciat pentru apărarea drepturilor acționarilor îi venea mănușă. Format ca avocat, era dispus să examineze cu mare atenție hărțogăraia veniturilor trimestriale, rapoartele anuale și alte dosare de reglementare. Dar cel mai util se va dovedi instinctul lui de a-l susține pe micul acționar și disprețul lui total față de mită.

În sala unde avea loc întâlnirea anuală Surgutneftegas se aflau aproximativ 350 de oameni, mulți dintre ei pensionari ai Surgutneftegas care nu aveau altceva de făcut decât să-i asculte pe ștabii corporației vorbind despre performanțele anuale ale companiei. Navalnîi era, în mod clar, din alt film. Cine era necunoscutul acesta înalt și tânăr? De ce era acolo?

Vladimir Leonidovici Bogdanov, directorul general al companiei, a citit din raportul său, bătând câmpii despre venituri și cheltuieli și mitraliind statistici: o creștere cu 29% a investițiilor de capital pentru producție; planuri pentru punerea în funcțiune a paisprezece mici câmpuri de extracție în Siberia de Vest. Venit total pentru 2007: 23,3 miliarde de dolari, cu un profit net de 3,46 miliarde de dolari.

Bogdanov conducea Surgutneftegas de la mijlocul anilor 1980, din perioada sovietică, și a continuat ca șef după privatizarea companiei în 1993. Dar, spre deosebire de adunările anterioare ale acționarilor, unde și-a recitat

raportul fără întrebări sau dezbateri, de data aceasta, cineva din audiență a ridicat mâna.

— Am ceva de spus! anunță Navalnîi.

Sala a înghețat.

Mergând la tribună, Navalnîi s-a lansat într-un discurs. Ca întotdeauna, a făcut pe placul publicului mulțumindu-le cu efuziune muncitorilor locali. Apoi, a început un atac pe trei direcții. În primul rând, a criticat Surgutneftegas pentru plata unor dividende infime – doar 31% din profitul net, în timp ce companiile petroliere din afara Rusiei comparabile cu aceasta plăteau de obicei 35% sau mai mult.

Ca parte a acestei plângeri, Navalnîi și-a exprimat bănuiala că profiturile erau sifonate de firme plătite pentru transportul și comercializarea petrolului companiei, în special Gunvor – o firmă înregistrată în Elveția, la care Ghennadi Timcenko, considerat un apropiat al lui Putin, era coproprietar. Navalnîi a sugerat că era posibil ca acționarii, inclusiv contribuabilii ruși, să fie trași pe sfoară.

A doua linie de atac se referea la secretul care îl învăluia pe proprietarul Surgutneftegas. „Surgutneftegas este una dintre cele mai mari companii comerciale din Rusia și nimeni nu știe de cine este deținută," declara Navalnîi pentru site-ul rusesc de știri online *Izbrannoe*. În replică, Bogdanov a afirmat, forțând absurdul, că nici măcar el nu știa cine este proprietarul companiei, pentru că el deținea mai puțin de 2,5% din acțiuni – insuficient, conform legii, pentru a cere dezvăluirea proprietarului.

A treia problemă a lui Navalnîi era, pur și simplu, o cerere pentru transparență. El a atras atenția că este mult prea dificil să accesezi informațiile companiei, inclusiv raportul anual, care putea fi obținut doar dacă mergeai să depui cererea personal. Navalnîi a propus o soluție care nu era neapărat nouă: toate materialele corporative, inclusiv cele despre întâlnirea anuală, să fie publicate online.

— Am insistat ca situația financiară a companiei să fie publicată pe internet, spunea el.

Intervenția lui Navalnîi a primit câteva aplauze răzlețe. Apariția lui la adunarea acționarilor a fost știrea zilei la *Vedomosti*, principala publicație de afaceri a Rusiei. Și, în cele din urmă, deși nu i s-a răspuns la solicitări, Navalnîi și-a exprimat satisfacția că i s-a permis să-și spună oful. „Trebuie să-i aducem

un omagiu lui Vladimir Bogdanov", a declarat Navalnîi pentru *Izbrannoe*. „Nu a intervenit."

* * *

Acea blândă indulgență nu va ține la nesfârșit.

Prezența sa la Surgutneftegas în calitate de avocat al acționarilor, era prima sa apariție publică, dar Navalnîi pregătea în liniște altă campanie concentrată pe o țintă și mai mare: Gazprom, bijuteria coroanei companiilor energetice controlate de stat.

Acel caz, devenit public la sfârșitul lui decembrie 2008, a fost prima ocazie în care siguranța personală a lui Navalnîi avea să fie periclitată. Din acel moment, problema a fost, tot timpul, *când* – și nu *dacă* – asasinii vor veni după el.

Amenințarea a venit odată cu prima „victorie" notabilă a lui Navalnîi în postura de cruciat anticorupție, în care a reușit să fie nominalizat ca „victimă" într-un dosar penal împotriva Gazprom, compania de stat din domeniul gazelor naturale. Cazul este un exemplu clasic al fraudelor răspândite în sectorul gazelor rusești, cu bani sifonați de un intermediar inutil.

Ca în multe dintre viitoarele investigații anticorupție ale lui Navalnîi, ancheta în cazul Gazprom nu începea cu el, ci fusese inițiată încă din 2005. Navalnîi a intervenit aducând atenție, publicitate și, cel mai important, tenacitate, refuzând să renunțe la cercetări, chiar dacă sistemul, în întregime – poliția, procurorii, tribunalele și Gazprom însuși –, a încercat să mușamalizeze totul.

Frauda a fost atât de evidentă încât Ministerul rus de Interne s-a simțit obligat să investigheze, începând o „luptă cu odgonul" care a durat ani, autoritățile închizând și deschizând în mod repetat ancheta. Unul dintre cele mai neașteptate obstacole s-a ivit atunci când însăși compania Gazprom nu a vrut să admită că a suferit vreun prejudiciu, refuzând de mai multe ori să fie considerată victimă. Atunci a intervenit Navalnîi care a cerut, în vara lui 2008, să fie considerat acționar prejudiciat, salvând astfel cazul, cel puțin pentru câteva luni în plus.

În plângere se afirma că o filială Gazprom numită Mejreghiongaz a fraudat acționarii cumpărând gaz de la un furnizor, Novatek. În loc să cumpere gazul direct, Mejreghiongaz a folosit un intermediar inutil, Trastinvestgaz,

care a perceput adaosuri de până la 70%, escrocându-i pe investitorii Gazprom cu peste 1,5 miliarde de ruble sau 53 de milioane de dolari.

Dar chiar dacă Navalnîi a obținut o mică victorie, fiind recunoscut ca victimă și reclamant în plângerea penală, a fost avertizat că se pune astfel în pericol.

El a descris cazul – și amenințarea care a urmat – pe blogul său, sub titlul „Cum se taie cu fierăstrăul la Gazprom". În rusă, verbul „a taia cu fierăstrăul" – când tai, de pildă, un buștean sau o creangă de copac – înseamnă în argou „a jumuli", „a da cu jula" sau „a delapida", ca de pildă „cum au jumulit bugetul".

Textul publicat de Navalnîi pe blog va deveni primul dintr-o serie de atacuri spectaculoase asupra schemelor de megacorupție publicate cu titluri similare: „Cum au tăiat cu fierăstrăul la VTB." „Cum au tăiat cu fierăstrăul la Transneft." „Cum au tărat cu fierăstrăul la Căile Ferate Ruse."

Chiar și în 2008, Navalnîi avea talentul de a explica tranzacții și fraude financiare complexe într-un limbaj simplu și ușor de urmărit. Stilul folosit pe blogul lui era tăios și sarcastic și adesea plin de glume sau observații mucalite. Uneori strecura remarci corozive și nepotrivite, chiar amenințări, dar ~~tăiate în text~~, un semn că era conștient că a mers, poate, prea departe.

Navalnîi și-a deschis textul despre Gazprom cu o explicație rapidă a monopolului de bază al pieței de gaze din Rusia. Orice afacere care are nevoie de gaz, spunea el, trebuie să cumpere de la Mejreghiongaz, o divizie a Gazprom. „Nu poți cumpăra de la altcineva. Pentru că conducta aparține Gazprom", scria el. „Și fără o conductă, nu poți transporta gazul. Fără conductă, poți folosi gazul doar pentru a aprinde un frumos rug învăpăiat peste nesfârșitele câmpii troienite de zăpadă."

Navalnîi a explicat în continuare frauda care era stridentă, chiar dacă ingenioasă, prin care intermediarul, Trastinvestgaz, a intervenit pe neașteptate și a achiziționat gazul pe care Gazprom refuza să-l cumpere, de la un relativ mic producător numit Novatek.

Două zile mai târziu, Trastinvestgaz a vândut exact același gaz, transferat prin exact aceeași conductă, către Gazprom la un preț aproape dublu. Când oficialii de la Gazprom au fost presați să explice de ce nu cumpăraseră gazul de la început pentru prețul mai mic, ei au insistat inițial că Gazprom nu avea numerar pentru finalizarea tranzacției. Dar, potrivit lui Navalnîi, Trastinvestgaz cumpărase gazul folosind un împrumut de la... Gazprom.

„Într-un mod atât de simplu", scria Navalnîi, „eficienții manageri de la Gazprom au câștigat mutând niște hârtii în jurul mesei, 1,5 miliarde de ruble [aproximativ 53 de milioane de dolari]. Doar de data aceasta. Este clar că acesta este doar micul vârf al marelui aisberg."

Chiar dacă se bucura că a fost numit victimă prejudiciată în acest caz, Navalnîi a pomenit și despre sinistrul avertisment care i-a însoțit mica lui victorie.

„Cel care investiga dosarul, un locotenent-colonel foarte bine dispus, mi-a spus la prima noastră întâlnire: «Alexei Anatolievici, voi emite acum o decizie prin care te recunosc drept victimă»", scria Navalnîi. „«Dar cred că e de datoria mea să te avertizez – un bărbat din conducerea lui Novatek, care era la curent cu schema și a semnat totul, a murit tragic în circumstanțe stranii după declanșarea anchetei. Se pare că a avut un accident cu snowmobilul.»"

În postarea de pe blogul de pe LiveJournal din acea zi, 28 decembrie 2008, Navalnîi dă primele mostre de umor negru în legătură cu riscurile la care se expunea în lupta împotriva corupției și a puternicelor interese corporatiste, dar și împotriva celor mai puternici și necinstiți politicieni ai Rusiei.

„Pentru orice eventualitate, declar oficial: nu merg cu snowmobilul. Nu plănuiesc să merg la schi anul acesta și nici anul viitor. Nu sunt pasionat de cățărări și nici de deltaplanorism. Conduc prudent mașina. Nu spăl ferestre, mai ales când sunt deschise. Nu-mi place să mănânc pește-balon sau ceva asemănător la micul dejun. Nu traversez pe roșu. Înot foarte bine. Nu merg, de obicei, pe străzi unde cad cărămizi, țigle sau piane de la etaj etc. Asta nu înseamnă că îmi este foarte frică de «contramăsuri», ci doar așa, să se știe", scria Navalnîi.

* * *

Bătălia cu Gazprom avea să se prelungească ani de zile.

Între timp, Navalnîi își făcea mâna folosind pachetele mici de acțiuni pentru a stărni mari necazuri. Printre aceste participații erau două acțiuni la Transneft, gigantica companie controlată de stat care gestiona sistemul de conducte petroliere. Iar pe 6 august 2008, Navalnîi a declanșat o altă cruciadă pe blogul său LiveJournal: efortul de a descoperi cum a devenit Transneft, dintr-odată, unul dintre cei mai mari donatori de caritate – dând aproape

7,2 miliarde de ruble, sau aproximativ 300 de milioane de dolari, în 2007 – și să descopere unde s-au dus banii.

Navalnîi a aflat despre donație dintr-un articol din publicația *Vedomosti* din 24 martie 2008, despre rezultatele din trimestrul trei ale Transneft, care făcea publică și extraordinara dezvăluire. Articolul descrie cum, în 2007, Transneft a bătut toate recordurile la contribuții caritabile din istoria Rusiei, oferind mult mai mulți bani decât a plătit ca dividende acționarilor – principalul acționar fiind, desigur, guvernul rus.

Uriașa sumă de bani sifonată din companie a fost suficientă pentru a-i stârni interesul lui Navalnîi. Dar explicația companiei a fost de un nonsens absolut care l-a făcut să turbeze de furie. „Anual descoperim petrol în exces în sistemul Transneft din cauza impreciziei instrumentelor de măsură și a evaporării petrolului", citau jurnaliștii de la *Vedomosti* explicația managerilor Transneft. „Cum să cheltuiești banii din vânzarea surplusului de petrol se decide în consiliul de conducere al companiei." Compania le-a spus jurnaliștilor că, în ultimii ani, „toate veniturile rezultate din vânzarea petrolului în surplus" au fost donate în scopuri caritabile.

Mihail Barkov, unul dintre vicepreședinții Transneft, spunea că banii au fost donați pentru susținerea orfelinatelor, spitalelor de oncologie, organizațiilor sportive și grupurilor religioase. În mod curios, Barkov părea să se străduiască din răsputeri să sublinieze că Semion Vainștok, recent demisionat din funcția de președinte al Transneft, „nu avea nimic de-a face cu asta", deoarece compania nu vânduse excesul de petrol decât din octombrie 2007, adică după ce Vainștok a părăsit compania.

„Cel mai mare filantrop din Rusia este Transneft", anunța Navalnîi prefăcându-se mirat. „Anul trecut, compania a cheltuit 7.193.000.000 de ruble pentru caritate", a scris el. Îngrijorat, pare-se, că oamenii nu percep enormitatea sumei, a adăugat: „În cuvinte: *șapte miliarde o sută nouăzeci și trei de milioane de ruble*. Este o donație foarte generoasă, ținând cont că, în același an, Transneft a cheltuit doar 6 miliarde de ruble pentru repararea și întreținerea tuturor conductelor de petrol", scria Navalnîi. „Cu alte cuvinte, caritatea este mai importantă pentru Transneft decât întreținerea conductelor de petrol, deși aceasta este singura și fundamentala sarcină a Transneft."

Navalnîi nota că comunitatea de bloggeri din Rusia ar trebui să fie interesată în mod special, având în vedere popularitatea în creştere a *crowdfunding*-ului[32] online. În fiecare zi, cineva posta o nouă poveste zguduitoare care ar fi meritat donaţii. Întrebarea lui Navalnîi era simplă: „În ce scopuri lăudabile dă Transneft astfel de sume colosale?"

„Am întrebat multe persoane din organizaţiile caritabile despre Transneft", a scris Navalnîi. Apoi, folosind majusculele, pentru a-şi întări spusele: „DAR N-AM ÎNTÂLNIT PE NIMENI CARE SĂ FI AUZIT DE SOARTA FIE ŞI A UNEI MICI PĂRŢI DIN BANII DE CARITATE DE LA TRANSNEFT."

Pe cei de la Transneft, Navalnîi i-a întrebat foarte politicos: „Vă rog să ne spuneţi ce organizaţii au beneficiat de asistenţa caritabilă a companiei." La început, spunea el, a primit răspunsuri vagi, dar politicoase despre faptul că compania oferă „asistenţă caritabilă deschisă şi transparentă multor organizaţii. Mai apoi, le-a sărit ţandăra, dându-mi de înţeles că «Nu e treaba ta pe cine ajutăm noi.» Acum, după ce le-am intentat proces, Transneft susţine că acestea sunt informaţii confidenţiale."

„Poate o companie de stat să doneze în regim confidenţial 300 de milioane de dolari pentru caritate? După părerea mea, nu", scria Navalnîi, răspunzând propriei întrebări. „Celor de la Transneft, guvernului Federaţiei Ruse, Ministerului Energiei şi tuturor celorlalţi către care am îndreptat cereri, li se pare că da."

În mod reflex, Navalnîi împarte fiinţele umane în bune sau rele. De multe ori instinctele lui sunt corecte. Uneori greşeşte. Dar, de obicei, le rezervă o doză specială de venin oamenilor pe care îi percepe ca fiind răi şi sunt puşi în poziţii din care ar trebui să facă bine. Identificarea unor ticăloşi anume în marea groapă a cleptocraţiei ruse a fost întotdeauna unul dintre talentele extraordinare ale lui Navalnîi. În cazul Transneft, cel puţin iniţial, Navalnîi a decis că principalul răufăcător ar fi Oleg Viacheslavovici Viughin, ales ca membru independent al Consiliului de administraţie al Transneft.

Navalnîi şi-a deschis campania publică împotriva lui Viughin printr-o postare pe blog pe 8 septembrie 2008, sub titlul: „Managerul generaţiei următoare".

---

[32] Practica de finanţare a unui proiect sau a unei afaceri prin strângerea de bani de la un număr mare de oameni, de obicei prin internet. (*n. trad.*)

El a început prin a face legătura cu biografia oficială a lui Viughin în calitate de șef al Serviciului Federal pentru Pieţele Financiare din Federaţia Rusă. CV-ul lui Viughin era impresionant: diplome de licență și studii superioare în domeniul fizicii și științelor matematice, activitate de predare și cercetare concentrată pe cererea consumatorilor, comerț și prognoză economică, urmate de o serie de poziții importante în guvern și în sectorul privat, începând din 1993, cu numirea sa ca șef al Departamentului de Politici Macroeconomice din cadrul Ministerul rus al Finanțelor. Din 2002 până în 2004, a fost prim-vicepreşedinte al Băncii Centrale Ruse. „Ufff", scria Navalnîi pe blogul său de pe LiveJournal. „Sunt deja obosit enumerându-i meritele."

Navalnîi a remarcat că, pe-atunci, Viughin era președintele Consiliului directorilor MDM Bank – „și nu numai", adăuga el. „Pentru că Oleg Viughin este o persoană foarte respectată, este numit director independent în diverse locuri. Pentru că este o mare onoare să-l ai pe Oleg Viughin ca director independent. Are întotdeauna un efect pozitiv asupra comunității naționale și internaționale. Ei știu prea bine că Oleg Viughin este un tip care susține transparența și eficiența", continua Navalnîi, cu un sarcasm care dădea pe dinafara ecranului. „Prezența lui Oleg Viughin în consiliul de administrație este ca un semnal, vrea să transmită că: «Totul este OK cu noi. Totul este transparent și eficient, pentru că Oleg Viughin însuși a garantat pentru noi. Reputația lui este în joc și, pentru el, este neprețuită.» Acum", reluă Navalnîi, „Viughin este în consiliul de la Transneft. Și uite așa, O.V. Viughin va primi (sau a primit deja) o scrisoare oficială. În care nu va fi praf de antrax, ci o cerere din partea unuia dintre acționarii OAO AK Transneft să ofere asistență în obținerea unor informații fie și sumare despre cele 12 miliarde de ruble care au fost retrase de la Transneft în ultimii doi ani sub formă de donații caritabile."

Răutăcioasa aluzie la antrax făcută de Navalnîi oferă o oarecare perspectivă asupra unei persoane care-și asumă tot mai mult rolul de personalitate publică deosebit de importantă. Arma biologică revenise în fruntea știrilor din acea vară în Statele Unite și în media internațională, după ce FBI a numit un suspect într-un șir de atacuri cu antrax care îngroziseră SUA în 2001, după atacurile teroriste din 11 septembrie. Suspectul, Bruce E. Ivins, făcea cercetări de multă vreme în domeniul armelor biologice lucrând într-un laborator al armatei. Devenise interesat de antrax după declanșarea unei epidemii în 1979 la Sverdlovsk, orașul rus cunoscut acum ca Ekaterinburg. Cel puțin șaizeci și

patru de oameni au murit din cauza antraxului eliberat accidental de o unitate militară sovietică.

Navalnîi era dependent de ştiri. În acele vremuri, când nu vitupera împotriva corupţiei, îşi folosea adesea blogul pentru a comenta evenimentele actuale şi cultura pop, în principal, din Rusia, dar şi din Statele Unite şi de pe tot mapamondul. Gluma cu antrax era, de asemenea, genul de remarcă accidentală, muşcătoare care-l va face pe Navalnîi vulnerabil la procese şi urmăriri penale. Glumea sau îl ameninţa pe Viughin cu moartea? Pe măsură ce făcea tot mai mult scandal şi scotea din sărite oameni din ce în ce mai puternici, adversarii lui Navalnîi îi vor intenta procese sau vor cere începerea urmării penale împotriva lui pentru mult mai puţin.

Acţiunea penală iniţiată de Navalnîi îl viza în mod special pe Viughin, acestuia cerându-i-se să-şi îndeplinească obligaţiile în calitate de membru independent al consiliului de directori. În noiembrie 2008, Navalnîi a publicat o „declaraţie" asupra acestui caz, ca urmare a unei audieri de la Moscova. El a remarcat că Viughin nu a participat la audiere, dar a trimis trei avocaţi, care au susţinut că, în calitate de director independent, Viughin avea dreptul de a ignora cererile acţionarilor minoritari.

„Poziţia lui Oleg Viughin este uluitoare", a scris Navalnîi în declaraţia sa. „El este o persoană celebră cu o reputaţie bună. A fost ales ca director independent al companiei şi, evident, ar trebui să pledeze pentru transparenţă în activitatea companiei şi, deopotrivă, pentru lupta împotriva fraudelor." Apoi a adăugat: „L-am abordat aşteptându-mă la susţinere pentru cererile mele legitime. Cu toate acestea, Viughin preferă să-şi sacrifice reputaţia pentru a acoperi tranzacţiile dubioase care au loc la Transneft."

Navalnîi îl măgulea, contând, pare-se, pe faptul că Viughin era de partea lui. „Avem motive serioase să credem că, sub acoperirea activităţilor caritabile, s-a furat şi continuă să se fure la o scară deosebit de mare", a scris el. „Este păcat că Viughin a ajuns de partea cealaltă a baricadei. Nu putem decât să sperăm că nu este el însuşi implicat în aceste fraude."

Navalnîi a încheiat cu o altă împunsătură caracteristică. „Nu voi mai adăuga decât că nu cu mult timp în urmă, Oleg Viughin a primit Diploma de Aur pentru contribuţia sa personală la creşterea transparenţei bursei interne de valori. În ce măsură se leagă această diplomă de susţinerea acordată de Viughin actelor filantropice secrete ale Transneft este neclar", scria Navalnîi. „Dar mi-am propus de acum înainte ca toate scrisorile către Viughin (şi evident că

vor fi multe) îi vor fi adresate lui Oleg Viaceslavovici Viughin, membru independent al Consiliul de Administraţie al AK Transneft OJSC, câştigător al Premiului «pentru contribuţia personală la creşterea transparenţei pieţei de valori», deţinător al Diplomei de Aur."

Au fost postate peste treizeci de comentarii ca răspuns şi Navalnîi era încântat de implicarea cititorilor săi. Unul dintre ei a comentat: „Există vreo şansă ca Viughin să fie avansat? Îmi doresc ca toţi oamenii buni de la Transneft să devină nu numai deţinători de diplome de aur, ci şi de zăbrele de aur, să stea permanent după ele."

Navalnîi a răspuns: „Viughin este doar atât – o problemă secundară. Adevăratul răufăcător este Vainştok and Co. Treptat, îi vom identifica pe toţi."

O lună mai târziu, Navalnîi a apelat din nou la Viughin, consemnând comentariile pe care le-a făcut Viughin după asasinarea lui Andrei Kozlov, vicepreşedintele Băncii Centrale a Rusiei, care fusese vizat pentru acţiunile sale de combatere a spălării de bani pe scară largă. Vorbind cu jurnaliştii din Singapore la o reuniune a miniştrilor de finanţe G-7 din 2006, Viughin afirma că lupta Italiei împotriva mafiei şi a corupţiei a început „când au apărut oameni care şi-au spus: «Sunt ameninţat, munca mea este periculoasă, dar voi face ceea ce îmi spune conştiinţa»."

Navalnîi scria: „Sunt complet de acord cu tine şi cred că acum este timpul să faci ceea ce îţi spune conştiinţa."

„Acum" era un termen prea ambiţios şi optimist. Transneft nu a vrut să divulge nicio informaţie. Dar presiunile lui Navalnîi aveau efect. Exemplul lui a fost urmat de jurnalişti şi de alţi activişti. În mai 2009, *Vedomosti* relata că în documentele de informare ale unei broşuri de obligaţiuni, o filială Transneft dezvăluia că a făcut mari donaţii caritabile către două organizaţii, „Fondul de asistenţă" şi „Kremlin-9". Sumele implicate nu se apropie nici pe departe de totalul pe care Transneft spunea că l-a donat pentru acte de caritate, dar măcar erau unele indicii despre direcţia în care dispăruseră uriaşele sume de bani. Asociaţia Kremlin-9 era cu deosebire interesantă, având în vedere că fusese înfiinţată ca organizaţie de caritate în sprijinul actualilor şi foştilor angajaţi ai serviciilor de securitate ruse – cu alte cuvinte, în sprijinul unora ca Putin.

La mai puţin de un an, pe 3 septembrie 2009, Viughin a publicat un articol de opinie în *Vedomosti,* prin care cerea o reformă generală a economiei Rusiei după criza financiară din 2008. Navalnîi nu a citit de prima dată articolul, dar a descoperit mai târziu laudele lui Konstantin Sonin, un strălucitor

economist rus de orientare occidentală. Când a citit editorialul, Navalnîi a fost uluit şi înfuriat.

În articol, Viughin cerea reforme majore, inclusiv o mai mare eficienţă în administraţia publică şi noi mecanisme pentru evaluarea publică a calităţii şi eficienţei instituţiilor statului. El sublinia, de asemenea, importanţa mass-media în informarea publicului şi pentru a facilita descoperirea celor responsabili.

Dezlănţuindu-se pe blog sub titlul „Ipocrizie de primă mână", Navalnîi a lăudat articolul, spunând: „După ce-l citeşti, îţi vine parcă... să dai cu pumnul în masă şi să exclami: «De ce mai zăbovim? E clar ce avem de făcut!» Înţeleptul Oleg Viughin spune o grămadă de lucruri corecte."

Apoi însă Navalnîi spune că Viughin este ipocrit şi mincinos, adăugând: „Transneft este acum, în esenţă, un grup infracţional organizat." Aproximativ o lună mai târziu, Viughin i-a scris lui Navalnîi o scrisoare în care îi spunea că i-a cerut oficial preşedintelului Transneft, ministrul rus al energiei, Serghei Şmatko, să publice toate informaţiile despre aşa-zisele donaţii caritabile în valoare de 15 miliarde de ruble făcute de Transneft din 2005 până în 2008.

Navalnîi a declarat un armistiţiu şi s-a proclamat victorios. „Foarte bine. Ce mai pot să spun?" scria el pe blogul lui. „Omul a avut curajul să fie consecvent şi admite că a greşit." Dar ştia că schimbarea de poziţie a lui Viughin nu va schimba cu nimic comportamentul Transneft. „Sunt destul de sigur că consiliul de administraţie va respinge propunerea", scria Navalnîi. „Dar cel puţin întrebarea a fost pusă oficial."

De asemenea, el a promis că va continua să preseze Transneft, avertizând: „Urmează, în curând, pe ecranele noastre multe lucruri interesante despre ei." După cum s-a dovedit, suma estimată la 500 de milioane de dolari sifonate prin donaţii caritabile nu era decât un mărunţiş în cazul presupuselor fraude şi deturnări de fonduri de la Transneft.

* * *

În timp ce se lupta cu Transneft, Navalnîi era în proces de arbitraj cu Rosneft, compania petrolieră de stat, căreia îi cerea să dezvăluie informaţii corporative de bază, după cum prevedea Legea Societăţilor pe Acţiuni. Astfel de informaţii sunt, de obicei, publicate şi trimise acţionarilor, în ţările cu pieţe

de valori mobiliare și sisteme de reglementare și judiciare care funcționează normal. Nu și în Rusia.

În timp ce organiza aceste cruciade pentru drepturile acționarilor, Navalnîi a descoperit că aceste campanii anticorupție îi oferă o structură organizațională puternică pentru activitatea sa politică mai largă, aducându-i publicitate și recunoaștere publică.

Pe 30 noiembrie 2009, Navalnîi a publicat cea mai explozivă investigație de până atunci despre o presupusă fraudă de proporții la VTB Bank, deținută în proporție de 85% de guvernul rus. Șeful biroului de supraveghere VTB era ministrul de Finanțe, Alexei Kudrin, iar în mai 2007, Putin în persoană i-a îndemnat pe cetățenii ruși să cumpere acțiuni la VTB într-o ofertă publică inițială limitată.

În postarea sa intitulată „Cum au tăiat cu fierăstrăul la VTB", Navalnîi a descris o schemă în care managerii VTB au investit în platforme petroliere, care urmau, la rândul lor să fie închiriate companiilor de foraj – mai precis treizeci de platforme fabricate de un producător chinez, Sichuan Honghua Petroleum Equipment, care a însumat 4500 de tiruri de echipamente.

Instalațiile ar fi costat 10 milioane de dolari bucata la producător. Dar VTB le-a cumpărat printr-o companie intermediară din Cipru, care a perceput un comision de 15 milioane de dolari, umflând prețul total cu 156 de milioane de dolari, care, desigur, au fost deturnate. Dar înșelătoria nu se oprea aici. În loc să închirieze instalațiile direct companiilor energetice, VTB a creat mai apoi o companie-fantomă numită Well Drilling Corporation, potrivit investigațiilor lui Navalnîi, care acționa ca un nou intermediar. Instalațiile au fost închiriate de Well Drilling pentru 200.000 de ruble pe zi, de la care clientul final le închiria pentru un preț dublu. După calculele lui Navalnîi, de-a lungul întregii perioade de închiriere, adică opt ani, au fost furate 400 de milioane de dolari.

Cu excepția faptului că schema nu prea mergea. Doar unele dintre platforme au fost închiriate. Restul au fost ascunse în îndepărtata regiune din nordul Siberiei, Iamal, unde Navalnîi s-a deplasat pentru a vedea bucățile de metal aruncate pe câmpurile înzăpezite – „cincisprezece hectare", scria Navalnîi, „pline cu bucăți de fier".

Voia acum ca cititorii săi să înțeleagă implicațiile. Încurajați de Putin, 150.000 de investitori cumpăraseră acțiuni la VTB. „Încă mai credeți că prețul acțiunilor VTB a scăzut de la 13,6 copeici pe acțiune (prețul stabilit public

în IPO[33]), la 6 copeici cât fac acum din cauza crizei financiare internaţionale?" întrebă Navalnîi. „Sau că motivele căderii sunt... hm... metode specifice de management?"

El şi-a îndemnat adepţii să se alăture campaniei. „Putem face ceva pentru a ajuta? Desigur, puteţi şi, în plus, avem mare nevoie de ajutor," scria el. „Există aproximativ 150.000 de acţionari minoritari ai VTB. Aceşti oameni au fost şmecheriţi şi jefuiţi fără milă. Formez un cartel al acţionarilor care sunt gata să intre în această afacere. Să continuăm ancheta. Să solicităm daune. Să iniţiem un dosar penal. ~~Să-i torturăm şi să-i spânzurăm~~ etc." A mai adăugat: „Amintiţi-vă, cu cât mai multă publicitate, cu atât sunt mai mari şansele de succes."

Navalnîi înregistra un adevărat succes, înfuriindu-şi ţintele din guvern şi cercurile de afaceri şi impresionând jurnaliştii şi cetăţenii sătui de deceniile de corupţie nemărginită şi de abuzurile din Rusia.

Vedomosti l-a numit pe Navalnîi, care avea pe atunci treizeci şi trei de ani, drept „omul anului" 2009, în cadrul unui clasament anual. Spunând despre el că este „acţionar minoritar al celor mai mari companii din Rusia", ziarul adăuga: „Un erou singuratic, un om de afaceri prudent sau un manager al proiectului *Să obligăm companiile statului să cureţe apele*? Nu ştim ce este Navalnîi, acţionar minoritar la companii de top. Nici nu contează. Lui Navalnîi nu i-a fost frică să le declare război «managerilor eficienţi», aşa cum îi numeşte el, din cadrul companiilor de stat. În timp ce investitorii profesionişti îşi rezolvă în linişte problemele, o persoană simplă, care nu este învestită nici cu statut, nici cu putere, încearcă să lupte cu sistemul."

Ziarul a menţionat că Navalnîi s-ar putea întoarce în politică, dar mai important, se spunea că era un exemplu: buturuga mică putea riposta şi schimba situaţia. „Nu poţi fi luptător, dacă eşti singur pe câmpul de luptă[34]", a spus *Vedomosti*. „Navalnîi încurajează şi alţi acţionari să participe la proiectele sale care ar putea fi o trambulină pentru întoarcerea lui în politică. Dar acum altceva este mai important – prin exemplu personal le dovedeşte cetăţenilor că au capacitatea de a-şi proteja drepturile."

---

[33] Abreviere de la *Initial Public Offering*, Oferta publică iniţială de acţiuni în cazul unei societăţi care urmează să fie listată la bursă. (*n. trad.*)

[34] Aluzie biblică: „Atunci, din doi care vor fi în ţarină, unul se va lua şi altul se va lăsa." (Matei, 24:40) (*n. trad.*)

În martie 2010, Navalnîi a făcut echipă cu redacția ediției ruseşti a *Forbes* pentru a solicita documente şi informații de la zece dintre cele mai mari companii din Rusia ca să testeze calitatea guvernanței corporative. Au obținut reacții amestecate.

Gazprom a furnizat rapid documentele, împreună cu o factură de 643 de ruble (aproximativ 21 de dolari), costul fotocopiilor. Alte companii, cum ar fi, de pildă, RusHydro şi Inter RAO, au furnizat doar o parte din documente, spunând că unele materiale erau confidențiale. VTB a furnizat informații complete, dar i-a taxat cu aproximativ 422 de dolari pentru printarea celor 2.373 de pagini. Sberbank, cea mai importantă bancă de economii şi împrumuturi din Rusia, a răspuns cu mare întârziere, dar a trimis documentele gratuit.

Transneft, Gazprom Neft şi Rosneft nu au furnizat informații. În articol, Navalnîi făcea apel la Serviciul Federal pentru Piețele Financiare şi la Parchet. Concluzia generală: „Dezastru total în țara cu standarde guvernamentale corporative."

Navalnîi a insistat cu propriile sale dosare în instanță şi a înregistrat mici victorii.

În mai 2010, o instanță a decis că poliția nu a investigat corespunzător plângerea lui Navalnîi împotriva Transneft şi i-a ordonat s-o facă.

Între timp, avocații de la Rosneft au depus mari eforturi să justifice de ce nu-i dau informațiile lui Navalnîi. Unul dintre argumente era că, pur şi simplu, nu deținea suficiente acțiuni. În urma unei contestații depuse, în septembrie, de companie în instanță, Navalnîi a spus că e bucuros să afle că deține 0,00000326% din Rosneft.

Navalnîi, care avea o bursă la Universitatea Yale la acea vreme, a răspuns pe blogul său adoptând tonul unui american. „În America, scria el, în astfel de cazuri, se spune *Oh, my goodness!* Ce se spune în rusă în asemenea ocazii, vă veți da seama şi singuri."

Potrivit avocaților companiei Rosneft, scria Navalnîi, parcă nevenindu-i să creadă: „Acționarii sunt mari, mici şi nesemnificativi. Şi drepturile lor sunt, prin urmare, mari, mici sau nesemnificative. Dar cea mai mare porcărie este că Rosneft a decis să dovedească în instanță că A.A. Navalnîi nu este un acționar obişnuit." Într-adevăr, în dosarul prezentat în instanță, compania argumenta: „Este, de asemenea, un lucru evident faptul că A.A. Navalnîi nu este

un acţionar obişnuit..., iar scopurile lui sunt indisolubil legate de activităţile sale socio-politice."

În postarea sa pe internet, Navalnîi a încercat să-l ironizeze pe Peter O'Brien, vicepreşedinte Rosneft, scriind în transliteraţie rusească: „Petrucio, ce e? Văd că-ţi place să fii rusul cel rău. Doar să nu uiţi că în ţara ta de baştină aveţi Legea referitoare la luarea de mită." O'Brien este, de fapt, american, aşa că documentul legislativ relevant ar fi Foreign Corrupt Practices Act[35], nu Bribery Act aplicată în spaţiul britanic, dar punctul de vedere al lui Navalnîi era clar.

Curtea de Arbitraj a fost, în cele din urmă, de acord cu Navalnîi în ceea ce priveşte dreptul său, ca acţionar, la dezvăluirea informaţiilor companiei. În luna august a anului 2010, instanţa le-a ordonat celor de la Rosneft să furnizeze procesele-verbale de la şedinţele consiliului director.

* * *

La început, Navalnîi a utilizat platforma de blogging LiveJournal pentru a posta transcrierile intervenţiilor sale la radio. Dar, pe măsură ce devenea tot mai activ politic, internetul se va dovedi singura lui modalitate de a evita inflexibila cenzură guvernamentală asupra tuturor canalelor de televiziune. Propaganda Kremlinului era atât de răspândită pe atât de multe şi diverse canale mediatice, încât Navalnîi numea în derâdere televiziunea rusă „cutia cu zombi" – un fel de „cutia cu proşti", dar mai insultător. Navalnîi nu era singurul rus revoltat care folosea blogosfera pentru a se lansa într-un discurs politic mai deschis şi pentru a face pe justiţiarul online. Dar el era, fără îndoială, cel mai eficient – şi cel mai popular.

Pe 7 octombrie 2010, Evgheni Lerner, cofondatorul firmei de web design Artus, a publicat o postare revoltată pe LiveJournal în care descrie cum Ministerul Sănătăţii din Rusia a lansat o licitaţie publică pentru proiectarea unui portal online care să conecteze furnizorii de servicii medicale cu pacienţii. Prima problemă: costul absurd de 55 de milioane de ruble, adică aproximativ 1,8 milioane de dolari. Al doilea: proiectul trebuia finalizat în şaisprezece zile.

„Ce idee tare şi, cel mai important, nouă!" Lerner scria, cu un sarcasm muşcător. „Pe scurt, o astfel de resursă de internet va îmbunătăţi semnificativ

[35] Lege americană care interzice mituirea unor funcţionari străini pentru a favoriza afacerile persoanelor private sau companiilor americane. (*n. trad.*)

calitatea alfabetizării medicale și a serviciilor oferite în țara noastră. Glorie Ministerului nostru al Sănătății și Dezvoltării Sociale, cel mai grijuliu minister din lume. Ura! Există cineva, în afară de angajații Ministerului Sănătății și cei care urmează să facă pagina asta, care să creadă că se va crea ceva util și care merită atâția bani?"

Lerner l-a informat pe Navalnîi, care a postat despre licitație două zile mai târziu, invitându-și cititorii cu experiență în dezvoltarea paginilor web să-și spună părerea, chiar dacă Lerner, în persoană, se ocupa cu așa ceva și era unul dintre cei mai buni experți din Moscova.

„Hm... mmmm... Nu înțeleg deloc costul site-urilor etc.", scria Navalnîi. „Dar am ceva experiență de când îmi creează alții site-urile de internet. Pe baza acestei experiențe, personal pot spune că niciodată, niciodată vreodată, nu poți face un site complex (în special, o rețea socială) în 16 zile. Dar, judecând după preț, pagina ar trebui să fie FOARTE sofisticată."

Fără să piardă timpul, Navalnîi a acuzat pe față ministerul de fraudă. „Prima mea impresie: furnizorul este cunoscut. Site-ul este gata. Banii sunt băgați în cont. Și, desigur, mi-aș dori foarte mult să iau un băț cu un vârf foarte ascuțit cu care să înțep Ministerul Sănătății." Și-a îndemnat adepții să depună plângeri la Serviciul Federal Antimonopol al Rusiei.

Două zile mai târziu, licitația a fost anulată. Printr-o postare cu titlul „Hehehehehehehe", Navalnîi s-a lăudat cu succesul său rapid.

Susținătorii lui Navalnîi au identificat și alte licitații pentru proiecte IT cu prețuri umflate pentru Ministerul Sănătății. Oficialul care se ocupa de acestea, Oleg Simakov, șeful departamentului de informații digitale al Ministerului Sănătății – poreclit „Sprânceană" de Navalnîi din cauza sprâncenelor sale îmbinate – a fost forțat să-și dea demisia.

„Felicitări și mulțumiri tuturor celor care au participat la partida de înțepături", scria Navalnîi fericit după ce licitația inițială a fost anulată. „Și a fost nevoie de doar două postări. Una. Două."

De fapt, tehnic vorbind, au fost trei, adăugând și postarea inițială a lui Lerner, cel care a descoperit întreaga schemă. Dar, după ce a recunoscut în două vorbe, la început, că Lerner i-a vândut pontul, Navalnîi nu a mai vrut să lase pe altcineva să-i eclipseze legenda în creștere de principalul cowboy al anticorupției pe net din Rusia.

* * *

Adevărul este că statutul și recunoașterea numelui lui Navalnîi erau în creștere. Atrăgea tot mai mult atenția și noi surse de informații. Astfel că, în noiembrie 2010, a publicat cea mai amplă investigație de până atunci.

Era dezvăluirea la care făcea aluzie Navalnîi atunci când insista asupra actelor de caritate. Cu titlul „Cum au tăiat cu fierăstrăul la Transneft", Navalnîi susținea în acea postare că directorii Transneft, în frunte cu Vainștok, au furat cel puțin 4 miliarde de dolari în timpul construcției oleoductului Siberia de Est-Pacific (ESPO), conductă lungă de 4.184 de kilometri. Unele relatări din mass-media rusă au rectificat totalul la 2 miliarde de dolari. În orice caz, era o sumă șocantă.

Acuzațiile, pe care Vainștok și Transneft le-au negat vehement, eclipsau toate dezvăluirile făcute de Navalnîi până atunci și se bazau pe documentele pregătite ca parte a unui audit ordonat de Camera Federală de Conturi a Rusiei și ajunse pe căi oculte în mâinile lui. Auditul proiectului conductei și răspunsurile Transneft la aceasta, au fost imediat declarate secrete.

Navalnîi și-a deschis relatarea remarcând semnificația personală a anchetei. „Aceasta este o postare foarte importantă pentru mine", scria el. „Am lucrat la acest caz alături de colegii mei mai multe luni. Le voi fi foarte recunoscător tuturor celor care citesc și ne ajută."

„Dar, înainte să începi să citești, aruncă o privire în portofel", a continuat el. „Poate că nu ai băgat de seamă, dar lipsesc de acolo vreo 1.100 de ruble (aproximativ 35 de dolari). Nu e mult, pentru fiecare dintre noi, dar această sumă a fost furată de la fiecare locuitor adult al Rusiei. În total, conform estimărilor noastre, cel puțin 4 miliarde de dolari au fost furate în timpul acestei povești."

Tonul personal al lui Navalnîi reflecta faptul că-și dădea seama tot mai clar că mulți ruși obișnuiți erau la fel de revoltați și scandalizați de corupție ca și el și că avea ocazia să-i înroleze în lupta împotriva acesteia. Alături de postarea lui de pe blog, Navalnîi a publicat și un video de aproape cinci minute pe YouTube, testând un format care, mai târziu, avea să devină principala platformă media pentru investigațiile Fundației sale Anticorupție.

Videoclipul, care începea cu genericul „Alexei Navalnîi prezintă", includea și câteva efecte sonore stranii, dar îl prezenta, în principal, pe Navalnîi, într-o cămașă albastră, cu un microfon atașat de o cravată violet, oferind un captivant rezumat al descoperirilor investigației.

Schema ESPO era doar o versiune mai mare și extinsă a fraudelor investigate de Navalnîi mai înainte. Construcția giganticei conducte fusese externalizată, în principal, către companii offshore, care nu aveau capacitatea de a face munca, dar care erau doar niște paravane folosite pentru a angaja subantreprenori, umflând costul proiectului fără niciun motiv evident, în afară de furt.

La acea vreme, Navalnîi și echipa sa nu au putut duce investigația chiar până la capăt. El a speculat că întreaga situație a fost scoasă la lumină doar pentru că Kremlinul era tot mai nemulțumit că nu erau sifonați mai mulți bani din proiectul ESPO către vârful piramidei puterii din Rusia, iar Putin a decis să-l înlocuiască pe Vainștok cu Nikolai Tokarev, care făcuse parte din biroul KGB de la Dresda alături de Putin. Tokarev a fost cel care a cerut o revizuire a proiectului ESPO și redactarea documentației care a ajuns ulterior în mâinile lui Navalnîi.

În mod ironic, după ce Tokarev a preluat postul, în octombrie 2007, *Kommersant* relata că „era singurul dintre cei patru președinți ai Transneft a cărui apariție în companie nu era însoțită de un scandal. Predecesorul său, Semion Vainștok, și-a încheiat fără probleme mandatul."

Vainștok și asociații săr nu au admis că ar fi făcut ceva ilegal în legătură cu ESPO sau cu exorbitantele donații caritabile și împotriva lor nu a fost formulată nicio acuzație. Putin însuși, la un moment dat, a comentat cazul și a subliniat că acuzațiile erau nefondate. Ca semn că era bine privit la Kremlin, Vainștok a fost pus, pentru scurtă vreme, la cârma eforturilor de construcție legate de Olimpiada de Iarnă din 2014 de la Soci. Dar, după mai puțin de un an de muncă, Vainștok a părăsit Rusia pentru a se stabili la Londra și, mai târziu, în Israel, unde a obținut cetățenia.

El și-a folosit uriașa avere pentru tot felul de investiții, inclusiv pentru cumpărarea a 35% din Lipstick Building, situată în East Side, centrul Manhattanului, New York City. La mai bine de un deceniu după ancheta lui Navalnîi, Pandora Papers, o uriașă arhivă de documente legate de averile offshore ajunsă în presă, a confirmat că Vainștok era unul dintre cei trei proprietari ai lui VNIIST, o companie cipriotă, care a câștigat nenumărate contracte legate de ESPO, inclusiv pentru lucrări de proiectare și control. Sute de milioane de dolari au fost deturnați prin VNIIST către trusturile de familie din Noua Zeelandă create de Vainștok și partenerii săi, conform canalelor media care au relatat despre Pandora Papers.

* * *

Până în toamna lui 2010, Navalnîi a lucrat cu o echipă mică din propriul său cabinet de avocatură din Moscova. Dar escapada lui „Sprânceană" din Ministerul Sănătății i-a dat o idee.

La începutul lui decembrie 2010, Navalnîi a anunțat lansarea unei noi pagini web anticorupție numită RosPil – un nou joc de cuvinte de la *raspil*, termen colocvial pentru „a lua șpagă". Logoul paginii era vulturul cu două capete, însemnul național al Rusiei, fiecare dintre păsări ținând în cioc un fierăstrău.

Ideea era de a implica grupurile de pe internet să scormonească după contractele de achiziție scandaloase, profitând de noile prevederi de transparență publică introduse de președintele Dmitri Medvedev și apoi să zădărnicească tranzacțiile, depunând plângeri la care guvernul era obligat, prin lege, să răspundă.

A funcționat. Și astfel, au fost anulate contracte de milioane de dolari ca urmare a insistențelor paginii RosPil. Și, mai important, Navalnîi ținea evidența donațiilor pentru munca sa. În săptămâna de după prima sa cerere de donații pentru RosPil, s-au strâns aproximativ 120.000 de dolari. Viitoarea sa organizație a început să prindă contur cu repeziciune.

Navalnîi şi-a extins echipa angajând patru avocați, inclusiv pe Liubov Sobol, care avea să devină una dintre cele mai importante colaboratoare ale sale şi cea mai apropiată confidentă. Va pune pe picioare şi alte câteva inițiative care își propuneau să extindă campaniile de presiune pentru a îmbunătăți administrația guvernamentală în Rusia, inclusiv RosYam, care se ocupa de repararea drumurilor. În septembrie 2011, Navalnîi a concentrat toate aceste proiecte sub umbrela Fundației Anticorupție.

În felul său, Navalnîi crea un debușeu pentru o parte din societatea rusă, sătulă de corupție şi de ritmul lent de dezvoltare a țării, inclusiv încăpățânarea ei de a se agăța de straniile ritualuri birocratice care puneau mai presus mijloacele, şi nu rezultatele. Şi au reuşit.

Harvard Business School, printre altele, a folosit RosPil ca studiu de caz în combaterea corupției publice. Acestea fiind spuse, obiectivul mai mare al lui Navalnîi era nu să anuleze o serie de licitații publice sau să umple niște gropi, ci să promoveze reforma politică, fără a avea încă un impact major în schimbarea peisajului politic din Federația Rusă.

În 2011, Navalnîi i-a spus lui Miriam Elder, corespondenta *The Guardian* la Moscova, că este de părere că, pentru a se schimba ceva în Rusia, ar trebui o nouă conducere.

„Schimbarea nu poate avea loc cu această conducere. Aceşti oameni nu-şi vor refuza niciodată miliardele de dolari. Mai devreme sau mai târziu, ceva se va schimba şi aceste documente pe care le-am adunat vor fi folosite, astfel încât să ajungă toţi în spatele gratiilor." În orice caz, Navalnîi nu avea nicio intenţie să renunţe.

„Pentru cei din afară eforturile noastre ar putea părea zadarnice, chiar fără nădejde", scria el într-un articol pentru revista *Nieman Reports* a Universităţii Harvard, text scris alături de Maxim Trudoliubov, editorul paginii de comentarii de la *Vedomosti*.

„Corupţia, spun unii, este o problemă internă şi este inevitabilă în ţări care trec de la sisteme controlate de stat la sisteme bazate pe economia de piaţă", scriau cei doi. „Dar corupţia nu este doar o grămadă de pietre aşezată în calea noastră pe drumul către ceva diferit. Ea presupune infracţiuni care zădărnicesc progresul unor societăţi întregi; în Rusia, consecinţele practicării corupţiei pe scară largă sunt dezastruoase."

Şi continuau: „Corupţia nu este furt, pur şi simplu. Ea duce la suferinţe morale şi fizice şi la distrugerea oamenilor. În Rusia, mii de indivizi ispăşesc pedepse cu închisoarea pentru acuzaţii inventate de cei care le-au preluat afacerile sau trebuie să scape de martori."

În orice caz, Navalnîi îşi găsise principala sa misiune politică definitorie şi ideologia. Succesul paginii de internet RosPil dovedise eficienţa luptei împotriva corupţiei, convingând mii de ruşi nu doar să se trezească din omniprezenta apatie naţională şi să se alăture în mod activ luptei, dar şi să doneze bani pentru cauză.

Fundaţia Anticorupţie, înfiinţată în septembrie 2011, a fost nu numai umbrela organizatorică a diferitelor proiecte ale lui Navalnîi, ci, de asemenea, ceea ce Andrew Roth de la *The Guardian* numea „o redacţie de gherilă, un centru de investigaţii al opoziţiei şi un sediu de strategie de campanie." Pe scurt, era Navalnîi S.A.

Fundaţia i-a furnizat, de asemenea, lui Navalnîi o sursă stabilă de finanţare. La început, o duzină de donatori fondatori au fost de acord să ajute cu aproximativ zece mii de dolari pe lună. Printre aceştia se aflau şi Boris Zimin, care trăra în afara Rusiei din 2004, şi Vladimir Aşurkov, fost bancher şi

director executiv la Alfa Group Consortium, extinsa companie de holding fondată de oligarhul Mihail Fridman. Videoclipurile lui Navalnîi, impregnate cu umorul și sarcasmul său profund au generat milioane de vizualizări și l-au ajutat să construiască o rețea de susținători în toată Rusia și să câștige o susținută atenție internațională.

După mai bine de un deceniu de căutări, Navalnîi găsise un mesaj definitoriu care putea uni multe forțe disparate din cadrul opoziției. Și totuși, într-o țară întemeiată în mare măsură pe corupția endemică, era prin natura faptelor un mesaj antiinstituțional, cu șanse mici să cucerească o susținere largă în rândurile elitei țării.

Navalnîi nu era naiv în această privință și nici în privința extremei dificultăți a cruciadei sale.

„Este o prostie să te aștepți ca indivizi care au la degetul mic două milioane de polițiști, jumătate de milion de ofițeri FSB, resursele administrative ale autorităților executive de pe întreg teritoriul țării, televiziunea și miliarde de dolari să renunțe pur și simplu, spunea el într-un interviu acordat ziarului *Moskovski Komsomoleț*. Guvernul este condamnat. Se devorează pe sine și țara, dar tipii aceștia vor mai rezista mult timp. Venirea la putere a unui om care gândește ca mine ar însemna ca ei să-și piardă miliardele și libertatea. Țara câștigă în continuare venituri uriașe din exporturile de mărfuri, dar ei nu vor să dea acești bani nimănui. Sunt sume reale cu multe zerouri în conturile din băncile elvețiene, care sunt păzite de poliție, presă, *Pervîi Canal*[36]."

Dar era, de asemenea, sincer în ceea ce privește motivațiile politice ale activității sale anticorupție. Nu era un denunțător chițibușar oarecare, ci un politician.

„În țara noastră, politicienii sunt tratați prost și mulți, știind asta, se mai mutăresc, autointitulându-se activiști civili, a declarat el pentru *Moskovski Komsomoleț*. Dar nu vreau să trag pe nimeni pe sfoară. Activitatea mea principală este lupta împotriva corupției. Corupția este principala problemă politică din țara noastră. „Verticala" corupției a devenit un sistem de control. Așadar, activitatea mea este absolut politică. Nu scriu manifeste, dar fiecare rând din anchetele mele legale are profunde implicații politice."

---

[36] Canalul 1, cel mai important post de televiziune de stat din Rusia, interzis în Ucraina pentru că ar fi propagator al mesajelor separatiste. (*n. trad.*)

— 7 —

BLOGGER, LUPTĂTOR DE STRADĂ, POLITICIAN

„Duba noastră are numărul 2012. Atenție! NU ÎI DAȚI FOC. Doar spargeți roțile."

– Alexei Navalnîi, Moscova, 5 martie 2012

Oricât de întârziată ar fi fost, despărțirea dintre Navalnîi și Partidul Iabloko din decembrie 2010 a adus libertate și incertitudine. „Viața mea de opozant începuse", a afirmat acesta.

Alegerile pentru Duma de Stat, care au avut loc cu câteva zile înainte de eliminarea lui Navalnîi din partid, au fost un dezastru pentru opoziție. Conform rezultatelor oficiale, care au fost aproape cu siguranță falsificate, Rusia Unită a câștigat cu 65 de procente. Putin își consolidase controlul. Partidul Comunist, Partidul Liberal Democratic al Rusiei, de extremă dreaptă, și Rusia Justă, un partid centrist fără o ideologie clară, au fost desemnate drept „opoziție sistemică" și li s-a permis să depășească pragul de 5 procente pentru a intra în Parlament. Iabloko, cu un rezultat raportat de 1,6%, fusese exclus, pierzându-și cele patru locuri în Parlament. Uniunea Forțelor de Dreapta și-a pierdut și ea cele trei locuri.

Navalnîi și-a exprimat mulțumirea că boicotase alegerile. „Am simțit o satisfacție imensă din cauza faptului că nu m-am dus ieri la vot", a scris pe LiveJournal. „Lasă-i să se ducă naibii cu acest circ. Ideea prostească de a veni și de a distruge buletinele de vot eșuase: 1,1% la nivel național. E clar că aproape toate au fost distruse accidental."

Serghei Mitrohin, care atunci era șeful adjunct al Partidului Iabloko, s-a plâns că alegerile au fost fraudate și că Iabloko obținuse de fapt 8 procente. Navalnîi a postat nemulțumirile lui Mitrohin fără a comenta mai departe, însă tăcerea sa era plină de dispreț și sarcasm. Mitrohin s-a plâns de „umflarea

colosală a numărului de buletine de vot", de votarea de tip carusel – în care oamenii sunt transportaţi în grupuri pentru a vota de mai multe ori la diferite centre de vot – şi de alte trucuri murdare previzibile. „Nu e nimic de sărbătorit aici. A fost o ruşine uriaşă pentru întreaga lume", a scris Mitrohin. „Pentru a-şi menţine influenţa, Putin a umilit din nou demnitatea naţională a cetăţenilor Rusiei."

Însă existau şi alte semne că Putin şi serviciile sale de securitate îşi consolidau puterea. De exemplu, Natalia Morari, una dintre fondatoarele DA!, a fost expulzată din Rusia.

Morari, o cetăţeană din Republica Moldova, scrisese un articol în *The New York Times Magazine* unde a descris o schemă uriaşă de spălare de bani a Kremlinului pe care acesta o folosea pentru a finanţa şi a controla toate partidele politice din ţară. Natalia avea doar douăzeci şi patru de ani şi terminase recent universitatea. Însă, investigaţiile sale l-au înfuriat, printre alţii, pe Alexander Bortnikov, un aliat apropiat al lui Putin, care fusese directorul SFS-ului (Serviciul Federal de Securitate).

În acel decembrie, Morari fusese plecată în Israel pentru a realiza un reportaj de călătorie. Când a aterizat pe aeroportul Domodedovo din Moscova, aceasta a fost reţinută şi deportată sub ordinele SFS-ului. Cetăţenii moldoveni nu aveau nevoie de viză pentru a intra în Rusia, iar toate actele lui Morari erau în ordine.

Navalnîi auzise despre această situaţie când Morari încă se afla în detenţie pe aeroport. „Au găsit emigrantul cel mai periculos", a postat acesta plin de furie. „Vite, ciudaţi şi gunoaie."

În unele privinţe, Morari a avut noroc. Cu aproape un an înainte, Anna Politkovskaia, o jurnalistă de la *Gazeta Novaia*, care raportase intens abuzurile din Cecenia, a fost împuşcată în liftul din blocul său din Moscova. Cu doi ani în urmă, Politkovskaia supravieţuise unei aparente otrăviri, când i se făcuse rău în timpul unui zbor între Moscova şi Rostov-pe-Don, oraş din sudul Rusiei.

În acel moment, Navalnîi nu-şi închipuia că, peste un deceniu, destinele lui Morari şi Politkovskaia – exil sau moarte – aveau să devină opţiuni reale în propria viaţă.

În schimb, Navalnîi, lucrând alături de colaboratorii săr din Mişcarea de Eliberare a Rusiei (NAROD), a organizat o masă rotundă după alegeri numită: „Moartea opoziţiei ruse şi posibilitatea renaşterii acesteia. Un discurs nou al opoziţiei."

Printre subiectele discutate s-au numărat „opoziţia sistemică ca parte a maşinăriei politice a Kremlinului" şi „posibila creare a unei opoziţii noi de calitate, pregătită şi capabilă de o luptă adevărată pentru putere". Anunţul lui Navalnîi despre eveniment a inclus un mesaj că la sfârşitul acestuia va fi un bufet. Măcar opoziţia sau ce a rămas din ea nu avea să facă foamea.

Un raport din partea Mişcării de Eliberare a Rusiei pe care Navalnîi l-a publicat a rezumat concluziile mesei rotunde şi a cuprins o incriminare dură a aşa-numiteî opoziţii sistemice.

„Putem privi acţiunile opoziţiei sistemice într-un singur fel: o trădare a ţării şi a alegătorilor în numele păstrării locului comod şi comercial din sistemul politic al Kremlinului", a afirmat Mişcarea de Eliberare a Rusiei într-un comunicat postat de Navalnîi.

„Partidele de opoziţie au avut şansa de a răspunde adecvat testului din 2007: să anunţe un boicot al alegerilor din luna septembrie a acestui an şi, prin urmare, să scoată din legalitate întreaga structură politică a Kremlinului", a continuat acesta. „Însă, opozanţii sistemici nu s-au folosit dinadins de această şansă. Acum aceştia culeg roadele. Nici înfrângerea lor umilitoare nu o pot accepta cu demnitate."

Mişcarea de Eliberare a Rusiei a cerut o revizuire rapidă şi totală a abordării politice. „Înainte de alegerile prezidenţiale", a scris aceasta, „opoziţia ar putea să concureze serios cu actualul guvern doar într-un singur caz: dacă promovează un singur candidat pentru toate forţele anti-Kremlin: de stânga, liberal, naţionalist. Dar nu există practic nicio speranţă pentru acest lucru."

Această prezicere a fost corectă. În ciuda anilor de apeluri ca forţele politice democrate ale Rusiei să se unească, diferitele grupări au rămas divizate şi nu au putut să prezinte un candidat comun pentru a-l contesta pe prim-ministrul Dimitri Medvedev, succesorul desemnat al lui Putin la alegerile prezidenţiale din 2 martie.

Totuşi, după opt ani cu Putin la putere, acest tandem a creat impresia că lucrurile s-ar putea schimba. Medvedev – care îl cunoscuse pe Putin când amândoi au lucrat pentru Anatoli Sobciak în perioada în care acesta era primarul oraşul Sankt-Petersburg – a fost academician, profesor de Drept şi autor al manualului de Drept civil. Spre deosebire de Putin, nu făcuse niciodată parte din serviciile secrete ruse, din ale căror rânduri proveneau mulţi dintre aliaţii şi confidenţii cei mai apropiaţi ai lui Putin.

În timp ce Putin era cunoscut peste tot ca fiind un tehnofob, Medvedev a fost un admirator al gadgeturilor. Acesta era interesat de implementarea serviciilor electronice guvernamentale, chiar numind anumiți membri ai echipei sale să studieze progresele realizate în Georgia. Și, bineînțeles, dacă mai conta, acesta și-a afirmat public angajamentul de a lupta împotriva corupției.

În cele din urmă, toate aceste lucruri s-au dovedit a fi iluzii, înșelându-i nu numai pe ruși, ci și pe Barack Obama și Hillary Clinton, care fuseseră seduși în a face o încercare nereușită de a stabili legături noi cu Federația Rusă.

* * *

Pentru Navalnîi, principalul eveniment înșelător a fost nominalizarea făcută de Medvedev în decembrie 2008 a lui Nikita Belih, fostul lider al partidului Uniunea Forțelor de Dreapta, pentru postul de guvernator al regiunii Kirov, o zonă împădurită aflată între Moscova și munții Ural.

Belih era cu un an mai mare decât Navalnîi și una dintre cele mai strălucitoare speranțe în cercurile opoziției ruse. Uniunea Forțelor de Dreapta a fost fondată de Anatoli Ciubais și Egor Gaidar – primii susținători ai reformelor economice liberale post-sovietice din Rusia – și avea să fie mereu afectată de consecințele negative ale privatizării, care au dus la formarea sistemului oligarh din Federația Rusă. Averea imensă, care înainte era controlată de stat și legată în mare parte de aparent nelimitatele resurse naturale ale Rusiei, a sfârșit prin a ajunge în mâinile unui grup format din baroni hoți aleși pe sprânceană.

Inițial, Navalnîi a susținut acele așa-numite reforme. Dar, mai târziu, acesta a ajuns la concluzia că Ciubais a fost un ipocrit și principalul responsabil pentru drumul Rusiei spre autoritarism și capitalism al cumetriilor. După ce a ținut prelegerea despre proprietatea privată, Ciubais a ajuns să facă avere din administrarea a două companii de stat, RAO-EES, care a pus monopol pe energie, și Rusnano, firma de nanotehnologie finanțată de guvern.

„În calitate de fost admirator al lui Elțîn și Ciubais, pot spune că Ciubais îmi stârnește acum mai multe emoții negative decât Putin", i-a spus Navalnîi lui Voronkov. „Cred că existența putinismului i se datorează lui Ciubais."

În anul 2015, Navalnîi a avut ocazia de a-l înfrunta personal pe Ciubais, acuzându-l de ipocrizie, în timpul unei dezbateri transmise în direct la televizor, moderată de Xenia Sobciak pe canalul TV-Rainn. Navalnîi a deschis

discuţia prin a cita „o persoană minunată și foarte inteligentă" care a afirmat în 2006 următoarele: „Capitalismul de stat este ineficient, aproape întotdeauna corupt și nerentabil din punct de vedere strategic." „Acea persoană a fost Anatoli Borisovici Ciubais.", a adăugat Navalnîi.

Acesta a spus în continuare că Ciubais s-a trădat pe sine însuşi şi că Rusnano n-ar mai trebui să existe sub forma sa de stat.

Ciubais a răspuns prin a afirma că, deşi Navalnîi avea un viitor strălucit ca politician, acesta privea lumea prea mult în alb și negru. „Alexei Anatolievici", a spus Ciubais, „te rog să nu faci confuzie între termenul «capitalism de stat» și «companie de stat». Acestea nu sunt același lucru."

Navalnîi a acuzat Rusnano de irosirea fondurilor publice; Ciubais a insistat că statul ar putea juca un rol util de incubator al inovaţiei. Dezbaterea a fost dezamăgitoare, fără nicio lovitură de knock-out din cele două tabere.

Lăsând la o parte dezacordurile și dezamăgirile, Navalnîi avea un motiv bun la finele anilor 2000 pentru a găsi o cauză comună cu Uniunea Forţelor de Dreapta, cunoscută în limba rusă sub acronimul său SPS.

Printre alţi membri fondatori ai partidului se numărau politicieni declaraţi democraţi, precum Boris Nemţov, primul guvernator post-sovietic al regiunii Nijni Novgorod, care a lucrat mai târziu ca ministru al Energiei în Federaţia Rusă şi deputat, prim-ministru la finele anilor '90. Acesta a devenit ulterior preşedinte-deputat al Dumei de Stat şi şef al facţiunii SPS din Duma între anii 2000 şi 2003.

Belih fusese membru al Adunării Legislative din regiunea natală Perm, vecină cu regiunea Kirov. Apoi, a fost ales deputat-guvernator al regiunii Perm înainte de a fi promovat la conducerea SPS-ului, în mai 2005. În această poziţie, Belih s-a aliat cu Maria Gaidar, care se alăturase partidului, călcând pe urmele tatălui său.

Belih participase la prima dezbatere publică DA! Cu Navalnîi pe post de moderator al dezbaterii, Belih a susţinut că forţele Kremlinului erau întruchiparea „fascismului italian clasic". Autorităţile ruse, a spus acesta, operau conform unui principiu bine cunoscut, să fie cei mai zgomotoşi oameni din mulţime care să strige „Opriţi hoţul!", când, de fapt, ei înşişi erau hoţii. Când o persoană din public l-a întrebat pe faimosul jurnalist Oleg Kasin, un membru al juriului, de ce îl votase pe Belih, Kasin a răspuns:

— Belih arată la fel ca mine; un băiat gras şi amabil din provincie. Îmi place de el.

Și Navalnîi îl simpatiza pe Belih, iar acesta îi împărtășea sentimentele. Când dezbaterea finală s-a încheiat cu o bătaie sângeroasă, Belih s-a dus la secţia de poliţie pentru a depune mărturie în numele lui Navalnîi. Și, când Belih a fost numit guvernator al regiunii Kirov, acesta i-a invitat pe Navalnîi și Maria Gaidar să se alăture echipei sale.

Gaidar a avut reţineri. Aceasta era logodită și avea planuri să facă o călătorie în Statele Unite. Navalnîi, însă, era entuziasmat. După aproape un deceniu de activitate la periferia sferei politice – făcând campanii, pledând şi criticând, dar niciodată luând decizii –, acesta a privit oferta lui Belih ca pe o șansă de a schimba ceva din interior.

„Nikita ne-a invitat pe mine şi pe Alexei să venim cu el", și-a amintit Gaidar. „Iar Navalnîi a acceptat. Eu n-am fost hotărâtă deoarece aveam planuri personale. Eram pe punctul de a mă căsători și de a pleca la studii în Statele Unite. Însă mi-am adus aminte că Navalnîi mi-a spus: «Nu, trebuie să mergi. Trebuie să te foloseşti de această oportunitate. Trebuie să faci ceva. Înţelegi, este o oportunitate imensă.» Îmi aduc aminte că a vizitat regiunea Kirov înaintea mea, cam cu o săptămână sau două, și a spus: «E grozav. O să facem lucruri măreţe aici. Ar trebui să vii. Ar trebui să lucrezi aici.»"

Drumurile lor s-au separat în Kirov. Gaidar s-a concentrat asupra serviciilor sociale, mai ales cele de sănătate şi de întrajutorare şi a devenit deputat-guvernator. Navalnîi a lucrat în domeniul economic şi, deoarece încă lua în calcul propriile ambiţii politice, a preferat să rămână consilier extern pentru Belih. Nu a acceptat o poziţie oficială în guvern.

„Navalnîi s-a concentrat de la început asupra corupţiei şi transparenţei în afaceri", a spus Gaidar. „Cred că până și Belih i-a oferit un post, însă Navalnîi a vrut să-și continue munca sa în politică part-time, să nu accepte vreun post, să fie un consilier."

* * *

Navalnîi a început cu un succes rapid, descoperind un plan de scădere a valorii unei distilerii din regiune cu o nouă ofertă publică la bursă. El a reuşit să oprească această acţiune și și-a trâmbiţat victoria peste tot.

Însă, industria principală în Kirov nu este alcoolul, ci silvicultura şi lemnul, iar Navalnîi a învăţat rapid că aceasta era plină de corupţie. Urmând un model comun în Federaţia Rusă post-sovietică, costurile din afaceri erau în

mare parte centralizate și suportate de guvern, în timp ce profiturile erau descentralizate și acaparate de entități private.

Kirovles, compania de stat de vânzare a lemnului, pierdea bani, în parte deoarece unitățile de prelucrare a lemnului pe care le controla vindeau direct clienților și-și încasau singure banii. În Rusia, exploatarea lemnului este o activitate specifică omului obișnuit. Majoritatea oamenilor de rând nu pot să sape după petrol sau să construiască o conductă de gaz. Însă aceștia pot tăia lemn.

În Kirov, Navalnîi a încercat să facă ordine și să impună reforme, însă a reușit doar să-și facă dușmani. „Navalnîi s-a încurcat în aceste treburi, iar eu cred că asta a fost greșeala lui cea mai mare", a spus Gaidar. „Deoarece corupția este descentralizată. Nu este un tip de corupție pe care o repari doar prin abrogarea unei legi sau prin eliminarea unei proceduri inutile la nivelul superior."

— Toată regiunea Kirov trăiește din asta, a afirmat aceasta. Toți oamenii fac ceva bani din lemn. Poliția la nivel local. Unii vameși. Cineva care lucrează la calea ferată. Cineva de la măsurători... De obicei, e vorba de corupția unui birocrat sau de corupția unui oligarh. Atunci, era vorba de corupția poporului. Nu e ca și cum era o corupție uriașă care ajungea în băncile din Elveția sau în paradisurile fiscale.

Oamenii care reprezentau aceste interese înrădăcinate s-au plâns de repetate ori lui Belih din cauza lui Navalnîi și au încercat toate strategiile posibile pentru a păstra sistemul vechi de corupție pe care Navalnîi încerca să-l distrugă, inclusiv prin a-i intenta procese. După mai mulți ani, unul dintre aceste cazuri avea să se întoarcă să-l bântuie, reînviat de Kremlin pentru a-l condamna de crime serioase și a-i interzice să candideze pentru un post public.

Însă, la acea vreme, Navalnîi a fost prins într-o cruciadă fără satisfacții și inutilă împotriva corupției endemice.

— A sfârșit prin a se confrunta cu toată regiunea, a spus Gaidar, în timp ce Belih obosise din cauza tuturor plângerilor pe care le primise despre Navalnîi. Relația lor a început să se deterioreze și, la un moment dat, acesta nu l-a mai ascultat pe Navalnîi și nu a mai vrut să-l ajute. Deși erau de acord în privința planului... Navalnîi a fost foarte supărat și foarte dezamăgit. Simțea că-și irosește timpul.

Navalnîi a început o serie de postări intermitente pe blog, numite „100 de informații despre regiunea Kirov", unde s-a plâns de frustrările sale de acolo și

a ironizat birocrația de care se ciocnea. Aceasta includea oficialii locali care insistau că nu puteau instala Wi-Fi în clădirea administrativă regională și încercările nereușite ale personalului de mentenanță de a folosi adeziv sau o greutate pentru a fixa plăcile de pe treptele de la intrarea clădirii. Postăiile, cum era de așteptat, nu i-au adus prieteni locali.

Lui Navalnîi a păiut să-i facă o deosebită plăcere, ca să spunem așa, articolul scris pentru ziarul local *Observatorul Viatki*, intitulat: „Serviciul Federal de Securitate (FSB) o ia pe la spate". Un ofițer al Serviciului Federal de Securitate din regiunea Kirov fusese implicat în patru accidente de mașină în doi ani, cel mai recent fiind „ciocnirea în spate a unui vehicul". Navalnîi a citat ziarul care raporta că ofițerul FSB „distrusese integritatea unui Opel printr-o acțiune periculoasă."

Între timp, Iulia Navalnaia, care se mutase la Kirov cu un copil de șapte ani și un nou-născut, era nefericită. O moscovită cosmopolită, aceasta trăia departe de familie și de prieteni într-un loc în care activitatea principală de relaxare era vânatul, iar localnicii erau extrem de suspicioși cu cei din afară.

Fiica familiei Navalnîi, Dașa, a fost hărțuită la școală. La un moment dat, un profesor a eliminat-o dintr-o scenetă școlară, ordonându-i să-i dea altui copil costumul său.

— Profesoara a intrat pur și simplu în clasă și a spus: „Locul tău nu e aici, dă-i costumul altei fete", își reamintește Gaidar. Iulia, indignată, a refuzat. A luat-o pe Dașa, care plângea, cu tot cu costum și a ieșit val-vârtej din școală.

* * *

În timp ce lucrurile mergeau prost în Kirov, reputația lui Navalnîi de cruciat online al anticorupției creștea rapid. Zi după zi, acesta a purtat lupte împotriva companiilor Gazprom, Transneft, VTB și altele atât pe blogul său sau în instanță, cât și în interviurile din ziare și de la radio.

În luna octombrie, Navalnîi a scris pe blog despre Serghei Magnițki, un consilier fiscal al lui Bill Browder, odinioară cel mai mare investitor străin al Federației Ruse. Magnițki fusese arestat și închis după ce a demascat o fraudă fiscală imensă făcută de autoritățile ruse. Oficialii guvernamentali au confiscat o parte din companiile lui Browder, apoi au depus declarații fiscale, solicitând fraudulos o rambursare de 5,4 miliarde de ruble, aproximativ 230 de

milioane de dolari – care a fost achitată cu promptitudine. Banii au dispărut rapid.

Navalnîi și-a exprimat uimirea față de această operațiune, însă a profitat de moment pentru a-i da o lovitură lui Browder, care odinioară fusese un susținător înflăcărat al lui Putin.

— Pe Browder nu l-am perceput ca fiind un băiat cuminte. E tot un boier, a spus Navalnîi, folosind o vorbă rusească pentru un tip înțelept din mafie. Acum câțiva ani, l-a lăudat pe Putin cu entuziasm și a susținut că lumea se lua de el pe nedrept. Ei bine, a adăugat Navalnîi cu tonul său ironic, acum Browder a pierdut 230 de milioane de dolari și s-a răzgândit.

Magnițki a fost trimis la închisoare după ce i-a pârât pe oficialii care au furat milioanele de dolari. Acesta a fost închis, i s-a refuzat îngrijirea medicală și apoi a murit în captivitate.

Navalnîi și-a lăsat deoparte supărarea legată de inconsecvența lui Browder și a reacționat la veste cu groază și resemnare. „Ei l-au ucis", a scris Navalnîi pe platforma LiveJournal la data de 18 noiembrie. „Vestea morții lui Serghei Magnițki, despre care am citit în *Matroskaia Tișina*, este îngrozitoare. Daunele cauzate țării de acest asasinat nu au fost măsurate, însă sunt sigur că sunt semnificative", a scris Navalnîi.

S-a înșelat. Nu li s-a făcut nimic torționarilor lui Magnițki, iar Browder a întreprins o cruciadă de un an pentru a câștiga o aparentă dreptate prin intrarea în vigoare a „Legilor Magnițki", care îi vizează pe cei ce încalcă drepturile omului.

Blogul lui Navalnîi, în care trecea în revistă anul 2009, ilustra faptul că acesta încă încerca să-și integreze opiniile politice personale într-o ideologie coerentă, cu priză la public. El încă era convins că echilibrul corect ar fi un amestec de economie liberală, politică socială progresivă și poziții conservatoare privind migrația și dreptul de deținere a armei.

Sub titlul „Dumnezeu a făcut omenirea, dar Samuel Colt i-a făcut egali", Navalnîi a făcut public faptul că era un susținător al dreptului de port-armă. El a descris cazul unui om de afaceri din Moscova care a fost aproape ucis, dar s-a putut apăra de atacatorii săi deoarece deținea o companie privată de securitate și, prin urmare, a avut voie să poarte asupra sa o armă, un pistol Makarov IZH-71.

„Înarmați-vă cu tot ce găsiți", a scris Navalnîi. „Și cereți legalizarea armelor de foc cu țeavă scurtă. Dacă oamenii cei mai corupți și mai necinstiți din țară

(mă refer la poliție) sunt înarmați, atunci de ce acest lucru este interzis pentru cetățenii obișnuiți?" A inclus un link către videoclipul său ciudat pro-arme de pe YouTube, pe care l-a făcut după fondarea NAROD.

Între timp, Navalnîi a obținut o victorie uriașă cu investigația sa, „Cum stau lucrurile la VTB", despre platformele de foraj achiziționate la prețuri umflate.

După publicarea anchetei, angajații lui Navalnîi de la VTB și VTB Leasing au luat legătura cu acesta să-i spună că managerii erau panicați, fugind dintr-un loc în altul cu exemplare ale postării sale de pe blog, după cum afirmase unul dintre ei, „precum șoarecii într-un magazin alimentar în flăcări". După câteva zile, Costin, șeful VTB, a anunțat că l-a concediat pe șeful VTB Leasing și că lua măsuri pentru a evita pierderi majore.

Însă compania nu a recunoscut fărădelegile și a spus că va coopera cu autoritățile dacă cincva va putea oferi dovezi ale unui comportament necorespunzător. Navalnîi, desigur, a început imediat să prezinte aceste dovezi.

Luptele lui Navalnîi începeau să capete recunoaștere, inclusiv la nivel internațional.

„Deși nu sunt o vedetă rock, mi-am realizat visul oricărei vedete rock", a scris acesta pe blogul personal la data de 6 decembrie. „Am acordat un interviu revistei *Rolling Stone*."

„Dar există o problemă", a adăugat. „În orașul Kirov, unde locuiesc acum majoritatea timpului, este absolut imposibil să cumpăr rcvista *Rolling Stone*."

În luna decembrie a acelui an, tatăl Mariei Gaidar, Igor, fostul prim-ministru și reformator al pieței, a murit. Navalnîi a deplâns faptul că nu a avut niciodată șansa să-l întâlnească, deși plănuiseră de mult să stabilească o întrevedere.

„Am fost fanul său în perioada romantică a formării unei economii de piață", a scris Navalnîi. „I-am blestemat până am răgușit pe toți cei care erau împotriva lui. Perioada romantică trecuse, iar Gaidar a rămas unul dintre puținii care și-au păstrat respectul necondiționat și stima de sine. Nu fura. Nu a devenit oligarh. Nu a acaparat câmpurile petroliere. Deși a avut mai multe oportunități decât alte persoane."

„A fost întotdeauna dezgustător să aud povești despre bogăția incredibilă a lui Gaidar, deoarece am văzut cu ochii mei că familia trăiește modest", a continuat Navalnîi. „Chiar și în cercurile politice liberale unde, să fim serioși, anumitor oameni le place să se împroaște reciproc cu noroi, nimeni nu ar

îndrăzni vreodată să-i reproşeze ceva lui Gaidar", a adăugat el. „Am rămas toţi orfani."

* * *

În ciuda succesului său limitat în curăţenia făcută în industria lemnului, Navalnîi şi-a folosit timpul pe care l-a petrecut în Kirov pentru a face alte progrese. El a îndeplinit cerinţele pentru a fi admis la barou şi a studiat limba engleză. Dar era clar că zilele lui Navalnîi în Kirov erau numărate.

Chiar de la început, acesta făcuse remarci sarcastice despre Kirov, iar acum a început să-l ia peste picior pe şeful său, guvernatorul Nikita Belih.

La un moment dat, Belih a anunţat că a decis să renunţe la salariul său şi că va dona banii pentru a construi rampe de acces în Kirov pentru persoanele cu dizabilităţi.

Navalnîi a fost sarcastic şi a spus că dacă alţi oficiali ar urma exemplul lui Belih, „atunci în Kirov s-ar construi cea mai mare rampă din lume pentru persoane cu dizabilităţi".

A recunoscut că şeful lui nu era încântat. „Belih nu a apreciat ideea", a scris Navalnîi. „A spus că oamenii din Kirov nu înţeleg glumele mele. Şi deputaţii locali din Rusia Unită au făcut deja plângeri de genul «Navalnîi şi LiveJournal-ul său denigrează realitatea din Kirov»."

În acel an, de Crăciun, Navalnîi şi soţia sa au călătorit în Statele Unite, vizitând Los Angeles, San Francisco şi Las Vegas. Ca simbol al personalităţii sale publice emergente, Navalnîi a continuat să posteze pe blog în timpul vacanţei, păstrând jocul de replici cu urmăritorii săi şi permiţându-le să i se alăture virtual în timpul călătoriei sale.

Dar Navalnîi a descoperit de asemenea că urmăritorii săi îl vor trage la răspundere pentru cuvintele şi faptele sale.

La un moment dat, acesta a cerut blogosferei ruse sfaturi cu privire la cumpărarea unui iPhone în Statele Unite fără contract, ceea ce nu era posibil la vremea respectivă. „Pentru a obţine un contract, ai nevoie de o carte de identitate americană", s-a plâns Navalnîi. „Daţi cuiva un sfat util: Cum să înşeli sistemul american?"

Un urmăritor i-a întors imediat replica printr-un comentariu: „Interesant... Tu însuţi scrii cum oficialii înşală ruşii. În acelaşi timp, ceri sfaturi despre cum să înşeli americanii."

Navalnîi a răspuns: „Nu voi jefui pe nimeni. Cu siguranță îl poți cumpăra fără contract." Alți urmăritori au sugerat că își irosea banii.

La întoarcerea în Moscova, Navalnîi a fost înfuriat de întârzierile și inconvenientele de pe aeroportul Șeremetievo din capitală, în special afară, unde majoritatea mașinilor care mergeau spre terminalul de sosiri au fost blocate pe una din cele trei șosele. Navalnîi a vorbit împotriva a ceea ce el presupunea că este o schemă de stors banii: rezervarea unei șosele cu două benzi aproape pustii pentru taxiurile speciale.

„În general, aeroportul Sh-2 este un exemplu ideal al faptului că, în ciuda numărului mare de persoane în uniformă din țară, nu există nicio putere. Nu verticală, nu orizontală, nici măcar altceva", a scris Navalnîi. Descriind experiența trăită pe aeroport, el a adăugat: „Aceasta a fost un iad cumplit." Postarea a făcut impresie, adunând 887 de comentarii, și determinându-l pe Navalnîi să glumească mai târziu că unii dintre urmăritorii săi erau acum îngrijorați că a renunțat la protecția drepturilor acționarilor minoritari și că se va dedica de acum încolo pasagerilor aerieni. Postarea a generat, de asemenea, ceea ce ar fi putut fi prima aprobare prezidențială a lui Navalnîi.

Rustem Adagamov, care a fost mult timp considerat cel mai popular blogger al platformei LiveJournal din Rusia, a postat un link către diatriba lui Navalnîi. „P.S.", a scris Adagamov, „Dacă într-o zi ar avea loc alegeri prezidențiale normale și corecte în țara noastră și Alexei ar candida pentru acest post, aș vota pentru el cu ambele mâini. Serios."

Până la sfârșitul lunii ianuarie, era clar că Navalnîi se afla sub asediu la Kirov. Comitetul Regional de Etică a Legislaturii a organizat o audiere pentru a examina postările sale de pe blog, care erau considerate ofensatoare.

„Aici jură și aici defăimează, dar aici el râde de kiroviți și aici poliția este ofensată", îi ironizează Navalnîi, adăugând că, în opinia sa, legislatorii locali nu s-au opus doar lui, ci erau determinați să obstrucționeze orice progres.

„Ei bine, iată apelul meu către deputații Adunării Legislative din regiunea Kirov", a scris el. „Să vă fie frică. Sunt un blogger popular. Mă citesc la Kremlin înalții oficiali. Ei vor citi această postare și vă vor pedepsi. Pentru neascultare și neîncredere în modernizare: veți fi forțati să trăiți dintr-un singur salariu."

Maria Gaidar a declarat că Navalnîi a început să insiste ca ea să părăsească regiunea Kirov, deși era angajată să finalizeze unele dintre proiectele sale, care se bucuraseră de ceva succes. Ea reușise, de exemplu, să câștige finanțare din

partea Băncii Mondiale pentru un proiect care ajuta la instruirea funcționarilor locali.

— A fost dezamăgit, a spus Gaidar, amintindu-și cum s-a răzgândit Navalnîi după ce la început a rugat-o să lucreze la Kirov. El mi-a spus: „Trebuie să vii." Apoi mi-a spus: „E o prostie, nu avem cum să facem ceva, nu putem realiza ceva aici. Ar trebui să ne concentrăm pe politică."

Cu încurajarea și recomandările lui Gaidar din partea lui Albaț, lui Serghei Guriev – pe atunci rectorul Noii Școli Economice din Moscova – și a altora, Navalnîi a aplicat pentru un loc la Programul Internațional de Burse al Universității Yale. La sfârșitul lunii aprilie, acesta a fost acceptat. Experiența sa din perioada când a lucrat în guvern s-a dovedit a fi un eșec, dar acesta a învățat direct despre dificultățile chinuitoare de care se lovea în serviciul public, mai ales în încercarea de a eradica corupția.

* * *

Înainte de plecarea sa spre New Haven, Navalnîi le promisese urmăritorilor săr că va continua – și chiar că își va extinde – cruciada împotriva corupților „manageri eficienți" ai companiilor din Federația Rusă. El le-a mai spus, de asemenea, că așteaptă cu nerăbdare să afle mai multe despre legile anticorupție din Statele Unite și Uniunea Europeană, deschizând noi strategii juridice.

„Ar trebui să fim capabili să eliminăm EM-urile în cazurile în care escrocii lacomi de la Biroul Procuraturii Generale și instanțele rusești nu îi vor proteja", a scris acesta. De asemenea, i-a îndemnat pe urmăritorii săi să-și continue propriile eforturi și i-a asigurat că nu va dispărea. „La urma urmei, am petrecut un an blocat printre urșii, omătul și lamantinii din regiunea Kirov", a scris sarcastic. „Internetul din New Haven este cu siguranță mai bun decât cel din Kirov."

„Acum să trecem la discursul de Oscar", a scris Navalnîi pe blog. „De fapt, nu am primit încă un Oscar, dar simt deja multă recunoștință. Iată oamenii care au făcut ca totul să fie posibil. Vă mulțumesc foarte mult – în ordinea în care apar pe ecran."

Lista i-a inclus pe Maria Gaidar și Serghei Guriev; Alec Țivinski, un profesor de la Universitatea Yale; Albaț; Gari Kasparov; Maxim Trudoliubov, editor la *Vedomosti*; și Alexei Sitnikov, profesorul său de limba engleză din Kirov.

* * *

În timp ce Navalnîi şi familia sa îşi făceau planuri pentru aventura lor în America, politicienii incompetenți ai Rusiei s-au adunat din nou, pe 15 iunie 2010, la Moscova. De data aceasta s-au întâlnit sub steagul Alegerea Democrată, o organizație creată la începutul anului pentru a înlocui Uniunea Forțelor de Dreapta, care a cedat cooptării de către Kremlin și s-a destrămat.

Pe site-ul său, Alegerea Democrată a fost descrisă ca „o organizație politică fondată în 2010 de un grup de politicieni ruși care pledează pentru revenirea Federației Ruse la o cale democratică și europeană de dezvoltare, împotriva monopolului asupra puterii oricărei persoane, pentru alegeri deschise, corecte și libere, și pentru libertatea mass-mediei. Vrem ca Rusia să devină în sfârșit o țară europeană normală și civilizată."

Grupul a fost condus de Vladimir Milov, un fost adjunct al ministrului Energiei. Navalnîi a fost citat printre personalitățile importante care susțineau inițiativa împreună cu Iașin; Boris Nemțov; Vladimir Rîjkov, un alt fost vice-prim-ministru și fost șef al Partidului Republican din Rusia, și economiștii Evgheni Gontmaher și Irina Iasina.

În platforma sa politică și în alte proclamații publice, Alegerea Democrată declara că s-a dedicat participării la alegeri și că va renunța la boicoturi, pe care Navalnîi, printre alții, le-a susținut în trecut. În schimb, grupul a afirmat că era angajat în a folosi alegerile ca pe o modalitate de a ajunge la alegători, chiar dacă Kremlinul a făcut practic imposibil ca noile partide și candidații să se înregistreze sau să câștige un loc pe buletinele de vot.

În acea marți din luna iunie, Alegerea Democrată s-a întrunit la Hotelul *Ararat Hyatt* pentru un eveniment denumit: „Perioada Electorală 2011-2012: Ce ar trebui să facă opoziția democrată?"

A doua zi, Navalnîi a postat pe blogul său răspunsul la această întrebare într-o dizertație lungă, explicând, printre altele, de ce instinctul său din trecut de a boicota alegerile a fost o greșeală. Dar, cea mai importantă parte a întâlnirii de la Hotelul *Ararat* nu a fost ceea ce s-a întâmplat, ci *cu cine* s-a întâlnit Navalnîi – iar acesta a descris situația indirect, probabil neconștientizând semnificația ei.

Navalnîi fusese marcat de mărturia unui candidat independent al consiliului municipal din Ekaterinburg, care, împotriva tuturor obstacolelor, folosise campania în mediul online pentru a câștiga un loc. „Băieții din regiuni au

vorbit într-un mod foarte interesant despre experiența practică de a-i da o palmă Rusiei Unite la alegeri", a scris Navalnîi.

„Băieții" au fost, de fapt, doar un tip: Leonid Volkov, un geniu în fizică, matematică și programare pe calculator, care, în martie 2009, a reușit să fie ales în consiliul municipal din Ekaterinburg după ce a condus o campanie inovatoare, în mare parte online.

Volkov s-a născut în 1980, făcând parte din aceeași generație postsovietică a perioadei 1976-1982, și a devenit rapid cel mai important aliat politic al lui Navalnîi, formând un parteneriat, care avea să-l ducă prin campania istorică a lui Navalnîi pentru funcția de primar al Moscovei în 2013 și campania sa rebelă pentru președinție din 2017-2018, când a fost exclus de pe buletinele de vot.

Realizările pe care le-au avut muncind împreună – dezvoltarea partidelor politice și a unei rețele la nivel național de birouri locale, precum și a unui sistem numit „Smart voting" conceput să spargă monopolul Rusiei Unite asupra politicii naționale – au dus în cele din urmă la otrăvirea și încarcerarea lui Navalnîi și la exilarea lui Volkov.

Navalnîi și Volkov nu erau doar suflete înrudite. Ei au avut o fuziune de mentalități instantanee, ca și cum ar fi împărtășit o secvență specială a ADN-ului politic. Luați ca exemplu această postare de pe LiveJournal și încercați să ghiciți care dintre cei doi a scris-o:

> Conform opiniilor mele politice, sunt un liberal, un democrat și consider că drumul european este calea cea bună pentru a dezvolta Rusia. Visul meu este ca țara noastră să devină o țară europeană normală, păstrându-și în același timp identitatea și cultura. Prin urmare, sunt dezgustat de politica adoptată de guvernul nostru în ultimii ani: o politică care vizează recrearea procedurilor totalitare, gândirea imperială, izolarea economică și politică de lumea exterioară, o politică de încleștare a săbiilor.
>
> Consecința logică a acestei politici a fost restricționarea libertății presei și a libertății alegerilor, independența sistemului judiciar a fost complet încălcată, puterile executive și legislative au fuzionat în extaz, iar Constituția Federației Ruse a fost încălcată.
>
> Consecința imediată a acestui lucru a fost corupția agresivă, pe scurt, furtul pe deplin. Acesta este motivul pentru care criza financiară

globală a lovit Rusia mult mai greu decât în majoritatea țărilor dezvoltate. Cred că nu este prea târziu să readucem Rusia pe calea normală de dezvoltare a unei țări democratice: cu alegeri libere, tribunale libere și presă liberă; cu o piață liberă cu un nivel adecvat de reglementări de stat, dar fără corporații de stat; cu concurență echitabilă și fără razii ale agențiilor forțelor de ordine; cu un guvern transparent și responsabil, cu un nivel scăzut de corupție, cu o clasă de mijloc mare și stabilă, cu un guvern cu adevărat funcțional. Este necesar ca oamenii înșiși să decidă cum să-și trăiască viețile.

Aceste rânduri au fost scrise de Volkov, care își prezenta poziția sa pentru votanții din alegerile municipale din Ekaterinburg. Dar Navalnîi ar fi putut să rostească aceleași replici în orice discurs de campanie de-al său, fără a schimba vreun cuvânt.

Volkov a fost unul dintre cei doi candidați independenți care au câștigat locuri în consiliul municipal format din treizeci și cinci de membri, care altfel era dominat de membri ai Rusiei Unite.

Volkov a împărtășit ura viscerală a lui Navalnîi față de autoritățile aflate la putere. În noaptea electorală, chiar dacă era pe punctul de a câștiga, Volkov s-a dezlănțuit. „Campania electorală a fost foarte murdară", a scris acesta. „Candidații în exercițiu au folosit resurse publice pentru propriile campanii", s-a plâns el, „iar regulile electorale, care cereau o concurență cinstită, au fost pur și simplu ignorate."

Volkov și-a asumat meritele pentru o candidatură inovatoare. „Nimeni nu a făcut vreodată ceea ce sunt pe cale să fac eu", a scris el. „Dar, la urma urmei, nimeni nu a realizat, de asemenea, o campanie electorală municipală pe internet; nimeni nu a colectat vreodată mai mult de 100.000 de ruble din donații voluntare prin intermediul internetului; și cele 82 de întâlniri ale mele în curțile caselor... au meritat, de asemenea, mult."

Dar, având în vedere că numărătoarea finală nu fusese efectuată, Volkov a vrut ca toată lumea să știe că lupta nu a fost dreaptă. „Acum, când nimic nu este clar, repet încă o dată: chiar dacă voi câștiga, voi ști în continuare și îmi voi aminti că victoria mea ar fi putut fi mult mai mare."

Volkov și-a amintit cum adesea a fost invitat la întâlniri la Moscova, cum ar fi la întrunirea Alegerii Democrate, ca un reprezentant simbolic al regiunilor. „Eu eram cineva «din regiuni»", a spus el. „Deoarece am fost ales, am fost

membru al consiliului şi am fost, ei bine, suficient de bogat pentru a veni pe cont propriu. Aşa că nu au fost nevoiţi să acopere costul biletelor mele."

„Această întrunire a fost destul de stupidă", şi-a adus aminte Volkov într-un interviu acordat la Vilnius, adăugând că în mulţimea de bătrâni obosiţi ai opoziţiei ruse, „Navalnîi făcea un contrast uimitor. Era atât de diferit."

Vechea mulţime de lei liberali, spunea Volkov, nu oferea nimic dincolo de o strategie obosită de a exprima ofensă şi indignare fără nicio acţiune concretă.

— Modul de operare tipic pentru aceşti politicieni de opoziţie, celebri şi renumiţi, cum ar fi Kasianov, un fost prim-ministru, şi Kasparov, care era Kasparov, a explicat Volkov, a fost următorul: „Putin face ceva rău, ceva ce nu ne place şi dăm o declaraţie – o condamnăm şi spunem că suntem foarte îngrijoraţi." Prin urmare, nu au făcut nimic.

Navalnîi, spre deosebire de ei, a acţionat. „Navalnîi a fost atât de diferit, deoarece el chiar a întreprins proiecte", a spus Volkov. „Gen, OK, aici e problema. Hai să o rezolvăm. Mi-a plăcut foarte mult abordarea lui."

* * *

A doua zi, în rezumatul său de pe LiveJournal despre întrunirea Alegerii Democrate, Navalnîi a stabilit ceea ce va deveni strategia electorală principală a sa şi a lui Volkov în următorul deceniu: îndemnarea alegătorilor să sprijine orice alt partid în afară de Rusia Unită şi orice alt candidat în afară de cei loiali lui Putin. Navalnîi şi-a sfătuit, de asemenea, compatrioţii săi democratici să renunţe la orice speranţă de unire în viitorul apropiat – ceea ce el a numit „o unire galactică".

Dar punctul său principal a fost strategia „orice, dar nu Rusia Unită". (El încă nu îl numise Partidul Escrocilor şi Hoţilor). „Trebuie să îndemnăm pe toată lumea să meargă la urne şi să voteze pentru oricine, dar împotriva [Rusiei Unite]", a scris el. „Chiar dacă noi înşine nu avem ocazia să candidăm."

„Nu-mi pasă dacă, ca urmare a muncii mele, mandatul este câştigat de Iavlinski sau Jirinovski", a adăugat acesta referindu-se la vechiul său şef din Iabloko şi la şeful Partidului Liberal Democrat, de extremă dreaptă. „Principalul scop este să distrugem monopolul."

În timp ce Volkov ar putea pretinde că este primul care a candidat şi a câştigat o campanie electorală pe internet în Rusia, în toamna anului 2010,

Navalnîi a înregistrat propriul triumf fără precedent la capitolul votare online – însă a fost doar o simulare.

Când Navalnîi a fost plecat în Statele Unite cu bursa de la Yale, două posturi de ştiri ruseşti, Kommersant şi Gazeta.ru, au decis să organizeze alegeri virtuale pentru postul de primar al Moscovei, cu scopul de a afla care ar fi persoana agreată de locuitori pentru a-l înlocui pe Iuri Lujkov, care a fost demis de Kremlin.

Navalnîi a câştigat detaşat, obţinând 45,02% din voturi; pe locul al doilea a ajuns cel despre care se spunea că „nu are nicio şansă" cu 13,64%; Nemţov a obţinut 11,99%.

Doar 2,82% au votat pentru Serghei Sobianin, viceprim-ministru şi şef de stat major al guvernului rus, care avea să fie numit două săptămâni mai târziu în funcţia de primar de către preşedintele Dmitri Medvedev.

La doar câteva săptămâni, în Washington DC, Navalnîi avea să amintească despre victoria pe care o înregistrase în prezentarea pe care a ţinut-o la o audiere a Comisiei Helsinki din SUA. În prezentare s-a concentrat asupra „mecanismelor avansate de fraudă de pe piaţa rusă".

Observând victoria zdrobitoare a lui Navalnîi în alegerile virtuale pentru primărie, Kyle Parker, consilier politic al comisiei, a declarat: „Prin urmare, Alexei reprezintă, într-un fel, o generaţie care a fost blocată în afara politicii şi a adoptat alte mijloace. Iar Alexei a folosit pe scară largă noile mijloace din mass-media şi alte tehnologii moderne pentru a-şi promova mesajul."

Navalnîi a făcut o introducere simplă despre el şi activitatea sa. „Practica mea de drept se concentrează asupra drepturilor acţionarilor", a spus acesta. „Lucrăm în cadrul sistemului corporativ prin forţarea managementului pentru a menţine transparenţa, pentru a respecta legea şi pentru a respecta standardele internaţionale ale responsabilităţii. Folosim atât mijloacele tradiţionale de informare în masă, cât şi metodele tip *grassroots*[37], în special blogurile, pentru a menţine interesul public faţă de corupţie. Blogul meu personal are aproximativ 50.000 de cititori zilnic şi s-a dovedit foarte eficient." Speranţa

[37] Mişcare care foloseşte oamenii dintr-o anumită regiune sau comunitate ca bază pentru o mişcare politică sau economică. Mişcările şi organizaţiile *grass-root* folosesc acţiunile colective de la nivel local pentru a implementa schimbări la nivel local, regional, naţional sau internaţional. Aceste tipuri de mişcări sunt asociate cu luarea deciziilor de jos în sus, mai degrabă decât de sus în jos, şi sunt uneori considerate mai naturale sau spontane decât structurile de putere tradiţionale. *(n. red.)*

lui Navalnîi a fost să explice autorităților americane cât de mult se leagă corupția la scară largă de cele mai înalte eșaloane ale puterii rusești și să exemplifice ce ar putea face Washingtonul pentru a ajuta, în special prin înăsprirea aplicării legii asupra rușilor care își canalizează veniturile operațiunilor lor necinstite în strărnătate, cumpărând proprietăți imobiliare și alte bunuri în Statele Unite și Europa.

Navalnîi, purtând un costum închis la culoare și o cravată roz, a descris modul în care o conductă de gaz care se întindea de-a lungul Europei a costat de trei ori mai mult pentru a fi construită în Rusia, comparativ cu o secțiune similară din Germania, în ciuda faptului că salariile și materialele erau mult mai scumpe în Germania.

— O companie de construcții a fost angajată să construiască partea rusă a conductei fără a licita, a mărturisit Navalnîi. Această companie aparține fostului antrenor de judo al lui Vladimir Putin, Arkadi Rotenberg. El și fratele său au fost numiți constructorii principali pentru Gazprom, cea mai mare companie din Rusia.

Navalnîi a detaliat eforturile sale pentru a expune relațiile dintre companiile petroliere majore ale Rusiei și Gunvor, firma secretă de tranzacționare cu sediul în Elveția.

— Toate companiile au refuzat să ofere informații despre cooperarea acestora cu Gunvor, așa că am intentat un proces, a spus acesta. În cele din urmă, judecătorul a considerat toate documentele legate de Gunvor ca fiind confidențiale și putem înțelege destul de bine motivul real din spatele acestei decizii, deoarece singura informație despre Gunvor este bine cunoscută. Că unul dintre proprietarii acestei companii de intermediere este Ghennadi Timcenko, vechi prieten și coleg al lui Vladimir Putin.

Navalnîi l-a acuzat pe Timcenko că a făcut avere, dar nu a oferit nicio dovadă că a făcut ceva ilegal. Timcenko i-a dat în judecată cu succes pe politicienii din opoziție, Boris Nemțov și Vladimir Milov, pentru defăimare, după ce au publicat un raport în care susțineau că acesta îi datorează lui Putin tot succesul în afaceri.

— Poziția sa îi permite să încaseze un mic procent din fiecare milion de barili vândut, o afacere foarte bună din punct de vedere legal, a spus Navalnîi despre Timcenko. Și mai e și miliardar. De fapt, este un fenomen rusesc foarte interesant, conform căruia toți prietenii lui Vladimir Putin care doreau să intre în afaceri au devenit miliardari atât de repede.

Navalnîi a încercat, de asemenea, să ofere Washingtonului stimulente pentru a se alătura luptei sale.

— De ce sunt importante aceste lucruri pentru voi? a întrebat acesta. Corupția din Rusia afectează prețurile pentru acționarii din întreaga lume, ceea ce afectează portofoliile corporațiilor și fondurile de pensii ale americanilor de rând. De asemenea, a avut un impact important asupra bazei de impozitare și asupra economiei Statelor Unite, deoarece fondurile din SUA au investit miliarde de dolari în companiile rusești.

În acel moment, la Washington, mediatizata reluare a relațiilor cu Rusia de către Barack Obama era în curs de desfășurare. Navalnîi și-a avertizat urmăritorii americani să nu fie prea romantici. „Nu vreau să lansez această idee de președinte rău și președinte bun", a spus el. „De fapt, nu este adevărat că avem un domn rău Putin și un domn bun Medvedev."

Cu toate acestea, Navalnîi a recunoscut că Medvedev și unii dintre consilierii săi superiori, mai ales Arkadi Dvorkovici, păreau deschiși la reforme, inclusiv la cererea mai mare de transparență. „Sunt deschiși și înțeleg că este mult mai profitabil să fie mai transparenți. Poți atrage mai ușor bani și mai mulți investitori și așa mai departe", a afirmat el.

Navalnîi descrisese efortul său de a expune dubioasa „caritate" de la Transneft și apoi a explicat cum Medvedev sugerase privatizarea companiei și, de asemenea, a propus îndepărtarea oficialilor guvernamentali din consiliile de administrație ale corporației pentru a fi înlocuiți cu directori independenți.

„Transneft a fost suficient de puternic pentru a anula această idee", a spus Navalnîi. „Și acum câteva săptămâni, guvernul a declarat că nu va privatiza compania." Ceea ce Navalnîi nu a subliniat a fost faptul că șeful Transneft, Nikolai Tokarev, a fost un prieten apropiat al lui Putin, un coleg din perioada când au servit împreună în KGB, în Germania de Est.

Audierea a fost în multe feluri emblematică pentru perioada pe care Navalnîi a petrecut-o la Yale. Învăța multe despre sistemul american, iar unul dintre lucrurile pe care le-a învățat a fost că sistemul Statelor Unite nu era prea interesat să învețe de la el. De fapt, nu a prezentat prea mult interes pentru Rusia, o surpriză fiind obsesia Federației Ruse pentru rivalitatea sa cu Statele Unite.

În orice caz, Navalnîi le-a oferit ascultătorii săr din Washington un punct-cheie despre el însuși și despre țara sa.

„Nu sunt un disident", a spus acesta. „Sunt un activist. Consider că investiţiile în Rusia au un potenţial foarte ridicat. Sper că americanii vor continua să investească în Rusia, dar avem nevoie de un avantaj politic mai mare pentru a proteja aceşti investitori."

* * *

De-a lungul timpului petrecut în New Haven, Navalnîi a continuat să-şi susţină munca împotriva corupţiei şi a oferit un răspuns la o întrebare care îl deranja de ani buni: cum poate valorifica numeroasele oferte de asistenţă din partea cititorilor blogului său.

Prin crearea site-ului RosPil, acesta avea să adune la un loc monitorizarea contractelor de achiziţii publice şi să le identifice pe cele care păreau corupte. Oricine ar putea identifica o posibilă licitaţie frauduloasă şi apoi să depună o plângere la echipa lui Navalnîi, care avea să efectueze verificări şi să dea curs cazurilor care meritau cea mai multă atenţie.

După ce Navalnîi a revenit la Moscova, numele său era pe val, urmând să explodeze când a rostit la radio faimoasa replică „Partidul Escrocilor şi Hoţilor". Jurnaliştii îl sunau nonstop. Când s-a întors la postul de radio Finam FM pentru o discuţie la care participa şi Evgheni Fiodorov, membru în Duma de Stat, în studio se aflau şi doi jurnalişti – Julia Ioffe de la revista *New Yorker* şi Iulia Gutova de la revista *Reporterul Rus*. Acestea au strâns o mulţime de informaţii despre el pe care le-au folosit în articole ample.

În martie 2011, Navalnîi a început ofensiva împotriva modificărilor propuse privind legile transparenţei decizionale a guvernului rus, care a permis proiectului RosPil să identifice cazuri serioase de mită. Navalnîi a remarcat că noua lege fusese elaborată la Şcoala Superioară de Economie, unde rectorul acesteia, Iaroslav Kuzminov, a fost căsătorit cu Elvira Nabiullina, pe atunci ministru al dezvoltării economiei a Federaţiei Ruse.

Kuzminov, jignit de acuzaţia de complicitate, l-a provocat pe Navalnîi la o dezbatere publică. Aceasta a avut loc la Şcoala Superioară de Economie în seara zilei de 18 martie şi a fost transmisă în direct pe internet. Sala a fost plină şi a rămas plină aproximativ toate cele 4 ore cât a ţinut evenimentul, chiar şi în momentul când Navalnîi şi Kuzminov s-au certat din cauza detaliilor minore ale legii achiziţiilor.

Konstantin Sonin, un economist proeminent şi editor de ziar, a numit dezbaterea „un eveniment istoric".

„Navalnîi ar putea foarte bine să devină liderul politic al unei noi generaţii de ruşi", a scris Sonin în ziarul *The Moscow Times*. „Aceştia au aşteptat peste un deceniu un lider cu calităţile lui Navalnîi." A adăugat: „De ani buni, dezbaterea Navalnîi-Kuzminov a fost prima discuţie semnificativă a unor persoane proeminente care a fost transmisă în direct."

Problema de ansamblu, s-a plâns Sonin, a fost că cetăţenii ruşi activi care urmăreau dezbaterea nu ar avea cum să acţioneze conform concluziilor pe care le-au tras. „În mod ideal, ruşii ar putea acum să aleagă între poziţiile importante luate de Kuzminov şi Navalnîi aşa cum fac alegătorii din toate ţările democratice – prin alegeri libere", a scris Sonin.

Dar Rusia nu era o ţară democratică, un aspect care a fost clarificat fără milă pe 24 septembrie 2011, când Medvedev şi Putin, vorbind la o convenţie a Partidului Rusia Unită, au anunţat că echipa va schimba din nou locurile: Putin se va întoarce la preşedinţie. Anunţul i-a înfuriat pe mulţi ruşi, inclusiv pe Navalnîi şi Volkov. În acea zi, Volkov participa la o conferinţă organizată de Institutul pentru Dezvoltare Contemporană din Moscova, un grup de specialişti care erau apropiaţi de Medvedev. Cu un an înainte, analiştii politici de top ai institutului publicaseră un raport, „Rusia în secolul XXI: Viziunea pentru viitor", în care viitorul Federaţiei Ruse era văzut în mod favorabil: Rusia va adera la NATO şi Uniunea Europeană. Acum, în timp ce se uitau la conferinţa Rusiei Unite la televizor, Volkov putea vedea că mulţi dintre aceştia au fost zdrobiţi.

— Toţi oamenii de pe Twitter au început să calculeze câţi ani voi avea în 2024, a spus Volkov, deoarece toată lumea şi-a dat seama că s-a decis rămânerea lui Putin ca preşedinte până cel puţin în anul 2024.

Furia legată de schimbarea în tandem avea să mocnească multe luni înainte să izbucnească în urma rapoartelor de fraudă extinsă în timpul alegerilor pentru Duma de Stat din 4 decembrie. Jocul necinstit în perioada alegerilor electorale din Rusia nu era ceva nou, dar, pentru prima dată, cu ajutorul camerelor din telefoanele mobile au fost prezentate dovezi video despre turismul electoral, votul tip carusel[38] şi alte neregularităţi. Nu era suficient că Putin

[38] Metodă de fraudare a voturilor în alegerile electorale, folosită în special în Rusia şi Georgia, prin care alegătorii sunt transportaţi cu autocarele pentru a vota de mai multe

precizase clar faptul că opiniile alegătorilor erau lipsite de valoare şi că aceştia nu aveau niciun cuvânt de spus în alegerile prezidenţiale. Acum, alegătorii au putut vedea de la bun început că votul parlamentar a fost şi el falsificat.

Solidaritatea, o altă coaliţie a forţelor politice democratice, a obţinut un permis pentru un miting public care avea să se desfăşoare a doua zi după alegerile din Cistîie Prudî, una dintre cele mai fermecătoare pieţe din Moscova.

Pe blogul său, Navalnîi a implorat oamenii să participe indiferent de orientarea politică.

„Va avea loc un miting în semn de protest împotriva fraudei electorale", a scris acesta. „Este imperios necesar să participaţi. Mitingul este autorizat. Organizatorul său oficial este Solidaritatea, însă asta nu contează acum. Fie că vă place sau nu, trebuie să veniţi. Acest lucru este valabil pentru toată lumea. Naţionalişti, liberali, stângişti, verzi, vegetarieni, marţieni. Partidul Escrocilor şi Hoţilor a furat voturile tuturor." Dar, în particular, Navalnîi şi-a făcut puţine speranţe în legătură cu acest eveniment.

— Am mers, deşi m-am gândit că mitingul va fi un eşec, a spus acesta câteva zile mai târziu, vorbind cu un jurnalist în timp ce era în închisoare.

Iaşin auzise direct despre pesimismul lui Navalnîi.

— Am purtat o corespondenţă amuzantă cu Navalnîi, cu o oră înainte de miting, a declarat acesta. I-am scris un SMS: „Acum o oră, comuniştii au adunat 100 de persoane în Piaţa Puşkin."

Navalnîi a răspuns: „Mă tem că nu vor veni mai mulţi de la noi." S-a înşelat.

Mii de oameni au participat la ceea ce avea să devină, uimitor, unul dintre cele mai mari proteste pe care Moscova l-a văzut după mulţi ani. Pentru a ajunge pe scenă, Navalnîi a trebuit să răzbată prin mulţime şi să treacă peste o barieră a poliţiei. Odată ajuns pe platforma principală, acesta a ţinut un discurs înflăcărat.

— Salutări tuturor, a început Navalnîi. În timp ce săream peste gard pentru a ajunge la acest miting, am uitat tot ce am vrut să spun.

Acesta i-a rugat pe cei care au votat să ridice mâinile şi le-a mulţumit pentru îndeplinirea datoriei lor ca cetăţeni.

---

ori. Termenul de „carusel" se referă la traseul parcurs de alegători, de la o secţie de votare la alta, făcând aluzie la caruselele din parcurile de distracţie. *(n. red.)*

— Mulțumesc, a zis, apoi tonul său s-a schimbat. Mulțumesc pentru că le-ați spus acestor capre că suntem aici, a spus în continuare. Pentru că i-ați spus bărbosului [Președintele Comisiei Electorale Centrale] Ciurov că noi existăm! Avem vocea noastră și existăm! a strigat el.

— Da, au strigat oamenii. Existăm!

— Ei aud această voce și sunt speriați, a spus Navalnîi.

Apoi și-a îndreptat atenția către batjocura revărsată de propagandiștii de la televiziunea de stat rusă prin emisiunile de la televizor, cutia idioată de care se temea Navalnîi că va transform Rusia într-o nație de zombie.

— Ei pot râde în cutia lor de zombie. Ne pot numi microbloggeri sau hamsteri de internet. Sunt un hamster al internetului! Și le voi tăia gâtul acestor fiare! Împreună vom face acest lucru. Pentru că existăm!

Navalnîi a spus că nu a înțeles de ce s-a deranjat să meargă la secția de votare pentru a-și exercita dreptul și că un ticălos a întrebat dacă a votat pentru Rusia Unită.

— I-am spus nu, a strigat mulțimii. Spuneți-mi: Ați votat pentru Rusia Unită?

— Nu, a strigat mulțimea.

— Cum se numește acest partid?

— Partidul Escrocilor și Hoților, au țipat oamenii.

— Este partidul escrocilor, al hoților și al ucigașilor, a exclamat Navalnîi. Acești oameni ar trebui să se teamă de noi. Iar tot ei ar trebui să înțeleagă că noi îi urâm. Repetăm acest lucru de fiecare dată și poate că unii cred că este o glumă. Noi nu uităm și nu iertăm, a spus el, lansând un nou slogan.

— Noi nu uităm! Noi nu iertăm! Noi nu uităm! Noi nu iertăm! Ei sunt un nimeni. Alături de noi se află acești astronauți în uniformă de camuflaj, a spus Navalnîi, referindu-se la forțele de poliție pentru intervenție. Asta înseamnă că noi suntem puterea; ei sunt un nimeni. Și spunem: Noi suntem puterea. După aceste alegeri, acești hoți de la Kremlin nu au niciun drept să spună nimănui că sunt autoritatea de drept. Ei sunt un nimeni. Noi nu avem nevoie de acești escroci și hoți, a spus el. Vrem un alt președinte, nu un escroc.

Încheindu-și discursul, Navalnîi a spus că va încerca un experiment, dar mulțimea nu terminase și a început să strige: „Putin e un hoț! Putin e un hoț! Putin e un hoț."

— Însă, încă un lucru pe care este important să îl înțelegem, a spus Navalnîi, adoptând o replică pe care a folosit-o la marșul naționalist rus. Toți pentru unul și unul pentru toți, a strigat Navalnîi. Nu există altă variantă.

— Toți pentru unul, a strigat acesta.

— Și unul pentru toți, a răspuns mulțimea.

— Vedeți, funcționează nu numai pentru marșul rusesc, a spus el. Noi avem dreptate! Suntem aici! Există! Toți pentru unul și unul pentru toți!

A fost prima dintr-o serie de prestații electrizante ale lui Navalnîi în fața mulțimilor adunate în Moscova pentru așa-numitele proteste cu panglică albă, care au avut loc în cele trei luni înainte de alegerile prezidențiale din 4 martie 2012.

De asemenea, a fost și noaptea primei arestări a lui Navalnîi.

După miting, mulți dintre participanți s-au îndreptat spre sediul FSB din Lubianka. Dar cum nu aveau permis pentru a face acest lucru, mulți dintre ei au fost arestați. Navalnîi și Iașin au fost reținuți și duși la o secție de poliție situată mai departe de mulțimea zgomotoasă. Videoclipul îl înfățișa pe Navalnîi în timp ce era împins într-o dubă de poliție, flancat de doi ofițeri.

Navalnîi a fost condamnat la cincisprezece zile de arest, ceea ce a condus în lunile următoare la apariția unui tipar al arestărilor și sentințelor scurte.

La patru zile după arestarea sa, Navalnîi a vorbit la telefon din închisoare cu publicația *New Times* și a declarat că condițiile sunt incomode, dar nu inumane, deși a spus că încă nu i se dăduse voie să facă duș.

— E clar că acest loc nu e un sanatoriu și nici o stațiune. Este destul de neplăcut să fii aici, dar nu poate fi considerat ca fiind „condiții de tortură", a spus el. Cu toate acestea, cred că suntem toți cam ilegal privați de libertatea noastră.

Navalnîi a afirmat că există o nevoie clară de proteste continue, dar a cerut ca acestea să se desfășoare în mod pașnic și a spus că era nevoie de mult mai mulți oameni decât cei șapte până la zece mii care au apărut pe data de 5 decembrie 2011.

— Pe de o parte, este un număr destul de mare și mă bucur că au venit atât de mulți, a declarat el pentru *New Times*. Pe de altă parte, nu este suficient. La urma urmei, au furat voturile a milioane de persoane în mod destul de nerușinat și deschis! Există multe videoclipuri care vorbesc despre acest lucru și, din câte înțeleg, acum nimeni nu se îndoiește de faptul că au existat falsificări... Trebuie să ne continuăm acțiunile, dar trebuie să le menținem doar într-un format legal. Nu este nevoie să incendiem mașini și să ne batem cu poliția. Însă trebuie să ieșim în stradă.

De asemenea, acesta a căutat să distragă atenția de la persoana sa.

— Sunt extrem de recunoscător acelor oameni care merg la proteste scandând sloganurile: „Libertate pentru Navalnîi, „Libertate pentru Iaşin". Însă aceste sloganuri trebuie schimbate. „Libertate pentru toţi prizonierii politici!" Există circa șaizeci și cinci de oameni în acest centru de detenţie special pentru prizonieri politici. Nu trebuie să scoatem în evidenţă o singură persoană. Iar acest slogan trebuie folosit alături de altul: „Vrem alegeri libere, vrem o revizuire a rezultatelor electorale."

Când jurnalistul l-a întrebat pe Navalnîi dacă va candida la preşedinţie, acesta a refuzat să răspundă, spunând că, ținând cont de circumstanţe aceasta era o întrebare stupidă. Câteva zile mai târziu, Putin a găzduit „teledonul" anual. Organizat de obicei în decembrie, liderul rus petrece ore întregi răspunzând în direct la întrebări din partea alegătorilor. Și, în acel an, Putin s-a folosit de eveniment pentru a ironiza protestele, despre care a afirmat că au fost instigate de Statele Unite. A declarat că în momentul în care a văzut protestatarii purtând panglici albe, a crezut că aveau prezervative fixate pe cămăși și că manifestau împotriva SIDA. Derâderea din partea fostului și viitorului preşedinte a alimentat furia și protestele ulterioare, care au continuat uneori într-o atmosferă veselă, de carnaval.

Navalnîi a ratat demonstrația următoare, de pe 10 decembrie, deoarece încă se afla în închisoare. Însă acesta a fost din nou cel mai electrizant vorbitor la un miting imens organizat la data de 24 decembrie pe Bulevardul Saharov, care a atras peste optzeci de mii de oameni.

— Cine este puterea aici? a strigat.

— Noi suntem! a răspuns mulţimea.

— Ne-au furat voturile, a spus Navalnîi. Pot vedea că aici sunt prezenţi destui oameni care ar putea prelua chiar acum controlul asupra Kremlinului și al Casei Albe (clădirea guvernului Rusiei, unde se află biroul prim-ministrului). Suntem o forță pașnică și încă nu o vom face. Dar dacă acești escroci și hoți încearcă să ne înșele în continuare, dacă vor continua să ne spună minciuni și să ne fure, vom lua înapoi ceea ce ne aparţine.

Pentru a păstra organizarea, opoziția a format un Consiliu de Coordonare. Navalnîi a fost ales la conducere, desigur. Însă statutul său public s-a schimbat radical, într-un mod fără precedent. A crescut numărul de apeluri prin care se cerea ca Navalnîi să candideze pentru o funcție publică, iar în Rusia doar o singură funcție contează cu adevărat: preşedinţia. „Navalnîi a mers la închisoare în calitate de blogger și, pe neașteptate pentru el, a ieșit ca un candidat

prezidențial", a declarat scriitorul Viktor Șenderovici la postul de radio Eho Moskvî în ianuarie.

— Evident, statutul său s-a schimbat cât timp a stat în închisoare și e clar că el însuși nu e pregătit pentru acest lucru. La fel cum noi înșine nu suntem pregătiți, a adăugat Șenderovici. Încercăm să înțelegem din mers ce se întâmplă și este clar că analizele noastre de acum o lună n-au nicio legătură cu realitatea.

Protestele au reprezentat cea mai mare efuziune publică pe care a văzut-o Rusia în ultimele decenii. Însă acestea au avut loc în principal la Moscova, cu doar o brumă de demonstrații la scară mică în altă parte. În retrospectivă, este de asemenea evident că circumstanțele pur și simplu nu au fost potrivite pentru o revoltă la scară mare, care ar fi putut răsturna guvernul. Spre deosebire de multe țări care tocmai trecuseră prin Primăvara Arabă[39], calitatea vieții în Federația Rusă era bună, în special în orașele mari, și încă se îmbunătățea.

Mulți dintre protestatarii ruși au fost pur și simplu prea comozi, în special specialiștii tineri din clasa de mijloc a Moscovei. Participarea lor la mitinguri se potrivea adesea cu calendarul social urban, care includea ieșiri în restaurantele șic din Moscova sau băute în barurile la modă din oraș.

Navalnîi însuși, după ce a participat la mitingul din 24 decembrie, a zburat în Mexic pentru o vacanță de Crăciun.

„¡Feliz Navidad!", a postat el pe LiveJournal, dorindu-le urmăritorilor săi „Crăciun Fericit" din orașul antic maiaș Chichén Itză. Acolo, sub soarele mexican, acesta a continuat să lucreze la proiectele RosPil și să dea interviuri în mass-media despre mișcarea de protest care se dezvolta. Într-o postare pe blog publicată în timpul Crăciunului ortodox, Navalnîi a oferit o explicație detaliată a modului în care RosPil își gestiona miile de donații online.

Pe 4 martie 2012, Putin a fost reales ca președinte cu un număr covârșitor de voturi – un moment descurajant pentru opoziție. Totuși, în ziua următoare, câteva mii de demonstranți, inclusiv Navalnîi, s-au adunat în Piața Pușkin din centrul Moscovei. Seara, mulți dintre ei au fost arestați și mulțimea a fost dispersată.

---

[39] Serie de mișcări de protest care au avut loc în mai multe țări din Orientul Mijlociu și Africa de Nord începând cu sfârșitul anului 2010. Acestea au avut loc mai ales în țări arabe unde domnea un regim autoritar sau totalitar. *(n. red.)*

Navalnîi, afișând umorul său caracteristic, a continuat să posteze pe Twitter chiar şi după ce a fost înghesuit într-o dubă a poliției. „Duba noastră are numărul 2012", a scris el. „Atenție! NU ÎI DAȚI FOC. Doar spargeți roțile."

* * *

Cu Putin revenit la putere pentru cel puțin doisprezece ani, opoziția a rămas brusc fără o misiune clară.

Una dintre lecțiile primite era faptul că aceștia nu reușiseră să mobilizeze rușii din afara capitalei, așa că Navalnîi şi susținătorii săi s-au concentrat asupra acestor regiuni, încercând să găsească modalități prin care să fie relevanți.

Ei au găsit o primă cauză pentru care să lupte în Astrahan, o capitală regională din sudul Rusiei, situată pe delta râului Volga. Un candidat al opoziției la primărie, Oleg V. Șein din partidul Rusia Justă, făcuse greva foamei pentru a protesta împotriva a ceea ce el a afirmat că au fost voturi false care i-au suflat victoria în alegerile din 4 martie. Apelurile către oficialii electorali şi către instanțele de judecată nu au dat roade.

Când Navalnîi şi alți activiști de la Moscova, inclusiv Ilia Iașin şi Xenia Sobciak, au ajuns la Astrahan pe 9 aprilie, Șein şi un mic grup de susținători nu consumaseră alimente solide de douăzeci şi şase de zile.

Într-o piață din centrul orașului Astrahan, Navalnîi a adunat aproximativ două sute de susținători ai lui Șein. „Este un moment crucial", a declarat Navalnîi într-un interviu. „Trebuie să inspirăm acești oameni. Sunteți familiarizați cu aceste mici conflicte; avem parte de multe."

„Autorităților locale nici nu le pasă", a continuat Navalnîi. „Când mass-media federală promovează aceste informații de pe internet, ele reprezintă o problemă reală. De aceea este atât de important să atragem oameni din Moscova." Dar numărul mic de protestatari care au venit în acea marți – mai puțin de cinci sute de oameni dintr-un oraş de cinci sute de mii – nu a fost de bun augur pentru opoziția rusă, în Astrahan sau în oricare alt loc.

Luna următoare, în Moscova, protestatarii s-au ciocnit violent cu poliția la o demonstrație din Piața Bolotnaia, cu o zi înainte de instalarea lui Putin. Navalnîi s-a numărat printre cei arestați. Încă o dată, acesta a primit o sentință de cincisprezece zile, dar alții, care au fost implicați în lupte fizice cu poliția, au fost acuzați de infracțiuni grave.

Navalnîi dovedise că putea electriza o mulțime și trecuse din poziția sa de nișă de blogger anticorupție într-un nou rol, unde era, fără îndoială, vocea principală a opoziției. Însă drumul de urmat era neclar. Au existat rivalități și tensiuni în grupurile pestrițe ale forțelor de opoziție.

Eduard Limonov, scriitorul, poetul și fondatorul Partidului Național Bolșevic de stânga, a scris o evaluare brutală a lui Navalnîi, ca parte a unei serii de profiluri politice publicate pe site-ul de știri Svobodnaia Pressa. Limonov, care a fugit din Uniunea Sovietică în 1974 și s-a întors în Rusia în 1991, l-a ridiculizat pe Navalnîi descriindu-l ca un „om de fațadă" pentru un grup de capitaliști:

> Un tip solid, corpolent în blugi albaștri și o cămașă fără cravată, de preferință cu carouri mici. Când îl studiam, îmi venea în gând tipul american de sănătate, lapte cu fulgi de ovăz... Fenomenul Navalnîi servește drept mărturie că intelectualii noștri au reușit – au adaptat pe deplin modelul american la nevoile lor. Nu este un stalinist într-un costum prost făcut, nu este un rocker într-o jachetă de piele, nu este un deputat gras într-un costum Brioni, nu este un intelectual rus cu barbă neîngrijită și ochelari (jumătate Cehov, jumătate Troțki...), ci este chiar un cetățean al lumii, cu un zâmbet în loc de cravată.
>
> Un vârf de Assange, vag amintind de Ralph Nadar. A doua ediție mai tânără a lui Boris Nemțov – acesta este Navalnîi. De fapt, asta e tot. Navalnîi nu are alte atuuri. Nu este aprig sau inteligent.
>
> Navalnîi nu este liderul unui partid politic sau măcar un activist proeminent în oricare alt partid. Ca luptător împotriva corupției, Navalnîi este ineficient. Nu este vina lui. El este, probabil, un bun anchetator al corupției, însă autoritățile nu vor să pună sub acuzare oficialii corupți pe care acesta i-a descoperit. [Deci] este încă ineficient.

Limonov, care a murit în anul 2020 la vârsta de șaptezeci și șapte de ani, a susținut că Navalnîi îl vizitase pentru a discuta despre alegerile pentru Consiliul Coordonator al opoziției. „El s-a numit politician atât de des, încât mi-am dat seama că nu credea că e politician. Dar i s-a spus că e politician", a scris acesta. „Navalnîi a fost creat de mass-media."

Criticile lui Limonov reflectau, de asemenea, supărarea sau invidia cu privire la modul în care Navalnîi a devenit centrul protestelor. „Oamenii au ieșit

în număr mare în stradă nu pentru că au fost fascinați de Liușa Navalnîi, au ieșit pentru că au fost indignați de Vladimir Putin", a punctat Limonov.

* * *

Încurajat de victoria lui Putin și zguduit de instabilitatea protestelor de la Moscova, Kremlinul a început să aplice măsuri severe asupra disidenților și a influenței străine percepute, ceea ce Putin a insistat că au fost cauzele tulburărilor, în loc de furia publică reală rezultată în urma fraudei directe în alegerile pentru Duma de Stat și decizia sa de a reveni la președinție pentru un al treilea mandat.

În luna iunie, Putin a semnat o lege care mărea amenda maximă pentru participarea la un miting public neautorizat de la 1.000 de ruble (30 de dolari) la 300.000 de ruble (aproximativ 9.100 de dolari). Organizatorii unor astfel de proteste puteau fi loviți cu sume de trei ori mai mari: amenzi de 1 milion de ruble.

În iulie, presiunea a crescut din nou. Putin a semnat o lege care extindea controlul guvernului asupra conținutului de pe internet. Sub pretextul combaterii pornografiei infantile, legea autoriza guvernul să închidă site-urile pe care le considera a fi o amenințare.

În acea lună, Putin a semnat, de asemenea, modificări ale legilor existente care au creat noi cerințe pentru organizațiile neguvernamentale și alte grupări nonprofit pentru a se înregistra ca „agenți străini" dacă au primit finanțare din străinătate, chiar dacă banii nu erau folosiți în scopuri politice. Odată înregistrate sau desemnate ca agenți străini, au urmat o serie de alte obligații administrative descurajante. Noile norme amenințau distrugerea mai multor grupări ale societății civile, inclusiv unele care nu erau deloc politice, ci axate pe probleme precum sănătatea publică.

La sfârșitul lunii decembrie, Navalnîi a țintit unul dintre principalii campioni ai acestei legislații draconice, un membru al Rusiei Unite din Duma de Sud: Serghei Zelezniak.

„Sunt sigur că-l urâți pe acest ticălos mincinos și ipocrit la fel de mult ca mine", a scris Navalnîi pe blogul său. Apoi, pentru efect, s-a certat cu sine însuși. „Stop. Și de ce l-am numit pe Zelezniak un «ticălos mincinos și ipocrit»? Ce drept am avut? La urma urmei, o persoană are dreptul la un costum

cu dungi și propriul punct de vedere... Este un patriot. El ține sincer cu Rusia. Preferă tot ce e rusesc... Trebuie luptat împotriva agenților de influență."

Navalnîi a explicat: copiii lui Zelezniak mergeau la școli scumpe din Europa – una dintre fiice era la Școala Americană din Elveția și alta era la o universitate din Marea Britanie. În același timp, Navalnîi a postat informații financiare care arătau că Zelezniak deținea bunuri care păreau să depășească cu mult venitul său ca membru al parlamentului, inclusiv imobile și mașini scumpe.

Navalnîi a remarcat că, în același timp, Rusia Unită – la ordinul lui Putin – urma să interzică adoptarea orfanilor ruși de către cetățenii americani, ca ripostă pentru aprobarea Legii Magnițki a lui Browder. Putin a fost furios din cauza acestei legi, ce crea mecanisme pentru sancționarea persoanelor ce încălcau drepturile omului, inclusiv în Federația Rusă.

„Acești ticăloși au încă suficientă conștiință pentru a striga că orfanii bolnavi nu pot fi adoptați de străini", a scris Navalnîi. „[Zelezniak] însuși și-a trimis cei trei copii în străinătate, însă, pe de altă parte, va fi ca un zid [împotriva] unui copil nefericit de trei ani cu autism ce stă culcat în scutece murdare și care va trăi într-un orfelinat până la vârsta de 18 ani, în loc să fie luat în străinătate."

Lupta a escaladat când Zelezniak i-a întors lovitura lui Navalnîi pe Facebook, numindu-l „ticălos" și spunând că acesta a depășit o limită când a implicat copiii familiei Zelezniak într-o luptă politică. Navalnîi a izbucnit.

„Nu li se va întâmpla nimic groaznic copiilor tăi, Monsieur Zelezniak, din fericire", i-a întors replica. „Ei sunt în siguranță, în străinătate, studiind în școli de elită. Desigur, tatăl lor este un ticălos corupt, dar nu se poate face nimic în legătură cu asta."

Apoi a subliniat câți copii au fost afectați de represiunea lui Putin asupra părinților lor, a căror singură crimă a fost sprijinirea opoziției. Acesta a dat-o ca exemplu pe Dașa, fiica sa de unsprezece ani, „ale cărei bunuri din copilărie au fost confiscate în timpul unei percheziții, iar computerul, telefonul și fotografiile nu i se returnaseră încă."

Navalnîi a evidențiat eforturile guvernului de a sista drepturile de custodie ale Evgheniei Chirikova, activistă pentru mediu, și ale Mariei Baronova, membră a grupului de protest Pussy Riot. Acțiuni similare, a subliniat el, au fost luate împotriva celor acuzați de crime precum altercațiile cu poliția la

mitingul din Piața Bolotnaia înainte de învestirea lui Putin, inclusiv Maxim Luzianin, care avea un fiu de cincisprezece ani.

„El nu va merge în Elveția", a scris Navalnîi într-o postare usturătoare. „Mama sa cheltuiește acum bani pe avocați."

„Nemernicul acesta de la televizor a vorbit despre patriotism și a zburat cu familia sa în străinătate pentru un weekend", a scris Navalnîi, subliniind că familia lui Zelezniak se bucura de o viață plină de răsfăț, în timp ce Rusia Unită interzicea adopțiile și îi priva pe copiii orfani de familii. „Sunt pregătiți să «mănânce copii»", a scris acesta, „doar pentru a se bucura de statut și privilegii, situându-se deasupra legii."

Multe dintre avertizările sumbre ale lui Navalnîi despre Putin și susținătorii săi s-au dovedit a fi cumplit de precise, dar nu neapărat în modurile în care se aștepta. După aproape un deceniu, în 2023, Curtea Penală Internațională a emis un mandat de arestare împotriva lui Putin și a comisarului Federației Ruse pentru drepturile copilului, Maria Lvova-Belova, acuzându-i de crime de război din cauza transportului ilegal al copiilor ucraineni în Rusia.

Însă, pe măsură ce se apropia sfârșitul anului, Navalnîi s-a confruntat cu mai multe provocări. Printre membrii opoziției încă nu exista o mișcare politică unită. Protestele din 2012 fuseseră reprimate. Putin fusese reales pentru încă șase ani și era clar că va rămâne în această poziție, după cum a avertizat Volkov, până cel puțin în 2024, iar Navalnîi nu reușise încă să formeze un partid politic cu o structură viabilă. Navalnîi, însă, ieșise la suprafață ca lumina cea mai strălucitoare – sau cea mai „la modă", ca să-l citățm pe Limonov – printre liderii opoziției, devenind o țintă. Nu mai era doar un blogger enervant sau, ocazional, o voce acerbă de la radio. Acum era o amenințare pentru regimul lui Putin, cu ambiții clare, chiar dacă nu erau complet conturate – o amenințare care ar putea fi redusă la tăcere sau eliminată.

— 8 —

PROCURATURĂ, PERSECUȚIE, ÎNCHISOARE

„Nu mi-e frică și, încă o dată, îi invit pe toți ceilalți din cameră să nu se teamă nici ei, pentru că nu este nimic de care să vă fie frică aici."

– Alexei Navalnîi, Penitenciarul Nr. 2, 15 februarie 2022

Navalnîi se afla într-o cameră mare din Penitenciarul Nr. 2, care fusese transformată într-o sală de judecată improvizată, pentru a înfrunta cele mai recente acuzații penale împotriva sa. Era 15 februarie 2022, iar Navalnîi era în închisoare de mai bine de un an, după întoarcerea sa din Germania.

De această dată se confrunta cu o acuzație de fraudă – că a delapidat donații către Fundația Anticorupție și le-a folosit pentru cheltuieli personale. Navalnîi a respins acuzațiile ca fiind absurde, menționând că organizația sa a menținut o contabilitate meticuloasă și putea dovedi modul în care a fost cheltuită fiecare copeică. El a avut, de asemenea, zero așteptări că procedurile judiciare vor corespunde cu realitatea.

— Înțeleg, a spus acesta. Nu sunt la primul proces. Nu sunt o persoană naivă. Verdictul va fi *vinovat*. Va fi o sentință destul de lungă..., deoarece l-am insultat pe acest lord întunecat al vostru, Putin. Nu numai că am supraviețuit, dar m-am întors. Așa că acesta a spus: „El crede că este atât de grozav. Să stea în închisoare și să rămână acolo pe viață." Și va avea loc acest caz, apoi al doilea caz, apoi al treilea. Iar voi veți urmări la nesfârșit sentința mea. Ei bine, ce pot face? a întrebat Navalnîi. Activitățile mele, activitățile colegilor mei sunt mai importante decât soarta unui singure persoane. Iar eu cred că cel mai rău lucru pe care îl pot face, adevărata crimă pe care o pot comite, este să mă tem de voi – de voi și de cei din spatele vostru. Vă repet: Nu mă tem și, încă o dată,

îi invit pe toți ceilalți din cameră să nu se teamă nici ei, pentru că nu este nimic de care să vă fie frică aici.

Într-adevăr, în acel moment, Navalnîi a fost pus sub urmărire penală – sau persecutat – de sistemul judiciar rus, într-un fel sau altul, timp de cincisprezece ani.

Primul efort de a deschide un dosar penal împotriva lui Navalnîi pare să fi avut loc după încăierarea sângeroasă care a izbucnit la a treisprezecea dezbatere DA!, în toamna anului 2007. Navalnîi a fost adus la secția de poliție și a fost evident imediat că acesta, mai degrabă decât huliganii care au instigat lupta, se afla sub supravegherea poliției.

În ciuda dovezilor video și a numeroaselor mărturii ale lui Belih, Iașin și alții, a durat șase luni până când dosarul a fost închis în cele din urmă fără acuzații. Navalnîi a descris situația într-un e-mail din decembrie 2007 pe care i l-a trimis lui Frank Conatser, un ofițer de grant al Fundației Naționale pentru Democrație care contribuise la finanțarea seriei de dezbateri.

„S-ar putea să fi auzit că proiectul nostru s-a confruntat cu mai mult decât provocări din partea organizațiilor de tineret de la Kremlin", a scris Navalnîi. „Acum acestea sunt provocări violente." A inclus link-uri către fotografii ale episodului. „În plus, după ultima dezbatere, aceștia încearcă să inventeze un caz penal împotriva mea. Am angajat avocați și sperăm că vor rezolva acest caz."

Sistemul judiciar corupt și politizat din Rusia este folosit în mod regulat pentru răzbunări și reglări de conturi, mai freevent în afaceri decât în politică. Iar următoarea investigație a lui Navalnîi a luat amploare datorită efortului său de a face curățenie în industria lemnului din Kirov.

În februarie 2010, FSB-ul a arestat un alt consilier al guvernatorului Belih în Kirov, Andrei Votinov, și l-au acuzat că a luat mită 2 milioane de ruble de la Viaceslav Opalev, șeful companiei regionale de cherestea Kirovles. În schimb, potrivit FSB-ului, Votinov l-a lăsat pe Opalev să-și păstreze locul de muncă în ciuda dovezilor covârșitoare că era incompetent sau corupt, sau ambele. Opalev a fost, de asemenea, arestat.

La acea vreme, Navalnîi și colegul său principal din Kirov, Piotr Ofițerov, lucraseră împreună pentru a-l concedia pe Opalev, sperând la o reformă masivă în cadrul companiei Kirovles. Însă Navalnîi și Ofițerov au fost șocați când au fost puși sub acuzare datorită unor dovezi de delapidare măsluite.

Ca urmare a managementului defectuos, a corupției și a crizei financiare din 2008, Kirovles, condusă de Opalev, a acumulat pierderi masive în valoare

totală de aproximativ 240 de milioane de ruble (7,5 milioane de dolari). Navalnîi şi Ofiţerov s-au confruntat iniţial cu acuzaţii penale pentru pierderi totale de 42.000 de dolari sau 1,5 milioane de ruble.

Cazul a fost la fel de absurd pe cât a fost bizar. Şi totuşi, Navalnîi a recunoscut că existau motive de îngrijorare. Votinov a fost, de fapt, al doilea consilier al lui Belih care a fost arestat în ceea ce părea a fi o răzbunare împotriva noului guvernator şi a echipei sale. Un alt consilier, Roman Şpov, fusese arestat în vara anului 2009 şi acuzat de fraudă. Aşadar, când zvonurile că Navalnîi avea să fie a treia persoană ce va fi arestată începeau să se concretizeze, acesta nu a aşteptat pentru a afla ce se va întâmpla. Şi-a luat familia şi s-au întors la Moscova.

Bineînţeles, în câteva săptămâni au apărut ştiri în mass-media controlată de Kremlin ce afirmau că Navalnîi era investigat. „Consilierul guvernatorului regiunii Kirov, Alexei Navalnîi, cunoscut mai bine ca un luptător pentru drepturile acţionarilor privaţi, ar putea fi trimis în judecată pentru fraudă", a raportat ziarul controlat de guvern, *Gazeta Rossiiskaia*. „Organele de drept din Districtul Federal Volga, cu sprijinul Serviciului Federal de Securitate, efectuează verificări privind implicarea celebrului blogger în acţiunile ilegale ce au avut loc în sectorul forestier din regiunea Viatka", a consemnat ziarul.

Navalnîi se afla la Universitatea Yale când au apărut ştirile despre caz. La acea vreme, el a descris situaţia din Kirov ca o simplă chestiune de răzbunare – probabil organizată de Transneft sau VTB – ca urmare a investigaţiilor sale în legătură cu abuzurile comise de corporaţii. El a bănuit, de asemenea, că a fost o răzbunare din partea directorului nemulţumit de la Kirovles, Opalev, care, în calitate de martor cooperant împotriva lui Navalnîi, furniza dovezile inventate de care aveau nevoie autorităţile.

Navalnîi a remarcat pe blogul său că Kirovles avea un monopol eficient asupra afacerilor forestiere din regiune, însă pierduse tone de bani. „În ciuda unei astfel de poziţii privilegiate, compania a fost (şi încă este) într-o situaţie deplorabilă: datorii uriaşe, întârzieri de salariu etc.", a scris acesta. „Directorul întreprinderii a fost un escroc groaznic, pe nume Opalev. El a organizat câteva scamatorii greu de imaginat pentru vânzarea de păduri prin 36 de filiale diferite, dar nimeni nu a înţeles cu adevărat cui, ce şi pentru câţi bani. Am început să strivesc acest escroc pe subiectul centralizării şi al transparenţei vânzărilor... Datorită mie a fost concediat şi s-a luat decizia realizării unui audit complet al companiei."

Navalnîi a spus că intenționează să posteze online toate informațiile despre cazul Kirovles „atât pentru cei care doresc să înțeleagă mai multe detalii, cât și pentru cei care sunt interesați de mecanismele fabricării unui caz penal."

Dar el a mai spus că acest caz a fost atât de slab, încât se îndoia că autoritățile intenționau, de fapt, să-l scoată la suprafață. În schimb, a spus că a fost conceput pentru a-l speria și astfel să rămână în Statele Unite.

„Așa cum înțeleg eu lucrurile, ideea principală este că nu ar trebui să mă întorc în Federația Rusă, fiind speriat de un caz fabricat", a scris Navalnîi. A adăugat următoarele: „Dragii mei escroci! Era evident că voi aveați să descrieți așa ceva, iar eu eram pregătit pentru asta."

„Nu mi-e frică și mă întorc."

Astfel a început să apară un tipar.

* * *

Unii comentatori au observat că, în calitate de consilier neoficial al lui Belih în Kirov, Navalnîi nu a avut nici măcar autoritatea de a lua sau de a pune în aplicare decizii guvernamentale, așa că nu a putut fi tras la răspundere pentru nimic din ceea ce se întâmplase cu compania de cherestea.

După cum a prezis Navalnîi, cazul Kirovles era șubred, iar anchetatorii din regiunea Kirov nu au putut să-l facă să ia amploare. Astfel, au decis să renunțe. Dar, dintr-odată, oficialii de la Moscova au intervenit; sediul central al Comitetului de Investigații a declarat redeschiderea cazului. De data aceasta, trebuia trimis anchetatorilor din Districtul Federal Volga pentru reexaminare, sugerând că autoritățile locale din Kirov nu reușiseră în misiunea primită de a înainta un caz penal.

„Ancheta secolului continuă", a anunțat Navalnîi pe blogul său.

Acesta a remarcat cu uimire cum decizia a fost anunțată la televiziune de către Vladimir Markin, purtătorul de cuvânt al Comitetului de Investigații. „Amuzant, nu?" a scris Navalnîi. „Toate cazurile pe care le investighez pentru sute de milioane și miliarde de oameni tind să dispară și nu sunt niciodată comentate la televiziune. Cazul împotriva mea pentru 1 milion de ruble are o ascensiune rapidă spre forurile superioare și primește comentarii active de la șefie."

Oficialii din Districtul Federal Volga nu au văzut, de asemenea, nimic demn de urmărit în acest caz. Însă în luna mai, sediul Comitetului de

Investigații din Moscova a anunțat că a fost deschis un dosar și că Navalnîi va fi urmărit penal.

— Navalnîi l-a convins pe Opalev să semneze un contract neprofitabil în mod deliberat... pentru vânzarea de produse din lemn, a declarat Markin, anunțând cazul. De fapt, pot spune că Navalnîi, cu acțiunile sale, a aplicat tacticile și tehnicile pe care jefuitorii le folosesc atunci când confiscă întreprinderi.

Navalnîi s-a minunat de îndrăzneală. „Pentru a crea un caz penal real dintr-o ficțiune completă, a fost necesar ca acesta să fie trimis la cel mai înalt nivel – la Comitetul de Investigație al Federației Ruse", a scris acesta pe blog. „La nivelul regiunii Kirov, au emis un refuz de a iniția un caz, dar și la nivelul Districtului Federal Volga. În total, după cum înțeleg, există deja cinci «refuzuri» în acest caz."

De fapt, acuzația împotriva lui Navalnîi nu a constat nici măcar dintr-un furt. Acesta a fost acuzat că a provocat daune „fără semne de furt" care au dus la pierderi semnificative. Şi totuși, acuzația a dus la posibilitatea unei sentințe de cinci ani de închisoare. Hărțuirea însă abia începea. Iar Comitetul de Investigație a făcut puține eforturi pentru a-şi ascunde planurile. Markin, purtătorul de cuvânt, a declarat că Navalnîi și-a pus singur o țintă pe spate.

— Dacă o persoană încearcă cu toată puterea să atragă atenția sau, dacă pot spune așa, să tachineze autoritățile – „Uite-te la mine, sunt atât de bun în comparație cu toți ceilalți" –, ei bine, interesul pentru trecutul său creşte și procesul de expunere se accelerează în mod natural, a spus Markin.

În seara zilei de vineri, la data de 13 mai 2011, trei ofiţeri de poliție au bătut la ușa apartamentului lui Navalnîi și au cerut să-l vadă. Nu era acasă. Soția sa i-a telefonat, iar Navalnîi a trimis polițiștii la avocatul său, gândindu-se că vizita a fost legată de Kirovles. De fapt, o nouă anchetă era în curs de desfăşurare: Navalnîi fusese acuzat de profanarea emblemei oficiale a Federației Ruse, un vultur cu două capete, pe care a încorporat-o în logoul RosPil, proiectul său anticorupție.

Jucându-se cu argoul rusesc pentru cuvântul „delapidare", şi anume „a tăia", fiecare dintre vulturii din logoul RosPil ținea un fierăstrău manual de modă veche, iar unul dintre membrii Rusiei Unite din Duma de Stat s-a simțit ofensat. „Crima adevărată" a lui Navalnîi era, desigur, critica călătoriilor oficiale extravagante.

„Vă aduceți aminte de trântorul de la Partidul Escrocilor și Hoților, deputatul Pavel Zirianov?", și-a întrebat Navalnîi urmăritorii săi de pe LiveJournal. „Cel a cărui activitate secundară constă în călătorii de afaceri în Cuba, Germania și Taiwan?"

„Ei bine, la cererea acestei creaturi fără sens, biroul Procuraturii Generale efectuează o verificare intensă pentru a vedea dacă logoul RosPil este o profanare a emblemei de stat a Federației Ruse", a scris Navalnîi.

O altă turnură mai sinistră a avut loc în acea primăvară. Navalnîi condusese RosPil cu donații private record, pe care le rezuma în postăii intermitente pe blog, prezentând în detaliu finanțele proiectului. Majoritatea donațiilor au fost făcute online, prin intermediul site-ului Yandex Wallet, de obicei prin transfer bancar. Sistemul Yandex trebuia să fie confidențial.

Dar, dintr-odată, în acea lună mai, donatorii RosPil au primit apeluri telefonice ciudate în care li se cerea să spună de ce au donat pentru organizația lui Navalnîi.

„Cam cu patru săptămâni în urmă am primit prima scrisoare din seria «Tâmpiților, cui ați dat numărul meu?»", a scris Navalnîi pe LiveJournal.

El a descris plângerile aproape identice ale donatorilor: o femeie, care susținea că este ziaristă la o agenție de presă inexistentă, a cerut informații despre motivul pentru care aceștia i-au dat bani lui Navalnîi și a întrebat cine le-a dat banii pentru donații. A fost clar pentru donatori că apelantul a avut, de asemenea, informații despre alte tranzacții financiare.

Navalnîi a explicat că, în ciuda dorinței de a obține mai multe informații despre donatorii săi, acesta ar putea vedea de obicei doar un număi de cont de utilizator de pe site-ul Yandex Wallet. Numele de familie ar fi vizibile numai dacâ donatorul l-a adăugat în mod specific. Navalnîi a subliniat că anticipase o astfel de implicare când a deschis pentru prima dată contul. „Le-am pus celor de la Yandex o întrebare directă: Hoților de la Kremlin nu le va plăcea cu siguranță proiectul... Cui și sub ce pretext îi pot fi furnizate datele tranzacției?"

Răspunsul primit de Navalnîi a fost doar „la solicitarea oficială scrisă venită din partea Serviciile speciale."

„Atunci m-am calmat", a scris. „Hârtia este hârtie. Nu o poți ascunde mai târziu. Va fi clar cine este interesat și apoi puteți pune întrebarea: În ce scop sunteți interesat? Pentru a face o cerere sunt necesare niște motive. Ar trebui să existe ceva formal în care să se spună:

Navalnîi este finanţat de CIA.

CIA este finanţată de Navalnîi.

Navalnîi este finanţat de Bin Laden.

Bin Laden este finanţat de Navalnîi.

RosPil este o reţea teroristă.

Navalnîi îşi mănâncă copiii.

Toţi oamenii care transferă bani către RosPil mânâncă copii.

RosPil a fost creat pentru a-i interzice lui Medvedev să danseze şi să-i ia iPadul."

„Imaginaţi-vă surpriza mea", a continuat Navalnîi, „când Yandex a răspuns: Informaţia legată de contul dumneavoastră a fost transferată la FSB, la cererea lor oficială."

Navalnîi şi-a exprimat furia şi neîncrederea. „La urma urmei, am încercat să atrag atenţia acestor tipi de atât de mult timp", a scris acesta. „În ultimii trei ani, am scris în mod regulat diverse plângeri şi declaraţii către acest departament. Şi niciodată, nici măcar o dată, aceşti luptători puternici pentru bancnote n-au privit efortul meu ca fiind demn de atenţia lor. Dar", a adăugat el, „paraziţii văd o ameninţare doar în faptul că oamenii înşişi se unesc pentru a lupta împotriva corupţiei şi chiar aceştia finanţează o astfel de luptă."

Navalnîi l-a îndemnat pe „bloggerul Medvedev, pe care unii îl numesc şi preşedintele Medvedev" să intervină şi să ceară FSB-ului să respecte legea. Desigur, nu a ieşit nimic din asta.

* * *

Privind în urmă, Navalnîi a declarat că era clar că Kremlinul şi-a schimbat tacticile după revenirea lui Putin la preşedinţie, crescând hărţuirea şi persecuţia reprezentanţilor opoziţiei. „Putin şi-a dat seama că nu era profitabil pentru sistemul său să ofere oamenilor mai multă democraţie", a declarat Navalnîi pentru programul de ştiri american 60 Minutes. „El şi-a schimbat complet strategia şi a început să aresteze oameni, a început să inventeze cazuri penale."

Tacticile lui Navalnîi au început şi ele să evolueze, pe măsură ce se poziţiona din ce în ce mai mult ca lider al opoziţiei ruse.

Un „dialog" în trei părți cu scriitorul Boris Akunin pe LiveJournal, inițiat de Akunin însuși, a arătat o creștere a numărului de solicitări din partea susținătorilor pentru ca Navalnîi să-și clarifice pozițiile.

În esență, a fost un apel pentru ca acesta să se maturizeze ca politician, să arate că este capabil să preia conducerea. Nevoia unei astfel de conduceri a devenit și mai urgentă pe măsură ce protestele din prima jumătate a anului 2012 s-au diminuat, iar opoziția a intrat într-o perioadă sumbră.

Pe măsură ce Putin devenea mai ferm, ciocnirea lui Navalnîi cu autoritățile a devenit mai personală și mai viscerală. În timp ce Comitetul de Investigații conducea cercetările în cazul Kirovles, Navalnîi a lovit din nou, acum în conducătorul comitetului – Alexander Bastrikin, prieten și coleg de universitate de-al lui Putin care îi raporta direct președintelui.

La începutul lunii iulie, Navalnîi a publicat o postare intitulată „Bastrikin cu un pistol în pădure", acuzându-l pe șeful Comitetului de Investigații că a ordonat subordonaților fabricarea cazului Kirovles împotriva lui Navalnîi. Titlul avea o dublă semnificație înțeleasă de majoritatea cititorilor ruși: cu o lună înainte, Bastrikin fusese acuzat public că a escortat un redactor adjunct al ziarului *Gazeta Novaia*, Serghei Sokolov, în pădurea de la periferia Moscovei, amenințându-l că-l va ucide și lăudându-se că apoi tot el va conduce ancheta.

De-a lungul anilor, mai mulți jurnaliști de la *Gazeta Novaia* au fost uciși, iar redactorul-șef al acestui ziar, Dmitri Muratov, care ani mai târziu avea să câștige Premiul Nobel pentru Pace, a făcut un apel public la Bastrikin, relatând episodul și cerând garanții de securitate pentru Sokolov. Bastrikin și-a cerut scuze pentru incidentul din pădure și și-a păstrat locul de muncă.

În postarca sa pe blog, Navalnîi a făcut referire și la exemplele din trecut ale comportamentului ciudat al lui Bastrikin, inclusiv un incident din 2004 din Sankt-Petersburg, în care a scos o armă și a amenințat un bărbat care își plimba câinele.

La sfârșitul lunii iulie, Navalnîi l-a atacat din nou pe Bastrikin, de această dată într-un articol intitulat „Despre adevărații agenți străini", în care a relatat acuzațiile conform cărora Bastrikin deținea proprietăți imobiliare substanțiale în Republica Cehă pe care nu le dezvăluise conform legislației ruse și că nu plătise anumite taxe.

„Să vorbim despre agenții străini", a scris Navalnîi. „Nu cei inexistenți pe care Rusia Unită încearcă să îi dea în vileag, ci despre cei reali: sus-puși, cinici, manipulatori. Cei care preferă să obțină bani (să fure) din serviciul public al

Rusiei, dar îşi asociază viitorul confortabil cu viaţa în afara acestuia." Navalnîi a recunoscut inutilitatea atacurilor sale asupra unuia dintre cei mai puternici oficiali ai forţelor de ordine, ce avea legături personale cu Putin, cineva care putea ameninţa cu moartea un jurnalist fără să sufere consecinţe. „Desigur, cu cât un oficial este mai strâmb, mai hoţ şi mai criminal, cu atât mai stabilă este poziţia sa în sistemul de putere al lui Putin", a scris Navalnîi. „La fel, cu cât îl enervez mai mult pe acest escroc sau pe altul, cu atât acesta îi devine mai drag lui Putin."

Totuşi, Navalnîi a spus că face apel în mod oficial la Putin şi la Comitetul de Investigaţii pentru a deschide anchete asupra lui Bastrikin.

„E amuzant, da, însă Comitetul de Investigaţii ar trebui să ia în considerare crimele şefului său, Bastrikin", a scris acesta. În septembrie, Navalnîi a lovit din nou în Bastrikin, numindu-l „un agent străin dublu" şi postând un link către un articol din *Gazeta Novaia* care afirma că Bastrikin şi soţia sa deţineau, de asemenea, proprietăţi imobiliare în Spania.

Existau şi alte semne care indicau faptul că bătăliile lui Navalnîi cu guvernul atinseseră un nivel nou.

Pe data de 6 august 2012, un angajat al Fundaţiei Anticorupţie care se întorcea din vacanţa de vară s-a hotărât din întâmplare să cureţe biroul de microfoane, numai pentru a descoperi un dispozitiv de ascultare şi o cameră video ascunsă în pereţi.

Navalnîi a descris situaţia într-o postare pe blog intitulată „Chiar dacă eşti paranoic, asta nu înseamnă că nu eşti urmărit". După ce a raportat că a găsit microfoanele, acesta a postat un videoclip care prezenta aproximativ doisprezece ofiţeri de poliţie ce le plantau în birou. „Sincer, m-am gândit că le vor ascunde mai bine", a spus Navalnîi.

Pe 14 decembrie 2012, în timp ce cazul Kirovles avansa cu viteza melcului, Comitetul de Investigaţii a anunţat un alt caz penal major. Acesta era deschis împotriva lui Navalnîi şi a fratelui său mai mic, Oleg, şi îi acuza de un complot bizar prin care încercau să-l înşele pe producătorul francez de cosmetice Yves Rocher prin supratarxarea companiei pentru transportul produselor sale.

Oleg Navalnîi lucrase pentru serviciul poştal rus şi a deschis o afacere care oferea transport comercial pentru clienţi precum Yves Rocher.

Navalnîi, care fusese invitat să facă parte din consiliul de administraţie al Companiei Aeroflot, principala companie aeriană din Rusia, se afla într-o şedinţă a comitetului de audit când telefonul său a început să sune continuu

cu ştiri despre caz. Părinţii şi fratele său au sunat şi ei. Poliţia efectua percheziţii.

Cu o zi înainte de anunţarea cazului Yves Rocher, Bastrikin a avut o „şedinţă de lucru" cu Putin la Kremlin. Potrivit unei transcripţii parţiale publicate de Kremlin, Putin a întrebat despre progresul făcut în investigaţiile din activităţi-cheie, printre care crima organizată, terorismul şi traficul de droguri. Bastrikin şi-a adjudecat succesul pe toate fronturile, dar a insistat asupra unui domeniu diferit ce necesita concentrare: Aproximativ 10% dintre cazuri au fost „legate de corupţie", a spus acesta.

„În primele nouă luni ale acestui an, am iniţiat peste douăzeci de mii de cazuri penale de corupţie, adică fiecare al zecelea caz care a fost investigat vizează combaterea corupţiei", a afirmat el. „Din acest număr, aproximativ şaisprezece mii sunt cazuri împotriva funcţionarilor de la diferite niveluri: municipal, reglementar, federal şi cazuri împotriva subiecţilor speciali, a administratorilor şi a forţelor de ordine."

Numerele declarate, care erau imposibil de verificat, păreau ridicol de mari.

Între timp, Navalnîi a bănuit că a fost subiect de discuţie în timpul întâlnirii. „Ieri, Bastrikin s-a întâlnit cu Putin şi a primit acordul de a deschide un caz fals", a susţinut Navalnîi în faţa jurnalistului Oleg Kaşin. „Asta este o tâmpenie."

Opoziţia plănuise un marş pe 15 decembrie, iar Navalnîi şi susţinătorii săi au interpretat imediat anunţul despre cazul Yves Rocher ca fiind o tactică de intimidare.

Mama lui Navalnîi, Ludmila, a fost atât de furioasă, încât s-a dus la staţia de radio Eho Moskvî.

„Conform afirmaţiei Comitetului de Investigaţii din ajunul Marşului Libertăţii, aceştia vor să-l şantajeze pe fiul meu prin intermediul familiei sale ca să nu participe la acest marş, ca Alexei să îşi întrerupă complet activităţile politice", a afirmat aceasta. „Dar vreau să transmit că nu vor reuşi, pentru că întreaga familie îl susţine pe Alexei. Iar noi şi toţi prietenii noştri vom participa, desigur. Nu putem chema pe nimeni, însă vreau doar să spun că prin exemplul nostru toată lumea poate înţelege cum sunt persecutaţi în ţară reprezentanţii opoziţiei."

„Şi ultimul lucru pe care vreau să-l zic", a adăugat Ludmila Navalnaia, „sper că în timpul vieţii mele voi afla că domnul Bastrikin şi toţi colegii săi de clasă de la Universitatea din Sankt-Petersburg, care sunt implicaţi în

persecuția politică a lui Alexei, se vor trezi în aceeași dimineață și vor auzi astfel de ştiri şi despre ei înşişi."

Comitetul de Investigaţii i-a acuzat pe fraţii Navalnîi de jaf la scară largă în valoare totală de aproximativ 1,8 milioane de dolari. „Oleg şi Alexei Navalnîi au delapidat fraudulos fondurile unei societăţi comerciale în valoare de peste 55 de milioane de ruble", a declarat comunicatul de presă. „Fraţii Navalnîi au cheltuit cea mai mare parte a acestei sume în scop personal."

Navalnîi a fost chiar mai furios decât de obicei. El a postat pe Twitter o fotografie cu Oleg stând în bucătăria sa mică și ținându-și copilul în brațe. „Am trecut pe la fratele meu pentru a afla cum merg lucrurile și a vedea dacă ascunde 55 de milioane în bucătăria sa de cinci metri pătrați", a scris Navalnîi pe Twitter.

Pe platforma LiveJournal, Navalnîi recunoscuse că era ceva diferit în a-și vedea familia în bătaia focului. „Ei bine, nu voi minți: este un lucru neplăcut", a scris el. „Una este când escrocii de la Kremlin te țintesc pe tine în particular. Ești pregătit pentru asta. Soția este pregătită. Este altceva când trec deja la un cerc extins de rude."

A doua zi, Navalnîi a participat la Marșul Libertății. Demonstranții s-au adunat în Piața Lubianka, în fața sediului FSB, unde mulți au așezat flori la un monument al victimelor opresiunii. În mod previzibil, Navalnîi şi ceilalţi organizatori au fost arestaţi în timp ce poliția a împrăștiat protestatarii. Aceștia au fost eliberaţi mai târziu, în aceeași noapte.

Dar Bastrikin nu terminase.

Trei zile mai târziu, Comitetul de Investigaţii a anunțat că a înaintat un alt caz împotriva lui Navalnîi, în legătură cu privatizarea distileriei Urzhum din Kirov, care fusese obiectivul inițial al lui Navalnîi. De fapt, Navalnîi pusese capăt unui efort de a scădea valoarea companiei. La doi ani după ce acesta a părăsit regiunea, privatizarea a mers mai departe. Pe Twitter, Navalnîi și-a exprimat neîncrederea. „Ha, ha, ha. CE?!", a postat acesta.

Adresându-se agenției de ştiri Interfax, care raportase cel mai recent caz, Navalnîi a declarat că acest Comitet de Investigaţii avea o nouă strategie: „Nu trece o zi fără să apară un caz nou." Apoi a zis: „Fiecare nou comunicat de presă trebuie să mă menționeze." A adăugat: „Te vom face responsabil de fiecare crimă ce are loc în Rusia. Şi dacă eşti nevinovat şi poţi dovedi asta într-un caz penal, îţi vom pune în cârcă alte zece şi nu vei putea face nimic altceva decât să te prezinţi la Comitetul de Investigaţii."

Evaluarea lui Navalnîi a fost aproape corectă. Într-o săptămână de la anunțul făcut de distilerie, Comitetul de Investigații a adus în discuție încă un potențial caz penal – ce data din 2007, când Navalnîi și Gaidar au folosit o companie înființată de Navalnîi, Allekt, pentru a face campanii de publicitate pentru partidul lui Gaidar, Uniunea Forțelor de Dreapta, care era condus la acea vreme de Belih.

Conform Comitetului de Investigații, aproximativ 100 de milioane de ruble și 4 milioane de dolari s-au transferat prin Allekt, dar a insistat că nu exista nicio dovadă că au fost folosiți pentru publicitate. Belih a insistat că totul era în ordine și că activitatea era legată de reclamele plasate pe panourile publicitare.

Nimeni nu se plânsese vreodată – iar până în acel moment, chiar dacă banii dispăruseră, Uniunea Forțelor de Dreapta nu mai exista ca partid. Nu conta. Comitetul de Investigații a folosit cazul ca punct de plecare pentru a-i percheziționa pe Navalnîi, Gaidar și asociații lor. Printre cei vizați s-a aflat un angajat al lui Navalnîi, Gheorghi Alburov, care, în 2007, încă era la liceu, în orașul său natal, Ufa, când a avut loc presupusa delapidare. O altă țintă a fost șeful Fundației Anticorupție, Vladimir Așurkov, un geniu financiar și fost director executiv senior la Consorțiul Alfa Group, una dintre cele mai mari firme de investiții private din Rusia, deținută de oligarhii Mihail Fridman și Petr Aven.

Oricât de slab ar fi fost cazul Allekt, acuzația nu era una nouă. Aceasta a apărut pentru prima dată după atacul cibernetic din 2010 asupra contului de e-mail al lui Navalnîi, care a dezvăluit corespondența sa cu Belih, dar cei doi au negat orice infracțiune. Atunci, Evghenia Dillendorf, purtătoare de cuvânt pentru Iabloko, a ridicat o problemă diferită – despre faptul că Navalnîi lucrează pentru Uniunea Forțelor de Dreapta, un partid rival, când încă se afla la conducerea Partidului Iabloko. Era clar că Comitetul de Investigații avea să arunce cu tot ce putea în Navalnîi. Și, după nici trei luni, acesta a atacat din nou, susținând că Navalnîi și-a falsificat diploma de avocat.

Pentru a fi admis în baroul din Rusia sunt necesare documente care să ateste experiența profesională, despre care Comitetul de Investigații a susținut că Navalnîi și-a asumat eronat funcția de director al serviciilor juridice pentru Allekt. Baroul din Kirov, unde Navalnîi a aplicat prima dată, a afirmat că totul a fost în ordine. Navalnîi a fost transferat mai târziu la baroul din Moscova.

Cazul Allekt a dus de asemenea la un alt caz ciudat în care Comitetul de Investigaţii l-a acuzat pe Navalnîi de posesia unei picturi furate pe care au confiscat-o din apartamentul său în timpul unei percheziţii.

Tabloul intitulat *Omul Bun şi Rău* a fost realizat de artistul Serghei Sotov în oraşul Vladimir şi era atârnat pe un gard, în aer liber, împreună cu multe alte picturi. Acesta a fost adus la Moscova de Alburov drept cadou pentru Navalnîi.

Artistul a afirmat că lăsa în mod regulat tablouri afară pentru a fi luate sau aruncate. Însă autorităţile au insistat că acesta fusese furat – un exemplu al atacurilor extreme la adresa lui Navalnîi şi a asociaţilor lor. Navalnîi a spus că a crezut că era o glumă şi că Bastrikin doar voia să-şi însuşească tabloul după ce l-a văzut pe contul său de Instagram.

* * *

Aceasta era noua realitate a lui Navalnîi. Existenţa sa avea să fie definită de percheziţii ale poliţiei şi apariţii în instanţă, inclusiv călătorii repetate la Kirov, unde cazul Kirovles era audiat de un judecător, Serghei Blinov, care avea aceeaşi vârstă cu Navalnîi.

Blinov provenea dintr-un orăşel aflat la aproximativ 65 de kilometri de Kirov, unde fusese judecător la tribunalul districtului. Era căsătorit, avea doi copii şi îi plăcea să joace hochei. Potrivit revistei *New Times*, în ultimii doi ani şi jumătate dăduse 130 de verdicte – toate vinovat. Asemănările dintre Blinov şi Navalnîi erau la fel de izbitoare şi de fascinante: doi tineri avocaţi cu realizări, din aceeaşi generaţie, care au urmărit prăbuşirea Uniunii Sovietice în adolescenţă. Cumva, unul a devenit o ameninţare majoră la adresa regimului autoritar al Rusiei, luptându-se cu acesta la fiecare ocazie; celălalt era servitorul său devotat, dând verdicte de vinovăţie aşa cum se aştepta din partea lui. La urma urmei, de ce ar mai aduce autorităţile acuzaţii dacă nu pentru a se pronunţa asupra vinovăţiei?

Însă, înainte de începerea procesului, Navalnîi a făcut un pariu asumat care era menit să mărească mizele, declarând public că intenţiona ca la un moment dat să candideze la preşedinţia Federaţiei Ruse.

— Vreau să devin preşedinte, a spus Navalnîi într-un interviu acordat canalului TV Rain pe data de 4 aprilie 2013. Vreau să schimb traiul în această ţară. Vreau să schimb sistemul de guvernare de aici.

Acesta a afirmat că, luând în considerare bogăţia imensă de petrol şi gaze naturale a Rusiei, cei 140 de milioane de cetăţeni ai săi ar trebui să aibă un nivel de trai cel puţin la fel de ridicat precum cel al vecinilor din Estonia.

Navalnîi a resetat termenii cazului penal din Kirov pur şi simplu prin exprimarea cu voce tare a aspiraţiilor sale prezidenţiale. Acoliţii lui Putin din organele de drept nu mai urmăreau penal un blogger enervant care insultase Rusia Unită. Acum îl persecutau pe rivalul declarat al lui Putin.

În aprilie 2013, cu puţin timp înainte de deschiderea procesului Kirovles, Mark Galeotti, un expert în istoria Rusiei şi probleme de securitate, a explicat de ce Kremlinul îl considera pe Navalnîi a fi o ameninţare atât de mare.

„Acesta adusese problema corupţiei elitei în centrul politicii ruse şi a făcut mai mult decât oricine altcineva pentru a conecta acest aspect cu blocul Rusiei Unite, acel bastion al cinismului, al carierismului şi al corupţiei", a scris Galeotti pe blogul său. „În momentul de faţă nu există nimeni care să poată duce mai departe ştacheta, nimeni care să aibă măcar o şansă de a transforma clasa de mijloc metropolitană din opoziţie într-o forţă politică credibilă. Bineînţeles, acesta este motivul pentru care Kremlinul vrea să-l îndepărteze din calea sa, fie băgându-l la închisoare sau, cel mai probabil, mânjindu-l şi dându-i o sentinţă cu suspendare ce-l va împiedica să candideze la o funcţie politică."

În acel aprilie, în urma unei şedinţe de judecată a cazului, Navalnîi a depus o petiţie la judecătorul Blinov pentru a solicita ridicarea restricţiilor de călătorie sub care fusese plasat în timpul sărbătorilor din luna mai, când ruşii care nu participă la întâlnirile acţionarilor din Siberia merg de obicei în vacanţă.

La urma urmei, Navalnîi şi Blinov făceau parte din generaţia rușilor care crescuseră cu posibilitatea de a călători liber şi de a vedea lumea. „Mi-aş dori să merg în Egipt", a declarat Navalnîi judecătorului. „Dar dacă nu pot merge în străinătate, măcar să plec undeva în sud, în regiunea Astrahan de exemplu. Da, [sau] cel puţin la un sanatoriu din Nijnekamsk." Se referea la un centru de tratament situat în regiunea Kirov.

Auzind acestea, Blinov a schiţat un zâmbet ciudat şi a declarat: „Tribunalul nu emite vouchere pentru sanatoriu." Însă a aprobat cererea lui Navalnîi.

Între timp, la Kremlin s-au dezvoltat alte intrigi.

Primarul desemnat al Moscovei, Serghei Sobianin (pe care Navalnîi l-a învins net în votarea virtuală din 2009), a anunţat că demisionează pentru a forţa organizarea alegerilor anticipate.

Legislaţia adoptată în anul precedent a reînviat posibilitatea organizării unor alegeri directe pentru primărie, care nu mai avuseseră loc în Moscova din 2003, iar patronii lui Sobianin de la Kremlin ajunseseră la decizia că era momentul potrivit pentru a pune în scenă un pic de teatru politic kabuki.

În timp ce guvernul reușise să înăbușe protestele, mulți ruși au fost cu adevăiat ofensați de acest tandem și simțeau că voturile lor erau inutile. Kremlinul părea să simtă nevoia de a restabili o fațetă a democrației. Și ce modalitate mai bună putea exista decât să îi permită lui Navalnîi să demareze o campanie pentru a doua cea mai importantă funcție publică din țară?

Pe 4 iunie, în aceeași zi în care Sobianin și-a anunțat demisia pentru a declanșa alegeri anticipate, Viaceslav Volodin, prim-șef adjunct al administrației prezidențiale a lui Putin și supraveghetor al portofoliului de politică internă, a adunat un grup de specialiști în științe politice și și-a prezentat viziunea de organizare în Moscova a unor alegeri reale și cu participare.

Absurditatea și contradicția inerentă de a *organiza* alegeri reale nu părea să fie sesizată. Sau, așa cum se întâmplă adesea cu absurdităţile din Rusia, toată lumea doar a dat din cap și a intrat în joc ca și cum ar fi fost cel mai normal lucru din lume.

Volodin a comunieat adunării sale de experți că politica rusă avea nevoie „să devină mai transparentă și mai competitivă, candidații din guvern trebuie să participe la dezbateri, iar membrilor opoziției ar trebui să li se permită de asemenea să participe", conform site-ului de știri Gazeta.ru. Când a fost întrebat în mod specific despre Navalnîi, Volodin a spus: „Participarea sa la alegerile pentru primăria Moscovei ar aduce beneficii sistemului politic."

Konstantin Kostin, șeful Fondului de Dezvoltare a Societăţii Civile, a declarat pentru Gazeta.ru că Volodin și-a exprimat dorința de a crea un sistem politic care „nu e gestionat manual", dar care, de asemenea, „menține stabilitate și predictibilitate", din nou fără niciun semn de contradicție.

Volodin a subliniat că soarta legală a lui Navalnîi se afla în măinile tribunalelor. Acest lucru a oferit Kremlinului o modalitate convenabilă de a-și ascunde atuurile și de a menține aparența unei separări a puterilor între biroul președintelui și sistemul judiciar, ceea ce în mod clar nu exista. În cazul în care cumva campania lui Navalnîi avea să aibă succes, acesta ar putea fi oricând închis.

Însă Putin și echipa sa se bazau în mod clar pe faptul că știrile despre acuzațiile penale vor slăbi reputația publică a lui Navalnîi și vor eroda încrederea

în investigațiile sale anticorupție. Acest lucru a fost reflectat în sondajele de opinie, inclusiv cele efectuate de Centrul Levada, desfășurate fără ca guvernul să intervină.

Prin a-i permite lui Navalnîi să candideze pentru postul de primar și să piardă, Kremlinul putea crea un miraj conform căruia sistemul electoral rus a fost liber, corect și deschis concurenței și, de asemenea, că Navalnîi era un candidat nedemn care nu a putut nici măcar să-și convingă grupul de bază de suporteri, elitele urbane din capitală, să-i încredințeze o poziție de autoritate.

Una dintre slăbiciunile lui Navalnîi era incapacitatea sa de a se îndepărta de o confruntare, chiar și atunci când era clar că era provocat sau că va fi forțat să lupte respectând regulile altcuiva sau pe teren neprietenos. Chiar și în momentele când, cu puțină imaginație, era clar că victoria s-ar dovedi în cel mai bun caz a fi lipsită de valoare și costisitoare.

Când era provocat la o dezbatere publică, Navalnîi nu putea refuza niciodată.

Gazda postului de radio Finam FM, Iuri Pronko, s-a folosit de această slăbiciune pentru a-l momi pe Navalnîi înapoi în studio să se confrunte cu deputatul rus Evgheni Fiodorov. Acest instinct, născut din copilăria sa de fiu de militar, ca un luptător între luptători, l-a împins pe Navalnîi să iasă în stradă să se lupte cu huliganii după dezbaterea DA!.

Așadar, când a fost invitat – provocat, de fapt – de tehnocratul politic de top al lui Putin să candideze împotriva lui Sobianin, Navalnîi nu a putut rezista. Acesta nu era un sondaj virtual realizat de editori de ziare, ci o campanie electorală, cu numele său pe un buletin de vot real, pentru postul de primar al Moscovei, o capitală mondială cu peste 11 milioane de oameni. Navalnîi a mușcat momeala.

În multe privințe, escrocii vicleni de la Kremlin îl lăsaseră fără nicio opțiune. Dacă Navalnîi ar fi refuzat să sară în ring, acest lucru ar fi confirmat că nu era un politician serios, ci doar o persoană ce căuta atenție, după cum susțineau Putin și acoliții săi. Dar de la început era clar că situația a fost în întregime „gestionată manual", ca să-l citățm pe Volodin – iar înfrângerea lui Navalnîi a fost prestabilită.

Navalnîi, de exemplu, nu a putut nici măcar să fie introdus pe buletinul de vot fără a accepta ajutorul Rusiei Unite pentru a obține numărul minim de semnături necesare calificării drept candidat. Apoi, el avea să candideze într-o alegere anticipată, o situație care favorizează întotdeauna candidatul în exercițiu. Votul

urma să aibă loc pe 8 septembrie, când mulţi dintre locuitorii oraşului erau prinşi în frenezia de după vacanţa de vară de la serviciu şi de la şcoală.

Kremlinul s-a asigurat de asemenea ca Navalnîi să primească o expunere minimă pe canalele de televiziune federale, în afară de ştirile negative permanente despre urmăririle penale împotriva sa. Kirovles, în special, a fost o poliţă de asigurare. Rezultatul procesului putea (şi avea) să fie manipulat pentru a atinge obiectivele Kremlinului.

Navalnîi însă nu s-a sfiit să intre în luptă, indiferent de cât de dezechilibrată era aceasta. Aflat în dezavantaj clar, acesta a început să pună bazele unei operaţiuni de campanie cu prietenul său, Leonid Volkov, ca manager şi director de strategie. De asemenea, avea nevoie de sprijinul unui partid, sprijin pe eare l-a obţinut de la RPR-PARNAS, coaliţia dintre Partidul Republican din Rusia şi Partidul Libertăţii Poporului, al cărui lider era atunci Boris Nemţov.

Într-un program de campanie de cincisprezece pagini, Navalnîi a clădit fundaţia candidaturii sale: necesitatea de a pune capăt corupţiei şi de a ridica nivelul de viaţă în capitală. „Moscova are resurse suficiente pentru a deveni un oraş confortabil care nu rămâne în urma altor capitale europene în ceea ce priveşte calitatea vieţii", a declarat Navalnîi, „un oraş în care cetăţenii liberi au demnitate şi pot influenţa direct politica autorităţilor oraşului."

Observând că bugetul Moscovei era comparabil cu cel al oraşului New York, Navalnîi a pus întrebarea: „De ce, în ciuda acestor resurse uriaşe, autorităţile de la Moscova încă nu au reuşit să facă faţă blocajelor din trafic, ratei criminalităţii, poliţiei abuzive, calităţii slabe a îngrijirii medicale, a educaţiei şi existenţei spaţiilor urbane sărace? Răspunsul este foarte simplu: furtul şi cheltuirea ineficientă a fondurilor locale."

„Moscova", zicea în continuare programul lui Navalnîi, „are nevoie de transparenţa deplină a tuturor deciziilor, de responsabilitatea autorităţilor faţă de cetăţeni şi de o victorie asupra corupţiei. Datorită acestui lucru va fi posibil să eliberăm resurse uriaşe care vor ajuta la rezolvarea problemelor-cheie ale oraşului nostru." Subliniind că mulţi candidaţi vor face promisiuni identice, Navalnîi a adăugat: „Alegeţi-l pe cel care nu va înşela alegătorii."

Programul de eampanie se lăuda că „Navalnîi are o experienţă unică de lungă durată în combaterea cu succes a furtului şi a cheltuielilor ineficiente din buget. Numai proiectul RosPil a împiedicat cheltuielile ineficiente de peste 50 de miliarde de ruble din fondurile bugetare (aproximativ 1,65 miliarde de dolari)."

În plus, afirma următoarele: „Navalnîi cunoaşte direct de la sursă problemele Moscovei. Locuieşte într-un apartament obişnuit din Marino, stă blocat în trafic la fel ca noi, copiii săi merg la şcoli şi grădiniţe obişnuite; întreaga familie foloseşte o clinică medicală obişnuită." Programul arăta rolul său în crearea şi conducerea Comitetului pentru Protecţia Moscoviţilor în combaterea construcţiilor ilegale. „Navalnîi îşi desfăşoară toate activităţile public şi transparent, raportând despre fiecare proiect al său, despre fiecare pas pe care îl face." Şi a adăugat: „Navalnîi nu datorează nimic guvernului federal. El nu este legat de mâini şi de picioare de un sistem de aranjamente sub acoperire cu actualele clanuri birocratice."

Platforma de campanie a fost în concordanţă cu poziţiile pe care le-a avut Navalnîi de-a lungul multor ani, iar printre priorităţile sale s-a numărat şi „reducerea migraţiei ilegale, care are un impact negativ asupra pieţei muncii, ducând la o creştere a criminalităţii şi a tensiunilor sociale". Clişeul imigrantului criminal era la fel de josnic, pe cât era de previzibil şi de fals.

Bazându-se numai pe aceste lucruri, nu exista nicio îndoială că Navalnîi a fost un politician autentic. Dar Navalnîi a învăţat din criticile din trecut şi lucra, de asemenea, pentru a adopta poziţii convenţionale care să se dovedească a fi de durată. Prin urmare, platforma sa privind migraţia a inclus şi eforturile de a proteja imigranţii de exploatarea pe piaţa muncii.

Cu toate acestea, era clar că a căzut în capcana Kremlinului. Navalnîi le-a spus votanţilor că ar trebui să aleagă candidatul care nu i-ar înşela, şi totuşi, mulţimea de cazuri penale din jurul său a ridicat tot felul de îndoieli. El a insistat că Moscova se afla într-o situaţie mizerabilă, dar, de fapt, locuitorii capitalei ruse chiar trăiau mai bine decât în oricare alt moment al vieţii lor.

Problemele citate de Navalnîi au fost destul de reale, însă, în comparaţie cu modul în care ruşii au suferit de-a lungul deceniilor, acestea erau minuscule. Rafturile hipermarketurilor precum Aushan şi Perekrestok erau pline de bunuri din întreaga lume. Sobianin lansase o iniţiativă de înfrumuseţare care transforma parcurile urbane în oaze magice. Arta locală, divertismentul şi gastronomia înfloreau.

În 2013, la începutul lunii iulie, Navalnîi a făcut o declaraţie de final plină de pasiune în cadrul procesului de la Kirovles, îndemnând instanţa în primul rând să-l cruţe pe Piotr Ofiţerov, tată a cinci copii, care a fost băgat în întreaga mizerie numai din cauza legăturilor sale cu Navalnîi.

„Procesul nostru remarcabil, asemănător unui serial TV (şi uneori arată ca un serial TV asemănător unui proces), se apropie de sfârşit", a spus Navalnîi. „Fiecare dintre noi, inclusiv eu, ştim perfect că scopul principal al acestui proces a fost similar cu un serial TV: de a face ca programele de televiziune federale să-mi menţioneze numele în ştiri în contextul conform căruia eu sunt omul care a furat tot lemnul din regiunea Kirov, eu sunt escrocul. Ca şi cum acest lucru ar putea schimba tot ceea ce scriu despre escrocii care fură cu adevărat miliarde de la noi toţi şi care au preluat puterea în ţara noastră."

Aceasta a fost prima dintre afirmaţiile „de încheiere" pe care Navalnîi avea să o facă într-o serie de procese penale în anii următori. De la început s-a stabilit un tipar: Navalnîi a folosit discursul pentru a ataca escrocii şi hoţii care jefuiau bogăţia Rusiei şi, în viziunea lui Navalnîi, duceau ţara la disperare şi la probleme geopolitice. El l-a desconsiderat şi l-a disprețuit pe acest judecător şi pe toţi viitorii judecători, considerându-i nişte actori patetici într-o dramă politică mai amplă – o sagă în care Navalnîi şi inamicul său, Putin, au refuzat în mod fundamental să comunice. Niciunul nu avea de gând să se oprească sau să dispară.

„Dacă cineva crede că, după ce am fost ameninţat cu şase ani de închisoare, aş fugi în străinătate sau m-aş ascunde undeva, atunci acea persoană se înşală", a spus Navalnîi în sala de judecată mohorâtă din Kirov. „Nu pot fugi de mine însumi. Nu am altceva de făcut decât ceea ce fac acum şi nu vreau să fac altceva decât să-mi ajut ţara, să lucrez pentru compatrioţii mei."

De asemenea, Navalnîi a denunţat indiferenţa răspândită în rândul concetăţenilor săi. Acesta susţinea de mult timp – şi avea să o facă timp de mai mulţi ani – că Putin s-a bucurat de un nucleu de sprijin autentic, după ce a folosit în mod eficient preţurile mari la petrol şi gaze pentru a ridica nivelul de viaţă. Oficialii lui Putin au luat mite imense, iar Putin însuşi a mituit ţara. Conform tuturor dovezilor, acesta cumpărase mulţumirea cetăţenilor la preţ redus, în timp ce milioane de oameni încă trăiau în sărăcie, fără instalaţii sanitare în case, fără un sistem normal şi bine pavat de autostrăzi naţionale.

„Eu cred că niciunul dintre noi nu are dreptul la neutralitate", a spus Navalnîi. „Nimeni nu are dreptul de a evita munca ce vizează îmbunătăţirea lumii noastre. Nu avem acest drept. Pentru că de fiecare dată când cineva se gândeşte «De ce nu stau deoparte să aştept?», acesta contribuie doar la menţinerea acestui regim feudal dezgustător care, asemenea unui păianjen, stă în Kiemlin. El ajută aceste o sută de familii, care secătuiesc toată Rusia. El le

ajută să ducă poporul rus pe calea degradării şi a băutului până la moarte şi să le fure toată bogăţia naţională."

Navalnîi a avertizat că el şi susţinătorii săi nu vor fi descurajaţi nici de cazul Kirovles, nici de acuzaţiile dure aduse împotriva celor arestaţi la protestul din ziua dinaintea instalării lui Putin din 2012. „Dacă cineva crede că eu sau colegii mei ne vom înceta activitatea din cauza acestui proces sau a proceselor Bolotnaia ori a celorlalte procese care se desfăşoară în toată ţara, atunci se înşală grav", a spus acesta.

Două săptămâni mai târziu, pe 17 iulie, candidatura la primărie a lui Navalnîi a fost înregistrată oficial, după ce acesta a acceptat patruzeci şi două de semnături ale deputaţilor municipali (adunate de Rusia Unită). A doua zi, Navalnîi, soţia sa, un grup de susţinători proeminenţi şi o turmă de jurnalişti din Moscova s-au întors la Kirov pentru a auzi verdictul în procesul Kirovles.

În timpul audierii, Navalnîi şi-a manifestat detaşarea şi dispreţul obişnuit faţă de procedură. Acesta a petrecut o mare parte din cele trei ore postând mesaje şi fotografii pe Twitter, ignorând un ordin din partea lui Blinov de a fi închise toate telefoanele mobile.

După cum era de aşteptat, Navalnîi şi Ofiţerov au fost găsiţi vinovaţi. Şocul a fost sentinţa de închisoare dată de Blinov: cinci ani pentru Navalnîi într-o colonie penală şi patru ani pentru Ofiţerov. Sentinţele au fost mai scurte decât maximum de opt ani şi sub cei şase ani pe care procurorul i-a cerut, dar totuşi incredibil de dure.

Timp de peste treisprezece ani de guvernare a lui Putin, autorităţile ruse s-au abţinut în general să folosească forţa brută pentru eliminarea adversarilor politici. În schimb, acestora li s-a interzis apariţia la posturile de televiziune controlate de guvern, obţinerea locurilor de muncă la stat sau finanţarea guvernamentală, fiind discreditaţi prin postarea de materiale jenante sau hărţuiţi prin arestări repetate şi sentinţe administrative scurte, de aproximativ cincisprezece zile.

În tribunalul mohorât, jurnaliştii au oftat. Soţia lui Ofiţerov a izbucnit în lacrimi. La fel a făcut şi secretara de presă a lui Navalnîi, Anna Veduta. Iulia Navalnaia, împietrită, şi-a păstrat calmul. Navalnîi a postat un ultim mesaj pentru urmăritorii săi: „OK. Să nu-mi duceţi lipsa. Şi, cel mai important – nu fiţi leneşi." Navalnîi şi-a îmbrăţişat soţia. Apoi, el şi Ofiţerov au fost scoşi din sală în cătuşe.

În afara clădirii tribunalului, situată pe aceeaşi stradă cu un teatru de păpuşi, Navalnaia a declarat că soţul ei nu va fi intimidat. „Alexei a fost cât se poate de pregătit pentru acest moment", a spus aceasta. „Dacă cineva crede că investigaţiile lui Alexei vor înceta, să ştiţi că nu este cazul. Fundaţia Anticorupţie va continua să funcţioneze ca şi până acum."

— 9 —

CANDIDAT LA PRIMĂRIE, OM DE STAT

„Este Crimeea un sendviș cu salam sau ceva care trebuie pasat de la unul la altul? Eu nu cred că e așa."

– Alexei Navalnîi, Radio Eho Moskvî, 15 octombrie 2014

După anunțarea verdictului și a pedepsei cu închisoarea, mii de demonstranți din Moscova au ieșit în stradă la o manifestare spontană de furie, blocând Piața Manej din apropierea Kremlinului.

De asemenea, a existat o amplă dezaprobare internațională a sentinței.

Purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Jay Carney, a declarat că „Statele Unite sunt profund dezamăgite și îngrijorate." El a adăugat: „Sentința dură la închisoare a lui Navalnîi este cel mai recent exemplu al unei tendințe tulburătoare a acțiunilor guvernamentale menite să suprime disidența și societatea civilă din Federația Rusă."

Dar scenariul Kremlinului încă se afla în desfășurare. În Kirov, procurorul i-a cerut lui Blinov să îl elibereze pe Navalnîi în ziua următoare și să îi permită să rămână liber în așteptarea apelului său – o mișcare care avea să îl țină pe Navalnîi afară din închisoare pentru mai mult de o lună, neutralizând temporar furia asupra verdictului și lăsându-l să-și joace rolul în alegerile pentru primărie programate pe 8 septembrie.

A doua zi, Navalnîi a fost eliberat, eliberarea sa fiind cerută de același procuror care a cerut ca el să fie închis imediat după condamnare.

Politicienii din opoziție au susținut cu tărie că de fapt protestatarii din Moscova care ieșiseră în stradă cu o noapte înainte, strigând „Libertate!" și „Navalnîi!", au forțat Kremlinul să dea înapoi. Dar alții au speculat că Navalnîi

a fost doar un pion într-un joc mai amplu, care se desfășura în continuare exact conform planului.

Autoritățile și Navalnîi au declarat că acesta va continua campania pentru funcția de primar. Într-un interviu televizat, Sobianin a cerut să i se permită lui Navalnîi să rămână în cursă. „Cred că ar fi greșit să eliminați oricare dintre candidați", a spus el. „Am depus mult efort pentru ca moscoviții să aibă dreptul la a face o alegere – cea mai bună alegere – și să se înregistreze, printre altele, candidatura lui Navalnîi. Prin urmare, consider că este necesar să facem tot posibilul pentru ca toți candidații înregistrați să participe în continuare."

Susținătorii lui Navalnîi au jubilat, dar sărbătorirea a fost prematură. Acesta fusese condamnat pentru o infracțiune gravă, ceea ce însemna că, chiar dacă ar fi câștigat alegerile, i s-ar fi interzis să servească în funcții publice, cu excepția cazului în care ar fi câștigat apelul. Nu păreau să existe multe șanse în acest sens.

Blinov, judecătorul procesului, declarase mărturia contradictorie a martorului principal, Opalev, fostul director nemulțumit al lui Kirovles, ca fiind convingătoare și persuasivă, și a interzis apărării să cheme majoritatea martorilor săi.

La audierea la care a fost eliberat, lui Navalnîi i s-a oferit șansa de a face o declarație. Acesta a acceptat, doar pentru a lua în derâdere procesul și a-i îndemna pe cei trei judecători să verifice dacă era ceva în neregulă cu procurorul. „Vă solicit să verificați identitatea procurorului Serghei Bogdanov, a spus Navalnîi. Este posibil ca acesta să nu fie procurorul Bogdanov, ci dublura sa. Deoarece procurorul Bogdanov a cerut să fiu arestat în sala de judecată."

Unul dintre avocații lui Navalnîi, Vadim Kobzev, a numit eliberarea clientului său „o decizie politică evidentă". În rândul comentatorilor politici de la Moscova au avut loc dezbateri dacă evenimentele șocante reflectă incompetența Kremlinului sau strategia perfect planificată.

În afara tribunalului, Navalnîi a recunoscut că situația era bizară. „Înțelegem perfect că ceea ce tocmai s-a întâmplat este un fenomen complet unic în jurisprudența rusă", a spus acesta. „Nimic de genul acesta nu s-a întâmplat altcuiva."

Apoi, acesta a recunoscut că libertatea sa oferită în mod capricios ar putea fi retrasă în orice moment. „Chiar dacă mai avem doar câteva luni de luptat", a spus el, „vom lupta."

* * *

Navalnîi şi-a petrecut restul verii în campanie electorală. Într-un buletin informativ al campaniei, un articol spunea: „Nu minte şi nu fură." Însă mulţi oameni, printre care şi unii oponenţi ai lui Navalnîi, s-au plâns că acea cursă pentru primărie a fost aranjată şi că Navalnîi era doar un instrument al Kremlinului.

„Înşelăciune!", a declarat candidatul partidului Rusia Justă, Nikolai Levicev, într-un pliant de campanie. „În loc de discuţii despre programele diferite ale candidaţilor, ei ne servesc acest meci aranjat între Sobianin şi Navalnîi."

Chiar şi în timp ce Navalnîi îşi desfăşura campania într-un proces electoral conceput de Kremlin, agenţiile de aplicare a legii din Rusia l-au hărţuit constant. În urma unei plângeri a lui Levicev, poliţia din Moscova a percheziţionat apartamentul unui susţinător al lui Navalnîi şi a confiscat materiale de campanie care ar fi fost tipărite în urma încălcării regulilor electorale. Între timp, procurorii au declarat că investigau campania lui Navalnîi pentru primirea de donaţii ilegale de la străini. Pe site-ul său, campania Navalnîi oferea sfaturi voluntarilor săi despre cum să ţină piept agitatorilor şi provocatorilor: „Dacă un maniac cu un fierăstrău cu lanţ vă apucă pliantele, este mai bine să i le daţi. Putem multiplica pliantele foarte uşor, dar multiplicarea unuia dintre voi va fi mai dificilă."

În ciuda suspiciunilor unui blat, în noaptea alegerilor a existat un sentiment de entuziasm – o raritate în Rusia. Navalnîi a pierdut, aşa cum era de aşteptat. Dar campania sa a avut rezultate mult mai bune decât se preconiza. El şi susţinătorii săi erau convinşi că au reuşit să-l priveze pe Sobianin de majoritatea de 50%, procente necesare pentru a evita al doilea scrutin. Navalnîi a contestat imediat rezultatele şi a cerut o renumărare a voturilor.

Rezultatele au sosit cu întârziere, ceea ce a alimentat acuzaţiile iniţiale de abuz făcute de Navalnîi. „Noi considerăm ceea ce se întâmplă ca fiind falsificări", a spus acesta. „Solicit încă o dată, atât Kremlinului, cât şi Primăriei din Moscova să renunţe la falsificări şi să meargă în turul al doilea."

Câteva ore mai târziu, comisia electorală a anunţat ultimul său rezultat: Sobianin 51,37%; Navalnîi 27,24%, la 100% din secţiile de raportare.

A doua zi, Navalnîi a vorbit cu susținătorii săr în curtea din fața sediului său electoral și a cerut o renumărare a voturilor. „Nu recunoaștem aceste alegeri", a afirmat acesta.

Navalnîi și Volkov au declarat că datele lor de la exit poll-uri au indicat că Sobianin a obținut 46% din voturi, iar Navalnîi a obținut până la 35%. De asemenea, ei au susținut că Sobianin a câștigat mult mai mult sprijin la secțiile de votare care nu aveau observatori și un procent neobișnuit de mare de votanți a cerut să voteze de acasă, deoarece nu au putut ajunge fizic la secția locală de votare. În conformitate cu legea, secțiile electorale locale trebuiau să aibă urne de vot portabile care să poată fi aduse alegătorilor ce îndeplineau cerințele pentru votul la domiciliu.

„Sobianin nu se poate considera primarul tuturor moscoviților, nu se poate considera un primar ales legal dacă nu este de acord cu cererile noastre și nu este de acord cu o renumărare a voturilor", a spus Navalnîi.

Zeci de mii de susținători au participat la o demonstrație în Piața Bolotnaia, pe care Navalnîi a declarat-o a fi un miting victorios.

— Fiecare al treilea alegător a votat pentru noi, iar aceasta este o victorie, a spus Navalnîi.

Suporterii au scandat: „Noi suntem puterea!" și „Al doilea tur!"

— Nu dorim tulburări, ci dorim o soluție rezonabilă: o renumărare a voturilor în zonele cu probleme, a spus Volkov.

Apoi a insistat că Sobianin nu trecuse pragul de 50% necesar pentru a evita un al doilea tur de scrutin.

Însă, Comisia Electorală a refuzat să cedeze. Nu prea avea rost să protestezi. Pe măsură ce trecea luna septembrie, Navalnîi a mulțumit susținătorilor săr, a revendicat victoria și a mers mai departe. La începutul lui octombrie, acesta s-a întors să se apere în litania cazurilor penale – atât de multe, de fapt, încât s-a confruntat cu un conflict absurd de planificare în care tribunalul din Kirov și un tribunal din Moscova au cerut fiecare apariția sa în aceeași zi, 9 octombrie. Avocații lui Navalnîi au informat instanța din Kirov că acesta nu putea ajunge; urma să meargă la Moscova, la o audiere care fusese programată înainte. Curtea de la Moscova a trimis un fax, spunând că fusese de acord să schimbe data audierii. Apoi, a trimis un alt fax, revocând modificarea.

Navalnîi, mai sarcastic ca niciodată, a postat: „Desigur, sunt încântat că sunt un criminal atât de căutat, încât există o concurență directă în instanțe. Dar aș vrea ca șamanul care dă instrucțiuni tribunalelor să se hotărască."

Pe 16 octombrie, Navalnîi a revenit în cele din urmă la instanța din Kirov pentru a audia rezultatul apelului său. La începutul procedurilor, un judecător a întrebat despre prezența jurnaliștilor în sala de judecată:

— Părțile au obiecții față de activitatea presei?

Navalnîi i-a întors rapid replica:

— În ceea ce privește obiecțiile, ne-am dori Canalul Unu, Canalul Doi și NTV să relateze cazul mai obiectiv.

Afară, în stradă, susținătorii lui Navalnîi au protestat în numele său. În sala de judecată, cei trei judecători de apel au respins o cerere a avocaților lui Navalnîi de a chema martorii care fuseseră excluși de Blinov în timpul procesului inițial.

Navalnîi, având șansa de a face o declarație finală, a remarcat aspectul de Ziua Cârtiței al întregului exercițiu. „Există o glumă tristă pe Twitter, că decizia Curții Regionale din Kirov poate fi contestată în mod corespunzător numai în Piața Manej", a spus acesta.

Navalnîi a continuat: „Ultimul cuvânt este considerat un fel de moment dramatic în viața unei persoane", a spus acesta. „Dar aici, în orașul Kirov, spun deja un al treilea «ultim cuvânt». Există deja atât de multe cazuri împotriva mea, încât va trebui să spun mult mai multe cuvinte."

Judecătorii au hotărât că vor transforma termenii sentinței lui Navalnîi și Ofițerov în sentințe cu suspendare. Decizia i-a eliberat, dar l-a împiedicat de asemenea pe Navalnîi să dețină funcții publice, cel puțin pe durata pedepsei cu suspendare.

„Este ciudat să o numim «victorie»", a scris Navalnîi mai târziu pe LiveJournal. „Suntem atât de obișnuiți cu lipsa justiției, încât atunci când o persoană nevinovată este băgată la închisoare, ne simțim triști. Și când autoritățile speriate dispun eliberarea condiționată a unei persoane nevinovate, sub supraveghere timp de cinci ani, ne bucurăm și ne felicităm reciproc." Cu toate acestea, el a recunoscut că a fost fericit să nu meargă la închisoare.

„Așadar, vreau să vă mulțumesc din nou: acesta este meritul vostru, desigur, și nu al meu", a scris el. Acesta i-a îndemnat pe susținătorii săi să continue să facă presiuni pentru eliberarea inculpaților din cazul Bolotnaia, care fuseseră arestați în timpul protestului de dinaintea instalării lui Putin.

„Dacă a funcționat pentru mine, poate funcționa și pentru ei", a scris el. „Așa că vom găsi cărle potrivite pentru ca acest lucru să funcționeze."

În același timp, Navalnîi a recunoscut că Bastrikin și Putin au câștigat această bătălie, dacă nu lupta pe termen lung.

„Cel mai important obiectiv pe care Kremlinul și l-a stabilit când a început aceste cazuri penale – să-mi interzică să particip la alegeri – a fost realizat doar din punct de vedere tehnic", a scris acesta. „Nu pot candida. Dar participarea la alegeri nu reprezintă doar «a fi un candidat». Iar eu și cei din jurul meu suntem angajați în politică pentru a face viața mai bună. Pentru viitorul vostru și viitorul copiilor voștri."

Navalnîi a adăugat un avertisment: „Dacă cineva de acolo crede că acum mă voi îndepărta de fiecare miting și de orice activitate de teama unei contravenții administrative care va transforma o sentință cu suspendare în una reală, atunci această credință este inutilă."

* * *

În 2013, la sfârșitul lunii noiembrie, furia publică din Ucraina față de președintele Viktor Ianukovici a izbucnit, declanșând Revoluția Maidan. Jocurile Olimpice de Iarnă din 2014 – din Soci, Rusia – se apropiau și ele rapid. Orice grad redus de toleranță pe care Putin l-ar fi avut pentru disidență s-a evaporat curând.

Putin s-a abținut până la ceremonia de închidere a Jocurilor Olimpice, apoi a ordonat invazia Crimeei, peninsula ucraineană care deține un statut aproape mitic în Rusia ca destinație preferată pentru vacanțele de vară.

La două zile după ce Ianukovici a fugit de la Kiev în Federația Rusă, abandonându-și președinția, Navalnîi și alte sute de persoane au demonstrat în fața unui tribunal din Moscova, unde inculpații din cazul Bolotnaia au fost condamnați. Mulți dintre cei din instanța judecătorească s-au alăturat mai târziu altor demonstranți din Piața Manej. Navalnîi a fost printre cei arestați și a fost acuzat de încălcarea sentinței în cazul Kirovles. A fost pus sub arest la domiciliu.

Prin urmare, Navalnîi a fost închis în apartamentul său din Moscova; revoluția din piața Maidan din Kiev a atins un punct culminant sângeros; apoi, soldați în uniforme de camuflaj și fără însemne militare – trimiși de Putin –, așa-numiții «oameni verzi politicoși», au preluat controlul asupra peninsulei Crimeea, iar împuterniciții de la Kremlin au efectuat un referendum prin care Crimeea își declara independența față de Ucraina.

Lui Navalnîi îi era interzisă utilizarea internetului. Dar acesta urmărea ştirile şi, cu soţia sa postând pe LiveJournal în numele său, şi-a exprimat solidaritatea fără echivoc cu protestatarii campaţi în capitala ucraineană, cerând înlăturarea lui Ianukovici.

Pe 20 februarie, după ce au izbucnit împuşcături în Piaţa Maidan şi zeci de protestatari au fost răniţi, Navalnîi le-a cerut urmăritorilor săi online să nu dea atenţie reportajelor de tip „zombie" ale televiziunii ruse, cum că aceştia erau „extremişti care au arme de foc". „Manifestanţii", a afirmat acesta referindu-se la o listă a victimelor, sunt „oameni obişnuiţi, harnici."

Navalnîi l-a criticat pe Ianukovici pentru împuşcarea oamenilor în scopul protejării averii sale obţinute prin mijloace ilicite şi a scris că „acesta ar trebui să ceară imediat alegeri anticipate" şi că Parlamentul ucrainean „ar trebui să înceapă reforma constituţională".

A doua zi, Navalnîi şi-a exprimat speranţa că într-o zi rușii se vor ridica pentru democraţie aşa cum au făcut ucrainenii. „Puterea mafiotă a lui Ianukovici s-a spulberat tocmai deoarece la Kiev exista un număr suficient de oameni care erau gata să stea plini de răbdare pe stradă, în frig, atât timp cât era necesar", a scris el. „Fără teama de a fi arestaţi şi închişi; nu vor reţine pe toată lumea. Dacă astfel de oameni se găsesc în Moscova este o întrebare la care numai noi înşine putem răspunde."

Sâmbătă, pe 22 februarie, Ianukovici a fugit din Ucraina, iar soldaţii lui Putin au sosit rapid în Crimeea.

Pe 2 martie 2014, după ce Parlamentul rus a autorizat utilizarea forţei militare în Ucraina, Vladimir Aşurkov a postat o declaraţie din partea consiliului central al partidului lui Navalnîi, Partidul Progresului, îndemnându-l pe Putin să pună capăt oricărei activităţi militare:

> În următoarele ore sau zile, ţara noastră va începe agresiunea împotriva unui stat vecin al cărui popor este cel mai apropiat de cetăţenii ruşi din punct de vedere istoric şi cultural. În ultimele două luni, poporul ucrainean a parcurs un drum lung în a se elibera de sistemul autoritar şi corupt al puterii care încalcă drepturile constituţionale ale cetăţenilor şi care a fost întruchipat de preşedintele Ianukovici.
>
> Agresiunea militară va duce la încălcarea tratatelor internaţionale, la distrugerea relaţiilor cu ţările occidentale şi la izolarea internaţională a ţării. Vor dura zeci de ani pentru a se putea restabili reputaţia unui

partener de încredere în politica externă. O deteriorare semnificativă a situației economice din Rusia va fi inevitabilă, iar introducerea sancțiunilor economice împotriva țării agresoare de către comunitatea internațională va fi probabilă.

Declarația a menționat că nu existau dovezi care să susțină afirmația deplasată a lui Putin că vorbitorii de limbă rusă din Ucraina erau amenințați. „Nu e prea târziu pentru a opri această aventură", a declarat Partidul Progresului. Putin, desigur, nu s-a oprit.

Acesta a anexat Crimeea în a doua parte a acelei luni și a instigat începerea unui război separatist în regiunile din estul Ucrainei: Donețk și Luhansk. În Rusia, fervoarea naționalistă a crescut după anexarea ilegală. Ilia Ponomarev, singurul membru al Dumei de Stat care a votat împotriva anexării, a trebuit în cele din urmă să fugă din țară. „Crimeea este a noastră" a devenit un slogan național, chiar și pentru copiii mici ruși.

Navalnîi, din arest la domiciliu, a declarat că știa că era de datoria lui să emită o opinie și să se conformeze termenilor arestului la domiciliu și a spus că o va scrie pe hârtie și că alții o vor posta pe LiveJournal în numele său.

Navalnîi a făcut o declarație extrem de lungă, în care explica de ce Putin nu a putut accepta o mișcare de democrație de succes în Rusia. „În Ucraina a avut loc o revoltă populară împotriva guvernului corupt al hoților, a scris acesta. Centrul acestei revolte a fost Kievul și regiunile din vestul țării, dar a fost susținută (tacit) de majoritatea regiunii din sud-est – baza lui Ianukovici."

„Poporul are dreptul să se revolte în condițiile în care alte metode politice de luptă au fost epuizate", a continuat Navalnîi. Pentru a-și ilustra punctul de vedere despre corupție, acesta a descris modul în care fiul lui Ianukovici, de profesie dentist, devenise miliardar și unul dintre cei mai bogați oameni din Ucraina după ce tatăl său a venit la putere. „Există vreun alt exemplu mai bun al corupției monstruoase?", a întrebat Navalnîi.

Acesta a remarcat, de asemenea, că fostul prim-ministru al Ucrainei, Mikola Azarov, luptase împotriva Europei, dar apoi a plecat să trăiască în Austria, unde familia sa acumulase o avere uriașă. „Ce ar putea ilustra mai bine această ipocrizie groaznică?", a întrebat el. Azarov, la fel ca Ianukovici, a căutat mai târziu refugiu în Rusia.

Navalnîi a afirmat că Putin nu putea tolera imaginile ucrainenilor obișnuiți care mergeau prin locuința abandonată și opulentă a lui Ianukovici, care

avea o grădină zoologică privată și o toaletă de aur – tipul de extravaganță despre care anchetatorii lui Navalnîi au afirmat că ar fi fost instalată pentru Putin în palatele proprii.

„Înțelegem cu toții că Putin va fi președintele Rusiei pe viață, cu drepturile și stilul de viață ale unui suveran", a scris Navalnîi. „O revoltă împotriva unui coleg hoț-împărat într-o țară vecină este o amenințare, o provocare și un exemplu teribil. Prin urmare, Putin se răzbună personal pe întregul popor ucrainean și pe întreaga țară. Aceasta nu este o răzbunare nebună; el crede că este foarte rațional – să faci orice pentru a arăta că astfel de revoluții se termină prost. Cum ar fi, «Va avea loc un colaps al țării.» Așa că acesta aranjează prăbușirea țării."

În postarea sa, Navalnîi a repetat convingerea pe care o nutrea de mult timp conform căreia a existat o legătură fraternă între ruși, belaruși și ucraineni – un punct de vedere pe care l-a recunoscut a fi controversat și care putea conduce la acuzații de etno-șovinism.

„Puteți să mă numiți șovinist slav, dar cred că cel mai important avantaj strategic pe care Rusia îl oferă în această lume furioasă nu este petrolul, gazul natural sau bombele nucleare, ci relațiile prietenoase (și chiar fraterne, oricare ar fi) dintre ruși, ucraineni și belaruși", a scris acesta. El a descris cum a petrecut o săptămână în închisoare alături de un belarus, un azer și un uzbec – toți „băieți buni" –, dar a spus că a simțit imediat o „unitate și coduri culturale comune" cu un belarus sau un ucrainean.

„Nu știu cum s-o numesc mai precis", a scris Navalnîi. „Nimeni nu formează fraternități și nu se opune altor naționalități, asta e clar imediat: sunt la fel ca mine. Înțeleg că aceasta este o idee destul de incorectă politic." El a încercat să explice, menționând că nu a simțit nicio legătură comună cu cineva din Uzbekistan cu vărstă mai mică de patruzeci de ani. „Ei nu cunosc limba rusă. Citim cărți diferite, am vizionat filme diferite, avem proverbe diferite, avem valori și orientări diferite."

„Nu vreau să spun că există o contradicție și că locuitorii din Asia Centrală sunt dușmanii noștri, dar totuși, cu Ucraina și Belarus suntem ca frații care stau în apartamente diferite și nu suntem doar vecini", a scris el. „Este clar că există nuanțe, teritorii diferite și așa mai departe."

„Odată sosit în Kiev, te simți ca și cum ai fi într-un oraș străin? Nu. Nici eu", a scris Navalnîi. „Asta-i ideea."

Însă, punctul său de vedere mai larg a fost faptul că violența dintre ruși și ucraineni era ceva de neconceput pentru el. „Dacă rușilor și ucrainenilor li se spune să tragă unul în celălalt, atunci ar trebui să stea amândoi cu spatele unul la altul la marginea terenului și să tragă în cei care dau astfel de ordine", a scris el.

Opiniile lui Navalnîi au fost complicate și, în unele aspecte, contradictorii și cu siguranță controversate. El și-a exprimat profunda nefericire în legătură cu faptul că Peninsula Crimeea a făcut parte din Ucraina.

„Crimeea a fost predată prin decizia voluntară și ilegală a tiranului Hrușciov", a scris acesta.

Dar el a spus, de asemenea, că nu a sprijinit niciunul dintre eforturile Federației Ruse de a absorbi Crimeea – un punct de vedere pe care mulți ucraineni care acum îl disprețuiesc pe Navalnîi îl uită adesea sau aleg să-l treacă cu vederea. „Acordurile internaționale și cuvântul Rusiei trebuie să merite ceva", a scris Navalnîi, citând Memorandumul de la Budapesta din 1994, în temeiul căruia Rusia s-a angajat să respecte și să protejeze integritatea teritorială a Ucrainei în schimbul predării de către Kiev a arsenalului său nuclear. De asemenea, el a completat: „Schimbarea granițelor statelor din Europa folosind trupe și forță este inacceptabilă."

Însă, postarea lui Navalnîi – publicată cu patru zile înainte de referendumul pentru independență regizat ce a fost organizat în Crimeea – conținea unele subestimări grave ale lui Putin, un indiciu timpuriu că acesta nu a înțeles pe deplin cât de departe a fost dispus să meargă inamicul său.

Navalnîi a prezis în mod eronat că Putin se va opri din anexarea completă a Crimeei. „Vom vedea povestea clasică a lui Putin, «doi pași înainte, un pas înapoi»... Așa face mereu."

Dar nu și de această dată. Putin a trecut la anexarea Crimeei pe 18 martie, iar după câteva zile Parlamentul rus a aprobat decizia.

În consecință, Rusia a intrat sub un puhoi de sancțiuni internaționale. Zborurile internaționale spre Crimeea au fost întrerupte. Cu toate acestea, opinia publică din Rusia a fost în mod covârșitor în favoarea a ceea ce făcuse Putin.

În acea lună martie, Navalnîi simțea presiunea arestului la domiciliu. Înainte de ziua de naștere a fiului său, Zahar, acesta a depus o petiție cerând permisiunea de a-l duce la cinematograf pentru a vedea desenul animat Rio 2. „Zahar împlinește șase ani astăzi", a scris Navalnîi pe LiveJournal. „Și el vrea

să-l duc la desenul Rio, un lucru care, în timpurile moderne, nu este o sarcină banală."

De asemenea, a cerut ca Fundația Anticorupție să se angajeze într-un nou proiect: cercetarea sociologică și sondajul de opinie. Aceasta a inclus un efort de a întreba opinia publică rusă despre ceea ce se întâmpla în Crimeea, iar imaginea de ansamblu a fost complicată. Mai mult de 55% au considerat că drepturile vorbitorilor de limbă rusă au fost încălcate în Crimeea, un punct principal de propagandă al Kremlinului. Mai mult de 85% au declarat că doresc ca Crimeea să devină parte a Rusiei. Dar aproape 75% au spus, de asemenea, că priveau războiul dintre Rusia și Ucraina ca fiind „imposibil".

În lunile următoare, Navalnîi a continuat să-și calibreze declarațiile publice cu privire la problema Crimeei, încercând să echilibreze criticile sale față de anexarea ilegală făcută de Putin și viziunea personală împărtășită de majoritatea rușilor, conform căreia Crimeea aparținea Rusiei.

În timpul unui interviu acordat la radio în octombrie 2014, Navalnîi a oferit o actualizare clară și realistă, dar controversată a poziției sale, care a declanșat o furtună în rândul ucrainenilor.

— Este Crimeea a noastră? l-a întrebat redactorul-șef al postului Eho Moskvî, Alexei Venediktov, în direct pe Navalnîi.

— Crimeea aparține oamenilor care trăiesc în Crimeea, a răspuns Navalnîi.

— Nu veți scăpa de răspuns. Este Crimeea a noastră? Este Crimeea rusă?

— Crimeea, desigur, acum aparține de facto Rusiei, a spus Navalnîi. Eu consider că, în ciuda faptului că aceasta a fost confiscată într-o încălcare flagrantă a tuturor normelor internaționale, totuși, realitatea este că Crimeea este acum parte a Federației Ruse. Și să nu ne păcălim. Și îi sfătuiesc cu tărie pe ucraineni să nu se înșele nici pe ei înșiși. Va rămâne parte a Rusiei și nu va deveni niciodată parte a Ucrainei în viitorul apropiat.

Venediktov a insistat, întrebându-l pe Navalnîi dacă va returna Crimeea Ucrainei, în cazul în care ar deveni vreodată președinte al Rusiei.

— Este Crimeea un sendviș cu salam sau ceva care trebuie pasat de la unul la altul? Eu nu cred că e așa, a spus Navalnîi.

El a fost apoi presat să răspundă dacă rușii și ucrainenii erau același popor.

— Iată părerea mea, ca persoană care a petrecut mult timp în Ucraina, cu rude etc., a spus acesta. Nu văd nicio diferență între ruși și ucraineni.

Navalnîi a înțeles, totuși, că poziția sa nu ar pica bine tuturor oamenilor:

— Cred că un astfel de punct de vedere va provoca un fel de indignare teribilă în Ucraina, a spus el.

* * *

Două luni mai târziu, Navalnîi a revenit în instanță, de data aceasta la Moscova, unde el și fratele său, Oleg, s-au confruntat cu o decizie în cazul bizar de fraudă și delapidare Yves Rocher.

Verdictul a fost, desigur, vinovat. Însă, printr-o mișcare mișelească, judecătorul l-a suspendat pe Alexei Navalnîi în timp ce l-a condamnat pe Oleg Navalnîi cu adevărat la trei ani și jumătate într-o colonie penală.

Navalnîi era furios, practic sufocat de cuvintele sale, în timp ce o mustra pe tânăra judecătoare, Elena Korobcenko.

— Nu ți-e rușine de ceea ce faci? a strigat, cu lacrimi în ochi. De ce îl închizi? Ce truc murdar! Nu pot să înțeleg. Toate acestea se întâmplă pentru a mă pedepsi mai mult?

Oleg Navalnîi și-a îmbrățișat soția și a sărutat-o pe mama sa înainte de a fi escortat din sală. Navalnîi își întorsese spatele mulțimii ținând brațele îndoite și capul ușor plecat. Iulia Navalnaia și-a dus un braț în jurul gâtului soțului ei și și-a apăsat buzele pe obrazul său. În mai mult de un deceniu petrecut ca opozant, acesta a fost de departe cel mai dificil moment cu care Navalnîi s-a confruntat vreodată.

În afara tribunalului, furia sa a continuat să ardă. A cerut o demonstrație uriașă în stradă.

— Acest guvern nu merită să existe, a spus el unui grup de jurnaliști și unor camere de televiziune. Ar trebui distrus. Fac apel la toată lumea să iasă astăzi în stradă până când acest guvern, care pur și simplu chinuie oameni nevinovați, va fi eliminat.

Înfuriat, Navalnîi a părăsit tribunalul și a început să meargă pe străzi spre Piața Manej, în apropiere de Kremlin, unde urma să aibă loc mitingul neautorizat, dar nu a ajuns niciodată. Poliția l-a săltat în fața hotelului Ritz Carlton de pe strada Tverskaia, despre care tocmai glumise că susținătorii săi ar trebui să o ia cu asalt, deoarece ar fi mai comodă decât locul în care acesta ar petrece probabil noaptea.

Însă, poliția nu l-a arestat. L-au adus pur și simplu acasă, în apartamentul său și au postat cinci ofițeri în fața ușii pentru a-i impune arestul la domiciliu.

Între timp, poliția a dispersat mulțimea din Piața Manej, care se micșorase până la aproximativ 1.500 de persoane.

Într-un interviu acordat *Gazetei Novaia* înainte de verdict, Oleg Navalnîi, care era căsătorit și avea doi copii mici, a spus că îi era clar că guvernul ar putea să se răzbune pe el pentru activitatea politică a fratelui său. „Știam absolut sigur că, mai devreme sau mai târziu, toate acestea ne vor afecta", a spus Oleg Navalnîi. „Este ușor să influențezi o persoană prin intermediul familiei sale."

Întemnițarea fratelui său a avut un impact profund asupra lui Navalnîi, alimentându-i dorința de a-i vedea pe lacheii lui Putin aduși în fața justiției. În conversația sa cu istoricul polonez Michnik, Navalnîi a descris furia și dorința sa pentru responsabilitate. „Îi pot ierta pe persecutorii mei", a spus Navalnîi, „dar nu am niciun drept moral de a-i ierta pe cei care i-au persecutat pe alții. O mulțime de oameni se află acum în spatele gratiilor ca urmare a sprijinului pe care mi l-au acordat, iar eu nu pot să le spun «Scuze, dar v-am iertat persecutorii.»"

—10—

DEȚINUT

„Lagărul nostru de concentrare prietenos – așa numesc eu noua mea casă."
– Alexei Navalnîi, Colonia penitenciară Nr. 2, Martie 2021

Zborul 936, Liniile aeriene Pobeda, se pregătea să aterizeze pe aeroportul Vnukovo, aflat la marginea de sud-vest a capitalei Rusiei.

Aeroportul – construit la sfârșitul anilor 1930 de către prizonierii din Likovlag, un lagăr de muncă silnică, ce făcea parte din gulagul sovietic –, are un salon VIP special care este folosit frecvent de președintele Putin și alți înalți oficiali. Mai este preferat și de mulți oligarhi și șefi de corporații care sosesc cu avioanele lor private. Pobeda, care în limba rusă înseamnă „Victorie" deservește capătul opus al pieței de transport aerian – ca filială ultra low-cost a Aeroflot.

Dar în acea duminică, 12 ianuarie 2021, avionul 936, un Boeing 737-8AL, care venea de pe aeroportul Brandenburg din Berlin, fusese efectiv transformat într-un alt gen de charter VIP: îl transporta pe Navalnîi, pe soția sa, Iulia, și zeci de jurnaliști ruși și străini care fuseseră alertați în prealabil pentru a documenta triumfătoarea, curajoasa și, probabil, nesăbuita întoarcere acasă a lui Navalnîi.

Navalnîi, încă o dată, s-a aflat în postura sa preferată: acea de protagonist al unui nou episod foarte dramatic în lupta sa împotriva forțelor malefice ale lui Putin. Renăscut la propriu din morți, după ce a supraviețuit tentativei de otrăvire, iată-l, așadar, pe scaunul 13A, având-o alături pe soția sa, Iulia, și pe avocata Olga Mikhailova, de partea cealaltă a culoarului.

Regulile COVID-19 fiind încă în vigoare, Navalnîi purta o mască neagră. Iulia purta una violetă. Stewardesele s-au îngrămădit lângă el ca să-şi facă selfie-uri. Reporterii de la agenţiile de ştiri din întreaga lume s-au aplecat peste scaune, strigând întrebări, făcând fotografii şi înregistrări video cu telefoanele mobile, rugându-l să spună un cuvânt sau două. Mulţi dintre ei puneau variaţii ale aceloraşi întrebări: Ce simţiţi acum, în drum spre casă? Vă este teamă?

Avionul, care zbura dinspre est, cobora constant, pregătindu-se pentru o aterizare la timp. Când a ajuns însă la altitudinea de 2100 de metri, s-a înclinat brusc spre sud-vest, îndepărtându-se de aeroport, pentru ca apoi să vireze spre nord, conform site-ului Flightradar24, care transmitea live întoarcerea lui Navalnîi.

În timp ce avionul făcea aceste manevre ciudate, alte avioane de linie din apropiere, inclusiv zboruri ale UTAir şi Rossiya Airlines, au primit ordin să se învârtă în cercuri.

Pilotul a anunţat în staţie că Vnukovo fusese închis din „motive tehnice", deoarece o „aeronavă a ieşit de pe pistă", potrivit unui reporter al ziarului rusesc *Kommersant*, care se afla la bord. Pasagerii au chicotit. Pilotul a spus că vor avea o întârziere de aproximativ treizeci de minute. „Avem suficient combustibil ca să aşteptăm." Un pasager a bombânit că Navalnîi era „problema tehnică".

La sol, Pobeda Airlines a emis o declaraţie aberantă, spunând că o perie de la o maşină de curăţat zăpada a rămas blocată la intersecţia dintre două piste. „Din cauza închiderii aeroportului Vnukovo din motive tehnice, trei dintre avioanele noastre au plecat spre alte aerodromuri", a declarat compania aeriană.

Între timp, în sala de sosiri de la aeroportul din Vnukovo, se declanşase un adevărat haos, unde sute de susţinători ai lui Navalny veniseră, ca răspuns la rugămintea sa publică de a-l întâmpina personal. Poliţişti care purtau căşti cu vizor fluturau bastoane – unii în uniforme negre, alţii în culori gri, de camuflaj – au început să golească încăperea, scoţând oamenii în frigul de minus 6 grade, arestându-i şi urcându-i în dubele de poliţie care îi aşteptau.

Presa rusă a speculat dacă guvernul lui Putin era suficient de îndrăzneţ ca să-l reţină pe Navalnîi direct la aeroport – o întrebare cel puţin ciudată dat fiind că puterea fusese suficient de îndrăzneaţă ca să trimită o echipă de asasini pentru a-l otrăvi.

Comentatorii s-au tot luptat cu întrebarea dacă Navalnîi trebuia să rişte şi să se întoarcă în Rusia. Unii ajunseseră la concluzia că, dacă nu reuşea să facă acest lucru, cariera sa politică ar fi fost terminată.

Ar fi ajuns până aproape de irelevanță, asemeni oricărui disident exilat, spuneau ei, precum fostul campion de şah Garry Kasparov, sau fostul oligarh Mihail Hodorkovski, care a stat zece ani într-o închisoare rusă, înainte de a fi grațiat de Putin, în 2013. Alții spuneau că guvernul ar face o mare greşeală încarcerându-l pe Navalnîi şi transformându-l instantaneu într-o figură gen Mandela – un prizonier de conştiință care ar bântui Kremlinul până la eliberarea sa. Cea mai inteligentă mişcare, sugerau aceştia, ar fi fost să prelungească jocul de-a şoarecele şi pisica, care se derula de ani de zile, lăsându-l liber, dar sub amenințarea constantă a arestării, atent monitorizat, dar nu martirizat.

Acum, când avionul se învârtea deasupra Moscovei, unii observatori se întrebau dacă lui Navalnîi i se va permite să aterizeze şi, dacă da, unde. Pe Flightradar24, nu mai puțin de 530.000 de persoane urmăreau momentul în care avionul lui fusese redirecționat către aeroportul Şeremetevo, din nordul oraşului. Mai devreme în timpul zborului, Navalnîi, relaxat şi cu aerul său încrezător, atât de tipic, insistase în fața reporterilor că nu se teme şi că nu se aşteaptă să fie reținut. Acum, el şi-a cerut scuze celor din jurul său pentru neplăcerile create.

De fapt, nu exista nicio îndoială că urma să fie arestat. Singura întrebare care se punea era când. Oficiali de top din penitenciarele ruseşti îşi declaraseră deschis intenția de a-l acuza pe Navalnîi de încălcarea eliberării condiționate şi de a-i converti sentința cu suspendare, în cazul Yves Rocher, într-o pedeapsă cu închisoarea reală. Aceştia programaseră chiar şi o audiere în instanță, în anticiparea întoarcerii sale – pledând public ca Navalnîi să nu se întoarcă. Toate acestea l-au pus pe Navalnîi în fața a ceea ce Putin însuşi a numit mai târziu o alegere clară, „conştientă": exil sau închisoare.

Navalnîi nu luase niciodată în considerare exilul. În cadrul primului său interviu de după ieşirea din comă, el i-a spus lui Iuri Dud: „Să mă recuperez – nu ştiu în ce proporție, nimeni nu ştie – şi după aceea mă voi întoarce."

Când Dud a insistat întrebându-l ce l-ar putea face să aleagă să nu se mai întoarcă în Rusia, Navalnîi s-a întunecat la față şi s-a uitat în spate de parcă întrebarea era o insultă. „Exclud această posibilitate", a răspuns el.

Apropiații lui nu au fost surprinşi.

„Trebuie să țineți cont că atunci când vorbim despre Navalnîi, vorbim despre două persoane", a declarat Albaț. „Politicianul Navalnîi nu este o singură persoană, sunt doi – Alexei și Iulia Navalnîi, ei formează numărul unu. Și dacă Iulia nu a reușit să-l convingă să nu plece – și a încercat – nimeni nu poate."

Odată ce Navalnaia a înțeles că nu există nicio posibilitate de a-l opri pe soțul ei să se întoarcă, l-a rugat în schimb să aștepte măcar până când va fi pe deplin recuperat. „Era încă în spital, nu-l externaseră încă, dar el... înțelegea deja totul", i-a explicat Navalnaia lui Dud în interviu. „Eu i-am spus: Știu că vrei să te întorci cât mai repede, dar te rog doar: recuperează-te complet și apoi te întorci, pentru că noi... eu...nu știm ce ne așteaptă în Rusia, iar dacă te duci și nu te vindeci complet, s-ar putea să nu te mai putem salva a doua oară."

„Nu mi-e frică să mă întorc. Ne întoarcem cu siguranță în Rusia", a mai accentuat Iulia. Faptul că Navalnaia își punea serios problema că va trebui să-și salveze încă o dată soțul de la o nouă tentativă de asasinat, era dovada că el nu avea să aleagă niciodată exilul. Dar mai era totodată și dovada faptului că Navalnîi, soția sa și apropiații lor nu acceptaseră noua realitate.

În interviuri, Navalnîi vorbise despre faptul că nu era în stare să înțeleagă pe deplin în ce măsură viața sa era într-un pericol iminent. Totodată el a remarcat că practic nu avea niciun rost să fie obsedat de măsuri de precauție, având în vedere multitudinea de metode pe care asasinii lui Putin le puteau folosi.

Masha Gessen, de la *The New Yorker*, care îl cunoștea de ani de zile, a vorbit scurt cu el, după ce acesta a ieșit din comă și a remarcat că jurnaliștii îl întrebaseră de mult pe Navalnîi de ce nu fusese încă ucis.

„Așadar, dumneavoastră sunteți convins că ar fi trebuit să fiți deja ucis până acum, și personal, cunoașteți persoane care aproape au murit din cauza otrăvirilor" a spus Gessen.

„Și totuși, cumva, mintea îți spune: asta nu mi se va întâmpla mie pentru că... de ce?"

„Pentru că gândiți rațional", a răspuns Navalnîi. „Există un milion de moduri de a izola pe cineva sau de a-l ucide, dar ar fi un thriller ieftin. Eu unul simt că trăiesc în interiorul unui film cu James Bond." Apoi a adăugat: „E de parcă cineva mă întreabă dacă există riscul să fiu decapitat cu o sabie laser iar eu aș spune că nu, chiar dacă aș vedea un cunoscut căruia îi lipsește un braț care în mod evident a fost tăiat cu o sabie laser."

În pragul întoarcerii lor în Rusia, soții Navalnîi erau în negare în legătură cu un aspect mai larg: Putin nu mai avea chef de figuri. Jocul de-a șoarecele și pisica cu sentințele suspendate, eliberări condiționate, arest la domiciliu și altele asemenea, se terminase. Putin îl voia scos din peisaj. Și de vreme ce refuza să moară și să rămână în afara Rusiei, urma să meargă la închisoare.

* * *

Navalnîi, probabil cel mai dur critic al lui Putin, l-a subestimat încă o dată pe dictatorul rus. Putin, după cum avea să devină tot mai clar, se pregătea deja să intre în război împotriva Ucrainei. Și dacă era dispus să înceapă un război terestru în Europa, pentru a ucide mii de civili ucraineni nevinovați, de ce ar fi ezitat să elimine un cetățean rus enervant?

„Și, oricum, cine are nevoie de el?" se pare că ar fi spus Putin. „Dacă serviciile de securitate rusești ar fi vrut să-l omoare, ar fi putut s-o facă" a mai adăugat el.

Cu toate acestea, Navalnîi era în continuare plin de furia și indignarea care i-au alimentat întreaga sa viață publică – chiar și după săptămâni de comă, chiar și după ce și-a dat seama că asasinii aflați în slujba statului încercaseră să-l ucidă de mai multe ori și, intenționat sau din greșeală, i-au otrăvit soția. Era în continuare mânat de ambiții politice.

„Am tot dreptul să mă întorc. Nu mă aștept să se întâmple ceva. N-o să se întâmple nimic" a spus Navalnîi în avionul cu care a plecat de la Berlin, în care el și Iulia încercau fără succes, în toată agitația aia, să se uite la un episod din *Rick and Morty*. La câteva momente după ce a aterizat pe Șarametevo, la controlul pașapoartelor, Navalnîi a fost verificat de ofițerii de poliție. Chiar și atunci, el nu a ezitat.

„Aceasta este casa mea. M-am întors. Oamenii mă tot întreabă dacă mi-e frică. Nu mi-e frică, pentru că știu că am dreptate. Cazurile penale împotriva mea sunt fabricate." Apoi a adăugat: „Nu am doar adevărul de partea mea, ci și instanțele. Ei mă amenință că mă vor aresta în legătură cu un caz despre care Curtea Europeană s-a pronunțat deja în favoarea mea. Așadar, nu mi-e teamă de nimic și nici vouă n-ar trebui să vă fie frică de nimic."

Într-un fel, Navalnîi se pregătise de ani de zile pentru acest moment. Pentru o figură marcantă a opoziției politice din Rusia, închisoarea este inevitabilă. Iar pentru el, ca întotdeauna, pur și simplu nu exista ideea de renunțare

la luptă. La un anumit nivel, părea să creadă în continuare că el urma să fie excepția – că milioanele sale de adepți, onestitatea sa, umorul său, patriotismul său autentic, îl vor salva cumva de la destinul său inevitabil. Că Putin nu ar îndrăzni să încarcereze pe cineva care a fost vizitat în camera sa de spital de către cancelarul german Angela Merkel. Că și-a construit un spațiu protejat în viața politică din Rusia. Dar nu reușise încă să schimbe Rusia.

Dacă Navalnîi a crezut că în cazul în care rămânea în afara țării ar fi însemnat să devină instantaneu irelevant, prinderea etichetei de „disident" pe cămașa sa, în loc de „politician de opoziție", pe care ar fi preferat-o, a fost dovada că își calculase greșit propria sa capacitate de a controla situația. Navalnîi își făcuse poate griji că ar fi fost irelevant să trăiască la Berlin, Varșovia sau Vilnius. În schimb el urma să se lupte să rămână relevant în timp ce avea să fie închis într-o celulă de izolare de 2,5 metri pătrați. A existat, de asemenea, provocarea de a rămâne în viață în sistemul brutal de închisori din Rusia. Accesul său la hrană și la îngrijiri medicale erau acum controlate de același regim criminal care îl otrăvise.

Indiferent ce a crezut, indiferent ce și-a imaginat, întoarcerea lui Navalnîi acasă a finalizat transformarea lui dintr-o sursă de enervare, un cruciat anticorupție, activist și politician aspirant, în disident și deținut politic.

* * *

După ce poliția l-a condus pe Navalnîi în clădirea aeroportului, directorul *Amnesty International* din Moscova, Natalia Zviagina, a emis rapid o declarație în care îl numea „prizonier de conștiință" și cerea eliberarea lui, precum și eliberarea numeroșilor susținători care fuseseră arestați în momentul în care Navalnîi s-a întors din Germania.

„Alexei Navalnîi a fost lipsit de libertate din cauza activismului său politic pașnic și pentru că și-a exercitat dreptul libertății de exprimare. *Amnesty International* îl consideră un prizonier de conștiință și cere eliberarea sa imediată și necondiționată", spunea Zviagina în declarația ei.

Ea a cerut, de asemenea, o anchetă completă a otrăvirii precum și încetarea cruciadei Kremlinului împotriva lui Navalnîi și a echipei sale. „Autoritățile ruse trebuie să pună capăt campaniei de intimidare și persecuție politică a criticilor regimului, inclusiv a membrilor personalului și a celor care sprijină Fundația Anticorupție a lui Navalnîi."

Procedurile judiciare împotriva lui Navalnîi au fost rapide și absurde, în stilul caracteristic, începând cu sala de judecată improvizată, amenajată într-o secție de poliție unde era reținut, în Khimki, în apropiere de aeroportul Șeremetevo, a doua zi după ce a fost reținut.

Viaceslav Gimadi, avocat al Fundației Anticorupție, încercase să-l vadă pe Navalnîi în închisoare dar i s-a spus că dormea. Abia în dimineața următoare au primit vești. Aparent, autoritățile nu voiau să dea ocazia susținătorilor de a se aduna în afara Tribunalului și de aceea au organizat o sală de judecată în cadrul secției de poliție.

„Nebunie. Se tem să-l ducă pe Alexei la Tribunal. Aduc în schimb curtea la el", a postat pe Twitter Volkov, luni, 18 ianuarie, 12.35 pm.

Mihailova, avocata lui Navalnîi, a primit o notificare în scris, cu un minut înainte de ora la care fusese programată audierea. Ca de obicei, mașinăria mediatică era la viteză maximă.

Kira Iarmiș, secretara de presă, a postat un video pe YouTube cu Navalnîi, în interiorul clădirii improvizate, purtând un hanorac albastru cu glugă, ridiculizând procedura improvizată în grabă.

„E imposibil ce se întâmplă aici", a spus Navalnîi stând în sala de audieri și uitându-se direct în cameră în timp ce vorbea. El a acuzat autoritățile că făcuseră praf codul de procedură penală al Rusiei. „Este pură ilegalitate în cel mai înalt grad."

Autoritățile au oferit explicații contradictorii. La un moment dat au spus că audierea avea loc în secția de poliție pentru a permite acoperirea mediatică, deoarece jurnaliștii nu ar fi avut acces în sala de judecată din cauza restricțiilor COVID-19. Mai târziu au spus că problema ar fi fost Navalnîi care nu avea un test COVID negativ recent și nu putea fi adus la tribunal.

Russia-24, postul TV de stat, și Life News, portalul de știri pro Kremlin, au fost singurele canale media cărora li s-a permis să transmită audierea. Ulterior, experții juridici au comentat că locul de desfășurare a audierii în sine nu a contravenit vreunei norme judiciare, dar că alte aspecte ale procesului au încălcat legislația rusă.

Dat fiind că dosarul lui Navalnîi se baza pe o presupusă încălcare a eliberării condiționate, conform legii, acesta nu ar fi trebuit să fie plasat în detenție imediată. În orice caz, rezultatul a fost că Navalnîi a fost condamnat la 30 de zile de închisoare, cu o altă audiere stabilită pentru 2 februarie.

Liderii politici din întreaga lume au început să ceară eliberarea lui Alexei Navalnîi. Fostul secretar de stat al SUA, Mike Pompeo, a emis o declarație în care a cerut „eliberarea imediată și necondiționată". Jake Sullivan, cu câteva zile înainte de a deveni consilierul pe probleme de securitate națională al președintelui Joe Biden, a scris pe Twitter: „Atacurile Kremlinului asupra domnului Navalnîi nu reprezintă doar o încălcare a drepturilor omului, ci și o jignire adusă poporului rus, care dorește să-și facă auzită vocea".

Pe 23 ianuarie, și apoi pe 31 ianuarie, zeci de mii de ruși au manifestat în orașele din întreaga țară în semn de protest împotriva arestării lui Navalnîi. Mii de persoane au fost arestate.

Agenția rusă de monitorizare, OVD-Info, a estimat că pe 23 ianuarie „în 125 de orașe, poliția a reținut cel puțin 4.033 de persoane" și a mai precizat că „în numeroase orașe, poliția folosește o violență excesivă și nejustificată în timpul efectuării arestărilor".

În total, peste o sută de mii de persoane au protestat împotriva arestării lui Navalnîi. A fost cea mai mare manifestație din Rusia, din ultimii ani, dar, una peste alta, într-o țară cu o sută treizeci de milioane de locuitori nu a însemnat mare lucru. Acțiunea în forță a arătat diminuarea toleranței lui Putin. OVD-Info a numit aceste fapte: „cel mai amplu și flagrant atac la scară largă asupra dreptului la libertatea de întrunire din întreaga istorie modernă a Rusiei".

În 2013, după verdictul și condamnarea în cazul Kirovles, Kremlinul a aprobat rapid eliberarea lui Navalnîi, în așteptarea recursului său, ca răspuns la protestele din Piața Manej din Moscova. Protestele la nivel național din 2021 nu au mai avut însă niciun impact notabil. Deși mii de persoane au fost arestate în peste o sută de orașe, Putin nu le-a mai acordat nicio atenție. Navalnîi a fost transferat la Matroskaia Tișina, sau „Tăcerea Marinarilor", o închisoare din Moscova, cunoscută și sub numele de Centrul de detenție preventivă nr. 1. Acesta a fost începutul odiseei sale îngrozitoare în cadrul sistemul penal rusesc.

Într-o altă înregistrare video, chiar înainte de a fi transferat, Navalnîi a reiterat propria sa versiune a celebrei replici a lui Franklin Delano Roosevelt „Singurul lucru de care trebuie să ne temem este frica însăși." „Ei bine, dacă e să ne luăm după documentele Curții, mă voi duce la Matroskaia Tișina", a

spus el. „Și vreau să vă spun tuturor un singur lucru: Nu trebuie să vă temeți de nimic, puteți să vă temeți doar de propria voastră frică. La revedere."

Navalnîi a ajuns la centrul de detenție în jurul orei 20.00. Alexei Melnikov, secretarul Comisiei de monitorizare publică de la Moscova, care supraveghează condițiile din penitenciare, l-a vizitat pe Navalnîi și a raportat că în celula sa exista un frigider, un ceainic electric, un televizor și apă caldă, și că el trebuia să petreacă următoarele două săptămâni în carantină.

Cincisprezece zile mai târziu, în urma ședinței de judecată din 2 februarie – în care Navalnîi l-a numit pe Putin „Vladimir, Otrăvitorul de chiloți" – judecătoarea, Natalia Repnikova, l-a găsit pe Navalnîi vinovat de încălcarea eliberării condiționate și a transformat sentința cu suspendare în cazul Yves Rocher în sentință executorie. Cu sentința ajustată pentru perioada petrecută în arest la domiciliu, acesta a fost condamnat la puțin peste doi ani și jumătate.

Avocații lui Navalnîi au făcut apel. În timp ce aștepta ca dosarul să se judece, Kremlinul a strâns șuruburile și mai mult. La centrul de detenție, Navalnîi a fost declarat drept deținut „predispus la evadare". El și-a bătut joc de absurdul etichetării, remarcând faptul evident că el insistase să se întoarcă în Rusia din Germania, în ciuda riscului evident de a fi arestat. Oricât ar fi fost de absurdă, această încadrare îl va urmări pe tot traseul său în sistemul de detenție, justificând tratamentul sever la care avea să fie supus.

Pe 20 februarie, un tribunal din Moscova a programat o dublă audiere a lui Navalnîi: recursul său la decizia de încălcare a eliberării condiționate și procesul într-un alt caz inventat în care fusese acuzat că ar fi calomniat un militar veteran în vârstă.

Firește că a pierdut ambele procese. În cazul de calomnie, a fost amendat cu 850.000 de ruble, adică aproximativ 11.000 de dolari. Pierderea apelului însemna că serviciul penitenciar al Rusiei putea acum să-l transfere pe Navalnîi într-o colonie penitenciară, caz în care, prin comparație, celula sa, cu ceainicul electric și televizorul, devenea o cameră de hotel de lux.

Pe 25 februarie, Navalnîi a fost transferat din acel centru penitenciar din Moscova și, timp de câteva zile, mișcarea s-a repetat, astfel încât familia și avocații săi nu mai știau unde se află exact. În ceea ce avea să devină un tipar, unul dintre avocații lui Navalnîi, Vadim Kobzev, a încercat să-l viziteze la Matroskaia Tișina, doar pentru a i se spune că acolo nu exista un astfel de deținut.

Presa rusă anunțase deja că Navalnîi urma să ajungă la IK-2, sau Colonia Penitenciară nr. 2 din regiunea Vladimir, care avea faima tristă de a fi unul dintre cele mai dure lagăre din sistemul penitenciar rusesc. Era cunoscut pentru faptul că „rupea" deținuții, prin aplicarea rigidă a unor reguli opresive – cum ar fi interdicția de a vorbi, ținerea mâinilor la spate și așa mai departe.

Relatările de presă s-au concentrat, în special, pe barăcile de securitate maximă, sau pe sectorul de control sporit A, care, atunci când este abreviat în limba rusă, se scrie *suka*: „cățea". Site-ul de știri Znak.com i-a luat un interviu lui Dmitri Demușkin, un politician de dreapta și activist politic naționalist care a stat închis la IK-2, după ce fusese condamnat pentru „instigare la ură" pentru că postase o fotografie a unui marș naționalist. Acesta a descris că pierduse aproape jumătate din greutatea sa corporală – de la 104 kilograme la 58 de kilograme – în perioada în care fusese cazat în barăcile de înaltă securitate, unde, spunea el, noaptea, gardienii îi trezeau deseori pe deținuți din oră în oră, sub pretextul că voiau să se asigure că nu evadaseră.

Din nou, echipa lui Navalnîi a trecut rapid la atac și a publicat un videoclip de douăzeci de minute care arată în detaliu modul în care IK-2 funcționează, inclusiv bătăile aplicate deținuților, imediat după sosirea lor, precum și refuzul asistenței medicale.

Filmul includea și interviul cu Demușkin care descria cum deținuții erau nevoiți să trăiască în barăci deschise, ținuți în picioare aproape toată ziua și cum era hărțuit cu comenzi neîncetate – i se ordona în mod repetat să-și spună numele, infracțiunile pentru care fusese condamnat și datele de început și de sfârșit ale sentinței sale.

Dmitri Nițovțsev, un asociat al lui Navalnîi din Khabarovsk, un oraș din Orientul Îndepărtat, care a prezentat videoclipul, a acuzat Kremlinul că încerca să-l izoleze pe Navalnîi într-o tăcere totală.

„Acum, conform planului lui Putin, ar trebui să fie liniște", a spus Nițovțsev. „Doi ani și jumătate de tăcere mult așteptată. Lui Putin i se pare că principalul său vis se împlinește în sfârșit – Navalnîi dispare. Nimeni nu știe unde se află și ce este, nimeni nu urmărește ce face Navalnîi și ce spune. Dar, bineînțeles, nu-l vom mulțumi astfel pe Vladimir Vladimirovici."

În videoclip, Nițovțsev cita dintr-un raport potrivit căruia Navalnîi fusese cruțat de bătaia obișnuită la sosirea la IK-2, ceea ce era în concordanță cu relatările lui Demușkin și ale lui Konstantin Kotov, un alt activist politic care fusese încarcerat la IK-2 pentru că participase la niște acțiuni pașnice de

pichetare, neautorizate însă, la Moscova. Se spunea că deținuții încarcerați pentru activism politic scăpau de bătăi pentru a se evita scandalurile publice.

Exista însă o mică problemă cu acest film: Navalnîi nu ajunsese încă la IK-2. La șase zile după dispariția lui din Moscova, a apărut într-un alt centru de detenție preventivă din orașul Kolchugino, în regiunea Vladimir, la aproximativ 160 km nord-est de Moscova, unde fusese plasat într-o „celulă de carantină" împreună cu alți doi prizonieri. Kobzev, avocatul său, a declarat pe Twitter că echipa de avocați reușise să-l vadă: „Se află în izolare completă, nu primește scrisori". Apoi a adăugat: „Nu există nimic în celulă în afară de un televizor. Nu există frigider, nici măcar un ceainic". Avocații au explicat că Navalnîi era plasat acolo temporar deoarece unele documente în cazul de calomnie nu fuseseră încâ completate. Cu scopul de a arăta că moralul lui Navalnîi nu se înrăutățise, echipa lui a postat pentru el pe Instagram descriind cum prăjea *crackers* împreună cu cei doi colegi de celulă – Dmitri, acuzat de furt și Serghei, acuzat de fraudă. „Sunt absolut în regulă", a scris Navalnîi, adăugând apoi că nu reușise să aibă acces la biblioteca închisorii. „Poate nu credeți, dar prăjim *crackers* și în viața mea n-am crezut că poate fi atât de palpitant."

„Sper că sunteți bine și nu vă plictisiți" a mai scris el, apoi a adăugat un emoji care face cu ochiul: „Nu uitați să mâncați sănătos".

Echipa lui Navalnîi a trimis o actualizare despre locul unde se afla acesta, de pe contul său de Twitter: „Este într-o dispoziție excelentă și salută pe toată lumea".

Exagerată sau nu, această stare de spirit excelentă nu avea să dureze mult timp.

Pe 12 martie, Navalnîi a dispărut din nou. Avocații săr au pornit în căutarea sa în Kolchugino. Au fost blocați acolo până la ora 14:00 și apoi li s-a spus că nu mai era acolo – fără să li se dea vreo informație despre destinația sa. Apoi s-au dus la Pokiov, la aproximativ o oră de mers cu mașina spre sud, unde oficialii de la IK-2 au spus că nu aveau nicio informație despre el și că închisoarea se închidea devreme în acea zi, la ora 15:30.

Echipa a postat pe contul lui de Twitter: „Încă nu știm unde este Alexei." Cu toate acestea, Agenția de știri Tass raportase că fusese transferat la IK-2. De fapt, el ajunsese acolo pe 11 martie, cu o zi înainte.

Faptul a fost confirmat, trei zile mai târziu, într-o postare pe Instagram, care îl arăta pe Navalnîi, proaspăt ras în cap și cu o expresie serioasă pe chip.

A încercat, din nou, să fie senin: „Trei lucruri nu încetează să mă uimească, cerul înstelat de deasupra noastră, imperativul categoric din noi și uimitoarea senzație pe care o simți atunci când îți pui mâna pe creștetul proaspăt ras. Salutări tuturor din Sectorul A – supraveghere sporită".

Așa cum prevestiseră foștii deținuți din IK-2, Navalnîi nu a fost bătut. Dar, tot la fel cum au spus ei, a fost ținta altor tipuri de brutalitate, cum ar fi faptul că li se interzicea colegilor săi de detenție să vorbească cu el sau să-i recunoască existența.

IK-2 l-a impresionat imediat pe Navalnîi. „Trebuie să recunosc că sistemul penitenciar rusesc a reușit să mă surprindă", a scris el în comentariile pe care echipa sa le-a postat pe Instagram. „Nu mi-am putut imagina că este posibil să se înființeze un lagăr de concentrare adevărat, la 100 de kilometri de Moscova. Nu am văzut încă violențe, nici măcar un semn de așa ceva, dar din postura încordată a deținuților cărora le este fricâ să întoarcă capul, cred cu ușurință poveștile care spun că, nu demult, aici în IK-2 Pokiov, oamenii erau aproape omorâți în bătaie cu ciocane de lemn. Acum metodele s-au schimbat."

El a descris o comunitate penitenciară obsedată de ordine: „reguli, drepturi, rutina zilnică – executarea cu strictețe a unor reguli nesfârșite – o sufocantă disciplină orwelliană – există camere video peste tot, fiecare este urmărit, iar la cea mai mică încălcare a legilor, se întocmește un raport. "

Navalnîi a mai relatat, de asemenea, despre tortura prin privare de somn, deși a încercat să facâ lumină în această privință. „Noaptea, o dată pe oră, mă trezesc din cauza unui bărbat în haină la două rânduri care se află lângă patul meu", acesta fiind tratamentul unui prizonier considerat cu risc ridicat de evadare. „El mă înregistrează pe camera de filmat și spune: «Două și jumătate dimineața, condamnat Navalnîi... la locul lui.»"

„Lagărul nostru de concentrare prietenos – așa numesc eu noua mea casă." și-a încheiat Navalnîi postarea.

Peste câteva zile însă, se terminase cu glumele. Deținutul începuse să acuze dureri severe de spate și picioare, să se plângă de privarea de somn și de faptul că i se refuza accesul la tratament medical.

Joi, 25 martie, echipa lui Navalnîi a făcut publice două declarații în care făcea apel la conducătorii Serviciului Federal din Penitenciare și la procurorul general al Rusiei pentru acordarea unui tratament medical adecvat.

Cu două zile mai devreme, susținătorii lui lansaseră un nou website, free.navalny.com, și anunțaseră intenția lor de a face campanie pentru eliberarea sa.

„Astăzi lansăm marea noastră campanie politică", au scris ei. „Cerem eliberarea lui Alexei Navalnîi. Vedem că toată ura lui Putin este personificată de o singură persoană. Din cauza lui Navalnîi, Rusia este dispusă să se retragă din Consiliul Europei, să rezilieze acorduri și să părăsească organizațiile internaționale." În comunicat se mai adăuga: „Navalnîi este cea mai importantă problemă a regimului Putin. Și dacă vrem cu adevărat să luptăm eficient împotriva acestui regim, atunci trebuie să cerem un singur lucru: eliberarea lui Alexei Navalnîi".

Navalnîi fusese avertizat de Mihail Hodorkovski, oligarhul care petrecuse zece ani în spatele gratiilor, despre ce însemna să te îmbolnăvești grav într-o colonie penitenciară din Rusia. „Vei muri", îi spusese Hodorkovski. Navalnîi, desigur, știa și el cum murise Magnitski.

În scrisorile sale publice, Navalnîi s-a plâns de dureri acute de spate și de picioare, pentru care a spus că i s-a administrat doar ibuprofen și a cerut să fie tratat de propriul său medic. Avocații lui Navalnîi au susținut la rândul lor cererea, iar Iulia Navalnaia a făcut apel la Putin pentru eliberarea soțului ei. Dar nu va mai exista o a doua șansă de a merge în străinătate pentru tratament.

„Noi nu răspundem acestui apel", a declarat Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, într-una dintre declarațiile sale de presă zilnice. „Acest cetățean este acum un condamnat și deținut al unei colonii, în cazul unor astfel de apeluri, destinatarul este Serviciul Federal de Penitenciare."

Era într-adevăr precară starea de sănătate a lui Navalnîi?

Cu cinci luni înainte de arestare la aeroport, fusese otrăvit cu Noviciok, petrecuse săptămâni în comă și luni de zile de recuperare, învățând să meargă din nou, având și un tremur permanent al mâinilor. De asemenea, locuia acum într-o baracă deschisă, alături de alți prizonieri; tuberculoza era frecventă în închisorile rusești, iar COVID-19 era încă răspândit în Rusia.

În același timp, Navalnîi și echipa sa făceau tot ce le era în putere ca să șubrezească regimul de detenție menit să îl șubrezească pe el, și să-i garanteze siguranța convingând publicul că viața lui era într-un pericol permanent.

Oficialii închisorii au declarat că pe 24 martie, cu o zi înainte ca plângerile despre starea de sănătate a lui Navalnîi să fie făcute publice, fusese dus la un examen RMN. Navalnîi a recunoscut acest lucru, afirmând că nu avea nicio idee despre locul unde l-au dus pentru analiză sau ce a arătat aceasta, dacă a arătat ceva.

Autoritățile au declarat ulterior că scanările au arătat două hernii de disc și un disc umflat la spate, confirmând că durerile sale de spate și amorțeala picioarelor despre care vorbise erau reale.

În orice caz, capacitatea lui Navalnîi de a atrage atenția presei internaționale a însemnat că plângerile sale nu au putut fi ignorate. Un funcționar regional al Serviciului Penitenciar Federal a emis o declarație în care se spune că: „deținutul A. Navalnîi beneficiază de toată asistența medicală necesară, în conformitate cu recomandările medicale curente".

Serviciul penitenciar a negat, de asemenea, că Navalnîi ar fi fost torturat prin privare de somn, insistând că verificările de securitate din oră în oră nu întrerupeau odihna deținuților.

Vladimir Grigorian, adjunct al Comisiei de Monitorizare Publică din Vladimir, l-a acuzat categoric pe Navalnîi că minte. „Navalnîi se preface", a declarat Grigorian la televiziunea independentă, TV Rain. „Așa că nu vă faceți griji în privința lui". Un alt membru al comisiei, Iuri Belokrulin, a declarat și el la același canal: „Nu am încredere în Navalnîi" și a adăugat: „Am o atitudine negativă față de el".

Navalnîi a ripostat, emițând o declarație prin intermediul lui Kobzev, avocatul său, în care a numit comisia din Vladimir „o adunătură de escroci și mincinoși în slujba administrației lagărelor de concentrare, care nu fac decât să înrăutățească situația deținuților".

Pe 28 martie, un grup de medici a trimis o scrisoare deschisă către șeful Serviciului Penitenciar Federal, semnată în cele din urmă de peste cinci sute de medici, în care se atrăgea atenția asupra unor „consecințe grave, inclusiv de pierdere ireversibilă, completă sau parțială a funcțiilor membrelor inferioare" și se cerea oficialilor „să-i ofere imediat asistență medicală" lui Navalnîi. Ei au insistat ca el să fie evaluat și de medicii care l-au tratat în Germania și au subliniat că refuzul de a-i ameliora durerea „poate fi considerat... tortură directă".

Trei zile mai târziu, pe 31 martie, Navalnîi a ridicat miza, declarând că începea o grevă a foamei, generând astfel titluri de primă pagină în presa din întreaga lume. „Am dreptul să solicit un doctor și să primesc medicamente", a declarat în numele lui echipa sa într-o postare pe Instagram. „În mod stupid, n-am primit niciuna nici alta. Durerea din spate s-a mutat spre picior. Nu mai simt părți din piciorul drept și, mai nou, din piciorul stâng. Gluma e glumă dar deja devine exasperant".

Navalnîi s-a plâns din nou de tortură prin privarea de somn. „Ce să fac", se întreba el în postare, „ am intrat în greva foamei cerând să fie respectată legea și să i se permită unui doctor să mă viziteze. Așa că acum, zac aici, flămând și încă cu două picioare".

Faptul că Navalnîi, în închisoare fiind, a continuat să aibă succes în bătălia sa cu Putin a devenit clar a doua zi, când Maria Butina, membră a parlamentului și aliată a lui Putin și o personalitate a televiziunii pro-Kremlin RT, a apărut pe neașteptate în colonia penitenciară din Pokrov. Cu camerele de filmat pornite, a dat buzna peste Navalnîi, în timp ce acesta citea o carte.

Butina, care cândva lucrase ca asistentă a unui senator rus, Aleksandr Torșin, a scandalizat opinia publică mondială când a fost arestată și condamnată în Statele Unite pentru că acționase ca agent neînregistrat al guvernului rus. O investigație a Comisiei de informații a Senatului ajunsese la concluzia că aceasta încercase să stabilească comunicații secrete, pe canale secundare, între Moscova și oficialii din campania prezidențială a lui Donald Trump.

Butina se folosise de relația amoroasă cu un politician republican din SUA, agent operativ pe nume Paul Erickson, pentru a stabili legături cu conducerea organizației *National Rifle Association* (Asociația națională a deținătorilor de puști), cu scopul de a îmbunătăți relațiile dintre Rusia și Partidul Republican. În Rusia, ea a fondat o asociație intitulată *Right to Bear Arms* (Dreptul de a purta arme).

Butina a mai avut o relație romantică cu Patrick Byrne, proprietarul Overstock.com, teoretician al conspirației și susținător al lui Trump. A fost arestată în iulie 2018, a pledat vinovată mai târziu, în același an, și a executat cinci luni de pedeapsă într-o închisoare federală din Tallahassee. După aceea a fost expulzată în Rusia, unde a fost întâmpinată ca o eroină națională și unde i s-au oferit funcții importante.

Pe lângă alegerea ei în Duma de Stat și munca de la RT, Butina a fost numită membră a Comisiei Publice, o agenție care funcționează ca un fel de ombudsman, ceea ce i-a dat autoritatea de a vizita închisori, inclusiv IK-2 din Vladimir.

În acea zi de joi, ea a sosit la închisoare purtând ceea ce părea să fie un palton în carouri de firmă, și o pereche de mânuși de plastic. Inițial, ea a purtat o mască obișnuită, albastru deschis, respectând regulile COVID-19 ale închisorii, dar la scurt timp după ce l-a confruntat pe Navalnîi, ea și-a scos masca în timp ce camerele de luat vederi ale RT înregistrau schimbul lor

tensionat de replici. În multe privințe, a fost o confruntare remarcabilă, care a dezvăluit cât de meschină și urâtă devenise dușmănia dintre Kremlin și Navalnîi.

A mai demonstrat, de asemenea, de ce pentru mulți telespectatori ruși, întreaga situație a părut că se desfășoară conform unui scenariu prealabil. Pentru alți telespectatori, fără îndoială că a reușit să ascundă faptul că Navalnîi era un prizonier de conștiință, privat pe nedrept de libertate din cauza opiniilor sale politice.

— Bună ziua, eu sunt Maria. Ce mai faci, cum te simți? l-a salutat Butina, formal, pe Navalnîi.

Când a sosit, pășind cu pași mari în barăcile deschise, Navalnîi era întins pe un pat de jos, în capătul celălalt al camerei, pe care RT l-a caracterizat ulterior, pe site-ul său, ca fiind un „loc de onoare", lângă ferestre. Se pare că era singur în cameră, citind o carte. Butina s-a apropiat de pat, dar Navalnîi i-a cerut să se dea înapoi.

— Lasă-mă să încerc să mă ridic, a spus el. Mi-e greu să vorbesc cu tine stând întins pe pat.

În timp ce se îndrepta spre mijlocul camerei, Navalnîi a făcut un gest către podeaua stricată, dar Butina l-a săgetat cu privirea, sărind ca arsă.

— Tu, Alexei Anatolievici, n-ai fost într-o închisoare americană, i-a trântit-o ea. Asta e o podea perfectă.

Din acest punct, timp de 20 de minute, a urmat un schimb de replici otrăvite. În timp ce gărzile și alți oficiali ai închisorii stăteau deoparte, Butina îl certa pe Navalnîi pentru că refuza să-și îndeplinească sarcinile, acuzându-l că îi forța pe ceilalți deținuți să-i facă și partea lui de muncă. Navalnîi, în schimb, o ironiza pe Butina ca fiind o mincinoasă, o complice a Kremlinului, care încerca să însceneze o poveste.

Episodul care a fost montat de către RT astfel încât să nu i se arate fața lui Navalnîi, a arătat întregii lumi fața urâtă a televiziunii rusești controlate de stat.

Butina era în mod evident la atac, cu maxilarul încleștat, ochii îngustați de o furie sarcastică. Gesticula agresiv înspre pereții de culoare gri și camera cu paturi supraetajate de metal, în mare parte goale, cu mâinile încă în mănușile de plastic, în timp ce îl acuza pe Navalnîi că exagerează cu privire la condițiile precare și respingându-i acuzațiile de tortură. Ea a comparat colonia cu o tabără de pionieri, echivalentul rusesc al cercetașilor.

— Asta este o instituție corecțională de tortură? V-ați pierdut mințile? Ați călătorit prin Rusia? Este mai bine decât într-un hotel din satul Kosika, Altai. Am crescut acolo.

Navalnîi a precizat că fusese în teritoriul natal al lui Butina, Altai, în 2017. A fost stropit cu vopsea verde, în Barnaul, capitala teritoriului.

Butina a susținut că vizita colonia penitenciară în calitatea ei oficială de membră a Comisiei Publice, iar ulterior a declarat că fusese revoltată de faptul că Navalnîi considera comisia din Vladimir ca fiind inutilă.

„M-am simțit obligată să îi apăr pe colegii mei", a declarat ea într-un interviu pentru *Gazeta.ru*.

Afirmația ei de solidaritate profesională era mai mult decât o exagerare. Calitatea Butinei de a afirma, ca informație de primă mână, că deținuții din Statele Unite sufereau de condiții mai rele – Am stat în închisoare – făcea din această confruntare o piesă tipică arsenalului de propagandă a Kremlinului și încerca să devieze de la subiect.

Reportajul ei pentru RT a inclus interviuri și cu alți deținuți care au spus că Navalnîi refuza să participe la regimul de muncă sau la curățenia barăcilor.

L-a intervievat și pe vânzătorul de la magazinul închisorii, care a spus că Navalnîi a intrat o dată și a cumpărat ciocolată și conserve de pește. Faptul că putuse să se ridice în picioare, să meargă și să vorbească cu ea, era suficient pentru a pune la îndoială declarațiile cu privire la starea de sănătate precară.

Serghei Markov, comentator de televiziune și fost consilier al lui Putin, a postat pe Facebook: „În general, este clar că povestea despre Navalnîi, care este torturat și care nu primește asistență medicală, este o mare minciună".

Într-unul dintre comentariile sale ulterioare, Butina l-a acuzat pe Navalnîi că e „un impostor" și a insistat că nu avea niciun semn de tortură prin privare de somn.

„Fii bărbat, i-a spus ea, suportă pedeapsa (acceptă sentința)."

Butina însă a fost asaltată de un val de critici în legătură cu afirmația sa cum că închisoarea ar fi oferit condiții mai bune decât hotelurile din Teritoriul Altai. Unii au remarcat cu scârbă că nici măcar nu exista un hotel în satul Kosika la care ea făcuse referire. Alții au considerat că spusele ei nu erau cătuși de puțin o susținere a industriei turismului sau a condițiilor de viață din Kosika, regiunea în care crescuse și pe care ar fi trebuit să o reprezinte în parlament.

„Așadar, ce poate fi mai bun decât mărturisirea unei propagandiste că în Rusia oamenii trăiesc mai rău decât în închisoare", a scris jurnalista Anastasia Krrilenko.

Echipa lui Navalnîi a postat în numele său o replică drept autoapărare, în care declara că în loc să i se trimită medicul solicitat, oficialii închisorii au trimis un „propagandist nenorocit" și că a slăbit aproape 8 kilograme de când a ajuns la închisoare – chiar înainte de a intra în greva foamei ajunsese de la 92 la 83 de kilograme. Postarea îl mai cita pe Navalnîi care a numit-o pe Butina „un parazit și o apărătoare a hoților".

Liubov Sobol, o colaboratoare apropiată a lui Navalnîi, a declarat că dacă Butinei îi plăcea atât de mult colonia penitenciară, ar fi trebuit să rămână acolo.

Evghenia Albaț a fost mai dură, scriind pe Twitter că Butina trebuia compătimită pentru modul în care fusese folosită și abandonată de guvernul rus, în timp ce se afla în Statele Unite, dar remarca totodată modul în care „s-a întors și a ales din nou să se prostitueze".

Jurnalista Maria Pevcih s-a lansat furioasă în peste 30 de comentarii pe Twitter, descriind-o pe Butina drept o persoană „extrem de mediocră și lipsită de talent". Ea a postat imagini ale unor certificate care arată că în închisoarea din Statele Unite, Butina a participat la un curs de tricotat și la un curs de abilități de viață. Pevcih a mai postat și o scrisoare scrisă de un preot ortodox, în numele Butinei, și înmânată judecătorului federal, în care îl asigura pe acesta că tot ce își dorea ea era să se întoarcă în Rusia și să întemeieze o familie creștină. Jurnalista remarcă și faptul că acel preot o vizitase pe Butina de nenumărate ori în închisoare, pentru a-i asculta mărturisirile. „Vă reamintesc că nici măcar un medic nu are voie să îl vadă pe Navalnîi care abia mai merge și moare de foame", a mai scris Pevcih.

„Aș putea să scriu o mulțime de postări despre aventurile proștilor Butina și Torșin în SUA, dar râsul la adresa lor îmi distrage atenția de la principalul obiectiv. Butina este o creatură coruptă și lipsită de principii care a fost trimisă la IK-2 ca să-și bată joc de Navalnîi." „O târâtură" a încheiat ea, folosind un cuvânt din argoul rusesc.

La câteva zile după vizita lui Butina, Navalnîi a fost trimis la infirmeria închisorii – nu însă din cauza durerilor de spate sau a amorțelii picioarelor – ci din cauză că tușea și avea febră mare. Testele de tuberculoză și COVID au ieșit negative, iar el s-a întors în celulă după trei zile.

Povestea lui Navalnîi continua să fie în centrul atenției. În decurs de două săptămâni, au apărut titluri în întreaga lume care spuneau că Navalnîi, aflat încă în greva foamei, e aproape de moarte. „Starea de sănătate a lui Navalnîi în închisoare este critică, a declarat medicul său", scria New York Times.

Unul dintre medici, Iaroslav Așihmin, a declarat că Navalnîi „ar putea muri în orice moment". El a prezentat analize de sânge care arătau niveluri anormal de ridicate de potasiu și a avertizat că putea face un atac din cauză de insuficiență cardiacă sau renală. Iulia Navalnaia le-a spus jurnaliștilor că soțul ei mai pierduse încă cincisprezece kilograme. Un alt medic, Alexander Polupan, a postat pe pagina de Facebook a lui Navalnîi că rezultatele indică necesitatea imediată a spitalizării. „Dacă nu începe tratamentul, va muri în următoarele câteva zile."

Serviciul penitenciar a anunțat că Navalnîi urma să fie transferat la un spital dintr-o închisoare din apropiere și că acesta ar fi fost de acord cu „tratamentul cu vitamine".

Însă Anastasia Vasilieva, șefa sindicatului Alianța Medicilor și unul dintre medicii personali ai lui Navalnîi, a declarat că așa ceva nu era indicat.

„Acela nu este în niciun caz un spital unde se pot face diagnosticări și tratamente", a scris ea.

Susținătorii lui Navalnîi au făcut apel la proteste la nivel național, pentru două zile mai târziu, pentru a coincide cu un discurs important al lui Putin în fața Adunării Federale, organismul de conducere al Rusiei. După protestele inițiale care urmaseră arestării lui Navalnîi, în ianuarie, echipa sa promisese să organizeze o nouă zi de demonstrații în masă pentru a cere eliberarea sa, bazându-se pe cinci sute de mii de persoane care anunțaseră că vor să participe. Deși lipseau încă patruzeci de mii de persoane pentru ca obiectivul lor să fie atins, ei au declarat că sănătatea lui Navalnîi îi obliga să acționeze mai repede. De fapt, echipa lui Navalnîi avea motive să creadă că dacă ar fi așteptat mai mult timp ar fi putut rata ultima lor ocazie de a organiza proteste de stradă.

Pe 19 aprilie, procurorii ruși au mers în instanță și au inițiat un proces pentru a declara Fundația Anticorupție drept o organizație extremistă, asimilând-o astfel cu Al Qaeda – fapt care însemna un risc pentru toți angajații și asociații ei de a fi arestați și urmăriți penal.

Sub titlul împrumutat de pe blogul *LiveJournal* al lui Navalnîi, demonstrațiile au fost prezentate ca fiind „ultima bătălie între bine și neutralitate".

În dimineața zilei de 21 aprilie, autoritățile au acționat preventiv și au arestat doi dintre principalii colaboratori ai lui Navalnîi, avocata Liubov Sobol și secretara de presă, Kira Iarmiș. Unele relatări au încercat să descrie optimist protestele ca fiind de impact, începând în unele zone din Orientul Îndepărtat, chiar înainte de discursul lui Putin.

Rezultatul a fost însă unul slab, aproximativ zece mii de persoane adunându-se în apropierea Pieței Manej și pe străzile din apropierea Kremlinului. Nenumăratele baricade ale poliției i-au împiedicat însă pe manifestanți să se unească. În întreaga țară au fost reținute peste două mii de persoane. Opoziția a părut înfrântă, cu liderul ei în închisoare și, după cum se spunea, în pragul morții, iar organizația sa se confrunta la rândul ei cu o potențială dizolvare. Într-o serie de declarații atent puse la punct, cinci dintre medicii lui Navalnîi l-au rugat public să renunțe la greva foamei care intra în cea de a patra săptămână.

Datorită susținerii uriașe a opiniei publice în plan național și internațional, doctorii au declarat că se obținuse o victorie parțială și anunțau că Navalnîi fusese dus la un spital civil din Vladimir, unde urma să fie evaluat. S-a mai spus că fusese supus unei proceduri numită electroneuromiografie (EMNG), care urma să verifice dacă existau leziuni nervoase, de față fiind și un neurochirurg, un nefrolog și un neurolog.

„Toate rapoartele și rezultatele examinărilor medicale ne-au fost prezentate astăzi prin intermediul avocaților și al rudelor", au declarat medicii. Avertizând că viața lui Navalnîi era în pericol, aceștia au adăugat: „Deducem așadar că, în condițiile continuării grevei foamei, chiar și pentru o perioadă minimă de timp, din păcate, în scurt timp, nu vom mai avea pe cine trata". Navalnîi, la rândul său, a emis o declarație, postată apoi de către avocați pe rețelele sociale, în care spune că a fost de acord să urmeze sfatul medicilor săi. „Medicii în care am deplină încredere au făcut o declarație potrivit căreia am obținut suficient de mult pentru ca să pun capăt grevei ", a spus Navalnîi.

Și, pentru a adăuga o doză de eroism la decizia sa, Navalnîi a povestit că a fost emoționat până la lacrimi atunci când a aflat de la avocații săi că unii susținători au intrat în greva foamei în semn de solidaritate. „Prieteni, inima mea este plină de dragoste și recunoștință pentru voi, dar vreau ca nimeni să nu sufere fizic din pricina asta", a declarat Navalnîi.

Volkov a anunțat la rândul lui victoria, susținând că protestele i-au asigurat lui Navalnîi tratamentul. „Ce se poate obține prin mitinguri?" a scris pe

Twitter principalul său consilier. „Imediat ce a fost anunţat mitingul, Alexei a fost dus pentru examinarea multidisciplinară, la un spital civil din Vladimir, unde i s-au făcut numeroase teste. De îndată ce mitingul a început, astăzi, brusc ni s-au dat toate rezultatele medicale."

Nu reiese însă clar când anume Navalnîi a fost dus la spitalul civil din Vladimir, sau dacă acest lucru s-a întâmplat cu adevărat. Serviciul Federal de Penitenciare – care, pe 19 aprilie, anunţase transferul său la un spital penitenciar din altă colonie, IK-3 – nu a emis nicio declaraţie cu privire la transportarea sa la un spital civil. Şi nici nu este clar când avocaţii lui Navalnîi sau soţia acestuia ar fi putut să obţină fişele medicale.

La interval de o săptămână, într-o sală de judecată din Moscova, Navalnîi a fost audiat prin *zoom* în legătură cu apelul său în cazul de calomnie. Purta uniforma albastră de închisoare, arăta slab şi era ras în cap.

În declaraţia sa finală, Navalnîi a fost emoţionat şi incoerent. El a răbufnit împotriva lui Putin, numindu-l un „rege gol şi hoţ" care „nu dă doi bani pe ţară". A mai spus că petrolul şi gazele ruseşti fuseseră furate de la popor.

A criticat şi intenţia de a declara Fundaţia Anticorupţie ca fiind extremistă, menţionând că el îl investigase pe procurorul-şef al Moscovei şi descoperise că avea proprietăţi de lux în străinătate. „Acest procuror este un funcţionar public în ţară care fură milioane şi investeşte în străinătate", a declarat Navalnîi. „În cadrul unui proces secret, el încearcă să ne declare extremişti şi agenţi străini pe mine şi pe oameni ca mine... patrioţi care încearcă să protejeze ţara de voi, trădătorii."

Judecătoarea, Natalia Kurişeva, a încercat să-l întrerupă, dar Navalnîi, în stilul său, a trecut peste ea. „Ştiţi că tot ceea ce spun este adevărat", a răbufnit el, „Şi sunt foarte, foarte amabil cu dumneavoastră, dacă ţinem cont de faptul că vă consider pe toţi nişte trădători şi o putere de ocupaţie."

În încheiere, a adăugat: „Guvernul dumneavoastră are multe reuşite, i-aţi jefuit pe oamenii din ţara asta, le-aţi luat viitorul şi bogăţiile. Dar acest lucru se va sfârşi mai devreme sau mai târziu". Judecătoarea Kurişeva, bineînţeles, i-a respins apelul. A fost ziua unor multiple înfrângeri iar Volkov a anunţat că nu a existat altă soluţie decât să închidă reţeaua de birouri regionale ale Fundaţiei lui Navalnîi. Şase luni mai târziu, Rusia a interzis site-ul web „*Smart voting*", iar Apple şi Google au eliminat aplicaţia din magazinele lor de descărcări.

* * *

Cu toate apelurile sale respinse și poziția Kremlinului neclintită, Navalnîi intra într-o nouă etapă dificilă, care avea să-i pună la încercare capacitatea de a rămâne relevant, precum și capacitatea echipei sale de a menține atenția publicului asupra situației sale, în condițiile în care membrii ei activau aproape exclusiv din exil. O etapă care îi va da lui Navalnîi timp să reflecteze asupra propriilor viziuni și obiective politice, asupra viitorului Rusiei și asupra lumii. Pentru a deschide acest nou capitol, Navalnîi s-a întors la rădăcinile sale, acelea de luptător anticorupție.

În august 2021, cu puțin timp înainte să se împlinească un an de la otrăvirea sa, Navalnîi a publicat un articol de opinie în *The Guardian*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* și *Le Monde*, în care le cerea liderilor mondiali să abordeze problema corupției. A început articolul cu ironia sa caracteristică, atribuind corupției meritul că l-a ajutat să supraviețuiască tentativei de asasinat.

„Când conducerea la nivelul cel mai înalt a unei țări este preocupată de menținerea unor rețele de crimă organizată și delapidări, calitatea operațiunilor sub acoperire are de suferit" a scris Navalnîi. „Un grup de agenți FSB au aplicat agentul neurotoxic la fel de prost și incompetent cum mi-au mers pe urme timp de trei ani și jumătate. "

Dar apoi a trecut la dezbaterea serioasă a rolului corupției publice în unele dintre cele mai grave dezastre geopolitice din istoria modernă, aducând argumente credibile conform cărora eșecul coaliției conduse de SUA în Afganistan își avea rădăcinile în corupția publică, și că „Maidanul" din Ucraina – și reacția lui Putin împotriva acestuia – își avea, la rândul lui, originile în corupția guvernului condus de fostul președinte Viktor Ianukovici.

Navalnîi propunea cinci pași pentru a reuși în confruntarea cu corupția de stat. El a cerut să se stabilească o denumire oficială în cazul „țărilor care încurajează corupția" – astfel încât să se poată lua măsuri și împotriva unui grup de state, nu doar guverne individuale. Al doilea pas ar fi „transparența forțată", astfel încât toate relațiile de afaceri cu țările considerate corupte să poată fi supuse controlului public.

> „Lucrați pentru o companie de stat într-o țară cu risc ridicat de corupție și doriți să vă cumpărați o vilă pe Coasta de Azur? Bine, faceți asta, dar ar trebui să știți că toate informațiile despre tranzacție vor fi

disponibile public. Doriți să faceți afaceri cu un funcționar din Minsk sau cu mătușa unui guvernator rus? Nicio problemă, dar va trebui să publicați întreaga documentație a tranzacțiilor, și nu veți mai putea ascunde mita pe care o plătiți prin acel reprezentant regional sau partener local".

În al treilea rând, Navalnîi spunea că persoanele foarte bogate care au beneficiat de pe urma corupției, în special oligarhii ruși care au legături cu Putin, trebuie să fie sancționate. În al patrulea rând, a cerut o urmărire penală agresivă în conformitate cu legile existente, cum ar fi *Federal Corrupt Practices Act* din SUA și *Bribery Act* din Marea Britanie. Și în al cincilea rând, a cerut crearea unui organism internațional sau a unei comisii internaționale care să ia măsuri împotriva foștilor funcționari publici care se îmbogățesc. „Mita legalizată este în floare, adeseori sub forma participării în consiliile de administrație ale companiilor de stat" a mai spus Navalnîi.

Pentru a-și crește prezența în media internațională, Navalnîi a acceptat să dea un interviu în scris lui Andrew E. Kramer, de la *New York Times*, și i-a trimis acestuia cincizeci și patru de pagini de răspunsuri scrise de mână la întrebările sale. Pe parcursul acestei corespondențe, el a descris dificultățile traiului în colonia penitenciară, inclusiv faptul că era silit să urmărească canalele de televiziune rusești controlate de stat, timp de mai multe ore, în fiecare zi. Era convins că Putin și sistemul lui puteau fi învinși doar dacă vor fi permise alegeri libere și democrate. „Pot să afirm cu tărie și fără un strop de îndoială: Da. Dacă am putea participa la alegeri, chiar și fără bani sau resurse de informare, am putea învinge partidul lui Putin, Rusia Unită", a scris el. „Programul nostru este mai bun, și avem o perspectivă de viitor pentru Rusia, în timp de Putin nu are așa ceva".

Navalnîi a insistat că fondul de bază al Rusiei este unul democratic, un punct de vedere care nu este împărtășit în mod obișnuit de mulți ruși care sunt gata să recunoască o preferință istorică pentru conducătorii autoritari.

„Putin nu este etern, nici fizic și nici politic", i-a mai scris Navalnîi lui Kramer. „Ceea ce este important este următorul lucru: regimul Putin este un accident istoric, nu o fatalitate. A fost alegerea familiei corupte Elțîn. Mai devreme sau mai târziu, această greșeală va fi reparată și Rusia va trece la o cale democratică și europeană de dezvoltare. Pur și simplu pentru că asta este ceea ce își dorește poporul. "

Navalnîi, desigur, s-a folosit de interviu ca să-l atace pe Putin. „În mod evident noi trebuie să facem față unei persoane care și-a pierdut mințile, Putin. Un mincinos patologic, megaloman și care suferă de mania persecuției".

Navalnîi a repetat reproșul său referitor la sancțiunile occidentale care dăunează adesea multor cetățeni ruși obișnuiți și se concentrează excesiv pe funcționarii guvernamentali de nivel mediu, în timp ce oligarhilor apropiați de Putin le permit să împrăștie bani în Occident cu impunitate.

„Deocamdată, toate sancțiunile au fost adaptate pentru a evita aproape toți membrii importanți ai găștii de gangsteri a lui Putin", a scris el „Vreți dovezi? Numiți un răufăcător real care a avut de suferit. Avioanele, iahturile, miliardele de dolari din băncile occidentale – toate sunt la locul lor. "

Dar chiar și în timp ce Navalnîi părea că începe să se adapteze la încarcerarea sa, Kremlinul și-a intensificat campania de presiune, arestând mai mulți asociați ai săr și deschizând noi cazuri juridice împotriva lui.

Navalnîi a răspuns cu sarcasmul caracteristic.

„Acel moment în care îi întrebi pe avocații veniți în vizită: «Ei, cum stau lucrurile afară?», Și ei: «Da, nimic; totul este la fel.» Apoi, după o pauză: «Ah, ar fi ceva...A fost deschis un nou dosar împotriva ta! Crearea unei comunități extremiste! Asta înseamnă până la 10 ani!»" a postat Navalnîi pe Instagram, la sfârșitul lunii septembrie 2021.

În total, a precizat atunci Navalnîi, avea patru noi cazuri în curs de soluționare, cu sentințe potențiale totalizând douăzeci și trei de ani. „Ei pot, bineînțeles, să inventeze altceva, dar, totuși, pedeapsa maximă penttu totalitatea sentințelor nu este mai mare de 30 de ani", a scris el, adăugând un emoji care face semn cu ochiul. „Așa că nu vă faceți griji, voi fi eliberat cel târziu în primăvara anului 2051".

Unii dintre susținătorii lui au sperat că Navalnîi va fi recompensat pentru curajul său de a se întoarce în Rusia cu Premiul Nobel pentru Pace. În schimb, comitetul de decernare i-a acordat această onoare lui Dmitri Muratov, editorul de ani de zile al revistei *Novaia Gazeta*, publicație rusească independentă, și Mariei Ressa, o jurnalistă din Filipine. De la înființarea *Novaia Gazeta*, în 1993, șase jurnaliști ai ziarului au fost uciși din cauza activității lor. Unii dintre aliații lui Navalnîi s-au înfuriat, considerând că Muratov făcuse prea multe compromisuri pentru a supraviețui în sistemul putinist. Navalnîi, însă, l-a felicitat și a profitat de ocazie pentru a vorbi despre importanța unei prese libere.

Pe data de 20 octombrie, Parlamentul European a anunțat că lui Navalnîi i se acordase Premiul Saharov pentru Libertatea de Gândire.

Deși premiul îl cataloga pe Navalnîi drept disident, el și-a exprimat recunoștința. Adresându-se Parlamentului și membrilor acestuia, el a scris: „Vreau să-mi exprim (și voi avea curajul să spun acest lucru nu doar în numele meu, ci și în numele multor altora) mulțumiri pentru că ați creat acest premiu și pentru că i-ați dat numele marelui meu compatriot. (...) Dedic premiul meu tuturor luptătorilor anti-corupție din întreaga lume, de la jurnaliști la avocați, de la funcționari (sunt unii și acolo, da) și deputați până la cei care ies în stradă pentru a susține această luptă. Le doresc perseverență și curaj chiar și în cele mai înfricoșătoare momente."

* * *

Pe măsură ce anul 2021 se apropia de sfârșit, lumea era concentrată pe prezența amenințătoare a armatei rusești la granița cu Ucraina. Navalnîi, care afla despre aceste evenimente în primul rând prin intermediul televiziunii ruse de stat, la care era obligat să se uite, a observat creșterea ostilității față de NATO și Occident. „Televizorul din baraca noastră se luptă isteric toată ziua cu NATO. Pe fiecare canal se vorbește despre amenințarea NATO. Putin însuși se vaită că NATO este la ușă și n-are unde să se retragă."

La foarte multe niveluri, evoluțiile păreau absolut nebunești – dar și pentru Navalnîi situația era exasperantă. El avertizase că, de ani de zile, Occidentul îl alinta pe Putin și pe acoliții săi oligarhi. Când fiica sa a vorbit în fața Parlamentului European, cu o săptămână înainte, răspunsul s-a rezumat la o grămadă de platitudini și rugăminți repetate pentru un spirit pragmatic.

Era evident că frustrările lui Navalnîi creșteau, iar mesajele sale deveneau acum acuzații dure nu doar la adresa lui Putin, ci și a oligarhului Roman Abramovici, care avea legături cu Putin și se afla în Marea Britanie, precum și la adresa Uniunii Europene și a Statelor Unite pentru că întrețin în mod ipocrit legături de afaceri și alte relații cu elita Rusiei.

Abramovici, care deținea celebra echipă de fotbal Chelsea, era cunoscut ca fiind unul dintre „portofelele lui Putin" – pentru că își deschidea propriul carnet de cecuri pentru a acoperi costurile proiectelor preferate ale liderului rus. Ani de zile, Abramovici a negat aceste acuzații și chiar a dat în judecată jurnaliștii care scriseseră despre legăturile sale cu Kremlinul. Dar în 2023,

Greg Miller, de la *Washington Post*, a relatat cum o fundație care avea relații cu oligarhul rus plătise una dintre achizițiile cele mai îndrăgite ale lui Putin – un apartament în Tel Aviv, pe care acesta l-ar fi oferit cadou profesorului său de germană din vremea liceului, care locuia în Israel și avea o pensie modestă.

Navalnîi nu a avut niciodată îndoieli cu privire la rolul lui Abramovici și al altor oligarhi. Pe Twitter, el a descris modul în care Abramovici reușise să obțină cetățenia portugheză și să-și cumpere totodată un nou Boeing 787 pentru 350 de milioane de dolari – o vânzare frumoasă pentru fabricantul american.

Abramovici reușise să obțină cetățenia – și un pașaport UE – prin intermediul unui program pentru persoanele care susțin că au origini evreiești sefarde, dar Navalnîi a ignorat acest fapt. El a presupus, în schimb, că Abramovici a mituit ca să obțină o nouă naționalitate, deși situația nu era nici pe departe atât de simplă, iar investigațiile de până acum nu au găsit nicio dovadă de mită. „A reușit în sfârșit să găsească o țară în care poți mitui și să faci niște plăți legale și mai puțin legale pentru a ajunge în U.E. și NATO – de cealaltă parte a liniei de front a lui Putin, cum ar veni", a scris Navalnîi. El a descris cum Abramovici a făcut miliarde de dolari din privatizări de întreprinderi rusești și din tranzacții de răscumpărare. „Ei bine, «Portofelul lui Putin» zboară cu un avion scump către o țară NATO. Ce curaj din partea lui. Și toată lumea este fericită. Putin și Abramovici fură de la buget și investesc bani în Occident. Occidentul se sperie de atacul lui Putin asupra Ucrainei, dar acordă cetățenie oligarhului său de încredere. Oficialii portughezi cară valize cu bani. Economia Statelor Unite a încasat 350 de milioane de dolari. Prezentatorii TV laudă lupta lui Putin împotriva NATO făcând spume la gură. Un ciclu perfect de ipocrizie și corupție."

Anchetele sunt încă în desfășurare pentru a afla cum a devenit Abramovici cetățean portughez, dar rabinii din Portugalia și Rusia care i-au susținut cererea au negat orice ilegalitate. Oficialitățile portugheze au protestat că acuzele de corupție ale lui Navalnîi la adresa țării lor sunt inexacte și răuvoitoare.

Între timp, Abramovici a devenit, de asemenea, cetățean al statului Israel, demonstrând că Portugalia nu era singurul aliat al SUA dispus să întindă covorul de bun-venit titanului afacerist apropiat al lui Putin.

Punctul de vedere mai larg al lui Navalnîi, cum că națiunile occidentale erau mai mult decât fericite să acorde cetățenie sau să vândă avioane unui aliat

al lui Putin, era încă valabil. Dar el ajunsese dincolo de fapte. Lipsa sa de acces la informații independente începuse să se facă simțită.

În decurs de două luni, Putin s-a dovedit a fi mai rău chiar și decât avertizase vreodată Navalnîi, introducând tancuri în Ucraina și dezlănțuind un război terestru la scară largă, în Europa secolului XXI.

Reacțiile de tipul „v-am spus eu" ale lui Navalnîi au început să curgă din abundență. Armata rusă s-a dovedit a fi mult mai slabă decât se aștepta oricine – golită de ani de corupție care lăsaseră în urmă trupe slab echipate. Kremlinul a lansat o reprimare și mai dură a libertății de exprimare, arestând nu numai personalități politice din opoziție, dar și cetățeni obișnuiți doar pentru că vorbeau în favoarea păcii. Prigojin, miliardarul pe care echipa lui Navalnîi îl acuza de presupusa otrăvire a prânzurilor școlare, a preluat un rol central în război, lansându-și gruparea de mercenari Wagner în lupta împotriva Ucrainei. În timp ce Navalnîi zăcea în închisoare, Prigojin, care fusese închis timp de aproape zece ani pentru jaf și alte infracțiuni, a început să viziteze coloniile penitenciare pentru a recruta deținuți care să lupte în Ucraina, în schimbul acordării unei grațieri de către Putin. Cu atenția lumii deturnată, și o țară de 40 de milioane de locuitori sub atac, lui Navalnîi i-a fost tot mai greu să genereze interes pentru propria sa situație dificilă.

În martie 2022, el a fost condamnat într-un alt caz – de data aceasta acuzații false de fraudă – și a mai primit încă nouă ani de închisoare. Judecătorul a dispus ca această pedeapsă să fie executată într-un penitenciar de maximă securitate, iar în iunie 2022, Navalnîi a fost transferat la IK-6, o colonie penitenciară din orașul Melekovo, tot în regiunea Vladimir, dar mai departe, spre est.

Odată ajuns acolo, în IK-6, avocații săi susțin că fost plasat în repetate rânduri într-o carceră. Deși regulamentele penitenciare limitează asemenea tip de izolare brutală la cincisprezece zile, echipa lui Navalnîi a declarat că oficialii închisorii adunau teancuri de acuzații de comportament necorespunzător, astfel încât, imediat ce era eliberat din carceră, putea fi găsit un alt motiv pentru a-l trimite înapoi.

Invazia pe scară largă a Rusiei în Ucraina i-a oferit lui Navalnîi și echipei sale o oportunitate extraordinară de a putea influența opinia internațională împotriva lui Putin.

Dintr-odată, o mare parte a lumii a ajuns la o atitudine pe care Navalnîi o avusese de ani de zile. Așa cum a spus președintele american Joe Biden, în

timpul un discurs ținut la Varșovia, pe 26 martie 2022: „Pentru numele lui Dumnezeu, acest om nu poate rămâne la putere".

Dar invazia a mărit foarte mult și provocarea cu care familia și echipa lui Navalnîi se confruntau în încercarea de a menține conștientizarea publică cu privire la încarcerarea sa și la abuzurile la care era supus în închisoare. Represiunea adversarilor politici de către regimul Putin, chiar și presupusele încercări de otrăvire păleau acum în comparație cu crimele de război de care soldații ruși au fost acuzați la Bucha și în alte părți din Ucraina.

În încercarea de a-l poziționa pe Navalnîi ca un critic vehement al invaziei, el și echipa sa s-au îndreptat către întrebarea – care a stârnit brusc un interes intens în capitalele din întreaga lume –, a modului în care ar putea arăta o Rusie postbelică. Din punct de vedere juridic și politic, acest lucru a fost mult mai dificil și potențial periculos decât ar putea părea. Au apărut noi legi mult mai dure care au interzis orice critică la adresa armatei ruse sau a războiului, astfel încât orice declarație anti-război a lui Navalnîi risca noi urmăriri penale care puteau adăuga ani la sentința sa. Din punct de vedere politic, războiul stimulează în mod inevitabil unitatea națională și o cerere publică pentru susținere loială, dacă nu pentru obiectivele conflictului, cel puțin pentru soldații care au fost trimiși să lupte.

În ciuda semnelor de nemulțumire publică față de campania de mobilizare militară din septembrie 2022 – care i-a făcut pe sute de mii de bărbați apți de luptă să părăsească țara – sondajele de opinie arătau că majoritatea rușilor încă declară că susțin războiul.

Prin declarațiile sale împotriva războiului – pe care Kremlinul îl numește „o operațiune militară specială", Navalnîi riscă să pară anti-patriot și să se plaseze pe poziții opuse cu publicul din Rusia, care încă mai speră că într-o zi ar putea să voteze pentru el. Peste toate acestea, compatrioții lui Navalnîi din opoziția politică rusă fie sunt în închisoare, la fel ca el, fie nu mai sunt în Rusia. Iar cetățenii care l-ar putea sprijini au fugit din țară în număr mare, poate pentru a nu se mai întoarce niciodată.

În ciuda acestor riscuri și obstacole, Navalnîi și echipa lui n-au avut altă soluție decât să încerce să mai capteze ceva din atenția publică internațională îndreptată spre Federația Rusă și spre război.

Într-un eseu de 2.135 de cuvinte publicat în *Washington Post*, Navalnîi a încercat să răspundă la întrebarea: „Cum poate arăta sfârșitul dezirabil și realist al războiului criminal declanșat de Vladimir Putin împotriva Ucrainei?"

În articol, Navalnîi susținea că puterile occidentale ar trebui nu doar să sprijine Ucraina să iasă victorioasă în apărarea teritoriului său suveran, ci ar trebui, de asemenea, să facă tot ce pot ca să se asigure că Navalnîi și opoziția ies victorioși în războiul lor împotriva lui Putin. „Problema Rusiei de după acest război ar trebui să devină problema centrală – și nu doar un element printre altele – a celor care se străduiesc să obțină pacea" a scris el. „Niciun obiectiv pe termen lung nu poate fi atins dacă nu te asiguri că ai oprit sursa problemelor. Rusia trebuie să înceteze să mai fie un instigator al agresiunii și al instabilității. Acest lucru se poate face și ar trebui să fie văzut ca o victorie strategică în acest război."

Punctul central al eseului său, dacă exista un punct central, era ideea că, pentru a obține pacea și stabilitatea regională, Rusia trebuie să devină republică parlamentară, cu schimbări constituționale care să limiteze autoritatea președinției care este mult prea puternică. Totuși, acest punct central a fost uneori dificil de perceput. Articolul a divagat de la o temă la alta, încercând în cele din urmă să evite numeroase capcane, fără succes însă. Un argument prorusesc n-ar fi avut niciun ecou în Occident, un argument antirusesc i-ar fi înstrăinat pe compatrioții săi de acasă. Navalnîi părea să încerce să sublinieze ideea președintelui francez, Emmanuel Macron, cum că Rusia trebuie învinsă nu însă și umilită. Navalnîi a încercat să-i liniștească pe cititori cu privire la convingerea sa de bază că majoritatea rușilor sunt buni, criticând în același timp Occidentul pentru că a interpretat și gestionat greșit situația din Ucraina, lovind, în același timp, pe Putin și pe „toți rușii cu opinii imperiale". El a mai lansat un avertisment categoric referitor la faptul că o simplă înfrângere militară a Rusiei nu aduce automat schimbarea politică necesară sau stabilitatea pe termen lung atât de dorită.

> „Este ușor de prevăzut că, până și în cazul unei înfrângeri militare dureroase, Putin va continua să declare că a pierdut nu în fața Ucrainei, ci în fața «coaliției vestice și NATO», a căror agresiune a fost declanșată pentru a nimici Rusia.
>
> Mai departe, recurgând la obișnuitul său repertoriu postmodern de simboluri naționale – de la icoane la steaguri roșii, de la Dostoievski la balet – el se jură că va crea o armată și arme de o asemenea putere încât Occidentul va regreta ziua în care ne-a sfidat, iar onoarea marilor noștri

strămoși va fi răzbunată. Și atunci vom asista la un nou ciclu de război hibrid și provocări, care, în cele din urmă, vor escalada în noi războaie."

Navalnîi a insistat și asupra faptului că mulți ruși sunt îngrijorați de violența teribilă care se abate asupra ucrainenilor.

„Da, propaganda și spălarea creierului au un efect. Cu toate acestea însă, putem spune cu certitudine că majoritatea locuitorilor din marile orașe, cum ar fi Moscova și Sankt-Petersburg, precum și tinerii alegători, critică războiul și isteria imperială. Oroarea suferinței ucrainenilor și uciderea brutală a nevinovaților rezonează în sufletele acestor votanți."

Dar articolul nu era celebra „Scrisoare din închisoarea Birmingham"[40] și nu încerca să-i convingă pe ruși să-și facă dreptate. Era o polemică împotriva lui Putin. O pledoarie pentru ca Occidentul să ajute Rusia să dea ceasul înapoi, la zilele de după prăbușirea Uniunii Sovietice, pentru ca țara să aleagă o altă formă de guvernare, fără o președinție executivă puternică.

„Rusia are nevoie de o republică parlamentară", a scris Navalnîi. „Aceasta este singura cale de a opri ciclul nesfârșit al autoritarismului imperial". A continuat apoi să aducă argumente care aparent îi confirmă teza dar care sunt inexacte din punct de vedere istoric. El susține că vecinii Rusiei care au ales modelul de republică parlamentară (statele baltice) au prosperat, în timp ce cei care au ales modelul prezidențial parlamentar (Ucraina, Moldova și Georgia) „s-au confruntat cu o instabilitate permanentă și au făcut puține progrese".

„Cei care au ales o putere prezidențială puternică (Rusia, Belarus și republicile din Asia Centrală) au cedat în fața unui autoritarism rigid, cele mai multe fiind permanent angajate în conflicte militare cu vecinii, visând cu ochii deschiși la propriile lor mici imperii" a mai spus el.

De fapt, aceste țări au luat-o pe diverse căi. Lituania are un sistem semi-prezidențial, nu chiar la fel ca vecinii săi Letonia și Estonia. Moldova, între timp, are un sistem parlamentar care oferă puțină autoritate reală președintelui său.

---

[40] „Letter from Birmingham Jail" este o scrisoare deschisă, scrisă de Martin Luther King Jr. pe 16 aprilie 1963. Mesajul ei este că oamenii au responsabilitatea morală de a distruge legile greșite și de a acționa mai degrabă nemijlocit, decât să aștepte eventual o veșnicie, până când justiția să-și facă datoria (*n. trad.*)

O greșeală și mai mare în argumentația lui Navalnîi a fost presupunerea sa că Occidentul putea exercita o mare influență asupra viitoarelor alegeri din Rusia. Iar afirmația sa conform căreia „democrația parlamentară este o alternativă rațională și dezirabilă pentru multe dintre facțiunile politice din jurul lui Putin" părea mai degrabă o aspirație decât o constatare bazată pe realitate.

„Democrația parlamentară le oferă posibilitatea de a-și menține influența și de a lupta pentru putere, asigurându-se în același timp că nu sunt distruși de un grup mai agresiv" a scris Navalnîi.

De fapt, odată cu sancțiunile occidentale intrate în vigoare, mulți membri ai elitei rusești par destul de dornici ca Rusia să redevină o cleptocrație oligarhică relativ stabilă – acuzată acasă de corupție și cu un sistem judiciar măsluit, dar fără atrocități în străinătate.

În ciuda acestor defecte, articolul lui Navalnîi a inclus câteva perspective relevante din interior asupra războiului Rusiei în Ucraina, utile cititorilor occidentali care încearcă să înțeleagă cum s-a ajuns aici:

> În primul rând, gelozia față de Ucraina și față de posibilele sale succese este o caracteristică a puterii post-sovietice din Rusia; a fost, de asemenea, o caracteristică a lui Boris Elțîn. Începând însă cu guvernarea lui Putin, și mai ales după Revoluția Portocalie[41] declanșată în 2004, ura față de opțiunea europeană a Ucrainei și dorința ca aceasta să ajungă un stat eșuat au devenit o obsesie de durată nu numai pentru Putin, dar și pentru toți politicienii din generația sa.

Din cauza unei cronologii nefericite, pe care nici avocații săi și nici editorii de la Washington Post n-au putut s-o anticipeze, articolul lui Navalnîi a fost publicat pe 30 septembrie 2022 – ziua când Putin a ținut un discurs în care a anunțat intenția sa de a anexa patru regiuni ucrainene: Donețk, Lugansk, Herson și Zaporojia.

Articolul de opinie al lui Navalnîi a avut impact mic și a generat puține discuții publice. În timp ce Putin plănuia cu nerușinare să redeseneze granițele Europei, a existat puțină lățime de bandă pentru a lua în considerare viitorul Rusiei.

---

[41] Revoluția Portocalie reprezintă o serie de proteste, blocade și greve generale la nivel național în Ucraina, organizate de susținătorii candidatului la președinție Viktor Iușcenko după publicarea rezultatelor alegerilor prezidențiale din noiembrie 2004. (*n. trad.*)

Pe 17 ianuarie 2023 – când se împlineau doi ani de la încarcerarea sa – susținătorii lui Navalnîi au anunțat o nouă campanie de eliberare a acestuia. Nu existau însă motive să spere sau să creadă că vor reuși. Daşa, fiica lui Navalnîi, a apărut într-o înregistrare video şi a cerut eliberarea sa, prezentându-l însă ca pe o victimă mai degrabă a declarațiilor sale anti-război decât a deceniilor în care l-a criticat pe Putin.

„Desigur, adevăratul motiv pentru care tata se află într-o carceră sunt declarațiile sale împotriva războiului. Acum îl chinuie şi îl privează de orice legătură cu lumea exterioară pentru a-l reduce la tăcere", a declarat Navalnaia. „Dar tatăl meu nu se teme şi nu se va opri din luptă. Tatăl meu este un om nevinovat şi merită să fie liber."

La rândul său, Navalnîi a postat un mesaj în legătură cu împlinirea celor doi ani de încarcerare. „Au trecut exact doi ani de când m-am întors în Rusia. Am petrecut acești doi ani în închisoare. Când scrii o postare ca aceasta, trebuie să te întrebi: Câte astfel de postări va mai trebui să mai scrii? Viața și evenimentele din jurul nostru ne fac să răspundem: Oricât de multe va fi nevoie. Patria noastră nefericită și epuizată are nevoie să fie salvată. A fost jefuită, rănită, târâtă într-un război agresiv și transformată într-o închisoare condusă de cei mai lipsiți de scrupule ticăloși."

Salvarea patriei, însă, trebuia să mai aştepte. Principala misiune a lui Navalnîi era să supraviețuiască – cel puțin până la sfârşitul războiului – şi să spere că Putin nu va câştiga.

— 11 —

ULTIMUL CUVÂNT

„Acesta este principalul lucru în politică – oameni care se adună și stau împreună undeva."

Alexey Navalnîi, Barnaul, 20 martie, 2017

Alexei Navalnîi și Leonid Volkov, prietenul și principalul său strateg de campanie, se plimbau pe strada Molodejnaia din orașul siberian Barnaul. Mormane de zăpadă murdară se aliniau pe stradă. Era 20 martie 2017, iar ei se aflau în oraș pentru a deschide un sediu local în vederea lansării campaniei lui Navalnîi împotriva lui Putin, în cursa pentru alegerile prezidențiale din 2018.

Navalnîi, îmbrăcat într-o scurtă albastră și un fular strâns înfășurat în jurul gâtului, s-a oprit să dea mâna cu o femeie mai în vârstă care avea pe cap o căciulă galbenă și cu un bărbat cu șapcă și o barbă lungă și albă. În ciuda temperaturilor negative, Navalnîi nu purta nimic pe cap. Deodată, în timp ce se îndepărta de cei doi, un bărbat într-o jachetă neagră l-a împroșcat în față cu un lichid verde strălucitor, apoi a luat-o la fugă pe stradă și a sărit într-un Nissan Qashqai care îl aștepta.

Și alte personalități ale opoziției politice din Rusia s-au confruntat cu astfel de atacuri, numite „zelyonka", sau „vopsea verde strălucitoare". Lichidul, un antiseptic obișnuit, pătează pielea și îndepărtarea lui poate dura mai mult de o săptămână. Agresorul a scăpat iar Volkov a raportat ulterior că mașina cu care fugise a fost urmărită până în parcarea clădirii administrației regionale.

Navalnîi a postat repede un videoclip în care glumește pe seama noii sale asemănări cu Shrek, sau cu Hulk, sau cu personajul principal din filmul *The Mask*. „Poate că la Kremlin se gândesc că nu voi face înregistrări video cu o față verde", a spus el. „Bineînțeles că le voi face, pentru că și mai mulți

oameni le vor urmări acum, iar ei cu siguranță nu mă vor opri."„ Fața mea de un verde șic se asortează perfect cu interiorul sediului nostru", a spus el, stând în fața unui perete colorat. „Mă îngrijorează puțin dinții: și ei sunt verzi! Sper că vor deveni din nou albi."

Navalnîi și echipa sa închiriaseră un spațiu de conferințe într-un hotel din apropiere, pentru a se întâlni cu voluntarii locali, dar proprietarii hotelului au refuzat să permită adunarea. Aceștia au spus că spațiul nu putea găzdui atât de mulți oameni – dar presiunea politică, frica sau ambele păreau niște explicații mult mai logice.

Atunci, Navalnîi s-a întâlnit cu susținătorii săi afară, în frig. Având acum fața și mâinile într-o nuanță mai palidă de verde, dar mai uniform răspândită, el s-a urcat pe o grămadă de zăpadă pentru a se adresa mulțimii. „Acest guvern a extras petrol și gaze în valoare de 3 mii de miliarde de dolari și tot nu poate da oamenilor salarii [lunare] de 500 de dolari", a spus el. „Nimic bun nu va ieși vreodată din asta. "

Creșterea salariului minim din Rusia a fost unul dintre punctele platformei prezidențiale a lui Navalnîi, iar acesta a vorbit despre provocările cu care se confruntă cetățenii ruși pentru a face față costurilor tot mai mari ale utilităților casnice. De asemenea, el și-a îndemnat adepții să nu se teamă să se adune la mitinguri.

„Acesta este principalul lucru în politică – oameni care se adună și stau împreună undeva", a spus Navalnîi. „Asta este cea mai mare amenințare care există pentru acest guvern."

Navalnîi și Volkov își construiau în mod agresiv campania, chiar dacă, din punct de vedere tehnic, Navalnîi nu avea voie să candideze din cauza condamnării sale penale în cazul Kirovles[42].

Condamnarea sa inițială fusese invalidată de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg care constatase că el și prietenul și colegul său, Piotr Ofițerov, fuseseră nefondat judecați și declarați vinovați, ei nefăcând altceva decât să efectueze tranzacții comerciale obișnuite.

Curtea Supremă a anulat verdictul și a trimis cazul înapoi la Kirov, pentru rejudecare. În februarie 2017, tribunalul din Kirov l-a condamnat pe Navalnîi

[42] În 2013, Navalnîi a fost găsit vinovat pentru deturnarea în 2009 a aproximativ 400.000 de euro în detrimentul societății publice de exploatări forestiere Kirovles și a fost condamnat la o pedeapsă de cinci ani de închisoare cu suspendare. (*n. trad.*)

din nou, fără nicio probă nouă și a impus o nouă condamnare de cinci ani de închisoare cu suspendare.

Victoria lui Navalnîi la Strasbourg i-a oferit Rusiei o nouă șansă de a-i interzice să candideze.

Navalnîi a profitat de atacul *zelyonka* pentru a-și face publicitate și pentru a strânge fonduri, transformându-și noua înfățișare într-un *meme* popular pe internet. Susținătorii au postat fotografii cu fețele pictate în verde.

Întors la Moscova, la șase zile de la incidentul de la Barnaul, Navalnîi a fost arestat în timp ce sosea la un miting de protest pe care îl convocase pentru a stârni furia împotriva premierului Dmitri Medvedev. Nu trecuse nicio lună de la lansarea videoclipului *Don't Call Him Dimon*, în care erau prezentate imagini cu proprietățile extravagante care ar fi aparținut lui Medvedev. Mii de oameni au venit la Moscova și în orașele din întreaga țară. Sute de persoane au fost arestate.

După arestarea sa, protestatarii au încercat să oprească duba de poliție în care se afla. „Băieți, sunt bine", a scris el pe Twitter, îndemnându-i să continue protestul mărșăluind de-a lungul străzii Tverskaia, în centrul capitalei. Unii protestatari sosiseră cu fețele vopsite în verde. Alții aveau cu ei rățuște galbene de cauciuc, o aluzie la „casa rățuștelor" prezentată în film, în mijlocul unui lac de pe una dintre proprietățile lui Medvedev.

Pe lângă arestarea lui Navalnîi, poliția a percheziționat birourile Fundației Anticorupție și a reținut angajații care transmiteau în direct protestul.

La o lună după protest, pe 27 aprilie, Navalnîi a fost atacat din nou cu vopsea verde strălucitoare, de data aceasta în apropierea biroului său din Moscova. Înregistrarea unei camere de supraveghere arată un bărbat care se apropie chiar în momentul în care Navalny se urca într-o mașină care îl aștepta, aruncându-i lichidul în față și luând-o la fugă. Navalnîi s-a încovoiat, având pe față o grimasă de durere.

Paramedicii veniți la fața locului i-au bandajat capul, acoperindu-i și ochiul drept. El a postat din nou o poză cu colegii lui, dar de data asta nu-i mai ardea de glume. Era rânit. Doctorii l-au diagnosticat cu arsuri provocate de o substanță chimică. „Pare comic, dar ochiul mă doare ca dracu" a spus Navalnîi.

La începutul lui mai, Navalnîi a declarat că a fost sfătuit să se opereze la ochi la o clinică de specialitate din străinătate. Surse de presă pro-Kremlin au relatat că Serviciul Federal de Penitenciare i-a reamintit că nu avea voie să călătorească în afara țării din cauza condamnărilor sale penale cu suspendare.

În mod ciudat, însă, în aceeași zi, Navalnîi a relatat că a primit un telefon de la oficialii închisorii care îi spuneau că poate veni să-și ridice pașaportul. El a crezut că era o glumă, dar, de fapt, pașaportul îl aștepta. Vadim Kobzev, avocatul lui, a declarat că Navalnîi intenționa să plece în străinătate pentru o intervenție chirurgicală, în ciuda avertismentului că acest lucru reprezenta o încălcare a termenilor sentinței sale cu suspendare

Peste câteva zile, el și soția sa, Iulia, erau îmbarcați într-un avion spre Barcelona. Life News, postul de televiziune conectat la Kremlin, a postat fotografii, spunând că fuseseră trimise de un „cetățean jurnalist". Navalnîi stătea pe locul de la fereastră, purtând un tricou roz. Iulia era lângă el. Amândoi erau concentrați pe telefoanele lor mobile. Programarea la spital a lui Navalnîi a coincis cu sărbătorile din Rusia, când cei doi plecau adesea în vacanță. Pe 9 mai, în timp ce Rusia sărbătorea Ziua Victoriei – triumful Uniunii Sovietice asupra Germaniei naziste – Navalnîi a postat pe Instagram, din Spania, anunțând că suferise o operație la ochi, dar că medicii i-au spus că va mai dura câteva luni pentru ca vederea să i se refacă. El a postat o fotografie în care apare cu ochiul drept însângerat, dar părea să fie bine dispus. „Când i-am rugat să-mi facă o radiografie sau o termografie, m-au refuzat categoric. O altă manifestare a rusofobiei. "

Ar fi o prostie și o naivitate să nu ne dăm seama că înapoierea pașaportului arăta dorința Kremlinului ca Navalnîi să renunțe și să rămână în străinătate. Dacă se întorcea, o călătorie neautorizată ar fi fost o justificare legală de a-i transforma sentința cu suspendare într-una cu executare.

Moskovsky Komsomolets, citând surse anonime, raportase că Navalnîi apelase direct la Kremlin pentru a obține permisiunea de a călători în străinătate. Iar Volkov a refuzat inițial să comenteze atunci când jurnaliștii i-au cerut să spună dacă informația unei agenții de știri guvernamentale era corectă și dacă Navalnîi părăsise țara. Volkov a susținut că nu știa unde se afla Navalnîi, o afirmație cătuși de puțin credibilă.

* * *

Astfel de incidente, în care regimul rus a părut în mod inexplicabil că devine mai înțelegător – după ce mai mult decât sigur că fusese în spatele atacului – au alimentat teoriile conspirației conform cărora Navalnîi este de

fapt un agent al Kremlinului, parte a interminabilului teatru Kabuki[43] al politicii ruseşti.

În conversaţiile sale cu Navalnîi, pe care le-a transformat într-o carte, Adam Michnik, istoricul polonez, a făcut o paralelă cu încercările din Polonia de a-l expune pe Lech Walęsa, liderul Solidarităţii, drept un agent al Serviciului de Securitate.

„În Rusia, veţi avea radicali care vor susţine că Navalnîi este un proiect al Kremlinului, fie din cauza propriei lor prostii, fie doar pentru a-şi umple buzunarele", a declarat Michnik. „Sunt mulţi care spun asta", a răspuns Navalnîi.

În aceeaşi conversaţie, care a avut loc în 2015, Navalnîi a precizat că lucra la formarea unui partid politic împreună cu Mihail Kasianov, fost prim-ministru sub conducerea lui Putin, timp de aproape patru ani, din mai 2000 până în februarie 2004. În 2015, Kasianov devenise lider al Partidului Libertăţii Poporului, PARNAS, alături de Boris Nemţov, şi existau speranţe ca forţele democratice, încă separate la acea vreme în Rusia, ar fi putut să se unească la timp pentru alegerile pentru Duma de Stat, care urmau să aibă loc în septembrie 2016.

În perioada negocierilor cu Kasianov, Navalnîi era liderul organizaţiei Partidul Progresului, un nume pe care el şi Volkov îl stabiliseră, după ce autorităţile electorale refuzaseră să înregistreze Partidul Alianţa Poporului pe motivul că ar fi existat deja un alt partid cu acelaşi nume. Volkov înfiinţase Alianţa Poporului în 2012, dar Navalnîi s-a abţinut iniţial să se alăture, convins fiind că autorităţile ar fi ucis partidul dacă el ar fi fost asociat în mod oficial cu acesta.

„Alianţa Poporului este partidul meu" a declarat Navalnîi la un congres al partidului, din decembrie 2012. El a explicat însă că nu adera în mod oficial, invocând anchetele poliţiei care se desfăşurau împotriva sa precum şi procesele intentate în care era acuzat.

Un an mai târziu, după ce candidatura sa la funcţia de primar al Moscovei a eşuat, Navalnîi a fost de acord să devină liderul Alianţei Poporului, care în februarie 2014 a devenit Partidul Progresului.

---

[43] Kabuki este unul dintre cele trei mari stiluri de teatru japonez alături de noh şi bunraku. A apărut în perioada Edo la începutul secolului al XVII-lea. Iniţial, atât bărbaţii, cât şi femeile au jucat în piese de teatru Kabuki. Ulterior, doar actorii de sex masculin au mai jucat piesele, tradiţie care a rămas până în prezent. (*n. red.*)

La începutul lui 2014, Kremlinul era concentrat pe unul dintre cele mai îndrăgite proiecte ale lui Putin – Jocurile Olimpice de iarnă de la Soci. Celălalt obiectiv al său era situația politică volatilă din Ucraina vecină, unde demonstranții pro-democrație ocupaseră *Maidan Nezalejnosti* (Piața Independenței) din centrul capitalei Ucrainei. Revoluția portocalie din Ucraina (2003 – 2004) declanșase panică la Moscova, dar de data aceasta era mai rău.

Inițial, demonstrațiile de pe Maidan au reprezentat un protest împotriva deciziei președintelui de atunci, Viktor Ianukovici, sub presiunea Rusiei, de a nu semna Acordul de Asociere al Ucrainei la UE, la Vilnius, la 13 noiembrie 2013.

Ianukovici promisese inițial că va semna aceste acorduri, iar refuzul său de a face acest lucru i-a făcut pe mulți ucraineni să se simtă complet trădați. Protestele, însă, s-au transformat într-o forță de neoprit, după ce poliția ucraineană, acționând la ordinele președintelui, a bătut cu sălbăticie pe unii dintre tinerii demonstranți adunați pe Maidan. Aceste violențe au determinat mii de alte persoane care nu fuseseră până atunci motivate să iasă cu furie în stradă.

Navalnîi, la rândul său, a început anul 2014 prin publicarea unei anchete în legătură cu depășirile de costuri și corupția legate de Jocurile Olimpice de la Soci, care a costat Rusia peste 45 de miliarde de dolari. El și echipa sa au creat un site interactiv, *sochi.fbk.info*, care prezenta sumele uriașe de bani ale contribuabililor vărsate în proiecte care nu aveau cum să acopere cheltuielile. Site-ul a descris, de asemenea, modul în care corporațiile controlate de stat, inclusiv Gazprom și Căile Ferate Ruse, au fost forțate să preia proiecte uriașe legate de Jocurile Olimpice, care au dus, mai mult ca sigur, la pierderi pentru contribuabili și acționari. La rândul lor, oligarhii fuseseră presați să dea bani, dar mulți dintre ei au coordonat proiecte folosind bani împrumutați de Vneșeconombank, deținută de guvern.

„Toți marii investitori privați – miliardarii Vladimir Potanin, Oleg Deripaska și Viktor Vekselberg – au primit finanțări substanțiale de la Vneșeconombank, atingând 90 la sută din costurile realizării unui proiect.", a concluzionat ancheta lui Navalnîi.

„Din 20 de împrumuturi în valoare de 7,6 miliarde de dolari, nouă împrumuturi în valoare de 5,8 miliarde de dolari trebuie restructurate. Potrivit ziarului de afaceri *Vedomosti*, aceste proiecte sunt neprofitabile, împrumuturile fiind nerecuperabile fără sprijin suplimentar."

Când a adus în centrul atenției corupția legată de Jocurile Olimpice, Navalnîi a trebuit să țină cont de faptul că găzduirea Jocurilor era o chestiune de mândrie națională și că mulți alegători ruși erau entuziasmați de acest lucru. „Suntem mândri că Soci găzduiește Jocurile Olimpice de iarnă", a postat Fundația Anticorupție pe pagina principală a site-ului. „Un eveniment sportiv unic pentru toată lumea. Cu toate acestea, oficialii au transformat Jocurile Olimpice într-o sursă de venit pentru ei. Fundația Anticorupție dovedește cu cifre și fapte acest lucru. Aflați cine a încasat bani la cele mai costisitoare jocuri olimpice din toate timpurile."

Pe 22 februarie 2014, în timp ce jocurile erau încă în desfășurare, protestele de la Krev au devenit violente. Poliția a împușcat și a ucis peste o sută de demonstranți. Ianukovici a fugit din capitală, abandonându-și președinția și a căutat adăpost în Rusia – o mișcare lașă care contrastează puternic cu decizia președintelui Volodimir Zelensky, opt ani mai târziu, de a rămâne la Kiev chiar și atunci când armata rusă i-a invadat țara și națiunile occidentale se oferiseră să-l evacueze. La câteva zile de la fuga lui Ianukovici, Putin a ordonat invazia și anexarea Crimeei, iar Rusia a început să alimenteze un război separatist în partea estică a regiunii ucrainene Donbas. Aceste evenimente, care aveau să implice Rusia în conflicte militare pentru următorii ani, au redus și mai mult toleranța deja infimă a Kremlinului față de disidența politică.

În primăvara anului 2014, autoritățile ruse au deschis, de asemenea, un dosar penal împotriva lui Vladimir Așurkov, fostul director executiv al Alfa Group, care renunțase la cariera sa corporatistă profitabilă pentru a se angaja cu normă întreagă pe postul de director executiv al Fundației Anticorupție. Așurkov și partenera sa, Alexandrina Markvo, au părăsit Rusia și au plecat în Marea Britanie la scurt timp după ce el a primit o citație din partea Comitetului de investigații, fiind acuzat de deturnarea unor sume de bani: era vorba de o strângere de fonduri inițiată de Așurkov pentru campania lui Navalnîi de la alegerile locale pentru primăria Moscovei. Cuplul a depus o cerere de azil politic, care le-a fost acordat în anul următor. Deja în 2015, politicienii din opoziție – și susținătorii acestora – se aflau sub o presiune puternică.

Pe 27 februarie, Boris Nemțov a fost asasinat pe un pod din apropierea Kremlinului. Cu câteva luni înainte, Nemțov publicase propriul său raport privind corupția din jurul Jocurilor Olimpice de la Soci. Împreună cu un alt politician din opoziție, Leonid Martiniuk, Nemțov a susținut că la Soci fuseseră furate sume între 25 și 30 de miliarde de dolari.

Un asasin l-a împușcat pe Nemțov, în vârstă de 55 de ani, de șase ori în spate, în timp ce traversa podul împreună cu prietena sa, Anna Duriţka, fotomodel și finalistă a concursului Miss Ucraina Univers, 2018.

La acea vreme, Navalnîi era în arest la domiciliu și a aflat vestea a doua zi. A fost distrus.

„Sunt atât de șocat încât mi-e greu să-mi găsesc cuvintele", a scris el pe blogul său. „Boris a venit aici să mă viziteze acum câteva zile, a fost ca de obicei energic, vesel, plin de planuri. I-a fermecat pe polițiști, a stat de vorbă cu ei, bine dispus, le-a explicat cum era în interesul lor să susțină revendicările marșului de primăvară, a împărțit broșuri cu raportul său. Nici nu-mi pot imagina să nu-l mai văd. Este o tragedie și o pierdere teribilă pentru noi toți; Boria a fost o persoană decentă", a scris Navalnîi, folosind un apelativ afectuos pentru Nemțov. „Un politician mare, autentic și o persoană decentă... acest lucru nu este obișnuit. Cele mai sincere condoleanțe familiei, rudelor și prietenilor săi, și, de fapt, tuturor. Am pierdut cu adevărat ceva ce nu poate fi înlocuit." Navalnîi a adăugat că nu va specula în legătură cu crima, dar și-a exprimat dorința de a-i aduce un ultim omagiu. „Sper că îmi vor da ocazia de a ajunge să-mi iau rămas-bun de la Boris."

După câteva ore, Navalnîi s-a simțit obligat să mai facă un comentariu: „Serviciile de securitate ruseşti trebuie să fi ştiut – imediat – cine l-a ucis pe Nemțov. Am simțit că e important să fac această scurtă remarcă, acum, câtă vreme ancheta este în plină derulare". „De fapt, este exclus ca Boris Nemțov să nu fi fost sub supraveghere noaptea trecută.", a scris Navalnîi.

El se întâlnise cu Nemțov la sfârșitul lunii ianuarie, când discutaseră și căzuseră de acord să organizeze o demonstrație, pe 1 martie, pentru a protesta împotriva intervenției militare a Rusiei în Ucraina. Întâlnirea a fost ținută în secret, dar, la scurt timp după aceea, un jurnalist de la Tass l-a sunat pe Nemțov somându-l să-i spună ce convenise cu Navalnîi.

„Organizatorii principali ai marilor demonstrații ale opoziției se află întotdeauna sub supraveghere, cu o zi înainte. Asta fiind valabil și în cazul celor care, în mod obișnuit, nu sunt supravegheați" a scris Navalnîi. „Boris a fost exact asta, un organizator-cheie. Se poate vedea cu ușurință, atât din ultimele sale înregistrări, cât și din aparițiile sale publice. Și, bineînțeles, am văzut cu toții, de mai multe ori, materialele operaționale (filmări, interceptări telefonice) legate de Nemțov, care arată cât de strâns a fost supravegheat."

„Din propria mea experiență, este imposibil ca noaptea trecută să se fi îndreptat spre Kremlin fără priviri indiscrete", a concluzionat Navalnîi.

În cele din urmă, cinci bărbați ceceni au fost condamnați pentru uciderea lui Nemțov, în ceea ce se presupune că fusese un asasinat la comandă, dar nu s-a stabilit niciodată la comanda cui se acționase. Nu cu mult timp în urmă, Nemțov avertizase în mod public în legătură cu liderul cecen, Ramzan Kadîrov, și despre modul în care acesta adunase o armată personală.

Una dintre teorii a fost că Ramzan Kadîrov ordonase uciderea, fie pentru a scăpa de o voce critică supărătoare, fie ca un serviciu adus lui Putin. O altă teorie susținea că liderul cecen, aflat într-o rivalitate permanentă cu serviciile speciale din Moscova, a vrut să le arate că este de neatins.

Marșul de protest care ar fi avut ca scop denunțarea intervenției militare a Rusiei în Ucraina a devenit, în schimb, o procesiune de doliu. Susținătorii au lăsat grămezi de flori pe podul pe care Nemțov fusese ucis.

Asasinarea lui Nemțov a marcat încălcarea unei linii roșii în politica rusă, pe care Navalnîi trebuie s-o fi recunoscut ca fiind un moment de cumpănă. Politicienii ruși care cădeau în dizgrație sau se alăturau opoziției erau frecvent închiși și hărțuiți, dar nu fuseseră niciodată asasinați.

În iulie 2015, guvernul rus l-a luat în vizor pe Boris Zimin, protectorul de ani de zile al lui Navalnîi, și pe tatăl acestuia, Dmitri Zimin. Fundația caritabilă a acestora, numită Dynasty, care finanțase numeroase proiecte științifice și educaționale, a fost declarată „agent străin", în conformitate cu legea din 2012, menită să sancționeze organizațiile care primeau fonduri din străinătate. În cazul familiei Zimin, Dynasty oferise finanțare pentru numeroase proiecte rusești valoroase, iar banii proveneau din activitatea lui Dmitri Zimin în domeniul telecomunicațiilor din Rusia. Autoritățile au declarat că legea se aplică și în cazul lor, deoarece conturile în care se aflau banii Fundației Dynasty erau situate în străinătate.

Boris Zimin locuia deja în afara Rusiei, iar Dmitri Zimin părăsise țara cu o lună înainte. În loc să accepte această etichetă jignitoare, ei pur și simplu au închis fundația. Eforturile lui Navalnîi de a forma o coaliție democratică cu Kasianov, fostul prim-ministru, au eșuat la începutul lui 2016.

Au existat numeroase și previzibile dezacorduri privind candidații și locurile pe listele de partid. Un alt factor important l-a constituit un documentar de investigație difuzat de NTV, canalul conectat la Kremlin, care obținuse

înregistrări video, făcute în secret, cu Kasianov și Natalia Pelevina, membră în consiliu general al PARNAS, și în același timp amanta lui Kasianov.

Documentarul conținea scene intime în care apărea Kasianov – care era căsătorit –, în pat cu Pelevina. Dar adevăiatele daune politice au fost provocate de conversațiile înregistrate pe ascuns, în care aceștia îi criticau pe alți lideri ai opoziției, inclusiv pe Navalnîi. În filmare, Pelevina îl descria pe Navalnîi ca fiind „de rahat", atât ca persoană, cât și ca politician, dar amândoi recunoșteau necesitatea de a lucra cu el datorită atracției sale mediatice. De asemenea, Pelevina și-a bătut joc de Ilia Iașin numindu-l „o bestie", „un gunoi total" și „fără principii". *Komsomolskaia Pravda*, care a comentat materialul NTV, a remarcat că „solidaritatea ostentativă și unitatea arătată în public la întâlniri și evenimente cu Navalnîi s-au dovedit a fi pure minciuni".

Dezvăluirile NTV au fost evident catastrofale. Iașin, pe atunci vicepreședinte al PARNAS, a cerut înlăturarea numelui lui Kasianov de pe primul loc pe lista de candidați ai coaliției pentru alegerile pentru Duma din septembrie 2016. Volkov și alții au fost de acord și au cerut ca el să concureze în cadrul unor alegeri primare alături de alți concurenți.

În cele din urmă, ruptura a fost totuși mult prea mare. La sfârșitul lunii aprilie 2016, Navalnîi și Vladimir Milov, încă președinte al *Democratic Choice*, au decis să se despartă de Kasianov. Cam în aceeași perioadă, teoriile conspirației răspândeau zvonurile cum că Navalnîi ar fi fost agent al serviciilor de informații străine, inclusiv MI6 și CIA.

Un reportaj difuzat la televiziunea de stat rusă a susținut că Navalnîi ar fi lucrat în cârdășie cu Bill Browder, fostul șef al Hermitage Capital [44]și susținător al Legii Magnitsky.[45]

---

[44] Fond de investiții specializat în piețele rusești, fondat de Bill Browder și Edmond Safra. Deși Browder fusese un susținător al lui Vladimir Putin, în noiembrie 2005, fondul a fost trecut pe lista neagră a guvernului rus pe motiv că era o „amenințare la adresa securității naționale". Motivul ar fi fost, susține *The Economist*, faptul că fondul a intervenit în fluxul de bani către „birocrații corupți și complicii lor oameni de afaceri" din Rusia. (*n. trad.*)

[45] Lege promulgată de către președintele Barack Obama în decembrie 2012, vizând pedepsirea oficialilor ruși responsabili de moartea contabilului fiscal rus Serghei Magnitski într-o închisoare din Moscova în 2009.
Din 2016, legea se aplică la nivel global, autorizând guvernul american să sancționeze pe acei oficiali pe care îi consideră că au încălcat drepturile omului, înghețându-le bunurile și interzicându-le să intre în SUA. (*n. trad.*)

Printre cele mai absurde afirmații din raport erau că Browder, căruia i s-a dat numele de cod „Agent Solomon", l-a plătit pe Navalnîi pentru a efectua șantajul corporatist. De asemenea, se afirma că Browder și Navalnîi făceau parte dintr-o operațiune CIA inițiată în 1986 – când Navalnîi avea doar zece ani – care ar fi avut scopul de a schimba sistemele constituționale ale țăiilor din Europa de Est și din Uniunea Sovietică.

La jumătatea lunii mai 2016, Navalnîi și Volkov i-au luat pe angajații de la Fundația Anticorupție și familiile acestora într-o excursie în regiunea Krasnodar din Rusia.

Grupul lor, format din părinți și copii, inclusiv fiica și fiul lui Navalnîi, a fost acostat la sosirea pe aeroportul din Krasnodar. Apoi, familiile au fost urmărite pe tot parcursul călătoriei de indivizi într-un jeep, inclusiv pe segmentele drumeției lor printr-o pădure.

Doi colonei de la Ministerul pentru Situații de Urgență i-au cerut chiar lui Navalnîi să dea asigurări scrise și semnate cum că grupul nu intenționează să se adune pentru a lansa focuri de artificii în munți, așa cum anunțase el pe blog că aveau de gând să facă. La un moment dat, autocarul care transporta grupul a fost oprit de poliție. Familiile au fost reținute timp de aproximativ o oră și jumătate, cauza fiind aparent o campanie declanșată la nivel național împotriva terorismului, numită Operațiunea Anaconda, și care avea ca scop depistarea persoanelor care au legături cu Statul Islamic. În cele din urmă, în timp ce încercau să zboare spre casă de pe un aeroport din Anapa, Rusia, au fost abordați de un grup de cazaci care i-au pus pe bărbați la pământ, inclusiv pe Navalnîi, în timp ce îi loveau cu pumnii și cu picioarele pe unii dintre ei. Unul dintre asociații lui Navalnîi, Artem Torcinski, a ajuns la spital, după ce a fost lovit în mod repetat cu picioarele în cap, și a plecat acasă cu un ochi tumefiat.

„Acțiunea a fost în mod clar coordonată de poliție care nu se mai limitează la a-i proteja pe atacatori, ci lucrează cu ei" a declarat Navalnîi.

El a comparat situația cu cea din America Latină din anii '70 și '80. „În regimurile autoritare, o tactică standard de intimidare este recrutarea de grupuri informale, dar controlate, pentru desfășurarea de acțiuni violente", a scris el. „Nicio alegere și niciun protest public nu va putea influența acest lucru.... Doar ieșiți în stradă. Avem nevoie de o solidaritate reală în fața unui stat semi-fascist."

* * *

Pe 5 mai 2016, sub titlul „Cu siguranță ar trebui să-mi cer scuze", Navalnîi și-a făcut pe blogul său o *mea culpa* plină de remuşcări în privința tentativei eşuate de a construi coaliția democratică împreună cu Kasianov.

„Îmi cer scuze față de toți cei cărora, de la crearea coaliției democratice, în urmă cu un an și jumătate, le-am promis că totul va fi diferit pentru noi." El promisese că se vor alege candidații prin alegeri primare competitive, că disputele vor fi rezolvate prin vot și că vor fi propuși cei mai puternici candidați, nu cei favorizați de liderii de partid. „Din păcate, nu s-a întâmplat nimic", a scris Navalnîi, adăugând: „Este păcat.... Aceasta este înfrângerea mea personală ca mare susținător al alegerilor interne. Un an şi jumătate irosit."

„OK, să tragem concluziile și să mergem mai departe. În general, poziția mea este aceeași din 2011: guvernul nu se va schimba ca rezultat al alegerilor."

Navalnîi făcea trimitere la un interviu pe care îl acordase Evgheniei Albaț, de la *New Times*, în 2011, în care ținuse un lung discurs, ajungând la aceeași concluzie ca atunci, după atacul cazacilor din Anapa: Doar ieșiți în stradă.

„Puterea în Rusia nu se va schimba ca urmare a alegerilor", declarase el în 2011, prezicând că Rusia va avea propria versiune a Primăverii Arabe. „Îl numim scenariul tunisian pentru că nu există o altă denumire. Este clar că în Rusia scenariul va fi cumva diferit, dar nimeni nu știe mai mult. Va avea forma unei confruntări între elita coruptă şi masele largi ale poporului."

Albaț a întrebat dacă el așteaptă doar ca valul să se materializeze.

„Ideea mea este că nu știm când se va întâmpla acest moment, dar îl putem aduce mai aproape cu puterea noastră", a răspuns Navalnîi. „Ei sunt escroci și hoți. Trebuie să ne luptăm cu ei, să le creăm probleme și să îi stresăm, să implicăm din ce în ce mai mulți oameni în crearea acestor probleme. Cu cât vom fi mai activi în această direcție, cu atât mai aproape va fi momentul în care totul se va schimba."

În 2011, Navalnîi își exprimase convingerea că schimbarea avea să vină și a admis că ar putea să se producă într-o formă mai blândă, așa cum se întâmplase cu Revoluția de Catifea din Cehoslovacia din 1989.

„Într-un fel sau altul, regimul s-a schimbat ca urmare a presiunilor asupra autorităților venite din partea unor segmente largi ale societății. Această presiune poate fi de intensitate diferită: de la negocieri până la mulțimi de oameni eare ies în stradă, aruncă oficialii din birourile lor şi îi spânzură. Şi cu cât mai

repede guvernul, reprezentanții săi vor intra în negocieri, cu atât devine mai puțin probabil scenariul ca ei să fie pur și simplu târâți de guler. Nu cred că este posibil cu ajutorul unei tehnologii politice viclene sau a Twitter să-i faci pe oameni să iasă pe străzi, să-i alunge pe hoți și pe escroci, iar în locul lor să vină oameni normali. Momentul va sosi însă."

Convingerea lui Navalnîi că guvernul Rusiei se putea schimba doar printr-o revoltă nu era singura lui viziune de care se agăța cu convingere de atâta vreme. El mai insista și asupra faptului că Rusia trebuia să oprească imigrația și să impună un regim de vize pentru fostele republici sovietice din Asia Centrală.

Cu câteva zile înainte de Ziua Victoriei din acel an, serviciile de securitate ale Rusiei au pretins că ar fi dejucat un complot al unor „imigranți din Asia Centrală" de a comite atacuri teroriste în timpul sărbătorilor din luna mai. Navalnîi, însă, a insistat că vina a aparținut chiar guvernului rus.

„Vreau doar să fac o observație importantă: nu este nevoie ca vreun imigrant din Asia Centrală să pătrundă pe teritoriul Rusiei. Trebuie doar să cumpărați un bilet cu pașaportul și să urcați la bordul unui avion – și puteți aduce aici instrucțiuni din partea ISIS sau chiar din partea grupării Contras din Nicaragua", a scris el.

„Fără control, fără verificarea trecutului și a conexiunilor, nicio interogare serioasă, nicio posibilitate de respingere. De ce este atât de ușor să se vină aici din țările învecinate cu Afganistan sau altele cu risc terorist ridicat?"

Navalnîi a răspuns la propria întrebare: „Pentru că un anume V.V. Putin și Rusia Unită din buzunarul său au refuzat în mod constant toate propunerile de introducere a unui regim de vize cu țările din Asia Centrală".

Navalnîi s-a declarat consternat de faptul că cei care vin în Rusia din Norvegia și Finlanda trebuie să obțină o viză, însă nu și cei din Tadjikistan sau Uzbekistan. „Nu știu ce beneficii am de pe urma faptului că oamenii din Norvegia pot veni la noi doar cu viză, iar cei din Tadjikistan intră chiar și fără pașaport", a scris el. „Estimez că probabilitatea de intrare a teroriștilor din Norvegia este mai scăzută. Estimez că probabilitatea de a importa heroină din Islanda este mai scăzută. Estimez probabilitatea unui flux de refugiați din Luxemburg ca fiind mai redusă decât în cazul Uzbekistanului. Doar cu Norvegia, Islanda și Luxemburg avem bariere și frontiere, dar nu și cu Uzbekistan."

Cu siguranță, Navalnîi se poate lăuda cu consecvența opiniilor sale. Ceea ce însă nu a anticipat a fost că regimul fără vize cu Asia Centrală va sfârși prin a permite ca sute de mii de ruși să fugă și să scape de recrutarea militară din toamna anului 2022.

Navalnîi a spus de mult timp că adevărata putere a lui Putin constă în autentica sa popularitate politică și că principala sa armă este „abilitatea sa de a mitui populația". În ciuda fatalismului lui Navalnîi cu privire la incapacitatea de a schimba Rusia prin alegeri, el a insistat să participe la ele și să încerce să găsească modalități de a rupe controlul lui Putin și al Rusiei Unite la toate nivelurile, de la consiliile municipale locale până la președinție.

Într-un interviu din decembrie 2015, acordat Nataliei Vasilieva de la *Associated Press*, în timp ce se afla în arest la domiciliu, Navalnîi și-a reiterat punctul de vedere cu privire la inutilitatea alegerilor în Rusia. „Regimul din Rusia nu se va schimba în urma unor alegeri", a declarat el. „Într-o situație în care nu ni se permite nici măcar să candidăm, nu văd cum ar putea fi posibil."

El a mai spus că procentul de voturi pentru Putin, de 84%, era o minciună. „Optzeci și patru la sută nu înseamnă nimic într-un stat autoritar. De ce nu ne pot permite să candidăm?" El a adăugat: „Mulți oameni din Rusia pur și simplu nu cred că Rusia are un viitor".

În octombrie 2017, Curtea Europeană a Drepturilor Omului i-a dat dreptate lui Navalnîi din nou, hotărând că drepturile sale și ale fratelui său, Oleg, au fost încălcate în cazul delapidării Yves Rocher. Însă Comisia Electorală Centrală din Rusia a decis totuși că Navalnîi nu poate candida pentru o funcție până în 2028, o decizie confirmată de Curtea Supremă a Rusiei. Furios din cauza deciziei Curții, Navalnîi a scris pe Twitter: „Nu recunoaștem alegeri fără competiție".

Interzis de la vot, Navalnîi a făcut apel la boicot. Refuzul de a-l lăsa să candideze a stârnit critici din partea Statelor Unite. Întrebat despre aceste critici, Putin a ironizat Washingtonul pentru că s-a plâns doar de unul dintre mai mulți potențiali candidați care nu îndeplineau condițiile pentru a candida. „Personajul pe care l-ați menționat nu este singurul care a fost interzis" a spus Putin la conferința sa de presă din decembrie 2017, refuzând încă o dată să pronunțe numele lui Navalnîi. „Dintr-un anumit motiv, alții nu au fost menționați. Acest lucru pare să dezvăluie preferințele administrației americane și ale altor națiuni referitor la cine ar dori ei să promoveze în politica Rusiei și pe cine ar dori să vadă printre liderii țării, dacă nu chiar pe post de

preşedinte. Şi, aparent, aceştia sunt oamenii pe care contează, pe care se bazează. Şi de această dată s-au dat de gol, s-ar fi descurcat mai bine dacă ar fi păstrat tăcerea."

Putin a câştigat alegerile prezidenţiale din martie 2018 cu 77,5 la sută din voturi, învingând un grup de candidaţi din opoziţia sistemică, inclusiv Grigori Iavlinski de la Iabloko, pe care Navalnîi, încă din 2007, l-a îndemnat să se dea la o parte pentru a face loc unei conduceri tinere.

* * *

În mai 2018, Navalnîi a schimbat numele partidului său în Rusia Viitorului. De asemenea, el şi Volkov şi-au prezentat strategia „*Smart Voting*" (Votul inteligent) prin lansarea unui website şi a unei aplicaţii pentru telefonul mobil care îi ajuta pe alegători să selecteze candidaţii cu cele mai mari şanse de a-i învinge pe cei care candidează pentru Rusia Unită. Acest sistem, precum şi reţeaua de peste optzeci de birouri de campanie pe care Navalnîi le-a înfiinţat în timpul campaniei pentru preşedinţie, au ajutat Rusia Viitorului să obţină victorii în alegerile locale, în special în Moscova, în 2019, şi în alegerile regionale, cum ar fi în Novosibirsk şi Tomsk, după ce Navalnîi a fost otrăvit, în 2020.

Dar la Kremlin erau în curs de desfăşurare planuri mai întunecate, inclusiv planuri de modificare a Constituţiei pentru a-i permite lui Putin să fie lider pe viaţă, şi planuri şi mai sumbre pentru războiul împotriva Ucrainei.

În 2019, regimul Putin a trecut la un efort sistematic de desfiinţare a lui Navalnîi şi a Fundaţiei Anticorupţie. Împotriva lui Volkov a fost instrumentat un caz de fraudă, iar acesta a plecat din ţară în vara aceluiaşi an. În luna aprilie, o companie de catering numită *Moscow Schoolchild*, despre care se spunea că ar fi avut legături cu Evgheni Prigojin – fondatorul organizaţiei de mercenari Wagner –, i-a dat în judecată pe Navalnîi şi pe colega sa, Liubov Sobol, pentru defăimare şi cauzare de prejudicii economice. Ancheta Navalnîi acuzase compania că oferise prânzuri contaminate care declanşaseră o epidemie de dizenterie în rândul elevilor din Moscova. Prigojin, supranumit „bucătarul lui Putin", după ce câştigase o avere din contracte de *catering* guvernamentale, a negat orice legătură cu compania.

Pe măsură ce persecuția lui Navalnîi de către instanțele rusești continua, se înmulțeau și reproșurile aduse Rusiei de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

În aceeași lună, Curtea de la Strasbourg a decis că drepturile lui Navalnîi fuseseră încălcate atunci când a fost pus în arest la domiciliu. I s-au acordat despăgubiri de 20.000 de euro.

Navalnîi și soția sa se străduiesc să nu arate cât îi afectează presiunea pe care activitatea lui politică o pune asupra familiei lor. Și în special asupra Iuliei Navalnaia, care a declarat că își face datoria de a menține viața cât mai normală pentru copiii lor.

Presiunea, însă, este omniprezentă, iar în acea lună de iunie aproape că a explodat. „Îmi amintesc ... o poveste simplă de zi cu zi despre familia noastră", a povestit mai târziu Navalnaia. Fiica lor, Daşa, termina liceul, dar în ziua ceremoniei, autoritățile ruse au arestat un jurnalist, Ivan Golunov, după ce aparent i se înscenase o acuzație de trafic de droguri.

A fost convocat un miting spontan, iar Navalnîi s-a simțit obligat să meargă.

„Dându-şi seama că nu poate ajunge la absolvirea Daşei, m-a sunat: «Înțelegi că nu pot să nu mă duc la miting?» şi-a adus aminte Navalnia. «Sigur că înțeleg» i-am răspuns eu scurt."

„A fost pentru prima dată, în toți acești ani, când am izbucnit în lacrimi după ce am închis telefonul.", a spus ea. „Mi-a părut rău atât pentru Daşa, cât și pentru soțul meu, era foarte important pentru întreaga noastră familie și pentru ei doi, mai ales, pentru că Daşa este «fetița lui tata»." „Dar el nu putea să facă altfel, iar eu nu aveam niciun drept să-l descurajez. Trei persoane au fost arestate la miting; una dintre ele a fost Alexei."

În cele din urmă, Navalnîi a fost eliberat de la secția de poliție la timp cât să ajungă la absolvirea Daşei. Fotografiile o arată într-o rochie argintie strălucitoare, strângându-și diploma, alături de tatăl ei într-un costum închis și cu o cravată roşie și subțire la gât.

În vara lui 2019, autoritățile electorale de la Moscova au refuzat să înregistreze o serie de candidați independenți la alegerile din septembrie pentru Consiliul Municipal, invocând nereguli legate de semnăturile necesare pe care aceştia le strânseseră pentru înscrierea pe buletinul de vot. Printre candidații respinși s-au numărat mai mulți asociați și aliați ai lui Navalnîi, printre care Liubov Sobol, Ivan Jdanov și Ilia Iaşin. La 14 iulie, zeci de persoane au fost

reținute în timpul unui protest în fața sediului Comisiei Electorale din Moscova. Protestele zilnice au continuat, într-o formă redusă, în Piața Trubnaya din Moscova, până pe 20 iulie, când a avut loc un miting mai mare, de peste douăzeci de mii de persoane, desfășurat pe bulevardul Saharov.

Navalnîi a dat un ultimatum prin care a avertizat asupra unui nou miting, pe 27 iulie, dacă autoritățile nu acceptau înregistrarea candidaților independenți. Pe 24 iulie, Navalnîi a fost reținut în fața blocului său de locuințe și plasat în arest pentru 30 de zile din cauza convocării mitingului neautorizat.

Între timp, Navalnîi și echipa sa publicaseră o anchetă care arăta că Vladimir Soloviov, unul dintre cei mai gălăgioși propagandiști ai Kremlinului, de la televiziunea de stat, obținuse un permis de ședere permanentă în Italia. Pe 27 iulie, în ziua protestului, peste o mie de persoane au fost arestate, inclusiv mulți dintre candidații respinși. Locuințele lor și birourile le-au fost, de asemenea, percheziționate.

În septembrie, în ciuda efortului de a strânge voturi, Rusia Unită a suferit o înfrângere usturătoare, pierzând cincisprezece din cele patruzeci de locuri pe care le deținea în consiliul municipal cu un total de 45 de membri. Trei partide de opoziție recunoscute – Comuniștii, O Rusie Justă și Iabloko – au împărțit mandatele. Rusia Unită a păstrat o majoritate subțire de douăzeci și cinci de locuri, dar era o lovitură uluitoare.

Pierderile neașteptate au demonstrat puterea potențială a strategiei „votului inteligent" a lui Navalnîi, chiar în contextul în care candidații propriului partid fuseseră împiedicați să candideze. Reacția autorităților a fost să facă o serie de percheziții la Fundația Anticorupție și la birourile lui Navalnîi din întreaga Rusie.

În octombrie, un tribunal din Moscova i-a dat dreptate *Moscow Schoolchild* în cazul prânzurilor alterate și i-a obligat pe Navalnîi și Sobol să plătească daune în valoare de 1,15 milioane de dolari.

„Așadar, au otrăvit copiii din școli și grădinițe. Cazurile de dizenterie au fost dovedite cu documente. Dar noi trebuie să plătim", a scris Navalnîi pe Instagram. Prigojin, șeful mercenarilor, a plătit datoria către *Moscova Schoolchild*, astfel încât Navalnîi urma să-i fie dator lui, personal.

Ulterior, Prigojin a amenințat că va falimenta operațiunea lui Navalnîi. „Intenționez să dezbrac acest grup de oameni fără scrupule de hainele și pantofii lor", a declarat el. Imediat după aceea, instanța a înghețat conturile lui Navalnîi și a pus sechestru pe apartamentul său.

În aceeași lună, octombrie 2019, Fundația Anticorupție a fost declarată agent străin. În iulie 2020, Navalnîi a anunțat că urma să dizolve fundația deoarece nu își permitea să plătească banii către Prigojin sau despăgubirile ordonate de instanță în alte procese.

„S.O.S. Lichidarea F.B.K.", era titlul de pe blogul lui Navalnîi, folosind acronimul rusesc al fundației.

„Știți cum scriu de regulă magazinele, cu litere mari. LICHIDARE DE STOC. MAGAZINUL SE ÎNCHIDE. ULTIMA OFERTĂ. De regulă oamenii cred astfel de cascadorii publicitare, atrași de așa zisele reduceri, dar, de fapt, nimeni nu închide. În cazul nostru, chiar trebuie să spunem că Fundația Anticorupție, pe care am fondat-o acum nouă ani, a ajuns la final, pentru că pur și simplu ne-a fost luată."

În postarea sa, Navalnâi a vorbit despre descinderi frecvente, sute de percheziții ale birourilor sale din întreaga țară și confiscarea repetată a echipamentelor, „de la telefoane și laptopuri, până la lămpi și ceainice".

„În mod ilegal, am fost declarați agenți străini, deși niciodată nu am primit niciun ban din străinătate", a declarat Navalnîi. „Ei au fabricat infracțiuni împotriva noastră. Conturile bancare ale FBK și ale tuturor celorlalte entități juridice au fost înghețate. Conturile a sute de angajați și ale membrilor familiilor acestora au fost înghețate. Au fost înghețate conturile mele, ale tatălui meu și ale mamei mele, ale soției și chiar și cele ale copiilor mei."

Principala problemă a fost uriașa sumă datorată lui Prigojin.

Navalnîi a remarcat consternat că verdictul rămăsese în picioare în ciuda faptului că investigațiile lui Sobol dovediseră că firma lui Prigojin era răspunzătoare pentru epidemia de dizenterie din rândul elevilor, iar o instanță diferită a ordonat să se plătească despăgubiri familiilor victimelor.

„S-a întâmplat ceva ce nu se poate întâmpla decât într-un tribunal al lui Putin", a scris Navalnîi. „În ciuda faptului că am dovedit otrăvirea. În ciuda faptului că Prigojin a plătit despăgubiri în instanță. El mă dă în judecată pe mine, pe Sobol și pe FBK, declară că nu a otrăvit pe nimeni și cere de la noi o sumă de neconceput. O ironie aparte este că, după ce a otrăvit sute de copii, el le-a dat banii, iar noi, cei care l-am obligat să plătească, trebuie să-i plătim lui de 293 de ori mai mult".

Navalnîi a mai spus că era evident că el și Sobol nu vor putea niciodată să plătească datoria, și vor trebui să trăiască pe termen nelimitat cu conturile și bunurile înghețate.

„Acum se pune întrebarea, ce să facem cu FBK? Deja nu mai avem nimic. Totul a fost luat din percheziţiile anterioare. Iar acum vor lua atât organizaţia în sine, cât şi contul curent. Ne este drag numele nostru, dar, aşa cum am spus de mai multe ori, FBK nu este un birou sau o bucată de hârtie de la Ministerul Justiţiei. FBK înseamnă oameni.

Sunt cei care vin aici să lupte împotriva corupţiei şi voi, cei care îi susţineţi. Vom trece la o altă entitate juridică şi îi vom lăsa pe Putin şi Prigojin să se înece cu fundaţia", a scris Navalnîi. În 2019, 21.467 de persoane donaseră pentru fundaţie, dintre care cei mai importanţi au fost cei 7.607 care se înregistraseră pentru a face donaţii lunare. El i-a îndemnat să se înscrie pentru a dona către noua asociaţie.

* * *

Cu trei săptămâni înainte de SOS-ul lui Navalnîi, asasinii tocmiţi de serviciile secrete l-au urmărit în vacanţă la Kaliningrad, unde este posibil s-o fi otrăvit din greşeală pe Iulia Navalnaia. O lună mai târziu, presupusa echipă de asasini l-a urmărit pe Navalnîi la Tomsk, potrivit investigaţiei conduse de *Bellingcat*, şi s-au strecurat în camera sa de hotel în timp ce acesta se afla la scăldat într-un râu din localitate, şi au împrăştiat o substanţă nocivă pe lenjeria lui intimă. La împlinirea unui an de la otrăvirea lui Navalnîi, în august 2021, cancelarul german Angela Merkel a călătorit pentru a se întâlni cu Putin la Kremlin, în ultima sa vizită în Rusia, înainte de a se retrage în decembrie 2021.

„Bineînţeles, am discutat despre situaţia foarte deprimantă a lui Alexei Navalnîi", a declarat Merkel la conferinţa de presă de după întâlnirea lor. „Din perspectiva noastră, sentinţa sa şi încarcerarea într-o instituţie corecţională s-au bazat pe o hotărâre judecătorească pe care [Curtea Europeană a Drepturilor Omului] a considerat-o disproporţionată. Acest lucru este inacceptabil pentru noi. Din nou am cerut preşedintelui Rusiei să îl elibereze pe Alexei Navalnîi şi am subliniat faptul că vom continua să monitorizăm acest caz." Putin a ripostat dur. „În ceea ce priveşte subiectul pe care tocmai l-aţi menţionat, el nu a fost condamnat pentru activităţile sale politice, ci pentru o infracţiune împotriva partenerilor străini. În ceea ce priveşte activitatea politică, nimeni nu ar trebui să se folosească de activităţi politice drept paravan pentru a

desfășura planuri de afaceri, care, pe deasupra, încalcă legea" a răspuns el la întrebarea unui reporter.

Imediat după aceea, Putin a trecut ca de obicei la atac, acuzând Statele Unite de reprimarea protestatarilor din cadrul mișcării *Occupy Wall Street*, și Franța pentru că face același lucru cu demonstranții Vestelor Galbene, care ceruseră reducerea taxelor și creșterea salariului minim. De asemenea, Putin a făcut referire la procesele din Statele Unite intentate unor persoane care dăduseră buzna în clădirea Capitoliului.

„În ceea ce ne privește, sistemul nostru politic evoluează, iar toți cetățenii din Federația Rusă au dreptul de a-și exprima opiniile cu privire la problemele politice, să formeze organizații politice și să participe la alegeri la toate nivelurile" a declarat Putin în comentarii care sfidează realitatea. „Cu toate acestea, acest lucru trebuie să fie făcut în limitele legislației în vigoare și ale Constituției. Vom face tot ce ne stă în putință să menținem o situație stabilă și previzibilă în Rusia." „Rusia și-a epuizat potențialul de a face revoluții în secolul XX. Noi nu dorim revoluții. Ceea ce vrem este dezvoltarea societății și a statului nostru. Sper că așa va fi. În ceea ce privește decizia autorităților judiciare din Federația Rusă, vă rog să tratați aceste decizii cu respect. Lupta împotriva corupției este de o importanță capitală, dar nu ar trebui să fie folosită ca un instrument într-o luptă politică. Noi, ca și dumneavoastră, suntem conștienți de faptul că astfel de instrumente sunt folosite pentru a obține obiective politice."

Merkel nu l-a lăsat pe Putin fără răspuns. „Aș dori să subliniez că am discutat îndelung despre modul în care înțelegem sistemele politice și libertățile. Chestiunile legate de buna guvernare și de combaterea corupției sunt de fapt întrepătrunse." Ea a adăugat: „În cadrul Uniunii Europene, considerăm că este necesar să discutăm aceste chestiuni, deoarece există o legătură reală între corupție și activitatea politică, indiferent unde are loc aceasta. Acest lucru include și Germania, cred eu. Lupta anticorupție necesită instanțe independente, o presă liberă, precum și organizații nonprofit care refuză să intre în joc."

Navalnîi însuși nu ar fi putut fi mai limpede decât atât. Dar lui Putin încetase de mult timp să-i mai pese de opiniile lui Merkel sau ale oricărui alt lider occidental. Le supraviețuise tuturor. Invazia brutală a Rusiei în Ucraina, în februarie 2022, a arătat că până și cele mai sumbre avertizări ale lui Navalnîi cu privire la Putin nu au anticipat dorința liderului rus de a provoca moarte și distrugere, iar războiul i-a distras rapid atenția de la soarta lui Navalnîi.

Dar în aprilie 2022, după eliberarea suburbiei oraşului Kiev, Bucha, unde forţele ruseşti au comis atrocităţi împotriva populaţiei civile, Navalnîi a remarcat că până şi în Ucraina, locul de naştere al tatălui său şi al bunicilor paterni, existau semne ale ostilităţii Kremlinului faţă de el. „Un paşaport cu numele de Navalnîi se află lângă cadavrul care zace pe pământ", a scris el într-o declaraţie postată de echipa sa pe reţelele sociale. „Acesta este unul dintre oamenii ucişi în satul ucrainean Bucha. Ilia Ivanovici Navalnîi. Totul indică faptul că l-au ucis din cauza numelui său de familie. De aceea paşaportul său a fost aruncat cu sfidare în apropiere. O persoană complet nevinovată a fost ucisă de călăii lui Putin (cum pot să le spun altfel? cu siguranţă nu «soldaţi ruşi») pentru că este omonimul meu. Probabil că sperau să fie o rudă de-a mea. Nu ştiu dacă într-adevăr este rudă cu mine. Este din acelaşi sat cu tatăl meu. S-ar putea să fie, dar în general sunt mulţi Navalnîi în acel sat. Îmi amintesc că, în copilărie, am fost uimit când m-am uitat la monumentul celor care muriseră în Marele Război. Sunt obişnuit cu faptul că numele meu de familie este rar, dar acolo erau mai mulţi Navalnîi înşiraţi. Ei bine, acum se va înălţa un alt monument în acel loc, pentru cei care au murit în război, iar numele lui Ilia Ivanovici Navalnîi, născut în 1961, va fi acolo printre alţii".

Navalnîi a cerut oamenilor să iasă să protesteze, dar cei mai mulţi opozanţi politici fuseseră deja arestaţi sau fugiseră din ţară. În lunile care au urmat, sute de mii de ruşi au fugit în ţările învecinate, căutând să scape de încorporare.

„Acest război a fost declanşat de un maniac turbat obsedat de nişte prostii despre geopolitică, istorie şi împărţirea lumii", a scris Navalnîi, comparându-l pe Putin cu Hitler.

„Acest maniac nu se va opri de unul singur. Asemeni unui dependent de droguri, a devenit dependent de moarte, război şi minciuni – are nevoie de ele pentru a-şi menţine puterea. Acum este de datoria tuturor să-şi aducă o contribuţie, fie ca cât de mică, la oprirea acestui război şi înlăturarea lui Putin de la putere. Protestaţi oriunde şi oricum puteţi. Mobilizaţi pe oricine puteţi şi în orice mod puteţi. Inacţiunea este cel mai rău lucru posibil. De această dată consecinţa ei este moartea."

Chiar înainte de împlinirea unui an de la invazia pe scară largă în Ucraina, Navalnîi a postat o reafirmare tranşantă a opoziţiei sale faţă de război, în care cerea – de data aceasta fără echivoc – respectarea graniţelor recunoscute internaţional ale Ucrainei, aşa cum au fost ele stabilite în 1991 şi care includeau şi Crimeea. El nu a menţionat numele peninsulei anexate ilegal, dar nici nu a

mai făcut greşeala să repete remarca sa despre Crimeea care nu ar trebui returnată.

„Care sunt graniţele Ucrainei? Sunt aceleaşi cu cele ale Rusiei... stabilite şi recunoscute la nivel internaţional, în 1991", a scris Navalnîi. „Rusia a recunoscut, de asemenea, aceste graniţe atunci şi trebuie să le recunoască şi astăzi. Nu este nimic de discutat aici. Aproape toate frontierele din lume sunt mai mult sau mai puţin accidentale şi provoacă nemulţumirea cuiva", a adăugat el. „Dar, în secolul XXI, nu putem porni războaie doar pentru a le redesena. În caz contrar, lumea se va scufunda în haos."

În postarea sa, pe care a numit-o „15 puncte de la un cetăţean rus care doreşte ce e mai bun pentru ţara sa", Navalnîi a declarat că înfrângerea militară a Rusiei este inevitabilă şi a cerut încheierea imediată a războiului şi retragerea trupelor ruseşti, precum şi investigarea crimelor de război. Totodată a cerut ca pagubele de război ale Ucrainei să fie compensate prin profiturile obţinute din exportul de gaze şi petrol din Rusia.

El a dat vina pe Putin pentru război şi şi-a reafirmat convingerea că este nevoie de o republică parlamentară, cu alegeri libere şi un sistem judiciar independent. Totodată Navalnîi a respins opinia, din ce în ce mai răspândită în Ucraina, potrivit căreia toţi ruşii nutresc aspiraţii imperialiste de subjugare a Ucrainei şi a altor ţări vecine. „Sunt toţi ruşii imperialişti?" a întrebat Navalnîi. „Aceasta este o tâmpenie. De exemplu, Belarus este, de asemenea, implicat în războiul împotriva Ucrainei. Înseamnă asta că şi belaruşii au o mentalitate imperială? Nu, pur şi simplu au şi ei un dictator la putere. În Rusia vor exista întotdeauna oameni cu vederi imperiale, la fel ca în orice altă ţară cu precondiţii istorice în acest sens, dar aceştia nu sunt nici pe departe o majoritate", a continuat el. „Nu există niciun motiv să plângem şi să jelim în legătură cu acest lucru. Astfel de oameni ar trebui să fie învinşi în alegeri, aşa cum atât cei de dreapta cât şi radicalii de stânga sunt înfrânţi în ţările dezvoltate."

În timp ce îl învinovăţeşte pe Putin, Navalnîi neagă că majoritatea ruşilor ar susţine războiul – un aspect care este contrazis de sondajele de opinie publică, deşi pe fondul unei represiuni brutale a disidenţei este greu de ştiut dacă ruşii sunt sinceri în opiniile lor.

„Adevăratele motive pentru acest război sunt problemele politice şi economice din Rusia, dorinţa lui Putin de a se menţine la putere cu orice preţ şi obsesia sa faţă de propria moştenire istorică", subliniase atunci Navalnîi. „El vrea să rămână în istorie ca ţarul cuceritor şi colecţionarul de pământuri."

Navalnîi a insistat ca Rusia să își reducă pierderile cât mai repede posibil și să înceapă să abordeze problema daunelor. El a reiterat necesitatea de a despăgubi Ucraina. „Am ajuns la fundul sacului și, pentru a ieși la suprafață, trebuie să ne revenim."

„Așa ar fi corect din punct de vedere etic, rațional și profitabil. Trebuie să desființăm regimul Putin și dictatura sa, în mod ideal prin desfășurarea de alegeri generale libere și convocarea unei adunări constituționale. Trebuie să stabilim o republică parlamentară bazată pe alternanța puterii prin alegeri corecte, tribunale independente, federalism, autoguvernare locală, libertate economică completă și justiție socială."

Apoi a încheiat: „Dacă ținem cont de istoria noastră și de tradiții, trebuie să facem parte din Europa și să urmăm calea europeană de dezvoltare. Nu avem altă soluție și nici nu vrem să avem."

Începând cu 20 februarie 2023, postarea aceasta a fost fixată în topul *feed*-ului său de Twitter, care, la momentul la eare scriu, are 2,9 milioane de urmăritori.

* * *

În martie 2023, filmul pe care Navalnîi și echipa sa l-au realizat despre otrăvirea lui, filmat în timpul recuperării sale în Germania, a câștigat premiul Oscar pentru cel mai bun documentar. Iulia Navalnaia și copiii ei, Daşa și Zahar, s-au alăturat realizatorilor filmului pe scenă pentru a accepta statueta de aur, împreună cu jurnalistul de la *Bellingcat*, Hristo Grozev, precum și directoarea Fundației Anticorupție, Maria Pevcih.

„Familiei Navalnîi, Iulia, Daşa și Zahar, vă mulțumesc pentru curaj. Lumea este alături de voi", a declarat regizorul filmului, Daniel Roher. „Și există o persoană care nu a putut fi alături de noi în această seară. Alexei Navalnîi, liderul opoziției ruse, rămâne în izolare... Aș dori să dedic acest premiu lui Navalnîi, tuturor deținuților politici din întreaga lume. Alexei, lumea nu a uitat mesajul tău vital către noi toți. Nu putem și nu trebuie să ne fie frică să ne opunem dictatorilor și autoritarismului oriunde își ridică capul."

Roher a rugat-o pe Iulia Navalnaia să vină la microfon. „Mulțumesc, Daniel, și mulțumesc tuturor celor prezenți aici", a spus ea cu voce șovăitoare, dar într-o engleză perfectă. „Soțul meu este în închisoare doar pentru că a spus adevărul. Soțul meu este în închisoare doar pentru că a apărat democrația.

Alexei, eu visez la ziua în care vei fi liber, țara noastră va fi liberă. Rămâi puternic, dragostea mea. Îți mulțumesc." În iunie 2023, Navalnîi a fost trimis în judecată pentru noi acuzații de extremism și de conducere a unei organizații extremiste, Fundația Anticorupție.

Dar când Navalnîi a trebuit să fie prezent la o audiere, el a ieșit din colonia penitenciară în care fusese izolat și i se refuzase accesul la orice știre, și a fost șocat să descopere că șeful mercenarilor Wagner, Evgheni Prigojin, condusese o rebeliune în timpul căreia a trimis pentru scurt timp o coloană de luptători spre Moscova.

Într-un mesaj pe Twitter, postat de echipa sa pe 27 iunie, Navalnîi a povestit cât de uluit a fost de vestea că Rusia se confruntase pentru scurt timp cu perspectiva unui război civil. Dar a fost și mai uimit de faptul că Putin fusese de acord să renunțe la acuzațiile de insurgență împotriva lui Prigojin și îi permisese acestuia să părăsească Rusia pentru Belarus.

Navalnîi, a cărui singură vină fusese să muncească pentru a denunța corupția și pledase pentru alegeri libere și corecte, a fost judecat pentru acuzații de extremism. Iar ucigașul războinic, Prigojin, bucătarul lui Putin, care devenise miliardar pe seama contractelor guvernamentale, nu se confrunta cu nicio acuzație penală, în ciuda faptului că stârnise o revoltă în care mai mult de o duzină de soldați ruși au fost uciși.

„Procurorul a intrat și am continuat procesul în care sunt acuzat că am format o organizație cu scopul de a-l răsturna pe președintele Putin prin mijloace violente", a scris Navalnîi.

„În timp ce ascultam aceste acuzații, m-am uitat la o fotografie în care un lansator de grenade blocase o stradă în cartierul moscovit Iasenevo. Am citit despre cum un grup de soldați ruși se instalaseră pe poziții pe râul Oka pentru a se apăra împotriva unui alt grup de trupe rusești. Nu există o amenințare mai mare pentru Rusia decât regimul Putin", a declarat Navalnîi.

„Nici Occidentul și nici opoziția nu au fost cei care au doborât elicopterele deasupra Rusiei. Nu a fost [Fundația Anticorupție] cea care a adus Rusia în pragul unui război civil. Putin a fost cel care a făcut personal toate astea."

Prigojin, bineînțeles, a fost în spatele proceselor care au dus la faliment Fundația Anticorupție, iar ca aliat al lui Putin a fost beneficiarul unor ani de zile de favoritism. Acum, însă, el s-a întors împotriva Kremlinului. Decenii de corupție și abuzuri, precum și tensiunile unui război brutal în Ucraina, au stat la baza confruntării lui Putin cu cea mai mare amenințare din cei 23 de ani la

putere. Dar, după revolta eşuată, Putin era încă la conducere, şi Navalnîi încă în proces.

În „ultimul cuvânt" al inculpatului, în cadrul procesului de extremism, de pe 20 iulie 2023, Navalnîi sublinia că nu se poate face dreptate într-un tribunal rusesc şi că autorităţile încercau să nu-i dea nici măcar dreptul să se apere în cadrul unui proces închis.

„Cu toate acestea", a spus el, „trebuie să profit de orice ocazie pentru a vorbi în public, şi vorbind acum, în faţa unei audienţe formată din optsprezece persoane, dintre care şapte poartă măşti negre care le acoperă capetele, nu vreau doar să explic de ce continui să lupt împotriva răului fără scrupule care se autointitulează autorităţile de stat ale Federaţiei Ruse, ci şi să vă îndemn să faceţi acest lucru împreună cu mine."

„Întrebarea despre cum trebuie să ne comportăm este întrebarea centrală a umanităţii. Oamenii au căutat în lung şi-n lat formula care să-i ajute să facă ceea ce trebuie, ceva pe care să-şi bazeze deciziile corecte. Îmi place foarte mult formularea compatriotului nostru, doctorul în ştiinţe filologice, profesorul Iuri Lotman. Vorbindu-le studenţilor, el a spus odată: «Omul se găseşte întotdeauna într-o situaţie imprevizibilă. Şi atunci el are două picioare pe care să se sprijine: conştiinţa şi intelectul»."

„Iubesc Rusia", a spus Navalnîi. „Creierul meu îmi spune că e mai bine să trăreşti într-o ţară liberă şi prosperă decât să trăreşti într-o ţară coruptă şi săracă. Şi în timp ce stau aici şi mă uit la această instanţă, conştiinţa mea îmi spune că nu va exista dreptate într-o astfel de instanţă pentru mine sau pentru oricine altcineva. O ţară fără instanţe corecte nu va fi niciodată prosperă. Aşadar, intelectul meu îşi ridică din nou vocea şi spune că ar fi înţelept şi corect să lupt pentru o instanţă independentă, pentru alegeri corecte şi împotriva corupţiei, pentru că abia atunci mi-aş atinge scopul şi aş putea trăr în Rusia mea liberă şi prosperă."

„S-ar putea să vi se pară acum că sunt nebun şi voi toţi sunteţi normali – la urma urmei, nu se poate înota împotriva curentului", a adăugat el. „Dar în opinia mea, voi sunteţi cei care sunteţi nebuni. Aveţi o singură viaţă dăruită de Dumnezeu şi alegeţi s-o cheltuiţi pe aşa ceva? Punându-vă robe pe umeri şi măşti negre pe cap pentru a-i proteja pe cei care vă jefuiesc? Pentru a ajuta pe cineva care deja are zece palate să construiască un al unsprezecelea?"

Navalnîi a mai spus că nu toată lumea trebuie să meargă la închisoare, dar i-a îndemnat pe toţi rușii „să facă un fel de sacrificiu, un fel de efort".

Discursul lui Navalnîi a fost diferit de multe altele pe care le-a ținut – nu era încheierea pledoariei finale a unui acuzat, ci probabil ultimul cuvânt al unui disident, cerând libertate și alte idealuri pentru națiunea sa. Încarcerarea sa a fost „o loterie", a spus el, „iar biletul a fost extras pentru mine". „Sunt acuzat de incitare la ură împotriva reprezentanților guvernului și a serviciilor de securitate, judecători și membri ai Partidului Rusia Unită. Dar nu, nu incit la ură. Pur și simplu îmi amintesc că fiecare persoană are două picioare: conștiința și intelectul" a concluzionat Navalnîi.

Pe 4 august 2023 a fost condamnat la o pedeapsă suplimentară de nouăsprezece ani – de data aceasta într-o colonie penitenciară cu „regim special", în care sunt interzise vizitele familiei și corespondența, timp de un deceniu.

„Sentința lui Navalnîi e groaznică" , a declarat Serghei Markov, un fost consilier apropiat al lui Putin și încă un susținător activ al președintelui rus, într-o postare pe Telegram, după ce a fost anunțată sentința. „Nu este prea mult? De ce aceste cruzimi? De ce Navalnîi nu-și poate vedea soția? El nu este un criminal."

Cu toate acestea, tortura lui Navalnîi începuse cu mult înainte de ultima lui condamnare.

În iulie 2023, familia lui a anunțat că a intentat o acțiune în justiție împotriva coloniei penitenciare în eare era deținut, afirmând că drepturile sale de deținut erau încălcate. În anul precedent, spuneau ei, lui Navalnîi nu i se permisese nicio vizită a familiei ci doar două convorbiri telefonice, cu unsprezece luni înainte.

După sentința din 4 august, Navalnîi a postat pe una dintre rețelele sociale: „Eu înțeleg perfect că, la fel ca mulți alți deținuți politici, am o condamnare pe viață, caz în care viața este măsurată în durata existenței mele sau a existenței acestui regim".

Navalnîi i-a îndemnat pe ruși să se opună regimului, pe care l-a numit o „bandă de trădători, hoți și ticăloși". El a adăugat: „Putin nu trebuie să-și atingă țelul."

Într-o postare pe blog, publicată la o săptămână după condamnare, Navalnîi a părut în cele din urmă să își accepte statutul de disident. El a declarat că în celula de izolare, sau SHIZO, a citit cartea lui Natan Sharansky[46],

[46] Politician israelian, activist pentru drepturile omului, autor. Este președinte al *Institute for the Study of Global Antisemitism and Policy* (ISGAP) din Statele Unite. Fost disident politic în URSS unde a petrecut 9 ani în închisoare între anii 1977 și 1986. (*n. trad.*)

Fear no Evil, în care autorul descrie modul în care, la rândul lui, a fost ținut în izolare, în perioada încarcerării sale, între 1977 și 1986.

„În timp ce-i citesc cartea, uneori clatin din cap pentru a scăpa de sentimentul că îmi citesc dosarul personal", a scris în postarea sa, și a făcut din nou apel la ruși să lupte împotriva corupției și să ceară democrație: „Pentru ca în 2055 nimeni să nu mai citească cartea lui Sharansky în SHIZO, și să gândească: Wow, este exact ca mine."

* * *

În 2011, înainte de protestele de stradă eare l-au făcut celebru, înainte de eampaniile pentru primărie și pentru președinție, înainte de nenumăratele arestări, de tentativele de otrăvire și vopseaua verde aruneată pe față, Navalnîi îi spusese Evgheniei Albaț că este pregătit pentru o luptă lungă. A mai spus că nu se aștepta ca Rusia să se schimbe vreodată ca urmare a unor alegeri. A fost sincer în privința ambițiilor sale, dar cumpătat în așteptări. Schimbarea va veni, a spus el, dar nu era clar când.

„Ar fi o prostie să spun că vreau să investighez ca să înșfac de mână câțiva oficiali corupți; politica nu mă interesează", a declarat Navalnîi. „Ar fi evident pentru toată lumea că fie: a) îmi place să mă joc; b) mint, sau sunt pur și simplu un prost. Pentru că dacă lupți serios împotriva corupției, în Rusia, nu poți să nu înțelegi că este imposibil să o învingi fără schimbări politice serioase. Ea nu poate fi învinsă dacă nu intri în posesia pârghiilor de putere. Acest lucru este evident pentru toți oamenii raționali, iar eu n-am de gând să păcălesc pe nimeni."

Albaț, adresându-i-se cu afecțiune, l-a întrebat: „Alioș, tu crezi că va fi lumină la capătul tunelului?". „Poate că sună ridicol și naiv, dar eu cred în victoria binelui asupra răului", a răspuns el. „Eu cred că nedreptatea evidentă eare se întâmplă, prostia evidentă, aberațiile – toate acestea se vor sfârși. Pentru că oamenii înțeleg ce este bine și ce este rău."

ARTICOLE ȘI LUCRĂRI CONSULTATE

Cartea de față este o biografie neautorizată, bazată pe informații extrase din știri, iar apariția ei se datorează într-o mare măsură atât relatărilor jurnaliștilor ruși și internaționali, care în ultimii ani au scris despre Alexei Navalnîi și despre cum acesta a devenit principala figură a opoziției politice din Federația Rusă, cât și materialelor publicate de autor, inclusiv în calitatea sa de corespondent la Moscova, între 2011 și 2015, pentru cotidianul *The New York Times*.

Mai mult decât atât, cartea s-a bazat în cea mai mare măsură posibil pe surse audio și video, incluzând aici diferitele apariții publice ale lui Navalnîi, procesele care i-au fost intentate, interviurile acordate de acesta la radio și la televiziune, dar și propriile gânduri împărtășite pe blogul de pe platforma LiveJournal, precum și pe rețelele sociale și în investigațiile video efectuate de Fundația Anticorupție.

Două lucrări care nu au caracter jurnalistic au contribuit cu informații esențiale despre modul de a gândi al lui Navalnîi. Este vorba despre biografia timpurie *Threat to Crooks and Thieves* („O amenințare pentru escroci și hoți"), scrisă de Konstantin Voronkov, prieten și coleg al disidentului rus, și publicată în Rusia în 2012, precum și despre *Opposing Forces: Plotting the New Russia* („Forțe de opoziție: Configurarea noii Rusii"), o compilație de conversații între Navalnîi și istoricul polonez Adam Michnik, apărută în 2015.

Introducere

"The Trial of Navalny. Online", *Insider*, 2 februarie 2021. https://theins.ru/politika/239043.

Capitolul 1 – Otrăvirea

Dasha Veledeeva, "Yulia Navalnaya: 'If Everything Is Great Today, Then I Am Already Happy. Because Tomorrow Everything Can Definitely Change, and

I Will Be Very Disappointed", *Symbol*, 17 februarie 2021. https://www.the-symbol.ru/heroes/the-symbol/yuliya-navalnaya-svoyu-glavnuyu-zadachu-ya-vizhu-v-tom-chtoby-u-nas-v-seme-nichego-ne-izmenilos-deti-byli-detmi-a-dom-domom/.

"Navalny Was Urgently Hospitalized with Poisoning in Omsk", *Taiga.info*, 20 august 2020. https://tayga.info/158458.

Svetlana Reiter, "Navalny's Team Reveals Hotel Room Search That Uncovered Water Bottle with Traces of Novichok-Type Poison": *Meduza*, 17 septembrie 2020. https://meduza.io/en/feature/2020/09/17/navalny-s-team-reveals-hotel-room-search-that-uncovered-water-bottle-with-traces-of-novichok-type-poison.

Marcel Rosenbach, "Suddenly the Ones in the Gray Suits Gave the Diagnosis", *Der Spiegel*, 21 august 2020. https://www.spiegel.de/ausland/alexej-nawalny-vertrauter-wolkow-auf-einmal-gaben-diejenigen-in-den-grauen-anzuegen-die-diagnose-vor-a-71cb3878-b073-4c9f-8f0-3a9242e0a42b.

Farida Rustamova, "Navalny Ended Up in Intensive Care in a Serious Condition When He Was Returning from Siberia. What Was He Doing There?", *Meduza*, 20 august 2020. https://meduza.io/feature/2020/08/20/vo-vremya-poezdki-v-sibir-navalnyy-popal-v-reanimatsiyu-v-tyazhelom-sostoyanii-a-chto-on-tam-delal.

Irina Kravtsova, " 'He Needs to Be Evacuated to Europe': Interview with Yaroslav Ashikhmin, Alexey Navalny's Doctor, About His Poisoning in Siberia, Possible Causes and Necessary Treatment", *Meduza*, 20 august 2020. https://meduza.io/feature/2020/08/20/ego-nuzhno-evakuirovat-v-evropu.

"A Day and a Halfina Coma: Online Broadcast About Alexey Navalnyin BSMP-1", *NGS55on-line.ru*, 20 august 2020. https://ngs55.ru/text/incidents/2020/08/20/69430861.

Sabine Siebold, Anton Zverev, Catherine Belton şi Andrew Osborn, "Special Report: In Germany's Black Forest, Putin Critic Navalny Gathered Strength and Resolve", Reuters, 25 februarie 2021. https://www.reuters.com/article/russia-politics-navalny-germany-specialr-idUSKBN2AP1BH.

"The Chief Omsk Toxicologist Linked Navalny's Hospitalization to His Diet", *Kommersant*, 4 septembrie 2020. https://www.kommersant.ru/doc/4477083.

"Novichok Trolling", *Kommersant*, 3 septembrie 2020. https://www.kommersant.ru/doc/4476810.

Christo Grozev, Pieter van Huis, Aric Toler şi Yordan Tsalov, "FSB Team of Chemical Weapon Experts Implicated in Alexey Navalny Novichok

Poisoning", *Bellingcat*, 14 decembrie 2020. https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/12/14/fsb-team-of-chemical-weapon-experts-implicated-in-alexey-navalny-novichok-poisoning/.

Anna Pushkarskaya, Elena Berdnikova, Timur Sazonov, Andrey Soshnikov şi Ksenia Churmanova, "Who Saved Navalny's Life, and How, in the First Two Hour", BBC News Russian Service, 2 septembrie 2020. https://www.bbc.com/russian/features-54002575.

Victoria Chumakova, "Navalny's Entire Route Tracked Before the Poisoning: He Swam", *Moskovsky Komsomolets*, 21 august 2020. https://www.mk.ru/incident/2020/08/21/otslezhen-ves-marshrut-navalnogo-pered-otravleniem-on-kupalsya.html.

Robyn Dixon, "Inside Room 239: How Alexei Navalny's Aides Got Crucial Poisoning Evidence out of Russia", *Washington Post*, 4 octombrie 2020. https://www.washingtonpost.com/world/europe/russia-navalny-hotel-poisoning/2020/10/03/b70392b4-034a-11eb-b92e-029676f9ebec_story.html.

Eric Campbell şi Matt Henry, "Maria Pevchikh: The Young Investigator Uncovering 'the Hidden World of Vladimir Putin' ", ABC News Australia, 15 februarie 2021. https://www.abc.net.au/news/2021-02-16/maria-pevchikh-vladimir-putin-alexei-navalny/13150492.

" 'If It Hadn't Been for the Prompt Work of the Medics': FSB Officer Inadvertently Confesses Murder Plot to Navalny", *Bellingcat*, 21 decembrie 2020. https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/12/21/if-it-hadnt-been-for-the-prompt-work-of-the-medics-fsb-officer-inadvertently-confesses-murder-plot-to-navalny/.

Capitolul 2 – Navalnîi versus Putin

Leonid Parfenov, "Yulia Navalnaya: 'The Children Know Where Dad Is When They Imprison Him' ", TV Rain, 14 aprilie 2013. https://tvrain.tv/teleshow/parfenov/julija_navalnaja_deti_znajut_gde_papa_kogda_ego_sa-341087/. "Alexey Navalny, About Crooks and Thieves, Mushrooms and Shwarma, Black Grouse and Nationalism", *Esquire* (Rusia), decembrie 2011. https://www.buro247.ru/beauty/3883.html.

David M. Herszenhorn, "Putin Says Russia Could Have 'Finished' Navalny", *Politico* Europe, 17 decembrie 2020. https://www.politico.eu/article/vladimir-putin-says-russia-could-have-finished-alexei-navalny/.

Aleksey Navalny şi Adam Michnik, *Opposing Forces: Plotting the New Russia* (Moscova: Novoe Izdateltsvo), 2015.

Capitolul 3 – Răzbunarea

"Medvedev Against Corruption", *Vzglyad*, 19 mai 2008. https://vz.ru/politics/2008/5/19/169261.html.

Roman Anin, "Presidencies: For Whom Is the 'Gift' on the Bolshoi Utrish? Following the 'Putin's Palace', We Decided to Study the Objects That Are Associated with President Medvedev", *Novaya Gazeta*, 15 februarie 2011. https://web.archive.org/web/20120414191448/http://www.novayagazeta.ru/inquests/7094.html.

Scott Shane, "From Success at Putin's Side to Exposing Corruption", *New York Times*, 3 februarie 2012. https://www.nytimes.com/2012/02/04/world/europe/sergei-kolesnikov-aims-to-expose-corruption-of-putin-era.html.

Matt Bivens, "Rybkin Affair Is No Laughing Matter", *Moscow Times*, 16 februarie 2004. https://www.themoscowtimes.com/archive/rybkin-affair-is-no-laughing-matter.

Yevgenia Albats, "Clean, Concrete Candidate (Audio Files Added)", *New Times*, 27 februarie 2012. https://newtimes.ru/articles/detail/50206.

Viktor Feshchenko, "Riding a Hype: What's Under the Hood of Alexei Navalny's Media Machine", *Firm's Secret*, 22 septembrie 2017. https://secretmag.ru/navalnyi/.

"The Head of the National Guard, Zolotov, Challenged Navalny to a Duel. And Did It Against All Dueling Rules", *Meduza*, 11 septembrie 2018. https://meduza.io/feature/2018/09/11/glava-rosgvardii-zolotov-vyzval-navalnogo-na-duel-i-sdelal-eto-protiv-vseh-duelnyh-pravil.

Andrew Roth, "Russian Officials Appropriating Jets for Family and Lovers, Says Activist", *Guardian*, 4 decembrie 2019. https://www.theguardian.com/world/2019/dec/04/russian-officials-appropriating-jets-for-family-and-lovers-says-activist.

Pyotr Mironenko şi Irina Pankratova, "Patriarch Kirill Used the Company's Business Jet ftom Navalny's Investigation", *Bell*, 26 decembrie 2019. https://thebell.io/patriarh-kirill-polzovalsya-biznes-dzhetom-kompanii-iz-rassledovaniya-navalnogo.

Capitolul 4 – Anii copilăriei

Vitaly Chervonenko şi Tatiana Yanutsevich, "Navalnys' Village. What Ukrainian Compatriots and Relatives Say About Putin's Main Enemy", BBC News

Ukraine, 4 februarie 2021. https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-55922932.

Irina Guk, "Chernobyl Childhood of Alexei Navalny", *Vesti*, 17 octombrie 2013. https://vesti.ua/strana/21302-ukrainskie-rodstvenniki-navalnogo-rasskazali-o-ego-mestnyh-kornja.

Dmitry Sokolov şi Zyubov Pavel, "Butyn as a Mirror of Russia: Navalny's Native Village Is Mired in Poverty and Corruption", *Sobsednik*, 4 iunie 2020. https://sobesednik.ru/politika/20200603-butyn-kak-zerkalo-rossii-rodno.

Yevgenia Albats, "Enemy No. 1: Interview with the Mother of Alexey Navalny", *New Times*, 22 aprilie 2013. https://newtimes.ru/articles/detail/65807/.

Lesley Stahl, "The Man Trying to Beat Putin", CBS News, 29 iulie 2019. https://www.cbsnews.com/news/alexey-navalny-the-man-trying-to-beat-putin-60-minutes-2019-07-29/.

Konstantin Voronkov, *Threat to Crooks and Thieves* (Moscova: Eksmo, 2012).

Oleg Bocharov, "The Story of One Photo: Schwarzenegger Meets His Idol Yuri Vlasov, 1988", *Maxim*, 24 aprilie 2022. https://www.maximonline.ru/longreads/istoriya-odnoi-fotografii-shvarcenegger-vstrechaet-svoego-kumira-yuriya-vlasova-1988-id727832/.

Simon Shuster, "Can Crusading Blogger Alexei Navalny Save Russia?", *Time*, 23 ianuarie 2012. https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,2104221,00.html.

Simon Shuster, "The Anti-Putin Movement: An Interview with the Blogger in Chief", *Time*, 18 ianuarie 2012. https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2104445,00.html.

Julia Ioffe, "'These Bastards Will Never See Our Tears': How Yulia Navalnaya Became Russia's Real First Lady", *Vanity Fair*, 8 iulie 2021. https://www.vanityfair.com/news/2021/07/how-yulia-navalnaya-became-russias-real-first-lady.

Irina Mokrousova şi Irina Reznik, "How Alexei Navalny Earns a Living", *Vedomosti*, 13 februarie 2012. https://www.vedomosti.ru/library/articles/2012/02/13/pesnya_o_blogere#ixzz1mLIgNsyq.

Capitolul 5 – Cum se face un politician

"The Committee for the Protection of Muscovites agreed with Don-Stroy", *Rosbalt*, 4 noiembrie 2004. https://www.rosbalt.ru/main/2004/11/04/184071.html.

"New Politics: Who Is Navalny?", *Afisha*, 27 februarie 2012. https://daily.afisha.ru/archive/gorod/archive/new-politics-navalny/.

Julia Gutova, "Navalny, Who Are You?!", *Russian Reporter*, 10 martie 2011. https://expert.ru/russian_reporter/2011/09/navalnyij--tyi-kto_i/.

Olga Khvostunova, "Who Is Mr. Navalny?", Institutul Rusia Modernă, 18 ianuarie 2012. https://imrussia.org/en/politics/183-who-is-mr-navalny.

Julia Ioffe, "Net Impact: One Man's Cyber Crusade Against Russian Corruption", *New Yorker*, 28 martie 2011. https://www.newyorker.com/magazine/2011/04/04/net-impact.

Iulia Ignatieva, "College Students Kicked Out of the Center", *Izvestia*, 28 septembrie 2006. https://web.archive.org/web/20071011202544/http:/www.izvestia.ru/moscow/article3097073/.

Rimma Polyak, "LJ Conquers Space", Russian Nights, Russian Journal, 4 noiembrie 2006. https://web.archive.org/web/20061104083143/http:/nights.uss.ru/events/111722334.

Rimma Polyak, "Debates – Yes?" Russian Nights, Russian Journal, 30 noiembrie 2007. https://web.archive.org/web/20071130033925/http:/nights.russ.ru/events/115959746.

Roman Ukolov, "Dispute with Scuffle and Shooting", *Nezavisimaya Gazeta*, 1 noiembrie 2007. https://www.ng.ru/events/2007-11-01/7_disput.html.

" 'I Shot the Whole Clip': How Navalny Managed to Avoid Responsibility for a Fight with a Weapon in 2007", RT în limba rusă, 11 august 2020. https://russian.rt.com/russia/article/771393-navalnyi-klub-draka-strelba-delo.

Masha Gessen, "The Evolution of Alexey Navalny's Nationalism", *New Yorker*, 15 februarie 2021. https://www.newyorker.com/news/our-columnists/the-evolution-of-alexey-navalnys-nationalism.

" 'Political Nationalists' Signed a Cooperation Pact", *Grani.ru*, 8 iunie 2008. https://graniru.org/Politics/Russia/Parties/m.137589.html.

Capitolul 6 – Cruciatul anticorupție

Peter Carlson, "The Stock Character", *Washington Post*, 20 aprilie 2003. https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/2003/04/20/the-stock-character/f03271e1-74ee-4cad-918e-c18ef7d0f2d9/.

"Wanted: Minority Shareholders of Surgutneftegaz Want to Know Its Real Owners", *Izbrannoe*, 4 mai 2008. https://web.archive.org/web/20101129073921/http://www.izbrannoe.ru/34843.html.

Elena Mazneva şi Irina Malkova, "Bogdanov Does Not Know the Owners of Surgut", *Vedomosti*, 30 aprilie 2008. https://www.vedomosti.ru/library/articles/2008/04/30/bogdanov-ne-znaet-hozyaev-surguta.

"Rebellion of Surgutneftegaz Minority Shareholders: At the Annual Meeting of Shareholders They Asked Bogdanov Several Uncomfortable Questions", *Ura.ru*, 5 mai 2008. https://ura.news/news/38110.

Svetlana Ivanova, Vera Surzhenko şi Ekaterina Derbilova, "Billions Out of Control", *Vedomosti*, 24 martie 2008. https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2008/03/24/beskontrolnye-milliardy.

Elena Mazneya şi Alexey Nikolsky, "Gas Arithmetic", *Vedomosti*, 24 decembrie 2008. https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2008/12/24/gazovaya-arifmetika.

Richard L. Cassin, "Moscow Activist Questions International Auditors", *FCPA Blog*, 28 decembrie 2010. https://fcpablog.com/2010/12/28/moscow-activist-questions-international-auditors/.

Miriam Elder, "Russia's Chief Whistleblower Wants to Jail the Corrupt", *Guardian*, 23 februarie 2011. https://www.theguardian.com/world/2011/feb/23/russia-whistleblower-corruption.

"Navalny Published Part of the Classified Report on the 'Sawing' in Transneft", *Lenta.ru*, 16 noiembrie 2010. https://lenta.ru/news/2010/11/16/transneft/.

Alexei Navalny şi Maxim Trudolyubov, "Russian Journalists Need Help in Exposing Corruption", *Nieman Reports*, 20 aprilie 2011. https://niemanreports.org/articles/russian-journalists-need-help-in-exposing-corruption-2/.

Andrew Roth, "Russian Court Outlaws Alexei Navalny's Organisation", *Guardian*, 9 iunie 2021. https://www.theguardian.com/world/2021/jun/09/russian-court-expected-to-outlaw-alexei-navalnys-organisation.

Yulia Kalinina, "Blog Will Punish: Well-Known Anti-corruption Fighter Alexei Navalny: 'The Fight Against Crooks and Thieves Is My Political Campaign, My Struggle for Power'", *Moskovsky Komsomolets*, 9 iunie 2011. https://www.mk.ru/politics/2011/06/09/596335-blog-nakazhet.html.

Capitolul 7 – Blogger, luptător de stradă, politician

Ksenia Veretennikova, "Internet and Samizdat: The Opposition Discussed Its Future in Federal ElectionCampaigns", *Vremya*, 17 iunie 2010. http://www.vremya.ru/2010/103/4/256034.html.

Maksim Ivanov, "Democrats Consulted But Did Not Agree", *Kommersant*, 16 iunie 2010. https://www.kommersant.ru/doc/1387124.

Pavel Sheremet şi Olga Filina, "On a Closed Circle of Questions", *Spark Magazine*, *Kommersant*, 21 iunie 2010. https://www.kommersant.ru/doc/1386111.

Konstantin Sonin, "The Kuzimov vs. Navalny Debate", *Moscow Times*, 23 martie 2011. https://www.themoscowtimes.com/2011/03/23/the-kuzminov-vs-navalny-debate-a5830.

Dmytry Lanin, "Blogger Navalny and Rector Kuzminov Did Not Hear Each Other", *BFM.ru*, 19 martie 2011. https://www.bfm.ru/news/132567.

Natalia Raibman, "Navalny Wants to Become President", *Vedomosti*, 15 aprilie 2013. https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2013/04/05/navalnyj_hochet_stat_prezidentom.

Anastasia Ornya, Olga Churakova şi Roman Shleynov, "Navalny's Investigation into the Business of the Sons of the Prosecutor General Is Not Yet of Interest to the Authorities", *Vedomosti*, 2 decembrie 2015. https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2015/12/03/619391-genprokurora-vlast-ne-interesuet.

"Chaika Called the Revelations of the Anti-corruption Foundation Made-to-Order and False", Interfax, 3 decembrie 2015. https://www.interfax.ru/russia/482923.

"Elections of the Mayor of Moscow", *Gazeta.ru*, 8 octombrie 2010. https://www.gazeta.ru/politics/2010/10/07_a_3426748.shtml.

Elena Ovchinnikova, "FSB Loves from Behind", *Vyatsky Observer*, 14 ianuarie 2010. https://web.archive.org/web/20100117185759/http://www.nabludatel.ru/numers/2010/3/36.htm.

Olga Kuzmenkova, " 'Then It Screamed from the Heart': How Alexei Navalny Did Not Want to Go to Chistye Prudy, and Ksenia Sobchak Decided to Perform on Sakharov Avenue", *Gazeta.ru*, 5 decembrie 2012. https://www.gazeta.ru/politics/2012/12/04_a_4878797.shtml.

Zoya Svetova, "We Are All Deprived of Liberty Completely Illegally", *New Times*, 12 decembrie 2011. https://newtimes.ru/articles/detail/47446.

Vladimir Antipin, "Weirdo with the Letter W", *Russian Reporter*, 4 februarie 2010. https://expert.ru/russian_reporter/2010/04/volkov/.

Pavel Sergeev, "Leonid Volkov: Biography, Politics and Personal Life of Navalny's Ally", *Anews*, 5 februarie 2021. https://web.archive.org/web/20210205132646/https://anews.com/136480937-leonid-volkov-biografija-politika-i-lichnaja-zhizny-soratnika-navalynogo.html.

Capitolul 8 – Procuratură, persecuţie, închisoare

"Votinov was Taken into Custody Right in the Courtroom", *Newsler.ru*, 17 mai 2012. https://www.newsler.ru/incidents/2012/05/17/votinov17.

"Another Adviser to Nikita Belykh Is Suspected of Fraud", *Newsler.ru*, 3 iunie 2010. https://www.newsler.ru/incidents/2010/06/03/navalny.

Oleg Suchkov, "Unsanitary Forest", *Vek*, 3 iunie 2010. https://wek.ru/antisanitar-lesa.

Igor Degtyarev, "Adviser to the Governor of the Kirov Region May Be Involved in a Criminal Case on the Fact of Fraud", *Rossiyskaya Gazeta*, 11 iunie 2010. https://rg.ru/2010/06/11/sovetn-gubern.html.

Mikhail Agafonov, "Alexey Navalny's Fraud Case Reached the UPC", *Marker*, 9 decembrie 2010. https://web.archive.org/web/20140904085727/http:/marker.ru/news/2902.

"Nikita Belykh Called Accusations Against Navalny 'Ridiculous' ", *Newsler.ru*, 10 decembrie 2010. https://www.newsler.ru/politics/2010/12/10/navalny041.

David M. Herszenhorn, "Putin Critic Gets 5-Year Jail Term, Setting Off Protests", *New York Times*, 18 iulie 2013. https://www.nytimes.com/2013/07/19/world/europe/russian-court-convicts-opposition-leader-aleksei-navalny.html.

David M. Herszenhorn, "Aleksei Navalny, Putin Critic, Is Spared Prison in a Fraud Case, but His Brother Is Jailed", *New York Times*, 30 decembrie 2014. https://www.nytimes.com/2014/12/31/world/europe/aleksei-navalny-convicted.html.

Yulia Chernukhina, "The Man Who Announced the Verdict on Navalny", *New Times*, 15 aprilie 2013. https://newtimes.ru/articles/detail/65311/.

Mikhail Rubin, Olga Churakova şi Roman Badanin, "Enemy Number One: The Story of How the Authorities Are Fighting with Alexei Navalny", *Proekt*, 24 august 2020. https://www.proekt.media/narrative/kreml-protiv-navalnogo/.

Evgeny Feldman şi Ivan Zhilin, "The Court Changed Navalny and Ofitserov's Punishment from Real to Suspended (Chronicle)", *Novaya Gazeta*, 16 octombrie 2013. https://web.archive.org/web/20131018235427/http:/www.novayagazeta.ru/news/132691.html.

Capitolul 9 – Candidat la primărie, om de stat

"Navalny Prepared a Truckload of Complaints About Election Violations", *Lenta.ru*, septembrie 2013. https://lenta.ru/news/2013/09/11/claim/.

Ekaterina Vinokurova, "Navalny Will Add Legitimacy to the Elections", *Gazeta.ru*, 10 iulie 2013. https://www.gazeta.ru/politics/2013/07/09_a_5419993.shtml?updated.

Ekaterina Vinokurova, "Navalny Collected Signatures Without Asking", *Gazeta.ru*, 8 iulie 2013. https://www.gazeta.ru/politics/2013/07/08_a_5417225.shtml?updated.

"Sobyanin Resigns to Participate in New Elections", BBC News Russian Service, 4 iunie 2013. https://www.bbc.com/russian/international/2013/06/130604_moscow_sobyanin_resigns.

Eduard Limonov, "Your Lyosha", *Svobodnaya Pressa*, 4 octombrie 2012. https://svpressa.ru/society/article/59369/.

"Navalny Launches Campaign Platform, Promises 'Wonderful Future' for Russia", *Moscow Times*, 14 decembrie 2017. https://www.themoscowtimes.com/2017/12/14/navalny-campaign-promises-wonderful-future-russia-a59935.

Capitolul 10 – Deținut

Arkady Ostrovsky, " 'I've Mortally Offended Putin by Surviving': Why Alexei Navalny Keeps Fighting", *1843 Magazine*, *Economist*, 2 mai 2012. https://www.economist.com/1843/2021/05/02/ive-mortally-offended-putin-by-surviving-why-alexei-navalny-keeps-fighting.

Masha Gessen, "Why Alexey Navalny Returned to Russia", *New Yorker*, 13 aprilie 2021. https://www.newyorker.com/news/our-columnists/why-alexey-navalny-returned-to-russia.

Daria Garmonenko, "The Kremlin Will Have Time to Prepare for the Return of Navalny", *Nezavisimaya Gazeta*, 13 ianuarie 2021. https://www.ng.ru/politics/2021-01-13/1_8055_politics1.html.

Max Seddon, "Alexei Navalny Protests Breathe New Life into Anti-Putin Feeling", *Financial Times*, 29 ianuarie 2021. https://www.ft.com/content/c2a8c193-6243-41d8-b53b-b7854d5af8f2.

"Plane with Navalny Redirected from Vnukovo to Sheremetyevo", *Kommersant*, 17 ianuarie 2021. https://www.kommersant.ru/doc/4652414.

Masha Gessen, "Alexey Navalny Has the Proof of His Poisoning", *New Yorker*, 18 octombrie 2020. https://www.newyorker.com/culture/the-new-yorker-interview/alexey-navalny-has-the-proof-of-his-poisoning.

Andrew Roth, "Kremlin Could Try to Keep Navalny Locked Away for Years", *Guardian*, 17 ianuarie 2021. https://www.theguardian.com/world/2021/jan/17/kiemlin-try-keep-alexei-navalny-locked-away-years-vladimir-putin.

Andrew E. Kramer, "In First Interview from Jail, an Upbeat Navalny Discusses Prison Life", *New York Times*, 25 august 2021. https://www.nytimes.com/2021/08/25/world/europe/navalny-jail-prison.html.

"What Is Known About the Colony Where Alexei Navalny Was Taken", *Kommersant*, 14 iunie 2022. https://www.kommersant.ru/doc/5410316.

Maria Starikova, "The Food Is Better Than in IK-2", *Kommersant*, 18 ianuarie 2023. https://www.kommersant.ru/doc/5774185.

Denis Telmanov, " 'I Am a Threat to US National Security': Butina About Foreign Agents, Navalny and Barbie Dolls", *Gazeta.ru*, 20 decembrie 2021. https://www.gazeta.ru/politics/2021/12/19_a_14332765.shtml.

Alexey Navalny, "Alexei Navalny: This Is What a Post-Putin Russia Should Look Like", *Washington Post*, 30 septembrie 2022. https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/09/30/alexei-navalny-parliamentary-republic-russia-ukraine/.

Capitolul 11 – Ultimul cuvânt

"The Speed of Obtaining Navalny's Passport Turned Out to Be Amazing", *Moskovsky Komsomolets*, 8 mai 2017. https://www.mk.ru/politics/2017/05/08/skorost-polucheniya-navalnym-zagranpasporta-okazalas-izumitelnoy.html.

Sergey Polosatov, "Kasyanov and His Mistress Shook The Dirty Linen of the Opposition", *Komsomolskaya Pravda*, 1 aprilie 2016. https://www.kp.ru/daily/26512.7/3380893/.

David M. Herszenhorn, "Navalny Accuses Russian Forces of Killing a Namesake in Ukraine", *Politico* Europe, 19 aprilie 2022. https://www.politico.eu/article/navalny-accuses-russian-forces-of-killing-a-namesake-in-ukraine/.

"Alexei Navalny Was Doused with Green Paint in Barnaul", *Vesti*, 20 martie 2017. https://www.vesti.ru/article/1567276.

Yevgenia Albats, "Interview: 'I Think Power in Russia Will Not Change Because of Elections", *New Times*, 19 iulie 2011. https://newtimes.ru/articles/detail/38107/.

Robyn Dixon, "Navalny is sentenced to 19 years for 'extremism' as Kremlin crushes dissent", *Washington Post*, 4 august 2023. https://www.washingtonpost.com/world/2023/08/04/alexei-navalny-sentenced-russia-opposition/.

MULȚUMIRI

Mulțumirile mele se îndreaptă în primul rând către Sean Desmond – editorul meu și mai ales un mare prieten, nașul și susținătorul acestui proiect – pentru perseverența sa răbdătoare atunci când războiul Rusiei din Ucraina ne-a dat peste cap planurile și el a rescris calendarul, precum și prietenei mele dragi Susan Cordaro, pentru gustul ei impecabil și pentru că ne-a încurajat pe Sean și pe mine să lucrăm împreună.

De asemenea, această carte n-ar fi fost posibilă fără colegii și prietenii de la *New York Times*, *Politico Europe*, *Washington Post*. Mulțumiri speciale către Bill Keller și Susan Chira, care mi-au oferit jobul mult visat de corespondent de la Moscova pentru *New York Times*, și pentru redactorii mei din acea vreme, Joe Kahn și Michael Slackman.

Mulțumiri lui Clifford J. Levy, predecesorul meu la Moscova care, împreună cu familia lui minunată, mi-au făcut cunoștință cu *Novaya Humanitarnaia Șkola – The New Humanitarian School* – și colegilor mei corespondenți, în special lui Ellen Barry, Andrew E. Kramer, Steven Lee Myers, și Andrew Roth.

Le datorez enorm traducătorilor de cursă lungă ai biroului *New York Times* de la Moscova, magicienii Nikolai Halip și Viktor Klimenko, care m-au învățat cum să-mi fac meseria de jurnalist în Rusia.

Îi datorez mulțumiri calde și profesorului meu de rusă, care nu mai trăiește din păcate, Boris Șektman ale cărui tehnici de predare și umor făceau minuni, ajutând generații de corespondenți în Rusia pentru *New York Times* și alte organizații nou sosite.

Mulțumiri mentorilor mei dragi de la *Times* – Sara Rimer, John Kifner, Robert D. McFadden, Dan Barry, Suzanne Daley, Alison Mitchell, Carl Hulse, și cel care a fost Robert Pear.

Carrie Budoff Brown și Matthew Kaminsky m-au adus la Bruxelles pentru a mă alătura interesantului proiect *Politico Europe*. Ei, împreună cu Steven Brown, căruia îi simțim lipsa, mi-au permis să continui să relatez despre Rusia și despre Ucraina ca o extensie a Uniunii Europene și a relațiilor transatlantice.

Mulțumiri prietenilor mei de la *Politico Europe*, în mod special lui Jacopo Barigazzi, Florian Eder și Rym Momtaz, care au dovedit în fiecare zi că este posibil să obții o știre și să faci glume – adesea în același timp. Mulțumiri și colegilor mei de la *Washington Post*, în special lui Douglas Jehl și Sally Buzbee, care m-au readus cu normă întreagă la subiectul Rusia, precum și corespondenților fabuloși și curajoși de la *Washington Post* pentru Rusia și Ucraina cu care lucrez în fiecare zi.

Vă mulțumesc vouă, jurnaliștilor ruși și străini, profesioniști incredibili, care ați scris amplu și exhaustiv despre Navalnîi – în timp real – și ați oferit baza de date pentru această carte.

Nu pot mulțumi destul echipei extraordinare de la *Twelve*, în mod special lui Bob Castillo și Zohal Karimi, care au făcut procesul de producție să pară o treabă atât de ușoară.

Mulțumiri din inimă fotografului de top, Evgheni Feldman, pentru fotografiile făcute lui Navalnîi de-a lungul anilor, inclusiv cele din extraordinarul său proiect „*This Is Navalnîi*".

Și '*ogromnoe spasibo*' Annei Berezniatskaia pentru traducerca din rusă a unor pasaje foarte complicate.

Firește, pentru eventualele greșeli din această carte eu sunt singurul responsabil.

Mulțumiri speciale unchiului meu, Moises "Mo" Herszenhorn, care m-a învățat să fiu curajos, să mizez pe aventură și „să fac cinste numelui nostru".

Firește, această carte n-ar fi fost câtuși de puțin posibilă fără iubirea răbdătoare și devotată precum și sprijinul soției mele, Christina Pan Marshall, al fiilor noștri, Miles, Isaac, și Ellis Herszenhorn, care au făcut sacrificii enorme pentru a-mi permite să urmăresc știrile în orice condiții.

DESPRE AUTOR

David M. Herszenhorn s-a alăturat echipei de la *Washington Post*, în calitate de redactor specializat pe Rusia, Ucraina și Europa de Est. A fost corespondent la Bruxelles pentru *Politico*. Înainte, David M. Herszenhorn a lucrat, vreme de peste 20 de ani, ca reporter pentru *New York Times*, corespondent pentru *Washington Post* și, ulterior, corespondent străin cu biroul la Moscova.

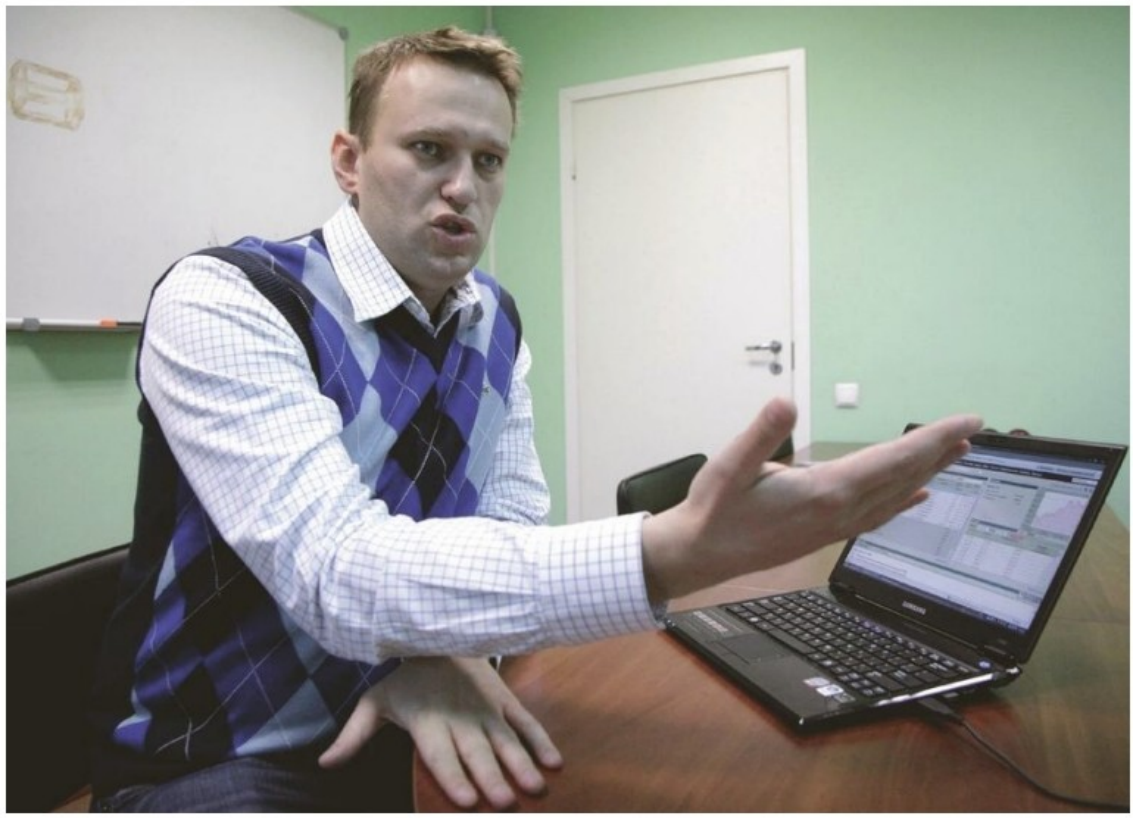

Alexei Navalnîi, în vârstă de 33 de ani, cunoscut pe atunci ca blogger și activist anticorupție, în biroul său din Moscova, Rusia, pe 17 decembrie 2009. *(Oxana Onipko/AFP via Getty Images)*

Navalnîi discută cu activiștii ruși ai opoziției politice adunați în pădurea Himki, aflată la marginea Moscovei, la forumul civil Anti-Seligher, un eveniment organizat pe 18 iunie 2011 ca replică la tabăra de tineret pro-Kremlin de pe lacul Seligher. *(Andrei Smirnov/AFP via Getty Images)*

Navalnîi electrizează mulțimea la un miting de protest împotriva fraudei din timpul alegerilor parlamentare din Rusia, din 5 decembrie 2011, prima dintr-o serie de demonstrații care au avut loc în Moscova, în perioada 2011-2012. *(Alexei Sazonov/ AFP prin Getty Images)*

21 decembrie 2011 – Navalnîi este eliberat după ce a executat 15 zile de închisoare, în urma reținerii la mitingul din 5 decembrie. În spatele lui se află Ilia Ponomarev, membru al opoziției în Duma de Stat. Trei zile mai târziu, Navalnîi s-a adresat unei mulțimi și mai mari, estimată la 100.000 de oameni. *(Evgheni Feldman)*

Navalnîi și prezentatoarea TV Xenia Sobciak la o grevă organizată pe 14 aprilie 2012, în orașul Astrahan, pentru a-l susține pe Oleg Șein, un candidat la primăria locală, care a declarat că voturile false i-au suflat victoria în alegerile ce avuseseră loc în martie. Cu toate acestea, protestele din Moscova nu au câștigat simpatizanți în afara capitalei. *(fotografie din arhiva autorului)*

La un miting organizat în timpul campaniei pentru primărie a lui Navalnîi, din 21 august 2013, un susținător îi cere un autograf pe coperta revistei *Esquire* din decembrie 2011, ediția în limba rusă. În acest număr, Navalnîi își reamintește că i-a venit spontan expresia „Partidul Escrocilor și al Hoților" pentru a descrie Rusia Unită, partidul politic al președintelui Vladimir Putin. *(Evgheni Feldman)*

25 august 2013 – Navalnîi se adresează unei mulțimi de susținători, în timpul campaniei sale pentru primăria Moscovei. Deși era un candidat înregistrat oficial, Navalnîi a fost totuși reținut de poliție la scurt timp după miting. *(Evgheni Feldman)*

30 decembrie 2014 – Navalnîi și fratele său, Oleg, au un schimb de priviri după ce au fost condamnați pentru acuzații de fraudă false. Alexei a fost eliberat după ce a primit o pedeapsă cu suspendare, dar Oleg a fost condamnat la trei ani și jumătate într-o colonie penitenciară. *(fotografie din arhiva autorului)*

Navalnîi și Adam Michnik, istoric polonez și intelectual public, la un eveniment organizat în Moscova, pe 2 octombrie 2015, pentru a marca lansarea cărții lor *Opposing Forces: Plotting the New Russia*, o serie de dialoguri între cei doi bărbați care compară dezvoltarea democrației și politica de opoziție în Polonia și în Rusia. *(Evgheni Feldman)*

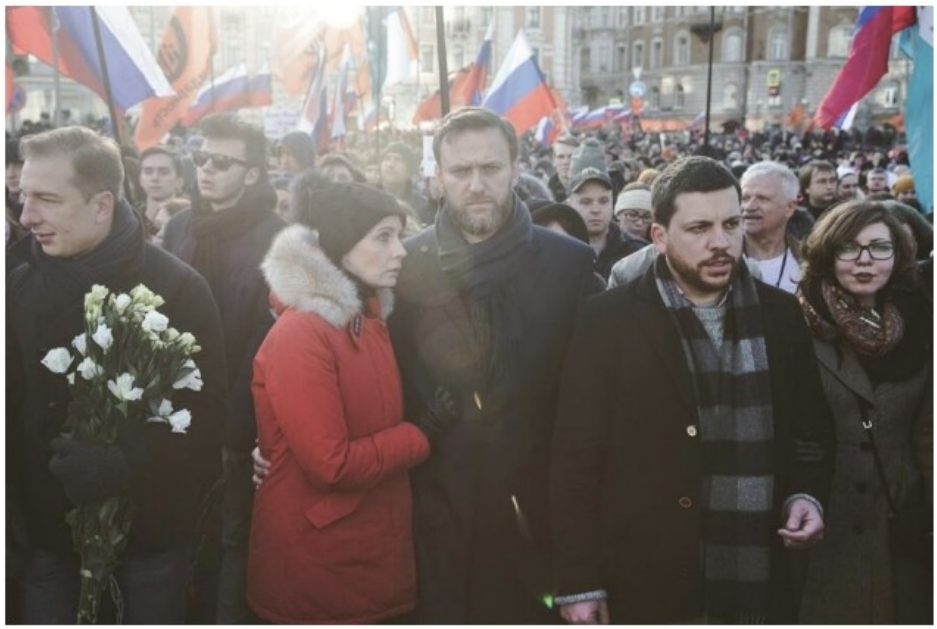

Navalnîi, soția sa, Iulia, și consilierul politic de top Leonid Volkov la un marș organizat pe 27 februarie 2016, pentru a comemora doi ani de la uciderea lui Boris Nemțov, om politic din opoziție, care a fost împușcat în timp ce mergea pe un pod aflat în apropiere de Kremlin. *(Evgheni Feldman)*

Iulia își ajută soțul să se pregătească pentru o conferință de presă din orașul Ekaterinburg, Rusia, pe 25 februarie 2017, unde a anunțat deschiderea sediului local pentru campania sa prezidențială din 2018. Leonid Volkov se află în dreapta. *(Evgheni Feldman)*

Navalnîi este forțat să intre într-o dubă de poliție după ce a fost reținut la un miting organizat în Moscova pe 26 martie 2017. Acest miting făcea parte dintr-o serie de proteste antiguvernamentale ce aveau loc la nivel național, după ce Navalnîi a făcut public un videoclip în care investiga presupusa corupție a prim-ministrului Dmitri Medvedev. *(Evgheni Feldman)*

Navalnîi părăsind spitalul din Moscova pe 27 aprilie 2017, după ce un bărbat l-a atacat aruncându-i în față un lichid antiseptic verde care i-a afectat ochiul drept, ceea ce a necesitat în cele din urmă o intervenție chirurgicală făcută de specialiștii din Spania. *(Evgheni Feldman)*

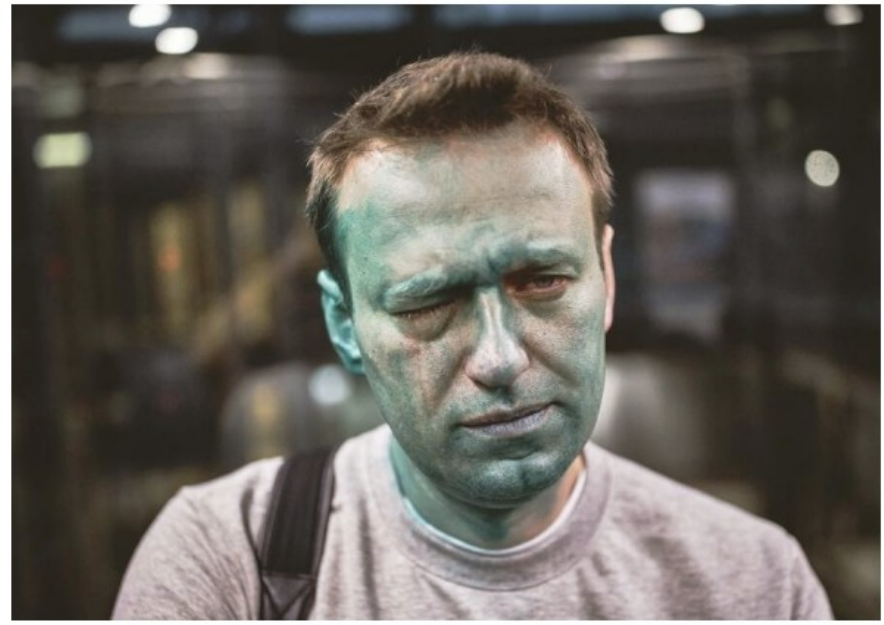

14 mai 2017 – Navalnîi, împreună cu Iulia, îl îndeamnă pe fiul său, Zahar, să nu manifeste nicio teamă față de polițiștii care i-au reținut în timpul unui miting organizat la Moscova, pentru a protesta împotriva planurilor guvernamentale de a dărâma niște blocuri din epoca sovietică din capitală. *(Evgheni Feldman)*

20 iulie 2017 – Navalnîi participă împreună cu Igor Ghirkin, fost ofițer al Serviciului Federal de Securitate, la o dezbatere organizată în Moscova. Ghirkin a participat la invazia și anexarea ilegală a Crimeei de către Rusia, a fost acuzat de crime extrajudiciare în zonele controlate de ruși din estul Ucrainei și, în 2022, a fost condamnat în Țările de Jos pentru crima de a fi doborât un avion al Malaysia Airlines. *(Evgheni Feldman)*

Navalnîi și consilierii săi, inclusiv Roman Rubanov (stânga), directorul Fundației Anticorupție, și secretarul de presă Kira Iarmiș (centru), în drum spre Comisia Electorală Centrală a Rusiei de la Moscova, unde i s-a interzis să candideze la președinție împotriva lui Putin în alegerile din 2018. (*Evgheni Feldman*)

Navalnîi, împreună cu soția sa, Iulia, fiica sa, Daria, și fiul, Zahar, la spitalul Charité din Berlin, pe 15 septembrie 2020. A petrecut mai multe zile în comă după ce a fost otrăvit cu o armă chimică în timpul unei tentative de asasinat ce a avut loc în Siberia, pe data de 20 august 2020. Cancelarul german Angela Merkel a anunțat personal că Navalnîi a fost atacat cu Noviciok, un agent neurotoxic militar interzis. *(Handout/Agenția Anadolu prin Getty Images)*

17 ianuarie 2021 – Ofițerii de poliție îl așteaptă pe Navalnîi la controlul pașapoartelor pe aeroportul Șeremetievo din Moscova. Acesta a fost arestat imediat după întoarcerea sa în Rusia, după tratamentul medical pe care l-a urmat în Germania. *(Chiril Kudriavțev/AFP prin Getty Images)*

Navalnîi făcând semnul victoriei din boxa acuzaților, cunoscută sub numele de „acvariul”, la audierea din 20 februarie 2021 de la tribunalul districtual Babușkinski din Moscova, unde a făcut apel contra deciziei de arestare sub acuzația de încălcare a eliberării condiționate în timpul tratamentului pentru otrăvire pe care îl urma în Germania. *(Evgheni Feldman)*

12 martie 2023 – Iulia Navalnaia participă la cea de-a 95-a ediție anuală a Premiilor Academiei Americane de Film de la Teatrul Dolby din Hollywood, California, unde *Navalnîi* a câștigat premiul pentru cel mai bun film documentar. Este însoțită de copiii ei, Daria și Zahar, și de regizorul Daniel Roher (dreapta). *(Kevin Winter/Getty Images)*

Navalnîi vorbește prin videoconferință la ședința de judecată din 9 decembrie 2021, în regiunea Vladimir din Rusia, lângă colonia închisorii în care era deținut, adesea în izolare. Pe 4 august 2023, Navalnîi a fost condamnat la încă 19 ani de închisoare pentru extremism. El i-a acuzat în mod repetat pe oficialii penitenciarului că i-au încălcat drepturile și că i-au refuzat tratamentul medical de care avea nevoie. *(Evgheni Feldman)*